

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ДРИНКА И. ПЕКОВИЋ

УТИЦАЈ ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА НА
СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА: ПРИМЕР СРБИЈЕ

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

БЕОГРАД, 2017. ГОДИНЕ

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF ECONOMICS

DRINKA I. PEKOVIĆ

IMPACT OF REMITTANCES ON POVERTY
REDUCTION: THE EXAMPLE OF SERBIA

DOCTORAL DISSERTATION

BELGRADE, 2017

МЕНТОР:

проф. др Биљана Јовановић Гавриловић
Универзитет у Београду, Економски факултет

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

проф. др Михаил Арандаренко
Универзитет у Београду, Економски факултет

проф. др Биљана Радивојевић
Универзитет у Београду, Економски факултет

проф. др Радмила Драгутиновић – Митровић
Универзитет у Београду, Економски факултет

Датум одбране: _____

УТИЦАЈ ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА НА СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА: ПРИМЕР СРБИЈЕ

РЕЗИМЕ

Дознаке из иностранства представљају део дохотка који емигранти шаљу породици, рођацима, пријатељима у матичној земљи. Њихова величина непосредно је повезана са облицима и структуром миграционих кретања. Раст заступљености привремених и циркуларних миграција радника насупрот трајним миграцијама доприноси повећању прилива дознака. Упоредо са повећањем обима дознака расте и њихов макроекономски и микроекономски значај. За већину земаља у развоју са обимним емиграционим токовима, дознаке из иностранства представљају значајан и релативно стабилан извор спољног финансирања привреде који обезбеђује одржавање платнобилансне равнотеже. У односу на токове страних директних инвестиција и портфолио инвестиција дознаке показују нижу волатилност, односно знатно мање реагују на макроекономске шокове. Цикличан карактер дознака у односу на кретање БДП-а земље пријема одређен је мотивима слања дознака. У земљама ниског дохотка, у којима преовлађују алтруистички мотиви слања, дознаке показују контрациклични карактер, док се процикличност дознака у односу на БДП земље пријема везује за изражено присуство инвестиционих мотива.

За домаћинства примаоце, дознаке представљају значајан извор додатног дохотка који омогућава већу потрошњу, виши животни стандард, обезбеђење образовања и здравствених услуга за чланове, што је резултат присуства алтруистичких мотива емиграната. Склоност слању дознака одређена је бројним социо-демографским карактеристикама емиграната, као и степеном њихове друштвене и емотивне повезаности са емиграционом земљом. Већа вероватноћа слања дознака присутна је код емиграната чији супружник, деца или родитељи живе у матичној земљи, као и код оних који планирају повратак, инвестирање и/или имају интензивне друштвене контакте са особама у матичној земљи. Подстицање привремених и циркуларних миграција доприноси расту прилива дознака, док програми сједињавања породица имиграната и

добијања држављанства, као и дужи период рада у иностранству воде асимилацији и већој интегрисаности у друштвени живот имиграционе земље, те слабе мотиве слања дознака.

Сprovedена емпиријска истраживања показују да домаћинства најчешће користе дознаке из иностранства за потрошњу, куповину земљишта, изградњу стамбених објеката и у мањем обиму за инвестиционе активности. Наведена употреба дознака указује на њихов могућ допринос ублажавању сиромаштва. Директни ефекти дознака на смањење сиромаштва присутни су уколико дознаке примају сиромашна и домаћинства изложена ризику сиромаштва. Повећавајући потрошњу, инвестиције и запосленост дознаке подстичу привредни раст и посредно утичу на смањење сиромаштва и оних домаћинстава која не примају дознаке. Применом LSDV модела фиксних ефеката са панел-коригованим стандардним грешкама на узорку од десет транзиционих земаља оцењени су директни и укупни ефекти дознака на стопу сиромаштва, дубину и оштрину сиромаштва. Резултати показују да дознаке из иностранства имају веома мали негативан утицај на показатеље сиромаштва који није статистички значајан на нивоу целог узорка. Ипак је уочена разлика у ефектима дознака на смањење сиромаштва у зависности од висине дохотка посматраних земаља. У земљама вишег средњег дохотка директан допринос дознака ублажавању сиромаштва је незнатан и није статистички значајан. Раст дознака у земљама нижег средњег дохотка има статистички значајан директан ефекат на смањење сва три показатеља сиромаштва. Укључивањем и индиректних ефеката који се остварују посредством утицаја дознака на раст БДП-а *per capita*, укупан допринос дознака смањењу сиромаштва постаје већи и статистички значајан за обе групе земаља у односу на оцењен директан ефекат.

Емпиријско истраживање директног утицаја дознака на ублажавање сиромаштва у Србији спроведено је уз третирање дознака: као егзогеног трансфера новца и као потенцијалног супститута за зараде које би емигранти остварили да су остали у матичној земљи. На основу резултата могуће је закључити да ефекти зависе од заступљености прималаца дознака у нижим децилима потрошње и висине удела дознака у укупном доходу домаћинстава прималаца. Третирајући дознаке као потенцијални супститут зарада које би

емигранти остварили да су остали у земљи, непосредни ефекти одсуства дознака и емиграције на раст показатеља сиромаштва су ниски, јер већина домаћинстава прималаца дознака према висини потрошње припада вишим децилима. Међу руралним домаћинствима дознаке више доприносе ублажавању сиромаштва него смањењу удела сиромашних. Посматрано према регионима, већи непосредан утицај дознака на ниво показатеља сиромаштва у односу на земљу као целину присутан је у Западној Србији и Шумадији.

Кључне речи: дознаке из иностранства, сиромаштво, Србија, транзиционе земље, привремене миграције, мотиви слања дознака, детерминанте дознака, рурална домаћинства, регионално сиромаштво

Научна област: Економске науке

Ужа научна област: Економска политика и развој

JEL класификација: F22, F24, I32, O52

УДК број: 331.211.54:314.74(043.3)
364.662(497.11)(043.3)

IMPACT OF REMITTANCES ON POVERTY REDUCTION: THE EXAMPLE OF SERBIA

ABSTRACT

Remittances represent a part of an income the emigrants send to their families, relatives, friends living in the home country. Their size is directly connected with forms and structure of migrations. The growth of temporary and circular labour migration flows, as opposed to the permanent migration, contributes to the remittance inflows increasing. Along with the remittances volume increasing, their macroeconomic and microeconomic importance grows too. For the most developing countries with large emigration flows, remittances represent a substantial and relatively stable source of external financing of economy, providing in this way the balance of payments maintenance. Comparing with the foreign direct investments and portfolio investments, remittances show lower volatility i.e. they react significantly less to macroeconomic shocks. Remittance cyclical properties, in relation to the GDP of the receiving country, have been determined with the motives of sending remittances. In the low income countries where prevail altruistic motives of sending, remittances are countercyclical, while procyclicality of remittances, in relation to the GDP of receiving countries, has been connected with prevailing presence of investment motives.

For the remittance receiving households, remittances represent a substantial source of additional income providing a higher consumption, higher standard of living, education and health care services for the members – showing the emigrants altruistic motives. Their tendency to send remittances has been determined with a number of socio-demographic characteristics of the emigrants, as well as with a degree of their social and emotional connection with emigration country. The emigrants whose spouse, children or parents live in the home country as well as those who plan to return, to invest and/or have more intensive social contacts with the persons in their home country, have a higher likelihood for sending the remittances. The incitement of temporary and circular migrations contributes to the remittance inflows growth while programs of family reunification and acquisition of legal permanent resident status as

well as a longer period of working abroad lead to assimilation and higher integration in the society of immigration country and weak motives for sending remittances.

Empirical studies show that the households mostly use remittances for consumption, buying land, residence objects building and, in a smaller amount, for investment activities. Stated usage of remittances points to their possible contribution in poverty alleviation. Direct effects of remittances on poverty reduction are present if the poor households and the households exposed to the poverty risk received remittances. The remittances contribute the economic growth and indirectly influence on poverty reduction even those households that don't receive remittances by increasing consumption, investments and employment. Using a panel sample of ten transition countries and LSDV fixed effects model with panel-corrected standard errors, the direct and total effects of remittances on poverty index, poverty depth and poverty severity were estimated. The results show that remittances have very small negative influence on poverty indicators, being not statistically significant on the whole sample level. However, there is a difference in effects of remittances on poverty reduction depending on observed countries income level. In upper middle income countries from the sample, the direct effects of remittances on poverty reduction are very small and not statistically significant. The increase of remittances in lower middle income countries from the sample has statistically significant direct impact on reduction of all three poverty indicators. Including indirect effects being realized through an influence of remittances on the GDP per capita growth, total effects of remittances on poverty reduction become higher and statistically significant for both groups of countries compared to estimated direct effects.

Empirical research of a direct impact of remittances on poverty reduction in Serbia was conducted treating remittances as: exogenous transfer of money and potential substitute of earnings the emigrants would have if they stayed in the home country. The results show that size of effects depends on presence of remittance receiving households in lower deciles of consumption distribution and remittances share level in total income of these households. Treating remittances as a potential substitute of earnings the emigrants would have if they stayed in the home country, the direct effects of remittances and emigration absence on the poverty indicators growth are low because the most of remittance receiving households, according the

consumption level, belong to the higher deciles of distribution. Among rural households, remittances rather contribute the poverty alleviation than reduction of the poor's share. According the results in regions, higher direct effect of remittances on poverty indicators, compared to the country as a whole, we can notice in West Serbia and Sumadija.

Key words: remittances, poverty, Serbia, transition countries, temporary migrations, remittances sending motives, determinants of remittances, rural households, regional poverty

Scientific field: Economic Sciences

Narrow scientific field: Economic Policy and Development

JEL classification: F22, F24, I32, O52

UDC number: 331.211.54:314.74(043.3)
364.662(497.11)(043.3)

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
I СПОЉНИ МИГРАЦИОНИ ТОКОВИ РАДНЕ СНАГЕ.....	6
1. Мотиви спољних миграција.....	7
2. Облици спољних миграционих токова.....	14
2.1. Привремене миграције.....	15
2.2. Циркуларне миграције.....	21
3. Обим и структура миграција радне снаге.....	26
3.1. Миграциони токови у Европи и свету.....	27
3.2. Основна обележја емиграције из Србије.....	38
II ДОЗНАКЕ ИЗ ИНОСТРАНСТВА КАО ЕФЕКАТ ЕМИГРАЦИЈЕ РАДНЕ СНАГЕ.....	48
1. Појам и основна обележја дознака из иностранства.....	49
1.1. Дефинисање дознака из иностранства.....	49
1.2. Мотиви слања дознака.....	55
1.3. Стабилност и одрживост прилива дознака.....	66
1.4. Циклични карактер дознака.....	77
2. Детерминанте прилива дознака из иностранства.....	83
2.1. Макроекономски фактори.....	83
2.2. Микроекономски фактори.....	91
3. Употреба дознака из иностранства.....	101
4. Макроекономски ефекти прилива дознака из иностранства.....	107
4.1. Ефекти дознака на привредни раст.....	107
4.2. Ефекти дознака на девизни курс.....	116
4.3. Ефекти дознака на тржиште рада.....	123
5. Трендови у кретању дознака из иностранства.....	130
5.1. Кретање дознака у Европи и свету.....	130
5.2. Прилив дознака из иностранства у Србију.....	143
III УЛОГА ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА У УБЛАЖАВАЊУ ПРОБЛЕМА СИРОМАШТВА.....	150
1. Теорисјко-методолошка разматрања о утицају дознака из иностранства на смањење сиромаштва.....	151
1.1. Теоријски приказ улоге дознака у смањењу сиромаштва.....	151
1.2. Методи оцене утицаја дознака на смањење сиромаштва.....	154
1.2.1. Макроекономски приступ.....	154
2.2.2. Микроекономски приступ.....	160

2. Преглед резултата емпиријских истраживања утицаја дознака из иностранства на смањење сиромаштва.....	164
2.1. Емпиријска истраживања макроекономских ефеката дознака на смањење сиромаштва.....	164
2.2. Емпиријска истраживања улоге дознака у ублажавању сиромаштва на макроекономском нивоу.....	170
2.2.1. Приказ емпиријских резултата за земљу као целину.....	171
2.2.2. Утицај дознака на рурално и регионално сиромаштво.....	175
3. Анализа утицаја дознака из иностранства на смањење сиромаштва у Србији.....	179
3.1. Економетријска анализа ефеката дознака на смањење сиромаштва у изабраним земљама у транзицији.....	179
3.1.1. Економетријски модел панела.....	181
3.1.2. Опис коришћених варијабли и извора података.....	182
3.1.3. Анализа емпиријских резултата.....	187
3.2. Емпиријско истраживање утицаја дознака на смањење сиромаштва у Србији.....	202
3.2.1. Сиромаштво у Србији.....	202
3.2.2. Извори података на нивоу домаћинстава.....	218
3.2.3. Дескриптивна анализа карактеристика прималаца дознака.....	223
3.2.4. Емпиријско истраживање за Србију као целину.....	228
3.2.5. Утицај дознака на сиромаштво међу руралним домаћинствима у Србији.....	237
3.2.6. Улога дознака у ублажавању сиромаштва на регионалном нивоу.....	241
3.2.7. Анализа резултата.....	253

IV СМЕРНИЦЕ ЗА ЕФИКАСНО УПРАВЉАЊЕ ДОЗНАКАМА ИЗ ИНОСТРАНСТВА У ФУНКЦИЈИ СМАЊЕЊА СИРОМАШТВА.....

1. Примери добре праксе у Европи и свету.....	257
2. Препоруке за Србију.....	269

ЗАКЉУЧАК.....

ЛИТЕРАТУРА.....

СПИСАК ТАБЕЛА И ГРАФИКОНА

СПИСАК ТАБЕЛА

Табела 1. Регионална дистрибуција спољних миграната у периоду 1960- 2010. године.....	28
Табела 2. Број миграната у појединим европским земљама, у хиљадама.....	30
Табела 3. Обим имиграционог тока у појединим земљама чланицама ЕУ према пореклу имиграната, 2008. година.....	31
Табела 4. Стопа емиграције високообразованих лица у ОЕСД земљама по региону, 2008. година.....	34
Табела 5. Учешће имиграната запослених у висококвалификованим занимањима који су мигрирали у последњих 10 година у укупном броју имиграната, %.....	35
Табела 6. Страни студенти у појединим ОЕСД земљама, у хиљадама.....	37
Табела 7. Лица на раду/боравку у иностранству према држави у којој раде/бораве.....	39
Табела 8. Учешће емиграната и сталног становништва према старосним групама.....	43
Табела 9. Учешће емиграната и сталног становништва према школској спреми.....	45
Табела 10. Преглед емпиријских студија о макроекономским детерминантама дознака.....	85
Табела 11. Преглед емпиријских студија о микроекономским детерминантама дознака.....	92
Табела 12. Прилив дознака у земљама у развоју по регионима у периоду 2000-2014. године, у млрд. \$.....	132
Табела 13. Прилив дознака у земље чланице ЕУ, у млн. €.....	137
Табела 14. Прилив дознака у Србију, 2000-2015. године.....	144
Табела 15. Прилив дознака у Србију по земљама, 2007-2014. године, у млн. €...	145
Табела 16. Поређење удела дознака и СДИ у БДП-у Србије, 2000-2014. године.....	146
Табела 17. Приходи из иностранства по домаћинству, месечни просек у динарима, 2006-2014. године.....	149
Табела 18. Резултати релевантних емпиријских истраживања.....	167
Табела 19. Дескриптивна статистика променљивих за панел податке посматраних земаља у транзицији.....	184
Табела 20. Дескриптивна статистика променљивих за панел податке по земљама.....	185
Табела 21. Коефицијенти корелације променљивих модела панела.....	186
Табела 22. Тестови у моделу панела.....	188
Табела 23. Резултати LSDV модела фиксних ефеката са PCSE и индексом сиромаштва као зависном променљивом.....	189
Табела 24. Резултати LSDV модела фиксних ефеката са PCSE и дубином сиромаштва као зависном променљивом.....	190

Табела 25. Резултати LSDV модела фиксних ефеката са PCSE и оштрином сиромаштва као зависном променљивом.....	191
Табела 26. Резултати LSDV модела директног утицаја дознака на показатеље сиромаштва према висини дохотка земаља.....	193
Табела 27. Ефекти дознака из иностранства на БДП <i>per capita</i> и неједнакост.....	194
Табела 28. Резултати LSDV модела укупног утицаја дознака на показатеље сиромаштва.....	195
Табела 29. Резултати LSDV модела укупног утицаја дознака на показатеље сиромаштва према висини дохотка земаља.....	196
Табела 30. Резултати Hausman-овог теста симултаности између показатеља сиромаштва и дознака.....	198
Табела 31. Оцењени модели панела методом тростепених најмањих квадрата.....	200
Табела 32. Апсолутни показатељи сиромаштва.....	204
Табела 33. Показатељи неједнакости дистрибуције прихода.....	208
Табела 34. Gini коефицијент у Србији, 2011-2014.....	209
Табела 35. Стопе сиромаштва најризичнијих група, 2008-2014. године, у %.....	210
Табела 36. Показатељи релативног сиромаштва у Србији, 2013-2015. године.....	215
Табела 37. Дистрибуција дознака по регионима.....	223
Табела 38. Карактеристике прималаца дознака.....	225
Табела 39. Образовна структура прималаца дознака.....	226
Табела 40. Активност прималаца дознака.....	227
Табела 41. Показатељи сиромаштва при третирању дознака као егзогеног трансфера, у %.....	230
Табела 42. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака као егзогеног трансфера.....	231
Табела 43. Резултати оцењивања модела потрошње домаћинства која не примају дознаке и немају чланове-емигранте.....	235
Табела 44. Оцењени показатељи сиромаштва при третирању дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната, у %.....	236
Табела 45. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната.....	237
Табела 46. Показатељи сиромаштва при третирању дознака као егзогеног трансфера према типу насеља, у %.....	238
Табела 47. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака као егзогеног трансфера према типу насеља.....	239
Табела 48. Оцењени показатељи сиромаштва при третирању дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната према типу насеља, у %.....	240
Табела 49. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната према типу насеља.....	240
Табела 50. Дистрибуција прималаца дознака по децилима у %, у 2002. години.....	242
Табела 51. Дистрибуција прималаца дознака по децилима у %, према типу насеља у 2007. години.....	243
Табела 52. Дистрибуција прималаца дознака према регионима, у 2002. години.....	244
Табела 53. Дистрибуција прималаца дознака према регионима, у 2007. години.....	245
Табела 54. Показатељи сиромаштва при третирању дознака као егзогеног трансфера према регионима, у %.....	247

Табела 55. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака као егзогеног трансфера према регионима.....	248
Табела 56. Оцењени показатељи сиромаштва при третирању дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната према регионима, у %	250
Табела 57. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната, према регионима.....	251
Табела 58. Трошкови трансфера дознака у појединим европским земљама.....	260
Табела 59. Трошкови трансфера дознака највећих коридора у Европи.....	260
Табела 60. Трошкови трансфера дознака у Србију.....	261

СПИСАК ГРАФИКОНА

Графикон 1. Прилив дознака у млрд. \$ у периоду 2000-2014. године.....	131
Графикон 2. Дознаке у поређењу са другим токовима иностраног капитала земаља у развоју, у млрд. \$.....	134
Графикон 3. Земље највећи примаоци дознака у млрд. \$, 2014. година.....	135
Графикон 4. Земље највећи примаоци дознака у % БДП, 2014. година.....	135
Графикон 5. Транзиционе земље највећи примаоци дознака у млн. \$, 2014. година.....	139
Графикон 6. Транзиционе земље највећи примаоци дознака у % БДП, 2014. година.....	140
Графикон 7. Прилив дознака у транзиционим земљама у млн. \$ у периоду 2000-2014. године.....	141
Графикон 8. Учешће дознака у вредности извоза роба и услуга и спољнотрговинског дефицита, 2007-2014. године.....	147

УВОД

Либерализација токова робе, услуга и капитала узроковала је, поред осталог, раст доходне неједнакости између развијених и земаља у развоју и повећање броја сиромашних, стварајући додатне миграционе притиске. Иако се учешће радника-миграната у светској радној снази није значајно променило, присутан је тренд раста обима миграционих кретања радника из земаља у развоју у развијене земље. Поред многобројних ефеката емиграције, посебна пажња економиста усмерена је на дознаке из иностранства које емигранти шаљу породици, родбини и пријатељима у матичној земљи.

Постоји неколико разлога повећаног интересовања за ефекте дознака из иностранства на емиграционе земље. Последњих година забележен је значајан раст прилива дознака из иностранства у земљама у развоју. Према подацима Светске банке, земље у развоју примиле су 2001. године 72,3 млрд.\$ дознака из иностранства, док је обим прилива у 2014. години износио 377,7 млрд. \$. У појединим земљама у развоју дознаке чине више од 20% БДП-а представљајући значајан извор спољног финансирања привреде, посебно у условима када други облици токова капитала (званична помоћ за развој, стране директне инвестиције) бележе стагнацију или пад. Такође, дознаке из иностранства представљају релативно стабилан финансијски извор показујући контрациклични карактер у односу на економску ситуацију земље примаоца.

Последњих неколико деценија Србија је имала обимне емиграционе токове што је резултирало, између осталог, стварањем релативно велике дијаспоре. Један од ефеката емиграције радне снаге јесу дознаке из иностранства. Од 2000. године присутан је раст прилива дознака у Србију које постају један од стабилнијих извора спољног финансирања српске привреде. До појаве светске економске кризе дознаке су имале двоцифрен удео у БДП-у услед чега се Србија у појединим годинама сврставала међу 20 земаља света са највећом заступљеношћу дознака у БДП-у. Након 2008. године дознаке у просеку чине 9,3% БДП-а. Упркос значајном приливу дознака из иностранства, веома је мали број истраживања у оквиру којих су анализирани ефекти дознака, карактеристике лица која шаљу и

примају дознаке у Србији. Стога се дисертацијом желе унапредити сазнања из ове области.

Циљ докторске дисертације јесте да се стекне увид у могућности и домете коришћења дознака као инструмента ублажавања сиромаштва, као и да се формулишу одговарајуће препоруке које би подстицајно деловале на управљање дознакама у функцији смањења сиромаштва у Србији. Емпиријским истраживањем установиће се да ли и у којој мери дознаке доприносе смањењу сиромаштва у земљама у транзицији и у Србији. С обзиром да је сиромаштво у Србији претежно рурални феномен, испитаће се утицај дознака на ублажавање сиромаштва међу руралним домаћинствима. Концентрисаност емиграционих токова у појединим регионима у Србији указује на могућност остваривања већих ефеката дознака на смањење сиромаштва у овим подручјима у односу на национални ниво. Из тог разлога, сагледаће се улога дознака у ублажавању сиромаштва и на регионалном нивоу.

У истраживању се полази од следећих научних хипотеза које ће бити теоријски образложене и емпиријски потврђене или оповргнуте:

- *Облик и структура спољних миграција радне снаге утичу на обим прилива дознака из иностранства;*
- *Дознаке представљају стабилан извор иностраних средстава, који има контрациклични карактер у односу на економију земље примаоца;*
- *Повећавајући потрошњу дознаке из иностранства утичу на смањење сиромаштва;*
- *Дознаке из иностранства ублажавају регионално сиромаштво, као и сиромаштво руралних домаћинстава у Србији.*

У првом делу рада биће сагледана основна обележја спољних миграционих токова радне снаге. За боље разумевање облика и ефеката спољних миграција неопходно је објаснити кључне економске подстицаје миграционих кретања. Из тог разлога, биће дат преглед најзначајнијих економских теорија које објашњавају миграционе мотиве. Током друге половине 20. века остварене су промене у облицима миграција радне снаге. При анализи ових промена, посебан нагласак биће на интензивирању привремених и циркуларних миграција. У циљу сагледавања улоге и значаја промена у облицима миграција, биће приказани

подаци о обиму, старосној и образовној структури миграционих токова радне снаге у Европи и свету. Такође, анализом података о емиграцији радне снаге из Србије сагледаће се у којој мери су се промене у миграционим облицима одразиле на обим, структуру и избор дестинационих земаља емиграната.

Други део рада усмерен је на анализу дознака из иностранства као једног од ефеката емиграције радне снаге. У овом делу биће дефинисан појам дознака из иностранства, уз навођење и објашњење њихових компоненти. Указаће се на проблеме мерења и статистичког обухвата дознака. Полазећи од мотива слања сагледаће се основна обележја и детерминанте дознака. За анализу ефеката дознака битно је објаснити стабилност, одрживост и циклични карактер њиховог прилива. Детерминанте дознака условљене су карактеристикама емиграната, домаћинства прималаца дознака и макроекономског окружења. Економска и демографска обележја емиграната и њихових породица могу се одразити на обим дознака. У том погледу, приказаће се у којој мери промене у облицима миграција, старосној и образовној структури емиграната и висини дохотка утичу на обим прилива дознака. Макроекономски фактори од утицаја на прилив дознака односе се на економску ситуацију у дестинационој земљи, кретање девизног курса у земљи порекла, разлике у висини дохотка и каматних стопа између дестинационе и матичне земље.

Мотиви слања дознака делом одређују начин њихове употребе. Досадашња истраживања показују да се дознаке у највећој мери користе за потрошњу домаћинства и у мањем обиму за штедњу и инвестиционе активности. Из начина употребе дознака произилазе одређени макроекономски ефекти од којих се посебно истичу ефекти на раст потрошње и инвестиција, односно привредни раст и на девизни курс. Утицај дознака на тржиште рада произилази из могућности прималаца дознака да њима супституишу зараду. То се одражава на одлуку прималаца о радној активности и утиче на смањење њихове партиципације на тржишту рада. Такође, у овом делу рада биће сагледани трендови у кретању обима дознака из иностранства у Европи и свету са посебним освртом на прилив дознака у Србији.

Предмет истраживања трећег дела рада је утицај дознака из иностранства на сиромаштво. Теоријска разматрања улоге дознака у смањењу сиромаштва

полазе од мотива слања који наводе на закључак да дознаке унапређују животни стандард домаћинства. Методологија која се примењује у истраживањима ограничена је расположивошћу података о показатељима сиромаштва и дознакама. У литератури се разликују две групе метода у зависности од тога да ли се користе агрегатни подаци о дознакама или подаци на нивоу домаћинства. Употреба агрегатних података омогућава оцену макроекономских ефеката дознака на сиромаштво применом различитих економетријских модела. У овом делу рада анализираће се економетријски модели и објашњавајуће променљиве коришћене у досадашњим емпиријским истраживањима. Уколико се за анализу утицаја дознака на сиромаштво користе подаци на нивоу домаћинства полази се од нивоа потрошње у условима одсуства дознака из иностранства. Тада се реални показатељи сиромаштва упоређују са претпостављеним показатељима који се изводе на основу потрошње домаћинства без дознака из иностранства.

Узимајући у обзир обе групе метода, биће дат преглед резултата релевантних емпиријских истраживања о величини и значајности ефеката дознака на смањење сиромаштва. Такође, приказаће се емпиријски резултати утицаја дознака на ублажавање руралног сиромаштва и сиромаштва појединих региона емиграционих земаља у свету. Развој социјалних мрежа условио је концентрисаност емиграције радне снаге у појединим, претежно руралним регионима, услед чега је учешће домаћинства прималаца дознака веће у високоемиграционим подручјима у односу на национални ниво. Применом економетријских модела панела оцениће се ефекти прилива дознака из иностранства на показатеље сиромаштва (стопа сиромаштва, дубина и оштрина сиромаштва) за групу изабраних земаља у транзицији. За истраживање микроекономског аспекта утицаја дознака на ублажавање сиромаштва у Србији неопходни су подаци о потрошњи и приходима добијени анкетирањем домаћинства. Дескриптивном анализом установиће се карактеристике прималаца дознака у погледу пола, старости, нивоа образовања и радне активности. У којој мери дознаке ублажавају сиромаштво у Србији оцениће се поређењем реалних показатеља сиромаштва, при потрошњи уз коришћење дознака, са претпостављеним показатељима у условима одсуства дознака.

У четвртом делу рада представиће се смернице за ефикасније управљање дознакама из иностранства. Анализираће се мере које националне владе примењују у циљу подстицања већег прилива дознака и њиховог коришћења на начин који доприноси ублажавању сиромаштва. Полазећи од искустава појединих емиграционих земаља, биће дате препоруке за ефикасније управљање дознакама у функцији смањења сиромаштва у Србији.

I СПОЉНИ МИГРАЦИОНИ ТОКОВИ РАДНЕ СНАГЕ

У последњих неколико деценија спољни миграциони токови радне снаге су по свом обиму и ефектима постали значајни изазивајући научну пажњу економиста, социолога и демографа. Под утицајем глобализације мотиви миграција радника постају разноврснији. Поред економских детерминанти анализирају се бројни социолошки фактори који постају значајни при одлучивању о миграцији. У литератури је присутна свесност сложености миграционих процеса и неопходности мултидисциплинарног приступа ка разумевању миграционих детерминанти. Поједини облици спољних миграција постају заступљенији уз истовремену појаву нових облика. Привремена миграциона кретања преовлађују у односу на трајна. Истовремено су присутни ставови да би се већи позитивни ефекти постигли развојем циркуларних миграција. Анализа ефеката спољних миграција радне снаге и спровођење ефикасне миграционе политике претпостављају располагање квалитетним и поузданим подацима о обиму, динамици и структури миграционих токова.

Из ових разлога прво је дат приказ најзначајнијих теорија које објашњавају основне подстицаје и услове у којима се одвијају спољна миграциона кретања. Затим је извршена анализа основних мотива, детерминанти и ефеката привремених и циркуларних миграција радне снаге као најзначајнијих миграционих облика. Последњи аспект анализе спољних миграција усмерен је на преглед обима, динамике и структуре миграционих кретања у Европи и свету, са посебним нагласком на емиграционим токовима радне снаге из Србије.

1. МОТИВИ СПОЉНИХ МИГРАЦИЈА

У циљу бољег разумевања ефеката спољних миграција потребно је установити основне мотиве миграционог кретања радника. У последњих неколико деценија развиле су се бројне теорије које настоје да објасне основне детерминанте миграционог одлучивања. Разлике међу њима условљене су посматрањем спољних миграција из различитих углова, јер је сама природа миграционих процеса веома сложена. Из тог разлога је неопходан мултидисциплинаран приступ изучавању миграционих токова како би се кроз

различитост претпоставки и нивоа анализе добио потпун одговор на питање који су мотиви спољних миграција.

Економске теорије спољномиграционе мотиве налазе у међународним разликама различитих економских варијабли. У зависности од нивоа на ком се објашњавају узроци спољних миграција, разликују се макро и микро теорије миграција. Макро теорије миграција при објашњавању миграционих детерминанти полазе од разлика у одређеним макроекономским варијаблама између имиграционих и емиграционих земаља. Оне претпостављају да на миграционо одлучивање утичу међународне разлике у структури тржишта рада, глобални процеси који узрокују промене на светском тржишту. Међу најзначајнијим су неокласична макро теорија миграција, теорија дуалног тржишта рада и теорија светског система. Микро теорије објашњавају миграционе процесе на нивоу појединца или домаћинства, који миграционе одлуке доносе руководећи се индивидуалним карактеристикама, као што су: образовање, радно искуство, степен обучености, познавање страних језика. На основу наведених одлика појединац процењује потенцијалне користи и трошкове и доноси миграциону одлуку на основу очекиваног нето-приноса. У овој групи теорија издвајају се неокласична микро теорија миграција и теорија нове економије миграција.

Социолошке теорије објашњавају миграционе процесе полазећи од промена у друштвеном окружењу. При анализи миграционих подстицаја ове теорије дају предност личним карактеристикама појединаца и друштвеним везама у односу на значајне економске факторе. Од социолошких теорија истичу се теорија миграционе мреже и *push/pull* теорија.

a) Макро теорије миграција

Неокласична макро теорија миграција претпоставља да је узрок спољних миграција разлика у понуди и тражњи радне снаге између земаља која има за последицу успостављање надница на различитом нивоу. Услед разлике у висини надница присутна су миграциона кретања из земаља са већом понудом радне снаге у односу на капитал и нижим надницама у земље са мањом понудом

радне снаге у односу на капитал и вишим надницама.¹ Под претпоставком пуне запослености, однос између разлике у висини надница и миграционих токова је линеаран. Међутим, ова претпоставка није увек задовољена. Поред разлике у висини надница мигрант мора узети у обзир и ризик да ће извршен период бити незапослен или обављати посао којим неће остварити пуну разлику у висини надница. Из овог разлога, неокласични модел је проширен увођењем разлике у очекиваним надницама између земаља као кључне детерминанте спољних миграција радне снаге. При том, очекиване наднице се дефинишу као реалне наднице посматране земље помножене са вероватноћом запошљавања у њој.²

Теорија дуалног тржишта рада заснива се на претпоставци да су миграциона кретања у значајној мери одређена карактеристикама тражње на тржишту рада имиграционих земаља. Теорија полази од сегментације тржишта рада на послове на вишем нивоу хијерархије занимања и послове на нижем нивоу хијерархије. У основи, сегментација је извршена са становишта степена стабилности радних места на примарни (капитално-интензивни) и секундарни (радно-интензивни) сектор. Примарном сектору припадају послови које одликује већи степен стабилности, високе наднице, њихово обављање захтева поседовање високих квалификација. Они чине базу пословне активности привреде и у мањој мери су подложни променама услед цикличних осцилација. При селекцији радника који ће обављати ове послове послодавац улаже више времена и средстава за њихову обуку и мотивацију. Трошкови отпуштања ових радника су високи, јер су они удружени у синдикат или високообучени. Секундарни сектор чине послови који не захтевају квалификације и посебне вештине и на којима је радник изложен већем степену ризика.³ Наднице за обављање ових послова су ниске, а послодавци настоје да минимизирају своје обавезе према запосленима и улагања у развој људског капитала. У рецесионим условима послодавци смањују трошкове отпуштањем радника овог сектора или смањењем њихових надница.

---

¹ Massey, S.D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J.E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. Vol. 19, No. 3, p. 433.

² Todaro, P.M. (1969). A Model of Labour Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*. Vol. 59, No. 1, p. 140.

³ Reich, M., Gordon, M.D., Edwards, C.R. (1973). Dual Labor Markets A Theory of Labour Market Segmentation. *The American Economic Review*. Vol. 63, p. 359.

Већину тржишта рада економски развијених земаља карактерише недостатак радне снаге која ће обављати послове на нижем нивоу хијерархије занимања (послове секундарног сектора). У литератури ови послови често се још називају "3D" послови, прљави, опасни и тешки послови (dirty, dangerous, difficult jobs). Домаћа радна снага у развијеним земљама није мотивисана да прихвати рад на пословима секундарног сектора, јер су, између осталог, ниско плаћени. Уколико предузетник жели да привуче домаћу радну снагу да обавља "3D" послове, он мора да повећа њихову надницу. Због тога предузетници запошљавају имигранте на "3D" радна места јер су они спремни да прихвате постојећу висину наднице.⁴

Теорија светског система узроке спољних миграција радне снаге налази у процесу глобализације и продору капиталистичког начина производње у некапиталистичка друштва. Стране директне инвестиције, праћене доласком мултинационалних компанија са новим технологијама у мање развијене регионе, створили су подстицаје за спољна миграциона кретања. Механизација пољопривредне производње у земљама у развоју смањила је потребу за радном снагом. С друге стране, брз развој услужног сектора у развијеним земљама узроковао је раст тражње за нискоквалификованим радницима који би обављали послове недовољно привлачне за домаће раднике. Под утицајем ових промена вишак радне снаге из пољопривредног сектора земаља у развоју мигрира у развијене земље у којима обавља нископлаћене послове индустријског и услужног сектора. Промене у начину производње у земљама у развоју праћене су изградњом путне инфраструктуре и јачањем комуникационих веза, што додатно подстиче миграционо кретање становништва.⁵

Поред економског контекста одвијања спољних миграција, теорија светског система има знатно шири приступ у сагледавању миграционих детерминанти истичући културне, историјске и језичке везе између развијених земаља и земаља у развоју као значајне факторе миграција. Ове везе су јаче развијене и имају значајнији утицај на миграције у оним земљама које су у

---

⁴ Bijak, J. (2006). Forecasting International Migration: Selected Theories, Models and Methods. CEFMR Working Paper 4/2006.

⁵ Peković, D. (2009). Prikaz ekonomskih podsticaja migracionih tokova radne snage i njihova empirijska analiza. *Škola biznisa*. 4/2009, str. 65.

прошлости биле колоније појединих развијених земаља и у којима се дужи период примењује образовни, административни систем, језик и култура развијене земље-бивше колонијалне силе.⁶

б) Микро теорије миграција

Појавом неокласичне микро теорије миграција усмерена је пажња са агрегатних варијабли као миграционих подстицаја на социоекономска обележја појединца. За објашњење мотива спољних миграција Sjaastad развија микроекономски модел индивидуалног избора у оквиру којег се миграција посматра као инвестирање у продуктивност људских ресурса. Основа за доношење одлуке о миграцији је максимизација очекиваног дохотка. Очекивани доходак од мигрирања појединац процењује као нето принос од улагања људских ресурса узимајући у обзир приходе и трошкове којима се излаже приликом мигрирања у односу на садашње место боравка.⁷

Миграција подразумева сношење материјалних трошкова у виду трошкова путовања, разлике у висини трошкова становања и исхране. Поред материјалних постоје и нематеријални трошкови међу којима су најважнији опортунитетни трошкови (пропуштена зарада у периоду трагања за послом или обуке за нов посао) и психолошки трошкови (уложен напор појединца у учење новог језика и културе, одвајање од породице и пријатеља, прилагођавање условима новог тржишта рада). Материјални приход који мигрант остварује представља комбинацију разлике у висини номиналне наднице, промене трошкова запошљавања и разлике у висини цена. Под нематеријалним приходом подразумевају се предности места миграције у односу на садашње место боравка (климатске предности).⁸ Процењујући корист и трошкове појединац доноси одлуку да мигрира уколико је очекивани нето принос од улагања људских ресурса

---

⁶ Massey, S.D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J.E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. Vol. 19, No. 3, pp. 445-447.

⁷ Sjaastad, A.L. (1962). The Costs and Returns of Human Migration. *The Journal of Political Economy*. Vol. 70, No. 5, pp. 83-85.

⁸ Peković, D. (2009). Prikaz ekonomskih podsticaja migracionih tokova radne snage i njihova empirijska analiza. *Škola biznisa*. 4/2009, str. 64.

у потенцијалној имиграционој земљи већи од нето приноса у садашњем месту боравка.

Током 1980-тих година појављују се нова схватања о узроцима миграционих кретања, која се знатно разликују од претпоставки неокласичних модела. Међу њима се издваја нова економска теорија миграција према којој доносилац миграционе одлуке није појединац него породица или домаћинство. Полазно схватање ове теорије миграција јесте да породица настоји управљати ризиком којем је изложена услед несавршености у функционисању појединих тржишта у емиграционој земљи. У циљу смањења ризика од промене у висини надница и могућности запошљавања на локалном тржишту рада, део породице може привремено емигрирати и запослити се у имиграционој земљи. Неразвијеност тржишта новца и капитала онемогућава породицу да позајми потребна средства за инвестирање у предузетничке подухвате. У таквим условима емиграција дела породице појављује се као могућ извор капитала.

Као додатни узрок миграција, нова економска теорија наводи друштвени контекст који се изражава концептом релативног губитка. Мотив за миграцију може бити нижи доходак породице у односу на друге референтне групе (домаћинства), као и доходна неједнакост унутар референтне групе. Тада члан настоји миграцијом побољшати релативни положај унутар референтне групе или променити референтну групу.⁹ Посматрањем одлучивања о миграцијама у ширем друштвеном контексту, нова економска теорија миграција је интегрисала миграционе мотиве са слањем новчаних дознака породицама од стране емиграната. Претходне теорије ове аспекте миграција нису доводиле у узрочну везу, јер су полазиле од претпоставке потпуне конкуренције на тржишту. Међутим, тржишта рада, новца и капитала у мање развијеним земљама најчешће нису развијена или несавршено функционишу.

---

⁹ Stark, O., Bloom, E.D. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*. Vol. 75, No. 2, pp. 173-178.

в) Социолошке теорије

Теорија миграционе мреже заснована је на претпоставци да присуство одређеног броја имиграната из претходног периода подстиче миграциона кретања становништва из земље порекла имиграната. Појам миграционе мреже означава интерперсоналне везе успостављене између садашњих миграната, миграната из претходног периода и домаћег становништва имиграционе и емиграционе земље. Већа вероватноћа миграционих кретања објашњава се нижим трошковима и ризиком с којим се суочавају мигранти. Према теорији миграционе мреже, први имигранти сnose највише трошкове миграције због оскудних информација о имиграционој земљи и структури њеног тржишта рада. Након одређеног периода имигранти се упознају са језиком и културом имиграционе земље, приступају њеној радној снази, остварују друштвене везе са локалном становништвом. Прикупљене информације преносе рођацима и пријатељима из земље порекла, што подстиче нови талас миграционих кретања. Развијени друштвени односи претходних имиграната са локалним становништвом олакшавају новим имигрантима приступ тржишту рада. На тај начин трошкови миграције сваког следећег имигранта су нижи, јер он располаже са више информација и користи предности развијене миграционе мреже у погледу становања и исхране у почетном периоду. Мотивисаност миграционих кретања може се смањити у случају пада надница у имиграционој земљи услед великог имиграционог притиска или раста надница у емиграционој земљи због веће емиграције, јер у супротном претпоставка нижих трошкова за будуће мигранте би довела до могућности емиграције укупног становништва.¹⁰

Push-and-pull модел¹¹ пружа општу слику миграције радне снаге јер обједињује и економске и социолошке детерминанте. *Push* фактори су негативни фактори у емиграционој земљи који подстичу емиграцију радне снаге или фактори имиграционе земље који отежавају улазак потенцијалним имигрантима.

---

¹⁰ Bauer, K.T., Zimmermann, F.K. (1999). Assessment of Possible Migration Pressure and its Labour Market Impact Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe. IZA Research Report No. 3.

¹¹ Bruder, J. (2003). East-West Migration in Europe, 2004-2015, Conclusions from Southern Enlargement. www.roses.univ-paris1.fr/evenements/dossiers_conferences/Conference_elargissement_2003/articles/26_JanaBruder.pdf

То могу бити висока стопа незапослености и ниске наднице у емиграционој земљи или рестриктивна имиграциона политика. *Pull* фактори су позитивни фактори који подстичу останак потенцијалних миграната у емиграционој земљи или фактори имиграционе земље који привлаче раднике-имигранте. Поред повољних економских услова имиграционе земље, *pull* фактори могу бити и развијен систем социјалног осигурања, развијена миграциона мрежа. Према овом моделу, спољна миграциона кретања радне снаге објашњавају се присуством привлачних (*pull*) фактора у имиграционој земљи и подстицајних (*push*) фактора у емиграционој земљи.¹² Такође, треба узети у обзир и социодемографска обележја потенцијалног мигранта као што су пол, старост, брачно стање, степен образовања која могу представљати *push* или *pull* факторе при миграционом одлучивању.

2. ОБЛИЦИ СПОЉНИХ МИГРАЦИОНИХ ТОКОВА

Током друге половине 20. века контекст одвијања спољних миграционих токова радне снаге значајно се променио. Након обимних миграционих кретања у 19. веку која су имала за циљ насељавање новооткривених подручја, миграциони токови су успорени, посебно у периоду после Другог светског рата. Потреба за додатном радном снагом како би се обновили ратом разорене привреде развијених земаља условила је повећан прилив миграната-радника, који је истовремено праћен и растом илегалних миграционих токова. Пораст илегалног запошљавања узроковао је све интензивније опредељивање развијених земаља да се контрола миграционих токова постави као приоритет у управљању миграцијама. Имиграциона политика развијених земаља постаје селективна, пре свега у погледу дужине боравка имиграната и њихове квалификационе структуре, што је узроковало појаву и развој нових облика миграција радне снаге.

Либерализација доласка висококвалификованих имиграната у великом броју развијених земаља, довела је до појаве „одлива мозгова“ као посебног облика миграције високообразованог становништва, махом земаља у развоју.

---

¹² Peковић, D. (2009). Prikaz ekonomskih podsticaja migracionih tokova radne snage i njihova empirijska analiza. *Škola biznisa*. 4/2009, str. 66.

Насупрот до тада присутним трајним миграцијама, током 1970-тих година развијају се програми „гостујућих радника“ који предвиђају временски ограничен рад и боравак миграната у имиграционој земљи, након којег се они враћају у матичну земљу. Последњих деценија привремена миграциона кретања радника постају све заступљенија.

Наведени облици миграција утицали су на ширење „песимистичне“ димензије ефеката миграција истичући растућу неједнакост на међународном нивоу, при чему развијене земље постају још богатије на рачун успореног развоја земаља у развоју. Из тог разлога, током 1990-тих година појачани су истраживачки напори у утврђивању позитивних ефеката миграција на привредни развој и изналажењу облика миграционог кретања који би подстакао раст и развој и имиграционих и матичних земаља, уз истовремено повећање бенефита самих миграната. У том контексту све више развијених земаља, у оквиру политике управљања миграцијама, подстиче циркуларне или понављајуће миграције.

У овом делу рада истражиће се основни мотиви, детерминанте и ефекти привремених и циркуларних миграција радне снаге.

2.1. ПРИВРЕМЕНЕ МИГРАЦИЈЕ

Привремене или повратне миграције радника последњих деценија везују се за усвајање и примену разноврсних програма привременог рада миграната у развијеним земљама. Могуће је разликовати неколико категорија привремених радника-миграната у зависности од облика селекције и траженог нивоа њиховог образовања. Најзаступљеније категорије су: сезонски радници, радници-мигранти на привременој обуци, радници-мигранти за празнични период и трансфери радника унутар компанија. У већини ових категорија запошљавају се мигранти ниског и средњег нивоа образовања, изузев унутаркомпанијских трансфера који могу обухватити трансфер високообразованих радника.

Наведене категорије привремених миграната различито су заступљене у развијеним земљама. У европским државама, међу привременим мигрантима највише је сезонских радника. Немачка је примењивала различите облике

билатералних споразума чији је циљ ограничавање прилива миграната у појединим областима или из појединих земаља (земаља Централне и Источне Европе).¹³ То су споразум о доласку „гостујућих радника“ чији је радни боравак у Немачкој ограничен на највише 18 месеци, споразум за сезонске раднике са ограниченим боравком до највише 3 месеца и споразум о доласку радника везаних за пројекат.¹⁴ Велика Британија примењује систем квота за имигранте у прехранбеној индустрији, а Холандија, Норвешка и Шпанија у грађевинарству. Радници-мигранти за празнични период су значајно заступљени у Аустралији, Новом Зеланду и Великој Британији, док у Јапану и Републици Кореји међу привременим мигрантима преовлађују радници-мигранти на привременој обуци.¹⁵

Током 1960-тих година Немачка је увела програм „гостујућих радника“ како би у периоду убрзаног привредног раста обезбедила потребну нискоквалификовану радну снагу на одређено време. Билатерални споразуми потписани су са Шпанијом, Италијом, Грчком, Турском и Југославијом. Међутим, под утицајем првог нафтног шока 1973. године успорена је економска активност и немачка влада је зауставила долазак „гостујућих радника“. То је имало за последицу одлуку одређеног броја „гостујућих радника“, посебно из Турске и Југославије, да се трајно настане у Немачкој. Иако се процењује да се две трећине „гостујућих радника“ вратило у матичне земље, сматра се да овај програм није испунио очекивања, јер су покренути процеси трајног насељавања, довођења чланова породице и стварања етничких заједница.

Полазећи од овог искуства, током 1990-тих година потписују се билатерални споразуми са земљама Централне и Источне Европе о запошљавању сезонских радника у пољопривреди и грађевинарству, уз знатно рестриктивније услове на период од три месеца. Последњих година САД су значајно прошириле програме привремених миграција. Године 2010. прихваћено је 1,7 милиона, углавном високообразованих, привремених миграната-радника. У оквиру

---

¹³ Dietz, B. (2002). East West Migration Patterns in an Enlarging Europe: The German Case. *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol. 2, No. 1, p. 32.

¹⁴ Peković, D. (2012). Izazovi statističkog praćenja međunarodne mobilnosti radne snage. *Analitički časopis Ekonomskog fakulteta u Subotici*. Vol. 48, broj 28/2012, str. 49.

¹⁵ Philip, M. (2008). Low and Semi-Skilled Workers Abroad. In: IOM. „World Migration“, p. 83.

програма одобравања Н2А виза повећан је број миграната сезонских пољопривредних радника са 28.000 у 2000. години на 139.000 у 2010. години.¹⁶

Примена програма привремених миграција радника има бројне предности за имиграционе земље. Привременим миграцијама обезбеђује се потребна радна снага у секторима у којима постоји дефицит појединих занимања чиме се отклања неравнотежа на тржишту рада и унапређује конкурентност привреде имиграционе земље. За разлику од трајних миграција, влада имиграционе земље не мора улагати напоре у решавање проблема социјалне интеграције имиграната и у мањој мери се суочава са притиском јавног мњења.

Предности привремених миграција за емиграциону земљу огледају се у приливу дознака и повратку емиграната који знањем и вештинама стеченим у току миграционог периода могу унапредити квалитет људског капитала земље порекла. Привремен рад у имиграционој земљи омогућава мигрантима да превазиђу период краткорочне незапослености у земљи порекла, унапреде знање и вештине у случају професионалног усавршавања и обуке, остваре разлику у висини надница у имиграционој земљи и земљи порекла. Међутим, позитивни ефекти за мигранте могу бити умањени услед експлоаторских услова рада, недовољне заштите радничких права миграната, као и зависности од иницијалних услова рада услед немогућности промене послодавца или радног места.¹⁷

Миграциони токови делом добијају привремени карактер услед ограничености дужине боравка при издавању радних дозвола. Међутим, привременост миграција може бити одређена самом одлуком миграната да се након одређеног периода рада у имиграционој земљи врате у земљу порекла. Одељење за статистику Уједињених нација за прикупљање података о спољним миграцијама дефинише повратне мигранте као „особе које се враћају у земљу држављанства након периода који су као мигранти (краткорочни или дугорочни)

---

¹⁶ Castles, S., Ozkul, D. (2014). Circular Migration: Triple Win, or a New Label for Temporary Migration. in: Battistella, G. „*Global and Asian Perspectives on International Migration*“ Global Migration Issues 4, p. 36.

¹⁷ ILO. (2010). International labour migration. A right-based approach. International Labour Office, Geneva, p. 30.

провели у другој земљи и који намеравају да остану у земљи држављанства најмање годину дана.“¹⁸

Мотиви повратка миграната у матичну земљу могу бити различити. Могуће је разликовати два основна приступа у сагледавању мотива. Први приступ повратне миграције посматра као део миграционог плана према којем мигрант одлази у имиграциону земљу с намером да ради изврстан период, док не обезбеди одређен ниво капитала. Након акумулирања капитала мигрант се враћа у матичну земљу с циљем инвестирања капитала у одређене активности. Други приступ посматра повратне миграције као резултат грешке при одлучивању о одласку у имиграциону земљу. Реч је о емигрантима који се враћају у матичну земљу услед лошег искуства у позиционирању на тржишту рада дестинационе земље, неостваривања очекиване зараде, немогућности прилагођавања промењеним радним, социјалним или климатским условима. Већина теоријских модела претпоставља да је основни мотив враћања миграната већа маргинална корисност потрошње у матичној земљи у односу на имиграциону земљу.¹⁹

Dustman и Weiss су развили поједностављени модел који претпоставља неколико мотива повратка миграната. Као први могућ мотив наводи се првобитни циљ емиграције, да се радом у имиграционој земљи уштеди одређени износ. Након периода штедње у иностранству, мигрант се враћа у матичну земљу и троши остварену уштеђевину. Повратак мигранта може бити мотивисан и нижим ценама у матичној земљи, које му, уз остварене више зараде у имиграционој земљи, омогућавају већу потрошњу у односу на ниво потрошње у иностранству. Трећи разлог повратка који наводе Dustman и Weiss је акумулација људског капитала односно стицање знања и вештина које мигрант може применити у матичној земљи и по основу њих остваривати већу зараду.²⁰

Утицај повратних миграција на привреду емиграционе земље условљен је мотивима повратка. Допринос развоју економије може се посматрати са аспекта ефеката улагања капитала који су повратници донели као своју уштеђевину током

---

¹⁸ Dumont, J., Spielvogel, G. (2008). Return Migration: A New Perspective. In: OECD. „*International Migration Outlook - SOPEMI*“, p. 164.

¹⁹ Peković, D. (2016). Povratne migracije kao potencijalni faktor privrednog razvoja. Zbornik radova *Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja jugoistočne Evrope*, Ekonomski fakultet, Niš, str. 384.

²⁰ Dustman, C., Weiss, Y. (2007). Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK. *British Journal of Industrial Relations*, Vol. 45, No. 2, pp. 246-250.

рада у иностранству. Део њих уштеђен капитал у имиграционој земљи користе за предузетничке активности након повратка у матичну земљу. Други могући аспект доприноса односи се на враћање радника-миграната са новим знањем, вештинама које су стекли у иностранству, што утиче на раст домаће продуктивности рада. Dustman и Kirchkamp су истраживали факторе који одређују избор повратника између три могуће активности: samozapoшљавање, рад код послодавца и неучешће на тржишту рада. Повратник бира ону активност којом максимизира функцију корисности у зависности од нивоа потрошње у имиграционој и емиграционој земљи и дужине боравка у иностранству. Такође, дошли су до закључка да активност на тржишту рада миграната-повратника зависи, између осталог, од нивоа њиховог образовања. Вишеобразовани мигранти пре се одлучују за укључивање на тржиште рада.²¹

Емпиријска истраживања такође потврђују узрочност између активности након повратка у матичну земљу и нивоа образовања миграната. На узорку повратних миграната из Алжира, Марока и Туниса који су боравили у Европској унији, Mahuteanu и Tani су установили да је вероватноћа похађања професионалних обука и тренинга већа за оне повратнике који се касније одлучују за предузетничке активности. Повратници који стекну факултетско и постдипломско образовање у дестинационој земљи пре се запошљавају код послодавца него што се одлучују за предузетништво. Такође, избор активности након повратка у значајној мери зависи од активности које је мигрант обављао пре мигрирања. Позиција оних који су радили код послодавца не разликује се значајно од позиције миграната који су били ван радне снаге у погледу могућности да се након повратка запосле код послодавца. Међутим, мигранти који су били предузетници пре мигрирања имају значајно већу вероватноћу бављења предузетничким активностима и након повратка у односу на друге категорије повратника.²²

---

²¹ Dustman, C., Kirchkamp, O. (2002). The optimal migration duration and activity choice after re-migration. *Journal of Development Economics*, Vol. 67, pp. 357-359.

²² Mahuteau, S., Tani, M. (2011). Labour Market Outcomes and Skill Aquisition in the Host Country: North African Migrants Returning Home from the European Union. IZA Discussion paper No. 5441, pp. 14-18.

Планирање повратка у матичну земљу може значајно утицати на одлуку мигранта о слању дознака. Постоје разлике у мотивима и учесталости слања дознака, висини њиховог износа између повратних и трајних миграција. Мигранти који имају намеру да се врате, у већој мери придају значај одржавању породичних, родбинских и друштвених контаката у земљи порекла у односу на мигранте који су одлучили да се стално населе у имиграционој земљи. То их може подстаћи на слање дознака породици, родбини, пријатељима како би након повратка имали сачувано социјално окружење. Трајни мигранти најчешће мигрирају заједно са породицом, па овај мотив код њих може бити умањен. Такође, код миграната-повратника више је изражен мотив слања дознака за инвестирање у предузетничке активности.

Dustmann и Metres су емпиријским истраживањем повратних миграција установили да облик миграционих кретања има значајан утицај на понашање миграната у погледу слања дознака. Вероватноћа слања дознака је за 13,4% већа код миграната-повратника у односу на трајне мигранте.²³ На основу узорка миграната-повратника из Марока, Туниса и Алжира, Collier и сарадници истражују да ли карактеристике миграната утичу на учесталост слања и висину износа дознака. Резултати истраживања су показали да, супротно очекивањима, пол, брачно стање миграната-повратника и њихова оцена лоше финансијске ситуације пре мигрирања немају статистички значајан утицај на вероватноћу слања дознака. Време које мигрант проведе у имиграционој земљи такође не утиче на вероватноћу слања дознака, али има утицаја на њихову висину. Аутори су потврдили да присуство јачих породичних веза има позитивне ефекте на слање дознака, као и да је вероватноћа упућивања дознака за 12% већа код оних миграната који се након повратка одлучују за инвестиционе активности.²⁴

---

²³ Dustmann, C., Mestres, J. (2010). Remittances and temporary migration. *Journal of Development Economics*, Vol. 92, 62-70.

²⁴ Collier, W., Piracha, M., Randazzo, T. (2011). Remittances and Return Migration. IZA Discussion Paper No. 6091, pp. 13-15.

2.2. ЦИРКУЛАРНЕ МИГРАЦИЈЕ

Циркуларна или понављајућа миграциона кретања изазивају последњих година велику пажњу као облик миграција који може обезбедити значајне узајамне позитивне ефекте за имиграционе земље, земље порекла и саме мигранте. Године 2005. Глобална комисија међународних миграција (GCIM) истиче да парадигма трајног насељавања миграната убрзано уступа место повратним и циркуларним миграцијама. Бројне предности циркуларних миграционих кретања за земље у развоју наводи и Међународна организација за миграције (ИОМ) у публикацији Извештај миграција у свету (енг. *World Migration Report*).

Циркуларне миграције нису нова појава. Овај облик миграционих кретања често је присутан код унутрашњих миграција, у оквиру којих становништво из руралних средина, у потрази за послом, одлази у урбане средине и након извесног периода враћа се кући. Појава спољних циркуларних миграција резултат је опште интернационализације миграционих кретања.

Не постоји стандардна дефиниција циркуларних миграција. Уједињене нације и Међународна организација рада (МОП) користи појам „привремене миграције“ неправедно разлику између трајног повратка миграната у матичну земљу и оних миграната који се након повратка поново одлучују за миграциона кретања. Constant и Zimmermann описују циркуларне миграције као „систематично и регуларно кретање миграната између земље порекла и страних земаља у потрази за послом“.²⁵ Године 2007. Европска комисија је дефинисала циркуларне миграције као „облик миграција којим се управља на начин који дозвољава одређени степен легалне понављајуће мобилности између две земље.“²⁶

Из наведених дефиниција произилази да је основни предуслов понављања миграција слобода кретања, односно регулисаност слободног преласка границе између појединих земаља, као што су примери Шенгенске зоне Европске уније

---

²⁵ Constant, F.A., Zimmermann, F.K. (2011). Circular and Repeat Migration; Counts of Exits and Years Away from the Host Countries. *Population Research Policy Review*, No. 30, p.498.

²⁶ European Commission. (2007). On circular migration and mobility partnerships between the European Union and third countries. COM (2007) 248 final.

или Транс-Тасман споразум о слободном кретању становништва између Аустралије и Новог Зеланда. Такође, дефиницијом датом од стране Европске комисије истиче се потреба управљања циркуларним миграцијама, уз могућност увођења и развоја циркуларних миграционих програма како боравак миграната не би постао трајан, што је могуће у случају спонтано одвијајућих циркуларних миграција. Регулисање циркуларних миграција подразумева одређивање броја миграната путем квота, занимања за која је дозвољено циркулисање миграната и ограничавање периода њиховог боравака.

Веома је тешко одредити обим циркуларних миграционих кретања, јер у међународним системима прикупљања статистичких података појам циркуларних миграната није јасно дефинисан. Wrickramasekara је покушао да обједини податке о циркуларним мигрантима из Анкете о радној снази МОП-а и националних извора статистичких података. Прикупљени подаци указују да постоје значајне разлике између земаља у погледу заступљености циркуларних миграната. Међу пољским сезонским мигрантима који раде у Немачкој чак 74% је оних који су већ два пута претходно радили, а 43% миграната се најмање четири пута враћало у Немачку. На Филипинима миграциона кретања понавља 60-65% емиграната, док подаци МОП-а показују да је у Кувајту и Уједињеним Арапским Емиратима само 25% имиграната-повратника.²⁷

У основи циркуларне миграције представљају облик привремених миграционих кретања. Програми привремених и циркуларних миграција слични су по ограничавању дужине боравака миграната у имиграционој земљи. Основна разлика између ова два типа програма огледа се у томе што се програми привремених миграција односе на један привремени боравак мигранта у имиграционој земљи, док програми циркуларних миграција дозвољавају више учесталих привремених боравака. Такође, у програме циркуларних миграција укључује се једна група миграната коју послодавци поново позивају у имиграциону земљу, за разлику од програма привремених миграција који укључују групе различитих миграната.

---

²⁷ Wicramasekara, P. (2011). Circular Migration: A Triple Win or a Dead End?. ILO Disussion Paper No. 15, p. 18-19.

До појаве светске економске кризе, Шпанија је имала развијене програме циркуларних миграција сезонских радника у пољопривреди са Колумбијом, Мароком и Румунијом. Канада спроводи Програм за сезонске пољопривредне раднике (енг. *Seasonal Agricultural Workers Program - SAWP*) који подстиче циркуларне миграције. Мигранти могу радити од 6 недеља до 8 месеци уз дозвољен повратак наредне године уколико послодавац жели да их запосли. Нови Зеланд је развио шему Препознатог сезонског послодавца (енг. *Recognized Seasonal Employer - RSE*) која се заснива на управљању циркуларним миграцијама у пољопривреди и хортикултури. Радницима из Тонга, Самое, Соломона дозвољен је рад у периоду до годину дана уз могућност повратка на Нови Зеланд.²⁸

Од 2007. године Европска унија настоји да развије програме циркуларних миграција са земљама ван ЕУ у оквиру Партнерства за мобилност (енг. *Mobility Partnerships*). До сада су успостављена партнерства са Зеленортском Републиком, Грузијом, Молдавијом и Јерменијом. Присутне су критике овог програма које се односе на његову рестриктивност и нејасноћу да ли је концепт усмерен на постизање развојних циљева или циљева миграционе политике. Емиграционим земљама постављени су бројни захтеви у погледу управљања границама, спречавања илегалних миграција и прихватања захтева за реадмисију, због чега постоје мишљења да су програми циркуларних миграција више вођени политичким мотивима него развојним циљевима.²⁹ Пример програма који наглашава аспект усавршавања радних способности миграната је пројекат Француске и Маурицијуса. У оквиру овог пројекта одобравају се радне дозволе од једне до пет година за високообразоване мигранте, једногодишње дозволе за стицање радног искуства студената и дозволе за рад до 30 месеци које покривају 61 занимање. Пројекат укључује и програме обуке миграната за покретање сопственог бизниса и финансијску помоћ за куповину потребне опреме.³⁰

---

²⁸ Castles, S., Ozkul, D. (2014). Circular Migration: Triple Win, or a New Label for Temporary Migration, in: Battistella, G. „*Global and Asian Perspectives on International Migration*“ Global Migration Issues 4, pp. 34-36.

²⁹ Wicramasekara, P. (2011). Circular Migration: A Triple Win or a Dead End?. ILO Discussion Paper No. 15, p. 51-57.

³⁰ Newland, K. (2009). Circular Migration and Human Development. Human Development Research Paper 2009/42, p. 23.

У економској литератури често се наводе бројне предности циркуларних миграција за све учеснике. Имиграционе земље задовољавају краткорочне потребе за вишком радника који најчешће обављају нископлаћене послове на дну хијерархијске лествице занимања, махом непожељне за домаће раднике. Иако је реч о нископлаћеним пословима, наднице које остварују мигранти веће су од висине зарада на истим пословима у земљи порекла. Имигранти су поред ниских зарада спремни да прихвате и неповољније услове рада, јер ове послове обављају у кратком периоду. У складу са теоријом дуалног тржишта рада, на овај начин изостаје притисак на раст надница уколико би послове имиграната обављали домаћи радници. Запошљавањем имиграната остварују се нижи трошкови производње у радно-интензивним делатностима. Период рада и боравка имиграната је ограничен и након његовог истека они се враћају у матичну земљу. То доприноси смањењу антимиграционих притисака и ксенофобичних ставова јавног мњења са којим се суочавају владе имиграционих земаља у случају трајних миграција. Наведене предности присутне су и у случају повратних миграција.

Додатни позитивни ефекти циркуларних миграција огледају се у смањењу трошкова обуке и тренинга јер послодавац следеће године може запослити исту групу имиграната односно не мора поново обучавати друге имигранте. Искључена могућност довођења чланова породице у имиграциону земљу смањује вероватноћу да се циркуларни мигранти трајно настане као што је то у одређеној мери био случај код програма „гостујућих радника“. Критичари политике циркуларних миграција истичу да је овај облик миграционог кретања атрактиван пре свега за владе имиграционих земаља, јер одражава настојања појединих развијених земаља да „доведу раднике, не људе“.³¹

При сагледавању позитивних ефеката за емиграционе земље полази се од чињенице да су то најчешће земље нижег нивоа економске развијености са вишком нискообразоване радне снаге. Често се истичу схватања да циркуларне миграције доприносе краткорочном ублажавању незапослености. Позитиван утицај понављајућих миграција на развој остварује се већим приливом дознака које мигранти могу користити за унапређење животног стандарда чланова

---

³¹ Wicramasekara, P. (2011). Circular Migration: A Triple Win or a Dead End?. ILO Discussion Paper No. 15, p. 85-86.

породице или за улагање у предузетничке активности. Код циркуларних миграната је појачан мотив одласка да би се обезбедила додатна новчана средства без намере насељавања у имиграционој земљи, што може допринети расту штедње. С обзиром да земље у развоју имају изражен "одлив мозгова", развој циркуларних миграција међу високообразованим мигрантима смањио би негативне последице које сада постоје услед трајног губитка стручног кадра појединих занимања. Циркулисањем висококвалификованих радника између земаља створили би се услови за пренос најновијих знања и вештина у земљу порекла, који би унапредили квалитет људског капитала и допринели бржем привредном развоју.

Олакшано поновно долажење миграната у имиграциону земљу може поједноставити процес миграционог одлучивања и проширити избор међу алтернативама побољшања економског и социјалног статуса. Мигрантима се пружа могућност да у потпуности остваре веће разлике у зарадама и користи у проналажењу посла са бољим условима рада у различитим земљама. Нижи трошкови путовања и трошење остварене више зараде за куповину добара у земљи порекла по нижим локалним ценама чине, између осталог, циркуларне миграције пожељном опцијом. Понављањем миграција смањују се нематеријални, психолошки трошкови трагања за послом, прилагођавања новим условима рада, језику и култури имиграционе земље. Овај облик миграционог кретања омогућава мигрантима да изграде мрежу социјалних контаката у имиграционој земљи уз истовремено одржавање друштвених веза у земљи порекла. На тај начин циркуларни мигранти стичу комапаративну предност у односу на немигранте и оне који имају једно миграционо искуство.³²

Међутим, у стручној јавности преовлађују схватања да су реални позитивни ефекти циркуларних миграција за емиграционе земље и мигранте знатно мањи у односу на наведене теоријске предности. Ефекти унапређења квалитета радне снаге емиграционих земаља изостају или су присутни у веома малом обиму. Преношење нових знања и вештина путем циркуларних миграција високообразованих лица у виду ИТ професија, менаџера, медицинских радника допринело би убрзању развоја емиграционих земаља и ублажило последице

---

³² Constant, F.A., Nottmeyer, O., Zimmermann, F.K. (2011). The Economics of Circular Migration. IZA Discussion Paper No. 6940, pp. 8-10.

„одлива мозгова“. Међутим, имиграционе земље подстичу имигранте управо ових занимања да се одлуче за стално насељавање. Програми циркуларних миграција су сезонског карактера, ограничени најчешће на нискоквалификоване послове у пољопривреди, грађевинарству и угоститељству. Обављајући ове послове мигранти не могу стећи посебно значајна нова знања и вештине која би након повратка у земљу порекла битно утицала на њен развој. Чак и у случају спонтаних циркуларних миграција висококвалификованих лица може се поставити питање њихове реинтеграције и нивоа применљивости стечених знања и вештина у земљама у развоју. Такође, не постоје јасни докази о већем учешћу и успешности циркуларних миграната у покретању предузетничких послова у односу на мигранте-трајне повратнике.

Циркуларне миграције омогућавају мигрантима да искористе динамизам тржишта и остваре разлике у висини зарада између имиграционе и емиграционе земље. Међутим, често се наглашавају и негативни аспекти позиције циркуларних миграната који се односе на угроженост радничких права и експлоаторске услове рада миграната. Циркуларним мигрантима се не уплаћују доприноси за пензионо осигурање у имиграционој земљи, а поједини програми не предвиђају обезбеђење здравствених услуга. У циљу осигурања повратка у земљу порекла, мигрантима се не дозвољава довођење чланова породице у имиграциону земљу. То има за последицу учестала раздвајања миграната од породице узрокујући психолошке и социолошке негативне ефекте.

3. ОБИМ И СТРУКТУРА МИГРАЦИЈА РАДНЕ СНАГЕ

Ефикасно управљање миграционим токовима претпоставља, између осталог, располагање одговарајућим подацима о обиму и структури миграција. Постојећи подаци о миграционим кретањима имају релативно низак ниво поузданости и међународне упоредивости, услед чега је потребно уложити значајан напор у унапређење статистичких извора података о мигрантима. У циљу бољег разумевања ефеката миграција неопходно је, поред обима и динамике миграционих кретања, анализирати полну, старосну и образовну структуру

миграната. Користећи различите изворе података, у овом делу рада направљен је преглед динамике и структуре миграционих кретања у Европи и свету, са посебним нагласком на емиграционим токовима из Србије.

3.1. МИГРАЦИОНИ ТОКОВИ У ЕВРОПИ И СВЕТУ

Иако је распрострањено гледиште да су ефекти глобализације утицали на раст обима међународних миграционих кретања, она су била знатно интензивнија у периоду пре 20. века. Постоји неколико примера миграционих токова током 19. века који по обиму значајно превазилазе садашње (обимна миграциона кретања из Европе у „Нови свет“ у другој половини 19. века). Између 1842. и 1900. године око 2,3 милиона Кинеза и 1,3 милиона Индијаца мигрирало је у југоисточну Азију, Африку и Северну Америку.³³ Промене ставова влада имиграционих земаља и увођење миграционих рестрикција (посебно након Другог светског рата) утицали су на миграциона кретања. То има за резултат да учешће миграната у светском становништву данас износи 2,8% и није се значајно променило у последњих 50 година без обзира на стварање услова за већу мобилност у виду смањења транспортних трошкова, унапређења комуникационих и информационих технологија.

Између 1980. и 2000. године број миграната у свету повећан је са 100 на 175 милиона од чега се раст од 54 милиона миграната односи на период до 1990. године. Дезинтеграција Совјетског Савеза додатно је утицала на повећање броја миграната с обзиром да су проглашењем независности совјетских република унутрашњи мигранти постали спољни. Процењује се да је трећина укупног раста броја миграната у свету резултат ових политичких промена. Искључивањем миграната бивших совјетских република, укупан раст броја миграната у свету у периоду 1980-1990. године смањио би се на 27 милиона, што указује да наведене политичке промене нису биле једини разлог већег раста броја миграната у односу на период 1990-2000. када је повећање износило 21 милион.

---

³³ UNDP. (2009). Overcoming barriers: Human mobility and development. Human Development Report, p. 28.

Такође, значајне промене догодиле су се у погледу дистрибуције миграната у дестинационим земљама. Већина миграната настањена је у развијеним земљама, при чему је присутан тренд пада броја миграната у земљама у развоју. Током 1980. године у развијеним земљама (без СССР) живело је 44,6% укупног броја миграната у свету, а у земљама у развоју 52,2%. У 2000. години учешће миграната настањених у земљама у развоју смањено је на 36,9% док је удео миграната у развијеним земљама (без СССР) незнатно повећан на 46,2%.³⁴

Табела 1. Регионална дистрибуција спољних миграната у периоду 1960-2010. године

	1960.			2010.		
	Укупно миграната у мил.	Учешће у броју светских миграната	Учешће у становништ.	Укупно миграната у мил.	Учешће у броју светских миграната	Учешће у становништву
Свет	74,1	-	2,7%	188,0	-	2,8%
Африка	9,2	12,4%	3,2%	19,3	10,2%	1,9%
Северна Америка	13,6	18,4%	6,7%	50,0	26,6%	14,2%
Јужна Америка	6,2	8,3%	2,8%	7,5	4,0%	1,3%
Азија	28,5	38,4%	1,7%	55,6	29,6%	1,4%
Европа	14,5	19,6%	3,5%	49,6	26,4%	9,7%
Океанија	2,1	2,9%	13,5%	6,0	3,2%	16,8%

Напомена: у податке нису укључени бивши Совјетски Савез и Чехословачка

Извор: UNDP. (2009). *Overcoming barriers: Human mobility and development*. Human Development Report.

Регионална дистрибуција миграната показује да је највећи раст учешћа миграната у укупном броју остварен у Северној Америци и Европи. Према подацима из 1960. године, 18,4% укупног броја миграната долазило је у Северну Америку, а 19,6% у Европу, да би 2010. године њихов удео био повећан на 26,6%, односно 26,4% (Табела 1). Највеће повећање броја миграната у Северној Америци остварено је у периоду 1980-2000. године током којег је број миграната удвостручен (са 18 милиона на 41 милион миграната). Интензивно повећање обима миграционих кретања утицало је да се учешће миграната у становништву удвостручи и достигне ниво од 14,2% 2010. године. У Европи је број миграната такође значајно повећан током 1990-тих и 2000-тих година, услед чега је учешће

³⁴ Zlotnik, H. (2005). *International Migration Trends Since 1980*. Selected Papers of the UNFPA Expert Group Meeting „International Migration and the Millennium Development Goals“, Marrakech, Morocco, 11-12 May 2005, pp. 14-16.

миграната у становништву достигло 9,7%. С друге стране, удео миграната у земљама Јужне Америке је преполовљен у односу на 1960. годину. Значајан пад удела миграната остварен је у периоду 1980-2000. године (са 6% на 3%) након чега је учешће повећано на 4% до краја 2010. године. Сличан тренд у кретању миграционих токова присутан је у азијским земљама у којима је удео миграната у укупном броју у периоду 1980-2000. године смањен са 32% на 25% да би се до краја 2010. године повећао на 29,6%.

Иако постоји увереност да се већина миграционих кретања одвија на релацији земље у развоју-развијене земље, подаци HDR-а (Human Development Report) указују на тренд раста миграционих кретања између земаља које припадају истој категорији развијености. Око 60% миграната креће се или између земаља у развоју или између развијених земаља. У потрази за бољим економским могућностима и вишим дохотком, мигранти се одлучују да мигрирају у земље вишег нивоа развоја. Класификовањем земаља према индексу људског развоја могуће је закључити да 80% миграната у земљама у развоју мигрира у земље са вишим нивоом индекса људског развоја од земље порекла, при чему то нису често развијене земље, већ друге земље у развоју са вишим животним стандардом.³⁵

Битна карактеристика миграционих кретања јесте висока концентрација миграната у малом броју земаља. Године 1980. три четвртине укупног броја миграната било је концентрисано у 26 земаља, док је 2000. године број земаља незнатно повећан на 28. Највећи број миграната живи у САД (35 милиона, што је представљало 20% укупног броја миграната у свету у 2000. години). Подаци Међународне организације миграција за 2013. годину потврђују да је тренд концентрације миграната настављен, с обзиром да 50% миграната живи у 10 земаља. Посматрано по броју миграната, највеће дестинационе земље су САД (45,8 милиона миграната), Руска Федерација (11 милиона), Немачка (9,8 милиона), Саудијска Арабија (9,1 милион), Уједињени Арапски Емирати (7,8 милиона), Француска (7,5 милиона), Канада (7,3 милиона), Аустралија и Шпанија (по 6,5 милиона).³⁶

---

³⁵ UNDP. (2009). *Overcoming barriers: Human mobility and development*. Human Development Report, pp. 21-23.

³⁶ IOM. (2014). *Global Migration Trends: An Overview*. IOM Publishing . p. 9.

Обим и облици миграционих токова значајно се разликују међу европским земљама. Немачка, Велика Британија, Француска и Шпанија представљају чланице ЕУ са највећом имиграцијом. Током 2008. године наведене чланице су примиле више од половине укупног броја имиграната у ЕУ (53%). Последњих деценија у појединим земљама остварене су битне промене у облицима миграција. Ирска, Шпанија и Италија су од претежно емиграционих земаља постале атрактивне за долазак великог броја имиграната из других чланица ЕУ, као и из земаља ван ЕУ. Између 2005. и 2010. године број миграната у Европи повећан је за 5,6 милиона, при чему је значајан раст имиграната забележен управо у Шпанији и Италији (1,8 милиона односно 1,4 милион). Учешће миграната у становништву такође је повећано достижући 35% у Луксембургу, 23% у Швајцарској, 20% у Ирској, 11,6% у Украјини. Раст наведених показатеља објашњава се утицајем великог броја различитих фактора од којих се најчешће истичу смањење броја становника (посебно у јужној Европи), спајање породица, висока стопа економског раста у појединим земљама пре појаве светске економске кризе (Ирска).³⁷

Табела 2. Број миграната у појединим европским земљама, у хиљадама

Дестинациона земља	2000.	2005.	2010.
Немачка	9.981	10.598	10.758
Француска	6.279	6.479	6.685
Велика Британија	4.790	5.838	6.452
Шпанија	1.753	4.608	6.378
Италија	2.122	3.068	4.463
Русија	11.892	12.080	12.270
Украјина	5.527	5.391	5.258

Извор: ИОМ. (2010). The Future of Migration: Building Capacities for Change. World Migration Report 2010. p. 186

Анализирајући миграционе токове у ЕУ потребно је узети обзир да се миграције између чланице одвијају без рестрикција у погледу приступа миграната тржишту рада или дужине њиховог боравка којима су изложени мигранти из земаља ван ЕУ. Проширење ЕУ на Исток 2004. године пратила су привремена ограничења за мигранте из нових чланица везана за учешће на тржишту рада и

³⁷ ИОМ. (2010). The Future of Migration: Building Capacities for Change. World Migration Report 2010, p. 186.

коришћење социјалних бенефиција од стране скоро свих старих чланица, изузев Велике Британије, Ирске и Шведске. У периоду 2002-2008. године број миграната из земаља чланица ЕУ увећавао се у просеку по стопи од 12% на годишњем нивоу. Године 2008. земље ЕУ су примиле око 2 милиона миграната из других чланица ЕУ, међу којима су највише били заступљени мигранти из Румуније (384.000), Пољске (266.000) и Бугарске (91.000).

Порекло имиграната из земаља ван ЕУ указује, између осталог, на значајан утицај историјских и културних веза имиграционих земаља са бившим колонијама, као и постојање билатералних споразума у случају програма привлачења привремених миграната-радника. Према подацима из 2008. године број имиграната из земаља ван ЕУ износио је 1,8 милиона међу којима су највише заступљени имигранти из Марока (157.000), Кине (97.000), Индије (93.000), Албаније (81.000), Украјине (80.000), Бразила (62.000). Велика Британија представља главну дестинациону земљу за мигранте из Индије, док становници Марока у највећем броју мигрирају у Шпанију (око 94.000) и Италију (око 37.000).³⁸

Табела 3. Обим имиграционог тока у појединим земљама чланицама ЕУ према пореклу имиграната, 2008. година

	Немачка	Француска	Велика Британија	Шпанија
ЕУ-27	335.914	65.411	197.720	168.374
Ван ЕУ-27	236.558	105.820	307.441	398.991
Африка	22.037	-	40.235*	130.795
Азија	86.134	-	176.335*	47.493
Северна Америка	20.404	-	-	4.101
Јужна Америка	3.497	-	-	15.087

Напомена: * подаци из 2007. године

Извор: самостални приказ аутора на основу података EUROSTAT-а

Под утицајем светске економске кризе статус миграната на тржишту рада погоршан је у већој мери у односу на домаћу радну снагу. С обзиром да су мигранти највише запослени у грађевинском и услужном сектору, њихова стопа незапослености брже је расла достижући висину од 9,4% до 10,7% у Аустрији,

³⁸ EUROSTAT. (2011). *Migrants in Europe A statistical portrait of the first and second generation*. Statistical Book, pp. 15-18.

Грчкој и Италији или 27,5% у Шпанији. То је утицало на пад обима имиграционих токова. У Великој Британији прилив имиграната из нових чланица ЕУ смањен је за 50%, а из Азије за 31%. С друге стране, повећан је број миграната-повратника посебно у условима када су економски услови и могућности запошљавања у већој мери погоршани у дестинационој земљи (на пример Велика Британија, Ирска) у односу на земљу порекла (Пољска), а не постоје ограничења за поновни повратак у имиграциону земљу. Поједине земље су установиле различите програме који имају за циљ подстицање повратка имиграната у земљу порекла (Шпанија, Русија, Молдавија).³⁹

Посматрајући структуру миграционих токова према полу могуће је уочити тренд раста броја женских миграната. На светском нивоу, учешће жена у укупном броју миграната 1960. године износило је 47% да би се током наредних 50 година незнатно повећало на 48%. Међутим, промене су израженије ако се посматрају на регионалном нивоу. Жене-мигранти имају већи удео у развијеним земљама у којима су чиниле половину укупног броја миграната 1980. године него у земљама у развоју (45%). До 2000. године број жена миграната је премашио број мушких миграната (учешће жена 51%), док је заступљеност жена међу мигрантима у земљама у развоју остала непромењена.⁴⁰ Посматрано по регионима, највеће промене могу се уочити у Европи и Азији. Учешће жена миграната у ЕУ повећано је са 48% на 52% уз истовремено смањење удела жена међу азијским мигрантима са 47% на 45%.⁴¹ Подаци за чланице ЕУ из 2008. године указују да је број жена миграната већи од броја миграната мушкараца у Италији, Шпанији, Француској и Ирској. Већа заступљеност жена присутна је међу румунским емигрантима у Италији и мароканским емигрантима у Шпанији.⁴²

Наведене промене утицале су да се у економској литератури све чешће користи појам „феминизација“ миграција у оквиру којег се објашњавају фактори који су имали битну улогу у мењању улоге жена у миграционим процесима. До

---

³⁹ IOM. (2010). *The Future of Migration: Building Capacities for Change*. World Migration Report 2010, p. 195; 198.

⁴⁰ Zlotnik, H. (2005). *International Migration Trends Since 1980*. Selected Papers of the UNFPA Expert Group Meeting „International Migration and the Millennium Development Goals“, Marrakech, Morocco, 11-12 May 20005, p. 18.

⁴¹ UNDP. (2009). *Overcoming barriers: Human mobility and development*. Human Development Report , p.25.

⁴² EUROSTAT. (2011). *Migrants in Europe A statistical portrait of the first and second generation*. Statistical Book, p. 19.

1970-тих година жене мигранати претежно су посматране као пратиоци мушких миграната у процесу спајања чланова породица. Међутим, промене у структури радне снаге узроковале су раст броја жена „самосталних“ миграната-радника, посебно у развијеним земљама где жене имају већи приступ бројним могућностима запошљавања и образовања.

Последњих деценија настале су значајне промене у образовној структури миграционих токова. Селективном имиграционом политиком развијене земље су либерализовале долазак високообразованих имиграната. У земљама Европске уније раст броја високообразованих имиграната постаје значајан. Године 1990. високообразовани имигранти представљали су 15% укупног броја имиграната. До 2001. године њихово учешће је повећано на 25%. Сличне тенденције присутне су и у САД где су високообразовани имигранти 1990. године чинили 25% укупног броја имиграната да би средином 1990-тих година њихов удео достигао 30%, након чега је стабилизован.⁴³

„Одлив мозгова“ из земаља у развоју има бројне негативне последице. Одлазак високообразованих лица може узроковати дефицит појединих кадрова на тржишту рада значајних за привредни развој, смањење истраживачко-развојних активности, пад продуктивности рада. Услед ограничених ресурса и слабог капацитета институција, већина земаља у развоју не може, на статистички адекватан начин, да утврди број високообразованих емиграната.⁴⁴ Приказивање структуре миграната према степену образовања отежано је услед разлика у образовном систему. Према препорукама УН, степен образовања миграната треба исказивати или бројем година школовања или највишим завршеним нивоом образовања. Dосquier и Marfouk су, на основу имиграционих података OECD земаља, покушали да израчунају стопу емиграције високообразованих становника земаља у развоју старијих од 25 година као процентуално учешће у укупном високообразованом становништву OECD земаља. С обзиром да су у укупно високообразовано становништво укључени домаћи резиденти и емигранти, израчуната стопа у одређеној мери представља потцењену вредност реалне стопе емиграције.

---

⁴³ Lowell, L. (2008). Highly Skilled Migration. In: IOM. „*World Migration*“, pp. 53-54.

⁴⁴ Peković, D., Mirković, A. (2012). Pouzdanost i međunarodna uporedivost izvora statističkih podataka o migracionim tokovima. *Demografija*, Vol. 9, str. 277.

На основу њихових прорачуна могуће је закључити да постоје значајне разлике у стопи емиграције високообразованих лица међу регионима. Подаци за 2000. годину указују на проблем одласка великог броја високообразованих становника у сиромашним регионима, што доприноси њиховом успореном развоју (Кариби 40,9%, западна Африка 26,7%, источна Африка 18,4%). У односу на 1990. годину стопа емиграције високообразованих лица значајно је повећана у централној Африци (са 9,8% на 13,3%) и централној Азији (са 4,0% на 5,1%). Међутим, највећи раст емиграционих кретања становништва високог образовања у посматраном периоду забележен је у источној Европи чија стопа емиграције је скоро удвостручена (2,3% наспрам 4,5%).⁴⁵

Табела 4. Стопа емиграције високообразованих лица у ОЕСД земљама по региону, 2008. година

Регион	Стопа емиграције, %
Африка	9,3
Азија	3,6
Европа	7,0
Јужна Америка	6,0
Северна Америка	0,7
Океанија	4,0

Извор: UNDP. (2009). *Overcoming barriers: Human mobility and development. Human Development Report* p. 154

Присутна су очекивања да ће се наставити тренд раста тражње за високообразованом радном снагом у развијеним земљама. Томе доприносе и постојећа демографска кретања која се огледају у смањењу становништва радног узраста у већини развијених земаља услед дугорочног смањења броја становника старости 15-19 година који ће представљати радну снагу у односу на број радника старости 60-64 године који излазе из категорије радне снаге. Међу земљама ОЕСД-а, Данска, Немачка, Италија и Јапан већ су се суочиле са демографском ситуацијом у којој број радника који одлази у пензију превазилази број становника који постају радноспособни. Демографске пројекције указују да ће до 2020. године све земље ОЕСД-а имати пад становништва радног узраста, изузев

⁴⁵ Kapur, D., McHale, J. (2005). *Give Us Your Best and Brightest: The Global Hunt for Talent and Its Impact of the Developing World*. Center for Global Development, Washington, p. 19.

Ирске, Мексика и Турске.⁴⁶ Такође, процењује се да ће до 2020. године јаз између тражње и понуде радника високих квалификација у развијеним земљама износити 16-18 милиона, док ће истовремено постојати вишак од 32-35 милиона радника ниских квалификација.⁴⁷

Табела 5. Учешће имиграната запослених у висококвалификованим занимањима који су мигрирали у последњих 10 година у укупном броју имиграната, у %

Земља	1995.	2006.	Учешће имиграната у укупном броју запослених у висококвалификованим занимањима, 2006. година
Аустрија	19,6	29,1	11,2
Белгија	40,0	36,8	9,8
Велика Британија	46,2	38,6	11,8
Грчка	10,1	3,6	2,5
Данска	33,5	34,9	5,0
Ирска	35,4	25,6	13,7
Италија	18,8	8,6	3,9
Луксембург	30,3	55,2	42,9
Немачка	-	25,5	9,0
Португалија	20,7	9,6	9,6
САД	21,9	14,6	12,5
Француска	34,5	28,5	9,4
Холандија	29,4	29,4	8,2
Шпанија	31,8	8,1	7,3
ОЕСД	28,6	30,1	9,1

Извор: Chaloff, J., Lemaitre, G. (2009). *Managing Highly-Skilled Labour Migration: A Comparative Analysis of Migration Policies and Challenges in OECD Countries*. OECD Working Papers No. 79, pp. 15-16.

⁴⁶ Chaloff, J., Lemaitre, G. (2009). *Managing Highly-Skilled Labour Migration: A Comparative Analysis of Migration Policies and Challenges in OECD Countries*. OECD Working Papers No. 79, p. 13

⁴⁷ IOM. (2014). *Global Migration Trends: An Overview*. IOM Publishing p. 12.

У земљама ОЕCD-а имигранти у просеку чине 9,1% запослених који обављају висококвалификоване послове. Поређењем података из 1995. и 2006. године о учешћу имиграната који су запослени у висококвалификованим занимањима у укупном броју имиграната који су мигрирали у претходних десет година могуће је закључити да њихова заступљеност на радним местима високог образовања није значајно повећана (са 28,6% на 30,1%). То може указати на проблем високообразованих имиграната да пронађу посао који одговара њиховим квалификацијама. У посматраном периоду, раст удела имиграната на висококвалификованим пословима забележен је само у Аустрији, Данској и Луксембургу. У осталим земљама, међу имигрантима је смањено учешће оних који обављају занимања високих квалификација. Ово смањење најизраженије је у јужноевропским земљама (Шпанија, Португалија, Италија и Грчка), али је присутно и у земљама које имају веома развијене програме привлачења високообразованих имиграната (САД, Велика Британија, Ирска).

Други правац имиграционе политике развијених земаља у привлачењу високообразованих лица односи се на миграције студената. Од 2000. године присутан је тренд убрзаног раста броја страних студената. Током 1998. године 1,3 милиона страних студената студирало је у ОЕCD земљама, при чему 55% њих потиче из земаља изван ОЕCD. Подстицање мобилности студирања и бројни програми стипендирања страних студената утицали су да њихов број 2010. године достигне 2,6 милиона. Уколико се број страних студената из 2010. године упореди са бројем из 2002. могуће је уочити да је у већини земаља обим миграционих кретања студената удвостручен или је, чак, и троструко већи (Белгија, Чешка, Финска, Италија). Незнатан раст броја страних студената присутан је у Немачкој, док је у Норвешкој њихов број смањен. Земље енглеског говорног подручја привлаче највећи број страних студената (САД, Велика Британија, Аустралија), мада се и у другим земљама организују студијски програми на енглеском језику.

Одлазак младих људи у иностранство у циљу стицања високог образовања и усавршавања може имати позитивне ефекте за емиграционе земље приликом њиховог повратка. Међутим, процене указују да 15-30% страних студената одлучује се за рад и стални боравак у имиграционој земљи након завршетка студија, при чему је овај проценат за сиромашне земље знатно виши. Из тог

разлога, миграциона кретања студената посматрају се као посебан облик „одлива мозгова“.

Један од показатеља обимности миграционих кретања студената јесте учешће страних студената у укупном броју становника имиграционе земље старости 20-24 године. Удео страних студената прелази 10% само у неколико земаља (Велика Британија, Аустралија, Аустрија, Нови Зеланд), што указује да на овом нивоу, у већини OECD земаља, они не представљају релативно значајан извор будуће високообразоване радне снаге.⁴⁸

Табела 6. Страни студенти у појединим OECD земљама, у хиљадама

Земља	2002.		2010.	
	Број студената	% студената из земаља ван OECD	Број студената	% студената из земаља ван OECD
Аустралија	109,4	81,6	271,2	88,4
Аустрија	28,4	34,4	53,9	-
Белгија	7,3	36,8	36,1	67,3
Канада	32,9	57,9	95,6	73,4
Чешка	4,1	72,4	35,0	26,3
Данска	11,0	58,0	18,1	40,6
Финска	4,3	64,1	12,4	-
Француска	148,0	73,2	259,9	79,4
Немачка	171,2	43,7	181,2	64,3
Ирска	6,9	27,7	13,6	53,9
Италија	23,2	35,5	69,9	80,5
Јапан	55,8	61,8	129,1	-
Норвешка	5,8	45,5	3,5	-
Пољска	5,4	82,3	18,4	66,9
Шпанија	29,0	34,3	56,0	67,9
Шведска	12,6	36,9	31,5	76,0
Швајцарска	24,4	27,3	38,2	28,8
Велика Британија	209,6	40,2	397,7	64,7
САД	430,8	61,0	684,8	68,9

Извор: OECD, Education Database

⁴⁸ OECD. (2013). *International Migration Outlook 2013*. OECD Publishing. p. 35.

3.2. ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА ЕМИГРАЦИЈЕ ИЗ СРБИЈЕ

Интензивна емиграциона кретања радне снаге у Србији присутна су више од четири деценије. Између два светска рата емиграција подстакнута економским мотивима није била значајна по обиму. Обимније спољне миграције радника везују се за период од средине шездесетих година прошлог века када су, након неуспешне привредне реформе и унутрашњих миграција на релацији село-град, створени скривени технолошки вишкови радне снаге. Истовремено, у западноевропским развијеним земљама постојао је недостатак радне снаге за обављање сезонских и нискоквалификованих послова услед чега су оне развиле програме за долазак „привремених радника“ из слабије развијених европских земаља. Резултат ових процеса јесу обимна емиграциона кретања становништва радног узраста из Србије у земље западне Европе. Почев од Пописа 1971. године статистички се прати број лица која су на раду и боравку у иностранству.⁴⁹

Динамика спољних миграција указује на присуство осцилација у кретању емиграната. Према подацима Пописа 1981. године, број емиграната повећан је за трећину (32%) у односу на 1971. годину. Између 1991. и 1981. обим емиграционих кретања није значајно промењен. Међутим, 2001. године пописом је забележен значајан раст броја емиграната (за 54%), да би у периоду 2001-2011. године емиграциони талас био смањен за 25% (Табела 7).

Наведене промене у емиграционим кретањима резултат су бројних економских и политичких процеса. Током 1970-тих година западноевропске земље примају на привремени рад велики број радника из земаља јужне Европе како би задовољиле повећану тражњу за радном снагом која ће обављати нискоквалификоване и сезонске послове. У том периоду издвајају се Немачка, Аустрија и Француска као земље пријема највећег броја емиграната из Србије. Према подацима Пописа 1981. године, у ове три земље емигрирало је 196.065 лица што представља 73% укупног броја емиграната. У овом периоду Немачка је примила 99.686 лица на раду из Србије што чини 37,1% укупне емиграције. Посебан облик запошљавања у Немачкој су тзв. деташирани радници, односно радници југословенских предузећа који су у Немачку долазили по основу уговора

---

⁴⁹ Станковић, В. (2014). *Србија у процесу спољних миграција*. Републички завод за статистику, Београд, стр. 15.

о инвестиционим улагањима и пословно-техничкој сарадњи најчешће у области грађевинарства и рударства. До 1981. године њихов број је износио око 13.500.⁵⁰

Табела 7. Лица на раду/боравку у иностранству према држави у којој раде/бораве

Страна држава	Године пописа у Републици Србији				
	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Аустрија	40.194	62.820	67.060	87.844	70.488
Француска	27.864	33.559	22.357	27.040	20.231
Немачка	93.327	99.686	67.229	102.799	55.999
Швајцарска	6.723	24.990	37.441	65.751	41.008
Шведска	8.819	12.351	9.929	14.049	10.925
Земље Бенелукса	3.520	4.367	3.591	9.336	6.243
Остале европске земље	5.025	7.562	11.508	53.745	52.673
САД	5.279	7.352	7.136	16.240	13.504
Аустралија	7.025	6.173	5.065	7.490	3.760
Канада	2.865	3.679	6.268	10.908	6.226
Остале ваневропске земље	1.048	2.860	3.235	5.761	5.073
Непознато	2.193	3.613	28.124	13.876	7.657
Републике бивше СФРЈ	-	-	-	-	19.624
Укупно	203.882	269.012	268.943	414.839	313.411

Извор: Станковић, В. (2014). *Србија у процесу спољних миграција*. Републички завод за статистику, Београд, стр. 16

У периоду од 1981. до 1991. године емиграциона кретања стагнирају. То је последица примене рестриктивнијих мера имиграционе политике западноевропских земаља у односу на претходни период, услед погоршања економске ситуације и раста незапослености. Пад обима емиграционих кретања из Србије посебно је изражен у земљама највећег пријема емиграната. Пописом из 1991. године је забележено смањење број емиграната у Немачкој за 32.457 односно 32,6% у односу на 1981. годину. Број емиграната у Француској такође је смањен за 33,4%. Од водећих земаља пријема једино је прилив емиграната у Аустрију наставио раст и Аустрија се, према релативном уделу емиграната у

⁵⁰ Павлица, Б. (2005). Миграције из Југославије у Немачку – мигранти, емигранти, избеглице, азиланти. *Међународни проблеми*, Vol. LVII, бр. 1-2, стр. 134.

укупном броју (24,9%), потпуно приближила Немачкој која има највише учешће емиграната (25%). У овом периоду, међу земљама пријема, значајну позицију заузима Швајцарска која је 1971. године имала релативно скромно учешће у укупном броју емиграната (3,3%), да би 1991. године удео био учетворостручен (13,9%). Тиме Швајцарска постаје једна од три најзначајније земље пријема посматрано по релативном броју емиграната. Ове промене су условљене убрзаним економским растом земаља јужне Европе и повратним миграцијама у Италију и Шпанију услед чега Швајцарска одлучује да регрутовање радне снаге прошири на земље као што су Југославија, Турска и Португалија. Највећи број емиграната из тадашње Југославије обављали су сезонске послове. Међутим, посебну погодност за емигранте у Швајцарској представљала је могућност да се сезонске дозволе претворе у дозволе за сталан боравак уз довођење чланова породице.⁵¹

Бројни економски и политички процеси који су се током 1990-тих година одвијали у СР Југославији узроковали су нагли и највећи раст обима емиграционих кретања у периоду између два пописа. Распад СФР Југославије праћен оружаним сукобима и изузетно тешка економска ситуација условљена, између осталог, међународним економским санкцијама и распадом привредног система утицали су на одлуку значајног броја становника о одласку у иностранство. У овом периоду економски мотиви се преплићу са социјалним, услед чега се, поред економских миграната, појављују миграциона кретања избеглица и азиланата, а неретко су и економски мигранти користили постојећу ситуацију за одлазак у иностранство као „лажни азиланти“. Према Попису из 2002. године број емиграната био је за 145.896 већи у односу на 1991. годину, што представља раст од 54%. Значај политичких околности при одлучивању о одласку из земље потврђују подаци да су највећа емиграциона кретања била 1992. године (36.437) и у години бомбардовања СРЈ, као и непосредно након тога (1999. године 21.895 и 2000. године 22.030).⁵²

---

⁵¹ Heiniger, M. (2011). *Migracije s Balkana ka Švajcarskoj, 1990-2004*. U: *Migracije, krize i ratni sukobi na Balkanu s kraja 20. veka*, Društvo demografa Srbije, Demobalk, str. 279.

⁵² Bubalo-Živković, M., Đerčan, B., Lukić, T., Dragin A. (2010.) *Emigrants from Serbia in the Last 40 Years*. IVth International Conference of Balkans Demography, Budva, Montenegro, p. 4.

Посматрајући миграциона кретања према земљама пријема могуће је уочити да је од европских земаља Швајцарска забележила највећи раст броја емиграната током 1990-тих година. Према Попису из 2002. године емиграциона кретања у овој земљи повећана су за 75,6% у односу на 1991. годину. Поред традиционалних земаља пријема (Немачке, Аустрије, Француске, Шведске) за овај период карактеристична је дисперзија европских дестинација. Број емиграната у „осталим европским земљама“ је скоро упетостручен, а њихово учешће је повећано са 4,3% 1991. године на 13,0% 2002. године. Међу новим европским дестинацијама посебно се издваја Италија у којој је у посматраном периоду број емиграната повећан скоро четири пута (са 5.409 емиграната 1991. године на 20.428 емиграната 2002. године). Значајнији број емиграната је и у Холандији (око 6.000), Мађарској (око 5.000) и Русији (око 5.000)⁵³. Такође, појачана су емиграциона кретања у традиционалне усељеничке прекоокеанске земље (САД у којима је број емиграната током 1990-тих година удвостручен, Аустралију и Канаду). САД су постале шеста земља пријема са евидентираних 16.240 емиграната.

Међутим, при анализи података треба узети у обзир проблем статистичког обухвата миграционог континента јер се процењује да је пописом из 2002. године необухват становништва Србије које је током 1990-тих година отишло у иностранство износио око 43%. На присуство непотпуног обухвата указују драстичне разлике при поређењу података Пописа из 2002. године и страних националних статистичких служби из исте године. Највеће разлике су присутне када се упореде подаци о броју емиграната у Немачкој (скоро 103 хиљаде према 591 хиљада) и Швајцарској (скоро 66 хиљада према 213 хиљада).⁵⁴

У последњем међупописном периоду (2002-2011. године) обим емиграционих кретања смањен је за 24,5%. У свим традиционалним земљама пријема забележен је пад броја емиграната. У Немачкој је број емиграната скоро преполовљен у односу на претходни период, док су Аустрија и Шведска имале најмањи пад емиграционих токова (19,8% односно 22,2%). Посматрајући

---

⁵³ Предојевић-Деспих, Ј., Пенев, Г. (2012). Ко су и где иду: карактеристике и размештај грађана Србије у иностранству по земљама пријема и значај мигрантских мрежа. *Национални интерес*, година VIII, vol. 15, број 3/2012, стр. 366.

⁵⁴ Исто, стр. 364.

релативан број емиграната могуће је закључити да је у овом периоду интензивирана дисперзија миграционих дестинација. Смањује се релативно учешће емиграната у традиционалним земљама пријема, Немачкој (са 24,8% на 17,9%) и Швајцарској (са 15,8% на 13,1%). Према Попису из 1991. године, 63,8% емиграната отишло је у три главне дестинационе земље (Немачку, Аустрију и Швајцарску) да би подаци из 2011. године показали да је ове земље изабрало 53,5% емиграната. У односу на 2002. годину, само је Аустрија од ових земаља имала благи раст удела емиграната (са 21,2% на 22,5%). Истовремено повећава се удео емиграната који се одлучују за „остале европске земље“ (16,8%) и прекоокеанске земље (посебно САД у којима је учешће емиграната повећано са 2,7% 1991. године на 4,3% 2011. године).

Полна структура емиграционих токова показује да је међу емигрантима преовлађују мушкарци. Они су били доминантно заступљени у емиграционим кретањима пре 1960-тих година када су чинили 62,5% укупног броја емиграната. Током наредних година њихов удео се постепено смањује и 1970-тих година износио је 52,5%.⁵⁵ Већа заступљеност мушкараца објашњава се њиховом традиционално патријархалном улогом храниоца породице који у условима неповољне економске ситуације, високе незапослености и ниских зарада одлази у иностранство како би унапредио животни стандард других чланова породице. Такође, у датом периоду, у земљама пријема највећа тражња била је за грађевинским и физичким радницима што је утицало на већу емиграцију мушкараца. Од 1990-тих година учешће мушкараца у укупном броју емиграната је релативно стабилно и према резултатима Пописа из 2011. године износило је 53,4%.

Раст броја жена емиграната делимично је резултат процеса спајања чланова породице, али и повећања броја жена независних емиграната посебно од 2000-тих година када је интензивирана емиграција високообразованих лица. То потврђују резултати последњег Пописа према којима је број жена на раду у иностранству премашио број жена емиграната чланова породице (66.323 наспрам 62.387). При том, од укупног броја жена на раду у иностранству њих 32,7% борави у иностранству до 4 године, 12,1% од 5 до 9 година, а 13,6% од 10 до 14 година. На

---

⁵⁵ Bubalo-Živković, M., Đerčan, B., Lukić, T., Dragin, A. (2010). Emigrants from Serbia in the Last 40 Years. IVth International Conference of Balkans Demography, Budva, Montenegro, p. 8.

основу тога може се закључити да је скоро 60% женских емиграната-радника емигрирало у последњих петнаест година. Разлози високог процента жена емиграната које бораве у иностранству до 4 године могу се објаснити утицајем високе стопе незапослености, светске економске кризе и интензивнијем одласку високообразованих лица, али не треба умањити ни утицај методолошких промена у пописивању становништва 2011. године.

Старосна структура емиграната показује највећу заступљеност емиграната старих од 20 до 39 година. Другу значајну групу чине емигранти од 40 до 59 година старости који су махом емигрирали 1970-тих и 1980-тих година. Петину емиграната чине млади до 19 година. Забрињавајуће је присуство квантитативне диспропорционалности старосне структуре емиграната и сталног становништва. У структури сталног становништва највише су заступљени становници од 40 до 59 година старости. Емигрантско становништво је млађе од сталног становништва Србије, што потврђује селективност емиграната по старости, али и раст учешћа чланова породице међу емигрантима. Према подацима Пописа из 2002. године, просечна старост емиграната била је 33,5 година, што такође потврђује да су емигранти млађи од сталног становништва, чија је просечна старост 40,2 године.⁵⁶

Табела 8. Учешће емиграната и сталног становништва према старосним групама

Старосне групе	Емигранти	Стално становништво
0-19 година	22,6%	19,8%
20-39 година	38,3%	26,6%
40-59 година	30,8%	36,2%
60 и више година	8,3%	17,4%

Извор: Станковић, В. (2014). *Србија у процесу спољних миграција*. Републички завод за статистику, Београд, стр. 66.

У последње две деценије образовна структура емиграционих токова значајно се променила у правцу раста учешћа високообразованих емиграната. Током 1970-тих година већина емиграната имала је завршену основну (42,3%) и средњу школу (21,3%), док је само 3,6% емиграната имало више и високо

⁵⁶Преодојевић-Деспих, Ј., Пенев, Г. (2012). Ко су и где иду: карактеристике и размештај грађана Србије у иностранству по земљама пријема и значај мигрантских мрежа. *Национални интерес*, година VIII, vol. 15, број 3/2012, стр. 370

образовање. Образовна структура емиграната 1980-тих година указује на стагнацију учешћа емиграната основног образовања (41,1%) и благи пораст удела средње образованих емиграната (27,1%)⁵⁷.

Интензиван раст обима емиграције високообразованих лица („одлив мозгова“) повезује се са значајним структурним променама тржишта рада развијених земаља током 1990-тих година. Услед наглог развоја технике и технологије и повећане међународне интеграције економија, у развијеним земљама се истиче потреба стварања „друштва заснованог на знању“ како би се побољшала конкурентност привреде. То је довело до промена у имиграционој политици која је постала рестриктивна према радницима ниских квалификација уз истовремено подстицање доласка високообразованих миграната. Нагло јачање процеса „одлива мозгова“ током 1990-тих година карактеристично је за све земље централне, источне и јужне Европе. Економска криза у СР Југославији, интензивирана применом међународних санкција и недостатак перспективе у погледу запошљавања и напредовања у каријери подстакли су емиграцију висококвалификоване радне снаге.

Резултати Пописа становништва из 2002. године показују да десетина од укупног броја емиграната има више и високо образовање. Међутим, треба узети у обзир да је обухват високообразованих емиграната низак и да значајан број њих у иностранство одлази са породицом. На основу података имиграционих земаља могуће је закључити да је број високообразованих емиграната и већи од оног утврђеног Пописом. Према проценама Docquier-а и Marfouk-а, високообразовани емигранти чине 20,7% укупног броја емиграната 2000. године⁵⁸. Да су економски и политички догађаји током 1990-тих година били кључни за одлазак највећег броја високообразованих емиграната потврђује податак Пописа из 2002. године према којем 22,3% емиграната са вишом и високом школом ради и борави у иностранству 10-14 година, а 26,9% борави 5-9 година.

---

⁵⁷ Bubalo-Živković, M., Đerčan, B., Lukić, T., Dragin, A. (2010). Emigrants from Serbia in the Last 40 Years. IVth International Conference of Balkans Demography, Budva, Montenegro, p. 11.

⁵⁸ Docquier, F., Marfouk, A. (2006). International Migration by Education Attainment, 1990-2000. In: Ozden, C., Schiff, M. *International Migration, Remittances and Brain Drain*, p. 176.

У међупописном периоду 2002-2011. године значајно је смањен удео емиграната без школе и са непотпуном основном школом (са 22,8% на 6,0%), док је истовремено повећано учешће емиграната који су средњег и високог нивоа образовања. Иако су у датом периоду извршене демократске промене, бројне економске и друштвене појаве (неефикасна приватизација друштвених предузећа, раст незапослености и задуживања земље, јачање корупције, спорост реформи) подстицале су наставак процеса „одлива мозгова“. Од укупног броја емиграната са вишом и високом школом, 69% је завршило мастер и специјалистичке студије, 11% има звање магистра, а 7% звање доктора наука. Последњих година све израженији облик емиграције постаје одлазак младих на студирање у иностранство. Пописом становништва 2011. године установљено је да је 12.092 студената у иностранству, што представља 3,9% од укупног броја емиграната. Изузимајући високо учешће студената у суседним државама, највише студената емиграната је у САД (15,8%), Немачкој (8,3%), Аустрији (8,1%) и Италији (5,9%). САД представљају посебно привлачну дестинацију за студенте постдипломских студија, с обзиром да је на америчким универзитетима петина емиграната студената докторских студија и 16,7% студената мастер студија. Удео ученика средње школе и студената у укупном броју повратника износио је 2,7% односно њих 6.360 се вратило у Србију. Имајући у виду ове податке, емиграција ученика и студената се може посматрати као губитак будуће високообразоване радне снаге.

Табела 9. Учешће емиграната и сталног становништва према школској спреми

Школска спрема	Емигранти		Стално становништво 2011. година
	2002.	2011.	
Без школе и непотпуна основна школа	22,8%	6,0%	13,7%
Основна школа	35,0%	27,5%	20,8%
Средња школа	31,9%	38,8%	48,9%
Виша и висока школа	9,9%	15,7%	16,3%
Непознато	0,4%	12,0%	0,4%

Извор: Станковић, В. (2014). *Србија у процесу спољних миграција*. Републички завод за статистику, Београд, стр. 70; Предојевић-Деспић, Ј., Пенев, Г. (2012). Ко су и где иду: карактеристике и размештај грађана Србије у иностранству по земљама пријема и значај мигрантских мрежа. *Национални интерес*, година VIII, vol. 15, број 3/2012, стр. 375

Рестриктивнија политика запошљавања странаца у европским државама утицала је, између осталог, на преусмеравање емиграната ка прекоокеанским земљама. Током 1990-тих година у САД-ма имиграциону визу затражило је 25.000 миграната из Југославије, у Канади 28.400 миграната из Србије и Црне Горе, у Аустралији 20.500 миграната из Југославије. Прекоокеанске земље постају одредиште највећег броја високообразованих емиграната. Попис становништва Канаде из 2001. године показује да 77,1% емиграната из Србије и Црне Горе старости 25-44 године има више или високо образовање⁵⁹. Прецизни подаци о броју научника и експерата који су напустили СР Југославију, као и области из којих потичу, не постоје. Резултати истраживања, вршених за Министарство науке и технологије и Институт за међународну политику и привреду, показују да је у периоду од 1979-1994. године емигрирало 1.256 истраживача научних института, од чега је 329 доктора наука, 261 магистар и 666 са факултетском дипломом. Највећи број истраживача емиграната потиче из области електротехнике, физике, математике, хемије и медицине⁶⁰. Према проценама Гречића, током 1990-тих година у прекоокеанске земље емигрирало је око 73.000 становника Србије и Црне Горе, од којих је 17.000 са универзитетским дипломама. Уколико се узме у обзир и емиграција у европске државе процењује се да је у датом периоду емигрирало око 30.000 лица универзитетског образовања⁶¹.

Резултати Пописа становништва из 2011. године потврђују доминантност САД као земље пријема највећег броја научника и експерата. Од укупног броја емиграната доктора наука, 31,56% ради и борави у САД, док учешће емиграната магистара наука износи 21,84%. Последње деценије повећан је прилив високообразованих емиграната, посебно из области медицине, у Немачку у којој је 10,63% доктора наука и 7,66% магистара наука. Посебно атрактивна дестинација за емигранте постала је Велика Британија која је на трећем месту

---

⁵⁹ Martel, L., Malenfant, E.C. (2011). Skorašnje imigracije u Kanadu s područja Balkana. U: *Migracije, krize i ratni sukobi na Balkanu s kraja 20. veka*, Društvo demografa Srbije, Demobalk, str. 270.

⁶⁰ Vuković, D. (2005). Migration of the labour force from Serbia. *South-East Europe Review for Labour and Social Affairs*, Issue: 04/2005, str. 142-143.

⁶¹ Grečić, V. (2002). The Role of Migrant Professionals in the Process of Transition in Yugoslavia. *International Problems*, Vol. LIV, No. 3, pp. 256-257.

према висини удела доктора и магистара наука (9,94% односно 7,66%)⁶². Гречић истиче да је за образовање и усавршавање научника и експерата у просеку потребно уложити око 300.000\$ процењујући да њихов одлазак из Србије током 1990-тих година у обиму од 30.000 представља губитак за државу од 9 милијарди америчких долара⁶³. Имајући у виду не само износ уложених средства у образовање високостручних кадрова, већ и њихов значај и улогу у привредном развоју, одлазак најпродуктивнијег дела радне снаге и интелектуалне елите представља ненадокнадив демографски и економски губитак за Србију.

---

⁶² Станковић, В. (2014). *Србија у процесу спољних миграција*. Републички завод за статистику, Београд, стр. 74.

⁶³ Grečić, V. (2002). The Role of Migrant Professionals in the Process of Transition in Yugoslavia. *International Problems*, Vol. LIV, No. 3, p. 257.

**II ДОЗНАКЕ ИЗ ИНОСТРАНСТВА КАО ЕФЕКАТ
ЕМИГРАЦИЈЕ РАДНЕ СНАГЕ**

1. ПОЈАМ И ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА

Дознаке из иностранства представљају део дохотка који мигранти шаљу у новцу или натури породици, рођацима, пријатељима у матичној земљи. Њихова величина непосредно је повезана са растом обима миграционих кретања. Упоредо са повећањем прилива дознака растао је њихов значај како на индивидуалном, тако и на националном нивоу. За домаћинства примаоце, дознаке су постале значајан извор додатног дохотка који омогућава већу потрошњу, виши животни стандард, обезбеђење образовања и здравствених услуга за чланове. За економију земаља-прималаца дознаке могу представљати значајан извор девизних средстава који доприноси спољном финансирању економских трансакција и подстиче привредни раст.

Раст значаја дознака указао је на потребу њиховог прецизнијег дефинисања и ефикаснијег статистичког обухвата. Такође, за боље разумевање токова дознака из иностранства и њихових ефеката неопходно је поћи од основних мотива миграната-радника да шаљу новац у матичну земљу, међу којима се најчешће, истичу индивидуални мотиви (алтруизам, лична корист емигранта) и породични мотиви (осигурање дохотка и имовине од ризика, неформални споразум о враћању зајма). Познавање особина прилива дознака омогућава креирање и спровођење ефикасније политике управљања овим токовима. У раду су анализирани стабилност, одрживост и цикличност дознака из иностранства.

1.1. ДЕФИНИСАЊЕ ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА

С обзиром да дознаке представљају међународни трансфер, оне се исказују ставкама у платном билансу. У четвртом издању Приручника за израду платног биланса ММФ-а (енг. *IMF's Balance of Payments Manual*) из 1977. године уведена је ставка дознаке радника дефинисана као трансфер запослених миграната који су резиденти имиграционих земаља. При том се под мигрантом подразумева лице које борави или намерава да борави у имиграционој земљи годину дана и више. Ова дефиниција дознака радника незнатно је промењена у петом издању Приручника за израду платног биланса ММФ-а из 1993. године наводећи да

дознаке радника обухватају само текуће трансфере. Дознаке радника дефинисане на овај начин искључују бројне друге облике трансакција миграната породици, рођацима и пријатељима у матичној земљи. Овом ставком нису обухваћени капитални трансфери миграната у матичну земљу, трансфери незапослених миграната и лица која бораве у имиграционој земљи мање од годину дана.

Због тога се често користи шира дефиниција дознака која поред дознака радника обухвата и ставке компензације запослених и миграциони трансфери. Компензације запослених укључују наднице, зараде и друге доприносе које су запослени остварили у привредама земаља у којима се воде као нерезиденти. Под запосленима се, у овом случају, сматрају сезонски и други радници који раде и бораве у имиграционој земљи мање од годину дана. Међутим, у пракси је тешко јасно разграничити дознаке радника од компензација запослених услед немогућности разликовања нерезидената и оних који намеравају да бораве дуже од годину дана на основу чега стичу статус резидената.⁶⁴ Миграциони трансфери обухватају нето вредност трансфера миграната из једне земље у другу у почетном периоду миграција (период до годину дана).

Међутим, подаци платног биланса на глобалном нивоу показују велику несразмеру између обима исплаћених и примљених дознака. На пример, у 2008. години регистрована је исплата 306 милијарди долара што представља три четвртине регистрованог пријема дознака.⁶⁵ Постојање значајних разлика у подацима о токовима дознака указује на проблеме у прикупљању статистичких података услед којих подаци о дознакама имају релативно ниску тачност, поузданост и међусобну упоредивост. Проблеми произилазе из примене различитих дефиниција дознака и тешкоћа у регистровању трансакција њиховог трансфера. Према извештају Светске банке из 2011. године, поједине развијене земље (Канада, Катар, Сингапур, Уједињени Арапски Емирати) не приказују у платном билансу податке о послатим дознакама, иако су значајне имиграционе земље. С друге стране, неколико земаља у развоју које имају значајну емиграцију не региструју примљене дознаке из иностранства. Такође, значајан број земаља

---

⁶⁴ IMF. (1993). *Balance of Payments Manual, fifth edition*. International Monetary Fund, Washington, pp. 72; 75.

⁶⁵ Whichard, O., Flatness, A. (2011). Remittances. In: *The Impact of Globalization on National Accounts*, United Nations Economic Commission for Europe Publishing, p. 193.

прикупља податке о дознакама полазећи од држављанства мигранта-радника, а не његовог боравишног статуса, како је наведено у дефиницијама компоненти. Поједине земље приказују укупне дознаке скоро у потпуности као дознаке радника или компензације запослених, иако постоји јасна разлика између ове две компоненте.⁶⁶

Примена различите методологије националних статистичких служби приликом прикупљања података о дознакама условила је потребу усавршавања дефиниције дознака. Из тог разлога група земаља Г8 указује на неопходност унапређења статистичких података о токовима дознака и развијање стандарда за прикупљање података који би били прихваћени како у земљама исплате дознака, тако и у земљама пријема. Уједињене нације у сарадњи са Комитетом за статистику платног биланса ММФ-а препоручиле су шире дефиниције дознака које су усвојене у шестом издању Приручника за израду платног биланса и међународне инвестиционе позиције.

Две кључне ставке личних дознака (енг. *personal remittances*) су лични трансфери (енг. *personal transfers*) и компензације запослених. Ставка лични трансфери замењује ставку дознаке радника. С обзиром да се дознаке радника односе само на текуће трансфере који потичу из зарада миграната који су резиденти имиграционих земаља, лични трансфери представљају знатно ширу компоненту дознака, јер обухватају све текуће и капиталне трансфере у готовини или натури, независно од тога да ли доходак мигранта који их шаље потиче од рада, предузетништва или имовине. На тај начин дефиниција је поједностављена и усклађена са праксом прикупљања статистичких података у већини земаља која не узима у обзир извор дохотка који мигрант шаље породици у матичној земљи.

Укупне дознаке представљају суму личних дознака и социјалних бенефиција. Под ставком социјалних бенефиција подразумевају се бенефиције фондова пензионог и социјалног осигурања имиграционих земаља. Најшира дефиниција дознака обухвата укупне дознаке и текуће и капиталне трансфере непрофитним институцијама које служе домаћинствима у матичним земљама (NPISHs) као што су, између осталих, завичајна удружења (енг. *Hometown Associations*). Укупне дознаке и укупне дознаке са трансферима непрофитним

---

⁶⁶ World Bank. (2011). *Migration and Remittances Factbook 2011, second edition*. World Bank, Washington, pp. 16-17.

институцијама које служе домаћинствима представљају додатне ставке платног биланса чије прикупљање и обрада нису обавезни.⁶⁷

Поред дефинисања појма дознака значајан проблем представља обухват приликом мерења њиховог обима. Тешкоће у обухвату дознака произилазе из чињенице да је реч о трансферима домаћинствима, који су најчешће мањег обима и могу се слати употребом различитих канала. Део дознака шаље се нерегистрованим, односно неформалним каналима услед чега оне остају статистички необухваћене и неприказане званичним подацима. Фактори који су најчешће од утицаја на статистички обухват дознака су развијеност финансијске инфраструктуре и легалност статуса пошиљалаца дознака у имиграционој земљи.

Најраспрострањенији званични канали трансфера дознака подразумевају слање новца преко банака и других институција овлашћених за трансфер новца, које представљају део финансијског система. Међутим, треба имати у виду да су званични подаци о висини прилива дознака потцењени, јер не укључују дознаке које у емиграционе земље стижу неформалним каналима, „из руке у руку“ преко родбине, пријатеља, аутобуских линија из имиграционих земаља у земље порекла.

Избор коришћења формалних или неформалних канала слања дознака зависи од великог броја чинилаца. Развијеност финансијског сектора у имиграционим и земљама примаоцима дознака представља битан предуслов избора формалног канала. Поред расположивости финансијских услуга, висина трошкова трансакција и пратећа документација могу представљати оптерећење како за банке, тако и за пошиљаоце дознака, посебно имајући у виду да је најчешће реч о трансферу малог износа. Међутим, трансфер дознака банке и друге финансијске институције обављају електронски, као и путем телеграма, факса, телефона, услед чега брзина преноса новца може представљати предност при избору канала. Такође, формални канали трансфера чешће се користе при већој удаљености између пошиљалаца и прималаца дознака. Статус миграната може имати значајан утицај на избор канала трансфера дознака. Илегални мигранти као и привремени мигранти показују већу склоност ка коришћењу неформалних

---

⁶⁷ IMF. (2009). *Balance of Payments and International Investment Position Manual, sixth edition*. International Monetary Fund, Washington, pp. 272-275.

канала услед захтева за идентификацијом приликом отварања рачуна у банкама и слања дознака.⁶⁸

Поред проблема везаних за статистички обухват прилива дознака, на релативно низак квалитет података о дознакама утиче и степен развијености коришћених статистичких извора. Подаци о дознакама које се преносе формалним каналима добијају се путем развијеног система извештавања о девизним трансакцијама у оквиру којег су банке и други субјекти који обављају трансакције физичких лица између нерезидената и резидената. Међународни платни систем представља значајан и ефикасан извор података о дознакама. У циљу повећања квалитета података о дознакама неопходно је да се у систем извештавања уврсте подаци о датуму трансакције, идентитету пошиљаоца, коришћеној валути, вредности трансакције, сврси трансакције и земљи примаоцу. Међутим, комерцијалне банке не извештавају појединачно о трансакцијама малог обима, односно трансакције које су мање од суме која представља утврђени лимит извештавања приказују се агрегатно.⁶⁹

Квалитет статистичких података о дознакама може бити побољшан коришћењем додатних извора података. Анкетирањем домаћинстава која шаљу или примају дознаке могуће је обезбедити детаљнији увид у карактер токова дознака, њихов обим, коришћене канале преноса, учесталост преноса као и начин коришћења дознака. Анкетирањем би се обухватиле и дознаке које се преносе неформалним каналима што би унапредило тачност података који се објављују у платном билансу. Добро конципирана анкета требало би да садржи питања за пошиљаоце дознака која би пружила информације, између осталог, о њиховом радном статусу, економској активности, нивоу образовања, земљи боравка, земљи рођења, дужини боравка у имиграционој земљи, док би се питања за примаоце дознака могла односити и на постојање рођака који намеравају да се врате у матичну земљу и оних који су трајно емигрирали, коришћење дознака за потрошњу, инвестиционе и друге активности.

---

⁶⁸ Whichard, O., Flatness, A. (2011). Remittances. In: *The Impact of Globalization on National Accounts*, United Nations Economic Commission for Europe Publishing, p. 199.

⁶⁹ Лимит извештавања о појединачним трансферима у банкама земаља ЕУ износио је 12.500 евра по трансакцији, а од јануара 2010. повећан је на 50.000 евра. Видети: IMF. (2009). *International Transactions in Remittances Guide for Compilers and Users*.

У погледу обухватности и трошкова прикупљања података значајно је питање да ли анкету о дознакама конципирати у оквиру већ постојећих анкета или је спроводити самостално као посебно специјализовану анкету. Додавање питања о дознакама у већ постојеће анкете представља повољну опцију са становишта смањења трошкова и поједностављивања процеса прикупљања и обраде података. На овај начин омогућило би се успостављање односа између личних дознака и других варијабли о којима се прикупљају подаци у постојећој анкети. Предност опције проширења постојећих анкета питањима о дознакама је и у томе што су оне статистички репрезентативне на националном нивоу спровођене од стране националних статистичких служби.⁷⁰

Међународна организација рада подстиче укључивање питања о дознакама из иностранства у постојеће Анкете о радној снази. Примена проширене Анкете о радној снази, која обухвата и додатних 40 питања о миграцијама, тестирана је у Јерменији и на Тајланду.⁷¹ Анкете домаћинства о приходима и потрошњи такође су погодне за проширење додатним питањима о дознакама. Значајни примери су Анкета о приходима и условима живота (SILC), коју спроводи Eurostat, и Анкета о животном стандарду, чија се питања односе на већи број тема, те омогућава повезивање података о дознакама са проблемом сиромаштва и другим показатељима благостања. Недостатак коришћења Анкете о животном стандарду за добијање података о дознакама везан је за учесталост Анкете, с обзиром да се она, углавном, спроводи у интервалу од пет година или мање. Такође, треба истаћи да узорак ове анкете није направљен за потребе истраживања ефеката дознака. Могући недостаци коришћења узорка више долазе до изражаја код података о малим групама, као што су примаоци дознака. Као пример често се наводи Анкета о животном стандарду Гане спроведена 2005. године у коју је укључен додаток од 45 питања о миграцијама и дознакама примењен на подузорок од 4.000 домаћинства од укупно 9.000 домаћинства која су обухваћена Анкетом.⁷²

---

⁷⁰ IMF. (2009). *International Transactions in Remittances Guide for Compilers and Users*. International Monetary Fund, Washington, pp. 37-38.

⁷¹ Schachter, P. J. (2006). The Potential of Using Household Surveys to Improve the Measurement of International Migrant Remittance Data. Working Paper 8 Joint UN Commission for Europe (UNECE), p. 7

⁷² IMF. (2009). *International Transactions in Remittances Guide for Compilers and Users*. International Monetary Fund, Washington, p. 39.

Коришћење специјализованих анкета о дознакама је ређе због виших трошкова спровођења и захтева за посебним креирањем узорка, мада може бити погодно за земље у којима преовлађују привремени и сезонски мигранти. Узорак се може састојати од домаћинстава која примају дознаке или од домаћинстава која имају најмање једног члана у иностранству. Најчешће се домаћинства за узорак идентификују на основу датих одговора о дознакама и мигрантима у оквиру неке друге већ спроведене анкете.

Централна банка Албаније у сарадњи са Институтом за статистику (INSTAT) спроводила је специјализовану Анкету домаћинстава која примају дознаке током 2006. и 2007. године на годишњем нивоу, а током 2008. године на кварталном нивоу. У наведеном периоду прикупљани су подаци за исти узорак од 1.030 домаћинстава. Узорак је формиран на основу података о пријему дознака домаћинстава у оквиру спроведене Анкете о животном стандарду 2002. године. Упитником су обухваћена 23 питања која се односе на опште информације о домаћинствима њиховом дохотку, пријему дознака, штедњи и инвестиционим активностима. Добијени подаци о номиналном износу дознака показали су значајна одступања у односу на податке у платном билансу, што може бити последица неодговарајуће величине и репрезентативности узорка, али и настојања испитаника да прикажу нижи доходак и његове компоненте, укључујући и дознаке.⁷³

1.2. МОТИВИ СЛАЊА ДОЗНАКА

За боље разумевање токова дознака из иностранства и њихових ефеката неопходно је поћи од основних мотива миграната-радника да шаљу новац у матичну земљу. У економској литератури чист алтруизам је најчешће разматран мотив слања дознака. Овај мотив произилази из одвојености емиграната од породице и забринутости за њихово благостање у матичној земљи. Они шаљу дознаке како би унапредили финансијско стање и обезбедили већу потрошњу члановима породице, рођацима или пријатељима. Алтруизам као мотив слања почива на постојању емотивне повезаности емигранта и прималаца дознака која

---

⁷³Rembeci, G. (2009). Survey Results of Remittance-Recipient Households (2008). *Economic Bulletin*. Vol. 12, No. 3, pp. 120-122.

обликује понашање пошиљалаца дознака. Поред степена алтруизма, износ дознака који се шаље зависи и од висине дохотка пошиљаоца и примаоца. Развијајући модел понашања пошиљаоца дознака, Funkhouser наводи одређене претпоставке које је потребно тестирати. Емигрант мотивисан чистим алтруизмом шаље већи износ дознака уколико прима већи доходак, у случају смањења дохотка прималаца дознака и ако намерава да се врати у матичну земљу. Висина дознака коју емигрант шаље обрнуто је сразмерна броју чланова домаћинства који су емигрирали. Funkhouser узима у обзир и утицај временског фактора претпостављајући да са растом дохотка, услед повећања радног искуства у имиграционој земљи, емигрант више вреднује сопствену будућу потрошњу и шаље мањи износ дознака.⁷⁴

Међутим, ове претпоставке могу бити испуњене и у случају постојања других мотива слања дознака. Насупрот мотиву чистог алтруизма, Lucas и Stark наводе личну корист емиграната као мотив слања дознака коју они повезују, између осталог, са емигрантовом жељом да наследи породичну имовину. Слањем дознака члановима породице и рођацима емигранти настоје да повећају могућност наслеђивања њихове имовине.⁷⁵ У моделу наслеђивања као мотива слања, дознаке се посматрају као облик инвестирања средстава емигранта у имовину родитеља или рођака у матичној земљи, уз очекивање да ће имовину након одређеног периода наследити. Поред слања средстава у облику дознака, емигрант има на располагању и друге могућности њиховог инвестирања. Избор инвестирања средстава у облику дознака претпоставља оцену емигранта да је то оптимална одлука у погледу максимизације корисности инвестиционог портфолиа. У том погледу, оптималан ниво дознака резултат је утицаја бројних фактора који се односе на имовину и доходак родитеља или рођака, имовину и доходак емигранта и вероватноћу да емигрант постане наследник. Наведени фактори утичу и на износ дознака који се шаље. Емигрант ће слати већи износ дознака уколико располаже већом имовином и дохотком, као и у случају веће вредности имовине родитеља или рођака. Такође, емигрант процењује

---

⁷⁴ Funkhouser, E. (1995). Remittances from International Migration: A Comparison of El Salvador and Nicaragua. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 77, No. 1, p. 139.

⁷⁵ Lucas, E.B.R., Stark, O. (1985). Motivations to Remit: Evidence from Botswana. *Journal of Political Economy*, Vol. 93, No. 5, pp. 903-906.

вероватноћу наслеђивања имовине која је одређена годинама старости родитеља или рођака, бројем браће и сестара односно потенцијалних наследника. У зависности од вероватноће наслеђивања одређује се ниво ризика који прати слање дознака с циљем остваривања већег наследства од оног који би емигрант остварио без дознака. У том погледу, битна је склоност емигранта прихватању ризика која одређује ефекат и других фактора на висину дознака. Позитиван утицај вредности имовине и дохотка на износ дознака присутан је ако је емигрант склон ризику, јер у супротном он ће изабрати сигурније облике инвестирања средстава.⁷⁶

Дознаке се могу посматрати и као средство размене за пружање различитих услуга везаних за одржавање стања емигрантове имовине у матичној земљи. Овај мотив посебно је присутан у руралним срединама земаља у развоју, где пошиљалац дознака заузврат очекује да примаоци одржавају стоку и земљу или да се брину о родитељима пошиљаоца. Мотив размене израженији је у случају привремених миграција или кад постоји намера емигранта да се, након одређеног периода рада у иностранству, врати у матичну земљу. Посматрајући дознаке као вид надокнаде за пружену услугу у „моделу размене“, произилази да износ послатих дознака зависи од квантитета пружених услуга, али и од процене вредности ових услуга на тржишту у поређењу са опортунитетним трошковима примаоца дознака услед пропуштене зараде од обављања других послова. Могући алтернативни облици рада примаоца најчешће се изражавају висином стопе незапослености која одређује и преговарачку моћ страна у размени. У условима високе стопе незапослености, прималац дознака прихватиће размену и уз мањи износ дознака. При нижој стопи незапослености опортунитетни трошак обављања активности размене је већи услед чега прималац дознака очекује већи износ.⁷⁷

Основна разлика између модела алтруизма и модела размене огледа се у утицају дохотка примаоца на износ дознака који се шаље. У моделу размене, виши доходак примаоца пре трансфера дознака смањује маргиналну корисност дохотка, услед чега прималац за обављање активности очекује већи износ

---

⁷⁶ de la Briere, B., Sadoulet, E., de Janvry, A., Lambert, S. (2002). The roles of destination, gender and household composition in explaining remittances: an analysis for the Dominican Sierra. *Journal of Development Economics*, Vol. 68, No. 2, p. 315.

⁷⁷ Rapoport, H., Docquier, F. (2005). The Economics of Migrants? Remittances. IZA Discussion Paper Series No. 1531, p. 15

дознака.⁷⁸ То је у супротности са претпоставком модела алтруизма према којој се са растом дохотка примаоца смањује износ дознака који се шаље.

Поред индивидуалних мотива, подстицаје миграција и слања дознака могуће је посматрати и на нивоу породица, односно домаћинстава. За боље разумевање мотива слања дознака потребно је имати у виду и одређене карактеристике подручја из којих потиче значајан број емиграната. У руралним областима земаља у развоју емигрантске породице се баве пољопривредним активностима користећи махом слабо развијену технологију услед чега постоји висока зависност приноса од временских услова. Самим тим, доходак породице је подложен високим осцилацијама. У том погледу одлука о миграцији појединих чланова породице може се посматрати као средство смањења ризика односно начин алокације чланова ван пољопривредних активности у имиграционој земљи чији услови тржишта рада нису повезани са условима у емиграционој земљи. На тај начин слање дознака представља облик осигурања осталих чланова породице у условима смањења дохотка од пољопривреде и раста незапослености. Дознаке обезбеђују непромењен ниво потрошње чланова породице и у периоду смањеног дохотка. Модел осигурања је усклађен са претпоставком нове економске теорије миграција да путем миграција породица управља ризиком којем је изложена услед несавршености у функционисању појединих тржишта у емиграционој земљи.⁷⁹ Уколико миграција представља вид стратегије осигурања дохотка домаћинства, породица бира члана-емигранта који има највише потенцијала да у иностранству оствари највећи могућ доходак и највиши степен лојалности према породици.

Претпоставке које се односе на ефекат висине дохотка пре трансфера на износ дознака сличне су код модела осигурања и модела алтруизма. У случају смањења дохотка износ дознака расте у присуству оба мотива. Оно по чему се ова два модела разликују јесте утицај вредности породичне имовине на износ дознака и дужина периода слања дознака. Према моделу алтруизма, већа вредност породичне имовине утицаће на слање мањег износа дознака. У моделу осигурања, породица чија имовина има велику вредност остварује већи губитак у случају

---

⁷⁸ Schiopu, I., Siegfried, N. (2006). Determinants of Worker's Remittances Evidence from the European Neighbouring Region. European Central Bank Working Paper Series No. 688/October 2006, p. 9

⁷⁹ Bouoiyour, J., Miftah, A. (2015). Why do migrants remit? Testing hypotheses for the case of Morocco. *IZA Journal of Migration*, Vol. 4, No. 2, p. 4.

настанка ризичног догађаја, услед чега миграција и слање дознака као вид осигурања има већи значај. С друге стране, већа вредност имовине обезбеђује јачу „преговарачку“ моћ породице и умањује вероватноћу опортунистичког понашања емигранта. Према томе, однос између величине вредности имовине и вероватноће и износа дознака не мора бити негативан, као што је то случај код алтруизма. Такође, модел алтруизма претпоставља редовност слања дознака и постепено смањење износа током времена услед већег вредновања емигрантове будуће потрошње у имиграционој земљи. Дознаке као средство осигурања шаљу се у периоду високе волатилности дохотка у матичној земљи, односно у релативно неуједначеном износу.⁸⁰

Поред мотива осигурања од ризика, слање дознака могуће је посматрати и као део породичног споразума о враћању средстава која су претходно била инвестирана у емигранта. Претпоставка о инвестирању као мотиву слања дознака била је присутна још у радовима Lucas-а и Stark-а (1985), али је теоријски модел развијен касније у радовима Cox-а и Jimenez-а (1992) и Pahi-а и Jafarey-а (1999). Већину земаља у развоју карактерише недовољно развијено или несавршено конкурентно тржиште новца и капитала које онемогућава породицу да позајми потребна финансијска средства. Спољна миграциона кретања праћена су високим почетним трошковима у виду трошкова путовања, разлике у висини трошкова становања и исхране, пропуштене зараде у периоду трагања за послом или обуке. У слабо развијеним емиграционим земљама потенцијални емигрант најчешће није у могућности да неопходна средства за емиграцију обезбеди на тржишту капитала или су тржишни трошкови задуживања високи, услед чега он новац позајмљује од шире породице и рођака. Између емигранта и шире породице успоставља се неформални дужничко-поверилачки однос, а дознаке представљају облик враћања позајмљених средстава.

С обзиром да шира породица и рођаци могу емигранту дати средства за миграције без очекивања да их он врати или емигрант може слати дознаке широј породици и рођацима и из алтруистичких мотива, поставља се питање како разликовати слање дознака које је подстакнуто враћањем неформалног зајма. У случају алтруизма давање новца емигранту за одлазак у иностранство не би

---

⁸⁰ Rapoport, H., Docquier, F. (2005). The Economics of Migrants? Remittances. IZA Discussion Paper Series No. 1531, p. 23

морало бити праћено трансфером дознака у периоду након миграција. Основну разлику могуће је сагледати на основу дужине периода и редовности слања, као и послатог износа дознака. Уколико елемент враћања зајма преовлађује у односу на алтруизам дознаке би требало редовно да се шаљу независно од промене у висини дохотка шире породице и у износу који је одговарајући висини узетог зајма.⁸¹

У моделима осигурања и враћања зајма као мотива слања дознака једно од битних питања односи се на могућност опортунистичког понашања емигранта и мере санкција које породица може да примени. Уколико емигрант не шаље дознаке, према њему се могу применити породичне санкције, као што су погоршање или прекид породичних веза, смањење учешћа или искључивање из наследства, губљење престижа и угледа у месту, што може бити посебно важно емигрантима који намеравају да се врате у матичну земљу.⁸²

Теоријски постављене претпоставке модела мотива слања дознака веома је тешко емпиријски потврдити из неколико разлога. За емпиријска истраживања мотива потребни су квалитетни подаци о миграцијама (посебно о карактеристикама емиграната и чланова породице) и дознакама. Већина емпиријских студија заснива се на регресионој анализи у којој се користи група варијабли, укључујући висину дохотка емигранта и прималаца дознака пре слања дознака. Међутим, предзнак коефицијента оцењених варијабли може указивати на више мотива, услед чега су потребне додатне информације о редовности и периоду слања дознака, нивоу образовања емигранта, вредности имовине прималаца дознака које су ретко доступне на задовољавајући начин. Из тог разлога емпиријске резултате треба интерпретирати уз извесну меру опреза.

Иако је у емпиријским истраживањима најчешће разматран мотив алтруизма, резултати указују на присуство опречних ставова. Истражујући облике дознака из иностранства међу примаоцима у Боцвани, Lucas и Stark су међу првима поставили теоријске моделе мотива слања дознака, а затим су емпиријски покушали да утврде оне који су најзаступљенији. Резултати су потврдили једну од претпоставки алтруизма, али су указали и на постојање других мотива који су од

---

⁸¹ Ilahi, N., Saqib, J. (1999). Guestworker migration, remittances and the extended family: evidence from Pakistan. *Journal of Development Economics*, Vol. 58, p. 489; 495.

⁸² Cox, D., Zakeriya, E., Jimenez, E., (1998). Motives for private transfers over the life cycle: An analytical framework and evidence for Peru. *Journal of Development Economics*, Vol. 55, p. 65.

утицаја на слање дознака. Они су установили да се износ дознака повећава са растом дохотка емигранта. Међутим, позитиван однос дознака и висине дохотка прималаца дознака није ишао у прилог потврди модела чистог алтруизма. Понашање синова-емиграната у слању дознака значајно се разликује од понашања кћерки-емиграната, што Lucas и Stark повезују са очекивањима у погледу наслеђивања имовине као мотива слања већег износа дознака. Такође, установили су да веће износе дознака примају домаћинства која имају образованије чланове-емигранте, посебно она која су уложила значајна средства у њихово образовање, што потврђује хипотезу о дознакама као средству враћања инвестиција.⁸³

Hoddinott такође не проналази јасне доказе о постојању алтруистичких мотива слања дознака. Као показатеље алтруистичких мотива он је испитао однос износа дознака и вредности имовине породице изражене у хектарима земље које поседују и однос износа дознака и броја издржаваних чланова у породици. На основу података о домаћинствима примаоцима дознака у западној Кенији, Hoddinott закључује да што је већи број доходно зависних чланова у породици, већи је и износ примљених дознака, што се може објаснити алтруистичким мотивима. Међутим, овај ефекат није статистички значајан. С друге стране, резултати показују да богатије породице примају већи износ дознака, што није у складу са претпоставкама модела алтруизма. Овај резултат навео је Hoddinott-а да испита могућност наслеђивања као мотивациони фактор. Уколико је слање дознака мотивисано побољшањем статуса наследника, онда би требало да већи износ дознака примају породице у којима је већи број одраслих синова (јер су кћерке ретко наследници у Кенији) који претендују на наследство. Hoddinott је утврдио да је однос броја одраслих синова и висине дознака позитиван и статистички значајан. Такође, негативан однос између износа дознака и површине земљишта коју су родитељи већ поклонили члану-емигранту указује да родитељи који су у могућности да прете изузећем или умањењем наследства остварују већи прилив дознака, што потврђује хипотезу о наслеђивању као мотиву слања дознака.⁸⁴

---

⁸³ Lucas, E.B.R., Stark, O. (1985). Motivations to Remit: Evidence from Botswana. *Journal of Political Economy*, Vol. 93, No. 5, pp. 909-912.

⁸⁴ Hoddinott, J. (1994). A Model of Migration and Remittances Applied to Western Kenya. *Oxford Economic Papers*, Vol. 46, No. 3, pp. 471-472.

Истражујући утицај породичних односа на учесталост слања и износ дознака миграната у Кини, Саи на основу резултата закључује да су дознаке облик враћања претходно уложених средстава породице за надокнаду трошкова миграција. Он је установио да величина породице и вредност породичне имовине немају статистички значајан утицај на износ дознака. Међутим, мигранти којима је породица обезбедила средства за почетне трошкове мигрирања шаљу већи износ дознака од оних миграната који нису имали финансијску подршку породице, што Саи сматра узајамним алтруизмом.⁸⁵

Насупрот претходним истраживањима, Осили недвосмислено потврђује да је алтруизам значајан мотив слања дознака међу нигеријским емигрантима у Чикагу. Утицај вредности породичне имовине у матичној земљи на износ послатих дознака је негативан, без обзира да ли се имовина изражава у површини земљишта или броју објеката који поседује породица. То значи да породице које располажу имовином ниже вредности примају већи износ дознака од емиграната и обрнуто, што потврђује претпоставку модела алтруизма. Такође, број чланова породице има позитиван и статистички значајан ефекат на износ дознака. Емигранти шаљу већи износ дознака уколико је већи број потенцијалних корисника дознака у породици, што подржава алтруистички модел мотивисаности слања дознака.⁸⁶

Агарвал и Ноговитз такође потврђују присуство алтруистичких мотива у слању дознака емиграната из Гвајане. На основу података Анкете о животном стандарду, оцењен је модел осигурања као мотива, у коме су дознаке објашњене утицајем карактеристика емиграната и алтруистички модел који додатно обухвата и карактеристике домаћинства са члановима-емигрантима као и домаћинства без ових чланова. Међутим, променљиве модела осигурања нису статистички значајне у објашњењу прилива дознака. С друге стране, алтруистички модел је испунио претпоставке прихватљивости. Агарвал и Ноговитз полазе од претпоставке да разлика у понашању при слању дознака породицама са више чланова-емиграната и породицама са једним чланом-емигрантом указује на сам

---

⁸⁵ Cai, Q. (2003). Migrant Remittances and Family Ties: A Case Study in China. *International Journal of Population Geography*, Vol. 9, No. 6, p. 481.

⁸⁶ Osili, U. O. (2007). Remittances and savings from international migration: Theory and evidence using a matched sample. *Journal of Development Economics*, Vol. 83, No. 2, pp. 455-456.

мотив. Ако је алтруизам подстицај за слање, очекује се да износ дознака по емигранту опада са растом броја емиграната у породици. У случају дознака као средства осигурања породичног дохотка, број чланова-емиграната нема утицај на износ дознака по емигранту. Резултати иду у прилог алтруистичком моделу, јер показују да је однос дознака по емигранату и броја чланова-емиграната негативан и статистички значајан. Такође, статистички значајан утицај броја чланова домаћинства, старости носиоца породице и имовине домаћинства без чланова-емиграната на износ дознака додатно потврђују да је алтруизам заступљенији мотив од осигурања међу испитаним емигрантима.⁸⁷

Одређен број истраживања усмерен је на испитивање слања дознака као средства осигурања од ризика. Ранија истраживања (Lucas и Stark (1985), de la Briere и сарадници (2002)) показала су да емигранти шаљу већи износ дознака као компензацију за смањен доходак породице у условима економске кризе у матичној земљи. Проблем код оваквог начина тестирања мотива осигурања јесте што су његове претпоставке истоветне са мотивом алтруизма. Из тог разлога, каснија истраживања мотива осигурања усмерена су на испитивање промена у износу послатих дознака као одговор на промене у нивоу дохотка у имиграционој земљи. Дознаке се посматрају као средство осигурања емигранта у условима када је могућност остваривања и висина дохотка у имиграционој земљи подложна променама односно изложена већем ризику. То подразумева промену намене дознака које су сада више усмерене ка акумулацији средстава него повећаној потрошњи породице у матичној земљи. Дознаке као средство осигурања емигранта функционишу само ако је емигрант уверен да ће примаоци дознака у матичној земљи бити у позицији да обезбеде финансијску помоћ када је емигрант затражи. Из наведеног произилази да мотив осигурања је присутнији уколико примаоци дознака располажу дохотком и имовином веће вредности, за разлику од алтруизма који је доминантан мотив у случају прималаца чији су доходак и имовина мањи.

Користећи податке о мексичким емигрантима који раде у САД, Amuedo-Dorantes и Pozo су тестирале претпоставку о расту дознака у условима постојања већег доходног ризика којем су емигранти изложени. За одређивање групе

---

⁸⁷ Agarwal, R., Horowitz, W. A. (2002). Are International Remittances Altruism or Insurance? Evidence from Guyana Using Multiple-Migrant Households. *World Development*, Vol. 30, No. 11, pp. 2039-2040.

имиграната који су склони већем ризику оне користе факторе као што су легални статус имигранта, а тиме и могућност коришћења средстава социјалне помоћи, радно искуство у САД, дужина боравка у САД, расположиве друштвене контакте. Претпоставља се да је доходак имиграната који имају нелегалан статус, мање радног искуства и друштвених контаката изложен већем степену неизвесности. На основу резултата оцењеног модела, Amuedo-Dorantes и Pozo закључују да имигранти који остварују неизвеснији доходак шаљу већи износ дознака.⁸⁸ То потврђују Basu и Bang оцењујући да је међу мексичким емигрантима који немају легалан статус вероватноћа слања дознака већа за 7%, а део дохотка који се шаље у виду дознака је већи за 2,56%.⁸⁹

Batista и Umblijs су такође пронашли доказе постојања мотива осигурања међу емигрантима изложеним ризику. Користећи податке репрезентативне анкете 1500 имиграната у Ирској, издвојена је група имиграната чије је остваривање дохотка подложно већој неизвесности и ризику. То су имигранти који имају уговор о раду на одређено време, боравак у Ирској краћи од годину дана. Они су утврдили да је вероватноћа слања дознака за 19% већа код имиграната већег доходног ризика. Такође, ова група имиграната шаље већи износ дознака у односу на контролну групу имиграната који имају уговор о раду на неодређено време. Резултати показују да у оквиру групе доходном ризику изложених имиграната, већи износ дознака шаљу они који намеравају да се врате у матичну земљу. Претпоставка да је мотив осигурања у већој мери присутан уколико примаоци располажу већим дохотком такође је тестирана. Посматран је однос емиграната и прималаца дознака у зависности од њиховог статуса запослености и установљена је већа вероватноћа да ће емигранти ризичнијег дохотка слати дознаке запосленим примаоцима.⁹⁰

Претпоставку о дознакама као облику враћања позајмљених средстава од шире породице и рођака тестирали су Pañi и Jafarey на узорку емиграната-повратника из Пакистана. Анкетирањем су прикупљани подаци о имовини,

---

⁸⁸ Amuedo-Dorantes, C., Pozo, S. (2006). Remittances as insurance: evidence from Mexican immigrants. *Journal of Population Economics*, Vol. 19, No. 2, pp. 242-244.

⁸⁹ Basu, B., Bang, T. J. (2013). Insurance and remittances: New evidence from Latin American immigrants to the US. *Migration Letters*, Vol. 10, No. 3, p. 392.

⁹⁰ Batista, C., Umblijs, J. (2014). Do Migrants Send Remittances as a Way of Self-Insurance? Evidence from a Representative Immigrant Survey. IZA Discussion Paper No. 7984, pp. 12-15.

социоекономским факторима у предмиграционом периоду, током емиграције и у периоду након повратка, међу којима су и подаци о обиму и извору средстава коришћених за финансирање одласка у имиграциону земљу. Ови подаци су омогућили да се у оквиру узорка издвоје емигранти који су позајмили средства за мигрирање од рођака и шире породице и они чине 58% узорка. Аутори су у истраживању пошли од претпоставке да емигранти који су позајмили средства од шире породице, рођака и пријатеља имају обавезу враћања средстава у виду дознака, услед чега мањи износ дознака шаљу ужој породици. Испитујући да ли постоји негативан однос између вредности позајмљених средстава и износа дознака послатог ужој породици, Илахи и Јафареу су утврдили да једнопроцентни раст учешћа позајмљених средстава од шире породице, рођака у укупним трошковима мигрирања утиче на смањење износа дознака послатих ужој породици за 4,6%.⁹¹

На основу података о емигрантима и примаоцима дознака у Мексику и Доминиканској Републици, Сана и Масеј су, између осталог, испитивали да ли недовољно развијено или несавршено конкурентно тржиште новца и капитала, подстиче прилив дознака. Они у модел уводе варијаблу просечне развијености заједнице, која укључује просечан број година од оснивања поште, банке, средње школе и других инфраструктурних објеката у месту порекла емигранта, полазећи од претпоставке да што је раније започет процес развоја места, то је већи степен развијености у тренутку анкетирања. Резултати оцењеног модела су показали да у узорку мексичких емиграната постоји позитиван статистички значајан однос између степена развијености места порекла емиграната и вероватноће примања дознака, на основу чега се претпоставља употреба дознака за инвестиционе сврхе. Међутим, вероватноћа слања дознака од доминиканских емиграната већа је уколико потичу из слабије развијених места, што се објашњава потребом да се путем дознака превазиђу ограничења у позајмљивању средстава која произилазе из недовољно развијених тржишта новца и капитала или високих тржишних трошкова задуживања.⁹²

---

⁹¹ Илахи, Н., Јафареу, С. (1999). Guestworker migration, remittances and the extended family: evidence from Pakistan. *Journal of Development Economics*, Vol. 58, pp. 502-507.

⁹² Sana, M., Massey, S.D. (2005). Household Composition, Family Migration, and Community Context: Migrant Remittances in Four Countries. *Social Science Quarterly*, Vol. 86, No. 2, pp. 522-524.

1.3. СТАБИЛНОСТ И ОДРЖИВОСТ ПРИЛИВА ДОЗНАКА

За већину земаља у развоју са обимним емиграционим токовима, дознаке из иностранства представљају значајан извор спољног финансирања привреде. Према подацима Светске банке, у 2000. години земље у развоју примиле су 81 милијарду долара дознака из иностранства. До 2010. године прилив дознака вишеструко је увећан достигавши износ од 325 милијарди долара.⁹³ Раст дознака је настављен и оне су 2014. године износиле 436 милијарди долара.⁹⁴ Поред раста апсолутне величине прилива дознака, у појединим земљама у развоју дознаке имају значајно учешће у БДП-у, које износи више од 20%. Узимајући у обзир финансијске кризе у земљама у развоју током 1990-тих година и ефекте светске економске кризе, приливи дознака из иностранства добијају још већи значај изазивајући растуће интересовање за сагледавањем њихових карактеристика, посебно стабилности и одрживости.

Стабилност дознака из иностранства, у виду ниске волатилности, подразумева њихову особеност да у мањем обиму реагују на макроекономске шокове. Према економској литератури, дознаке су отпорније на екстерне економске ефекте у односу на друге приливе иностраних средстава, што омогућава земљама у развоју да ублаже нагле промене у кретању основних макроекономских показатеља. Дознаке су показале стабилност током криза на тржиштима у настајању (криза у Мексику 1994/1995. године, азијска финансијска криза 1997/1998. године). Под утицајем азијске финансијске кризе, нето прилив страних директних инвестиција у земље у развоју значајно је смањен са 179,3 милијарде долара колико је износио у 1999. години на 160,6 милијарде долара у 2000. години. У истом периоду износ званичне помоћи за развој опао је са 56,4 милијарде долара на 53,7 милијарде долара. Међутим, прилив дознака из иностранства остао је стабилан на нивоу од 64,5 милијарди долара.⁹⁵

---

⁹³ World Bank. (2011). *Migration and Remittances Factbook 2011, second edition*. World Bank, Washington, p. 17.

⁹⁴ World Bank (2015). *Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook*. Migration and Development Brief 24.

⁹⁵ World Bank. (2003). *Striving for Stability in Development Finance*. Global Development Finance, pp. 199-201.

Од 1997. до 2007. године обим дознака у земљама у развоју бележио је стабилан раст, који је годишње у просеку износио око 15%. Појавом финансијске кризе у САД, која је прерасла у глобалну, ставови у погледу очекиване стабилности дознака постали су опречни. Економска криза развијених земаља, међу којима су значајне имиграционе земље, утиче на смањење дохотка и могућности запошљавања имиграната доводећи у питање њихову способност даљег слања дознака. Новонастала економска ситуација у развијеним земљама одразила се на прилив дознака у земље у развоју. Већ 2008. године стопа раста дознака износила је само 8% у поређењу са 23% у 2007. години.⁹⁶ У 2009. години прилив дознака износио је 307,1 милијарди долара што је за 5,5% мање у односу на 2008. годину. Већ 2010. године токови дознака у земљама у развоју су повећани на 319,6 милијарди долара и у наредним година бележе стабилан раст. У преломној години за већину економских показатеља, дознаке су показале већу стабилност у односу на остале токове приватних средстава. Пад прилива дознака знатно је нижи у поређењу са страним директним инвестицијама чији је обим у земљама у развоју 2009. године био за 40% мањи него претходне године. Токови приватног капитала и портфолио инвестиција дате године износили су свега 85 милијарди долара што је за 46% мање у односу на 2008. годину.⁹⁷

Поред извођења закључака о стабилности дознака прегледом података, вршена су емпиријска истраживања у оквиру којих је волатилност мерена коефицијентом варијације и стандардном девијацијом. Волатилност дознака најчешће је у емпиријским студијама поређена са волатилношћу страних директних инвестиција и званичне помоћи за развој. У циљу добијања шире слике, Вуч-ова и Кискуленз-ова користе панел податке за 87 земаља у развоју у периоду од 1970-2000. године. Поредећи коефицијент варијације дознака радника, као компоненте укупних дознака, званичне помоћи за развој и прилива приватног капитала, оне закључују да дознаке радника имају мању волатилност од приватних токова капитала (158 наспрам 217), али већу од званичне помоћи за развој (110).

---

⁹⁶ Ruiz, I., Vargas-Silva, C. (2010). Another consequence of the economic crisis: a decrease in migrants' remittances. *Applied Financial Economics*, Vol. 20, No. 1, p. 172.

⁹⁷ World Bank. (2011). *Migration and Remittances Factbook 2011, second edition*. World Bank, Washington, p. 21.

Међутим, ако се упореде резултати по регионима могу се уочити битне разлике. Коефицијент варијације дознака радника већи је у земљама Северне Америке и Европе (195), као и Подсахарске Африке (177) него у земљама Јужне Америке (108). У поређењу са приватним токовима капитала и званичном помоћи за развој, дознаке радника показују највећу волатилност у земљама Северне Америке и Европе, Подсахарске Африке и Северне Африке, док су у Јужној Америци оне најстабилнији извор страних средстава. Такође, постоје знатне разлике у величини коефицијента варијације приватних токова капитала који је у Северној Африци свега 96, док је у Јужној Америци 265. Узимајући у обзир регионалне разлике, Buch-ова и Kuckulenz-ова су извршиле истраживање и на нивоу појединачних земаља и дошле до закључка да је волатилност дознака радника нижа од волатилности приватних токова капитала у 81,6% земаља из посматраног узорка, док су у 71,2% земаља дознаке радника стабилније од званичне помоћи за развој.⁹⁸

До сличних резултата долазе Neagu-ова и Shiff-ова поредећи коефицијент варијације дознака, званичне помоћи за развој и страних директних инвестиција у 116 земаља у развоју у периоду од 1980-2007. године. Оне закључују да је званична помоћ за развој најстабилнији извор иностраних средстава од посматраних (0,47), затим дознаке из иностранства (0,75), док су најмање стабилни токови страних директних инвестиција (1,47). Наведени поредак присутан је и уколико се земље групишу према нивоу дохотка или региону, изузев земаља Северне Африке у којима су дознаке најстабилнији прилив средстава и Јужне Америке где дознаке имају највећу волатилност у поређењу са посматраним токовима средстава. Ако се посматра коефицијент варијација на нивоу појединачних земаља могуће је закључити да су у 72% земаља из узорка дознаке стабилнији прилив средстава од страних директних инвестиција, у 27% земаља стабилније су од званичне помоћи за развој, док у 91% земаља званична помоћ за развој је стабилнија од страних директних инвестиција.

На регионалном нивоу издваја се Северна Африка где је у свим посматраним земљама коефицијент варијације дознака нижи него страних директних инвестиција. Такође је у овом региону највећи проценат земаља у

---

⁹⁸ Buch, M.C., Kuckulenz, A. (2010). Worker Remittances and Capital Flows to Developing Countries. *International Migration*, Vol. 48, No. 5, p. 99.

којима су дознаке стабилније од званичне помоћи за развој (70%). На основу ових резултата може се закључити да у земљама Северне Африке дознаке могу имати битну улогу у ублажавању макроекономских шокова. С друге стране, у свега 61% земаља Јужне Америке и 60% земаља Европе и Централне Азије дознаке имају нижи коефицијент варијација од страних директних инвестиција. Груписањем земаља у развоју према висини дохотка могуће је уочити да се са растом дохотка повећава проценат земаља у којима дознаке имају мању волатилност од званичне помоћи за развој, а смањује се проценат земаља у којима су дознаке стабилније од страних директних инвестиција.⁹⁹

Ghosh такође истиче да, без обзира што збирни резултати показују да су дознаке стабилан и значајан извор спољног финансирања привреде, на индивидуалном нивоу постоје веома значајне разлике у степену волатилности дознака. Он истиче пример афричких земаља у којима се стандардна девијација годишњих просека прилива дознака у периоду од 1980-1999. године кретала од 17% у Египту до 50% у Камеруну, Нигеру и Тogu, док је у Боцвани, Нигерији, Лесоту и Гани прелазила 100% указујући на висок степен волатилности.¹⁰⁰

Могуће објашњење разлика у степену волатилности дознака између земаља проистиче из начина њихове употребе. Дознаке намењене за потрошњу прималаца имају мању волатилност у односу на дознаке које се користе за инвестиционе активности. Под утицајем алтруистичких мотива и солидарности, дознаке остају стабилан извор средстава и у економским условима неповољним за портфолио и стране директне инвестиције. Инвестиционо оријентисане дознаке под утицајем су истих фактора као и капитални трансфери, услед чега постају осетљивије на дејство макроекономских промена, али у мањем обиму него СДИ и портфолио инвестиције. Побољшањем инвестиционе климе у Филипинима почетком 1990-тих прилив дознака је нагло повећан. Међутим, под утицајем финансијске кризе крајем 1990-тих година показале су већу волатилност, јер су превасходно, биле инвестиционо оријентисане. Слично понашање токова дознака забележено је у Турској, када је након стабилног раста током 1990-тих година,

---

⁹⁹ Neagu, C.I., Schiff, M. (2009). Remittance Stability, Cyclicalit y and Stabilizing Impact in Developing Countries. World Bank Policy Research Working Paper 5077, pp. 21-22.

¹⁰⁰ Ghosh, B. (2006). *Migrants' Remittances and Development: Myths, Rhetoric and Realities*. International Organization for Migration, Geneva, p. 64.

прилив дознака значајно смањен уласком привреде у кризу 1999. и 2000. године.¹⁰¹

Поред питања стабилности прилива дознака, у економској литератури истиче се њихова одрживост као особина битна за креирање политике управљања дознакама. Економије појединих земаља у развоју су високо зависне од дознака и оне имају битну улогу у финансирању привреде и одржавању платнобилансне равнотеже, те је потребно размотрити факторе који узрокују промене у понашању пошљалаца дознака током времена. У литератури се полази од хипотезе о постојању негативног односа између обима прилива дознака и дужине периода који емигрант проводи у иностранству. Уколико емигрант дуже борави у имиграционој земљи смањује се број особа у матичној земљи са којима је он повезан, а тиме и његова мотивисаност подстакнута алтруизмом да шаље дознаке, што има за последицу смањење прилива дознака до потпуног престанка слања. Такође, асимилација и већа интегрисаност емигранта у друштвени живот имиграционе земље смањује степен емотивне повезаности са матичном земљом, што се може одразити на обим послатих дознака. Сједињавање чланова породице у имиграционој земљи и регулисање легалног статуса илегалних имиграната, односно добијање држављанства имиграционе земље сматрају се факторима који слабе заинтересованост емиграната за слање дознака након одређеног периода. Тачност хипотезе о смањивању дознака током времена подразумевала би константност емиграционих токова, као услов одрживости прилива дознака.

Емпиријски резултати указују на подељене ставове о тачности хипотезе. Емпиријске провере претпоставке о утицају времена на дознаке нису бројне и заснивају се на анкетирању чланова имиграционе заједнице у појединим градовима или областима. Првобитне емпиријске студије нису налазиле потврду хипотезе да што је дужи боравак миграната у имиграционој земљи смањује се вероватноћа слања дознака и њихов износ. Међутим, овим студијама се, најчешће, замера величина узорка на којима је вршено истраживање.

Једно од обухватнијих првобитних емпиријских истраживања извршио је Brown 1994. године на узорку од 982 емиграциона домаћинства из Тонге и Западне Самое у Сиднеју, што представља приближно 22% укупног становништва

---

¹⁰¹ Ratha, D. (2005). Workers' Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance. In: *Global Development Finance 2003*, p. 162.

Тонге и 15% становништва Западне Самое у Аустралији. Уводећи варијаблу дужине емиграционог периода, која показује број месеци од емиграције из матичне земље, и квадрат дате вредности уколико је функција нелинеарна, он тестира хипотезу смањења дознака током времена. Међутим, резултати оцењеног модела су показали да дужина периода у имиграционој земљи нема статистички значајан утицај на вероватноћу слања дознака, односно нису пронађени докази опадања дознака током времена. Мада, треба узети у обзир да је већа вероватноћа слања дознака ако емигрант има једног од родитеља или супружника у матичној земљи. Ове варијабле су блиско повезане са протоком времена, односно у дужем периоду мања је вероватноћа да ће емигрант имати родитеља у матичној земљи и да се супружник неће придружити у имиграционој земљи. Из тог разлога, аутор оцењује модел и без наведених варијабли, али оцењена вредност периода проведеног у имиграционој земљи остаје без статистички значајног утицаја на функцију дознака.¹⁰² На основу анкетирања бразилских емиграната у северноисточном делу САД и Канади (у Торонту), Goza и Marteleto такође нису пронашли да период проведени у имиграционој земљи утиче на вероватноћу слања дознака или на њихов износ.¹⁰³

Merkle и Zimmermann сматрају да степен извесности повратка емиграната у матичну земљу утиче на одлуку о слању дознака. Из тог разлога они користе податке о дознакама гостујућих радника у Немачкој прикупљене у оквиру немачког Социоекономског панела (SOEP) интервјуисањем имиграната 1988. године. Поред година проведених у имиграционој земљи, у истраживање су укључене и друге варијабле чији је утицај блиско повезан са протоком времена (деца и супружник у матичној земљи, планирани период останка у Немачкој). Као и у претходно извршеним истраживањима останак супружника или деце у матичној земљи има позитиван статистички значајан утицај на износ послатих дознака. Резултати нису дали потврду хипотезе да време проведено у имиграционој земљи статистички значајно утиче на износ послатих дознака. Међутим, аутори скрећу пажњу да код гостујућих радника битнији утицај на

---

¹⁰² Brown, C.P.R. (1997). Estimating Remittance Function for Pacific Islands Migrants. *World Development*, Vol. 25, No. 4, p. 622.

¹⁰³ Goza, F., Marteleto, L. (1998). An Examination of Remittance Activity Among Brazilian Immigrants in the U.S. and Canada. *XI Encontro Nacional de Estudos Populacionais da ABEP*, Vol. 11, pp. 570-571.

износ дознака има намера емиграната да дуже остану у имиграционој земљи него дужинаведеног периода. Емигранти који планирају дужи боравак и рад у Немачкој склони су слању мањих износа дознака.¹⁰⁴

Релативно новија истраживања временске одрживости дознака потврђују да износ послатих дознака опада са продужењем боравка у имиграционој земљи. Истраживања јужноазијских емигрантских домаћинстава у Манчестеру показују да дужина боравка емиграната у Великој Британији има негативан статистички значајан утицај на износ послатих дознака. Такође, обим дознака опада уколико емигрант ређе посећује матичну земљу што указује да одржавање друштвених веза у матичној земљи има значајан утицај на износ дознака. Присуство супружника и деце у матичној земљи подстиче слање већих износа дознака у односу на обим који се шаље родитељима, браћи или сестрама као и члановима шире породице.¹⁰⁵

Посматрајући имиграционе токове у Немачкој у периоду 1984-1992. године, Dustmann и Mestres сматрају да кључни утицај на одлуку о слању дознака има управо планирање привременог боравка у имиграционој земљи, јер тада емигранти осећају већу обавезу помагања чланова породице и одржавања веза у матичној земљи него у случају трајног боравка. Према њиховим проценама, код миграната који планирају привремени рад у имиграционој земљи вероватноћа слања дознака је за 13,4% већа у односу на имигранте са планираним трајним насељавањем, док је износ дознака већи за логаритамску јединицу. Такође, на слање дознака значајан утицај има и место боравка чланова уже породице. Имигранти чији супружник борави у матичној земљи имају за 10% већу вероватноћу слања дознака. Уколико су и деца имигранта остала код куће вероватноћа слања дознака се увећава за још 14%.¹⁰⁶

Истражујући утицај дужине периода у имиграционој земљи на износ дознака, аутори појединих студија су утврдили да кретање послатих дознака има облик обрнутог латиничног слова U. У почетном периоду емигранти се суочавају

---

¹⁰⁴ Merkle, R., Zimmermann, F. K. (1992). Savings, remittances, and return migration. *Economics Letters*, Vol. 38, pp. 79-80.

¹⁰⁵ Arun, T., Ulku, H. (2011). Determinants of Remittances: The Case of the South Asian Community in Manchester. *Journal of Development Studies*, Vol. 47, No. 6, p. 908.

¹⁰⁶ Dustmann, C., Mestres, J. (2010). Remittances and temporary migration. *Journal of Development Economics*, Vol. 92, pp. 66-67.

са високим трошковима прилагођавања у имиграционој земљи, немогућности проналажења посла у складу са њиховим знањима и вештинама и високим степеном неизвесности у погледу примања дохотка и његовог износа, услед чега шаљу мањи обим дознака. Након стицања радног искуства, усвајања нових и усавршавања постојећих вештина на локалном тржишту рада, доходак постаје стабилнији и расте, те емигрант повећава и обим дознака. Достицањем максимума, обим дознака опада под утицајем дужег боравка, интеграције емигранта у имиграционо друштво и слабљењем веза са матичном земљом. Инверзни облик функције дознака проналазе Liu и Reilly код унутрашњих миграција у Кини утврђујући да износ дознака код привремених миграција достиже максимум између 25 и 48 месеци боравка у новој дестинацији.¹⁰⁷ Истражујући детерминанте слања дознака бугарских емиграната у Шпанији, Markova и Reilly такође утврђују да дознаке имају инверзни облик. Износ дознака расте у првих 9,6 година боравка у Шпанији након чега почиње да опада, при чему је период достизања максималног обима знатно дужи у односу на резултат Liu и Reilly. Међутим, после укључивања варијабле која се односи на легалност статуса емиграната, Markova и Reilly проналазе да износ дознака које шаљу легални емигранти опада после приближно 4,1 године, док илегални емигранти шаљу смањене износе дознака по истеку приближно 3,9 година.¹⁰⁸

Одређен број емпиријских истраживања усмерен је на испитивање ефеката легализације статуса имигранта, односно добијање држављанства имиграционе земље на вероватноћу и износ послатих дознака. Сједињавањем чланова породице после извесног периода смањује се број издржаваних лица у матичној земљи, што утиче на обим дознака.

Променом немачког законодавства о добијању држављанства 2000. године, имигранти су после осам година боравка у Немачкој стицали услов да постану немачки држављани. То је имало за последицу нагли раст броја захтева за држављанство, који је 2000. године износио скоро 190.000, што је за приближно 50.000 више у односу на претходну годину. Тек 2003. године број захтева за

---

¹⁰⁷ Liu, Q., Reilly, B. (2004). Income transfers of Chinese rural migrants: some empirical evidence from Jinan. *Applied Economics*, Vol. 36, p. 1303.

¹⁰⁸ Markova, E., Reilly, B. (2006). Bulgarian Migrant Remittances and Legal Status: Some Micro-level Evidence from Madrid. Sussex Migration Working Paper No. 37, p. 4.

држављанство је враћен на ниво из 1999. године. Новонастале промене су покренуле питање да ли ће добијање држављанства утицати на понашање емиграната у слању дознака. На основу одговора из немачког Социоекономског панел истраживања (SOEP) у 2004. години, Holst и Schroteen су установили да промена статуса у погледу држављанства нема значајан утицај на вероватноћу слања и износ дознака. Значајнију улогу у одлуци о слању дознака имају године проведене у Немачкој, потврђујући хипотезу о смањењу дознака током времена. Са растом броја година које је мигрант провео у Немачкој смањује се вероватноћа слања дознака, као што се смањује и износ послатих дознака. То је последица веће интегрисаности имиграната у немачко друштво и слабљење веза са матичном земљом. Наведено објашњење потврђује оцена да имигранти који су посетили матичну земљу у последње две године имају већу склоност слању дознака, мада посете матичној земљи немају статистички значајан утицај на износ послатих дознака. На основу резултата оцењеног модела, Holst и Schroteen закључују да су имигранти у Немачкој хетерогена група у погледу слања дознака. Емигранти из бивших југословенских република и Турске показују већу вероватноћу слања дознака у односу на емигранте из других земаља и шаљу већи износ дознака.¹⁰⁹

Истражујући склоност слању дознака емиграната из Јужне Америке у САД, Amuedo-Dorantes и Mazzolari су такође закључиле да постоји негативан статистички значајан однос између дужине периода проведеног у имиграционој земљи и вероватноће и износа послатих дознака. Оне су се, такође, посебно усмериле на аспект легализације статуса имиграната и његов утицај на слање дознака, с обзиром да су утврдиле да се илегални имигранти више одлучују за слање дознака. За истраживање овог аспекта посматрале су промене које су настале усвајањем Акта о контроли и реформи имиграције (енг. *Immigration Reform and Control Act – IRCA*) из 1986. године којим је легализован статус за знатан број илегалних имиграната (1,6 милиона који су дошли пре 1982. године).

Поредећи податке о дознакама имиграната који су се 1989. године пријавили за легализацију статуса са подацима из 1992. године када им је одобрен трајни боравак, утврдиле су да је 20% легализованих имиграната престало да шаље дознаке, док је 9% почело са слањем дознака. Такође, просечна сума

---

¹⁰⁹ Holst, E., Schrooten, M. (2006). Migration and Money – What Determines Remittances? Evidence from Germany. DIW Berlin Discussion Papers 566, pp. 15-17.

дознака оних имиграната који су наставили са слањем смањена је са 2.320\$ на 1.723\$. Наведене промене у слању дознака знатно су израженије код мексичких емиграната у односу на емигранте из других земаља Јужне Америке. Број емиграната из Мексика који шаљу дознаке смањен је за 5,2%, а просечан износ дознака смањен је за 29%, док код других емиграната нису утврђене статистички значајне промене. Наведене постлегалizacionске промене објашњавају се чињеницом да је већина емиграната из других земаља Јужне Америке краћи период у САД него мексички емигранти, као и да већи проценат њих има чланове уже породице у матичној земљи и планира да се врати у земљу порекла.¹¹⁰

Наведене резултате потврђују и Fairchild и Simpson који су, испитујући слање дознака од стране мексичких емиграната из северозападног дела САД, утврдили да између илегалног статуса миграната и износа дознака постоји позитиван статистички значајан однос. Према резултатима оцењеног модела илегални имигранти шаљу за 29% већи износ дознака од имиграната са легалним статусом. Такође, имигранти који имају веће радно искуство у САД шаљу мањи износ дознака.¹¹¹

Са становишта одрживости прилива дознака потребно је размотрити и карактеристике слања дознака друге генерације имиграната, односно деце имиграната. Емпиријска истраживања о детерминантама слања дознака друге генерације имиграната су оскудна, ограничена малим узорком и најчешће се врше у поређењу са особеностима прве генерације. Она показују да деца имиграната имају слабије развијене везе са земљом порекла него њихови родитељи, у мањој мери су склони да шаљу дознаке чији је износ такође мањи. Емоционална и културна повезаност за земљом порекла родитеља могу имати значајнију улогу при одлучивању о слању дознака.

Обухватније истраживање навика друге генерације имиграната у ЕУ при слању дознака спровели су Fokkema и сарадници користећи податке добијене током 2007-2008. године анкетирањем 9.771 лица старости од 18-35 година са најмање једним родитељем емигрантом из Турске, Марока или бивших

---

¹¹⁰ Amuedo-Dorantes, C., Mazzolari, F. (2009). Remittances to Latin America from Migrants in the United States: Assessing the Impact of Amnesty Programs. IZA Discussion Paper No. 4318.

¹¹¹ Fairchild, T.S., Simpson, B.N. (2004). Mexican migration to the United States Pacific Northwest. *Population Research and Policy Review*, Vol. 23, p. 228.

југословенских република. Дескриптивна статистика показује да дознаке шаље 18,6% лица из посматраног узорка, при чему 55% њих шаље износ мањи од 500€, а 8,7% виши од 2.000€. Резултати оцењеног модела су показали да мотивисаност слања дознака друге генерације произилази из алтруизма и инвестирања у земљу порекла родитеља. Већу склоност слању дознака имају деца чији родитељи су се вратили у матичну земљу, као и она која су културно и емотивно везана за земљу порекла (говоре језик земље порекла и учествују у њеним етничким организација, гледају ТВ програме матичне земље или се путем интернета информишу о њој, посећују земљу порекла из породичних разлога). Инвестиционе активности деце у емиграционој земљи родитеља, као и планирање њиховог повратка имају статистички значајне позитивне ефекте на вероватноћу слања дознака. Такође, резултати су показали да деца емиграната из бивших југословенских република показују већу склоност слању дознака у односу на друге посматране етничке групе.¹¹²

На основу резултата истраживања могуће је закључити да је прилив дознака одржив уколико су миграциона кретања привременог карактера мотивисана побољшањем животног стандарда чланова породице који су остали у матичној земљи. Планирање дугорочног боравка у имиграционој земљи, уз сједињавање чланова породице слаби друштвене контакте емигранта са матичном земљом. Стварањем повољног инвестиционог окружења, емиграционе земље могу подстаћи прилив дознака, као и улагањем у културне и етничке програме којима ће очувати повезаност дијаспоре са матицом.

---

¹¹² Fokkema, T., Cela, E., Ambrosetti, E. (2013). Giving from the Heart or from the Ego? Motives behind Remittances of the Second Generation in Europe. *International Migration Review*, Vol. 47, No. 3, pp. 556-558.

1.4. ЦИКЛИЧНИ КАРАКТЕР ДОЗНАКА

Узимајући у обзир раст обима дознака, релативну стабилност и одрживост њиховог прилива, у економској литератури је присутно интересовање за анализу промена у дознакама током привредног циклуса. Кључно питање које се поставља у емпиријским студијама јесте да ли прилив дознака доприноси смањењу волатилности бруто домаћег производа земаља пријема. Дефинисање цикличног карактера дознака подразумева одређивање степена корелације цикличних компоненти дознака и стопе раста бруто домаћег производа земље пријема. Уколико је корелација између цикличних компоненти дознака и раста БДП-а негативна, дознаке имају контрациклични карактер. У том случају оне се појављују као средство ублажавања пада макроекономских показатеља, обезбеђују стабилност потрошње и доприносе смањењу сиромаштва посебно у кризним условима. Проциклични карактер дознака подразумева позитивну корелацију цикличних компоненти дознака и раста БДП-а. Цикличне контракције економске активности праћене су падом прилива дознака, што може привреду водити у дубљу рецесију у зависности од степена заступљености дознака у токовима спољног финансирања. Дознаке су ацикличне ако корелација њених цикличних компоненти и раста БДП-а земље пријема није статистички значајна. Утврђивање цикличног карактера дознака претпоставља да се прво свака временска серија декомпонује на стохастички тренд и цикличне компоненте које флукутирају око тренда. Декомпозиција се најчешће врши применом Hodrick-Prescott филтера. После издвајања тренда рачуна се корелација цикличних компоненти дознака и БДП-а.¹¹³

Теоријска претпоставка контрацикличног карактера дознака у односу на БДП земље пријема произилази из мотива алтруизма и осигурања дохотка породице. У условима рецесије чланови породице и рођаци у матичној земљи су изложени већем ризику од губитка радног места и смањењу дохотка. Емигранти тада шаљу већи износ дознака како би обезбедили одржавање потрошње и животног стандарда породице на непромењеном нивоу. Ratha наводи резултате

¹¹³ Kaminsky, L.G., Reinhart, M.C., Vegh, A.C. (2004). When it Rains, It Pours: Procyclical Capital Flows and Macroeconomic Policies. *NBER Macroeconomics Annual 2004*, Vol. 19, p. 25.

истраживања који потврду алтруизма као мотива слања налазе у расту прилива дознака након природних непогода или политичких конфликта у емиграционим земљама.¹¹⁴ Међутим, у земљама са ниско развијеним и несавршеним тржиштима капитала дознаке постају средство превазилажења ограничења при позајмљивању, као што су недостатак капитала или високи трошкови задуживања. При употреби у инвестиционе сврхе дознаке показују проциклично кретање у односу на БДП земље примаоца. Већи прилив дознака повезује се са повољнијим економским условима за инвестиционе активности у земљи пријема, док у рецесионом периоду њихов обим опада, али у мањој мери него што је то случај са другим токовима капитала.

Поред ефеката привредног циклуса земље пријема, на одлуку миграната о слању дознака утичу и цикличне осцилације економије имиграционих земаља. Рецесиони услови у земљама пошиљаоцима узрокују раст стопе незапослености имиграната и пад њиховог дохотка, што може смањити обим послатих дознака. Из тог разлога, претпоставља се да су дознаке процикличног карактера у односу на БДП имиграционе земље. Поред познавања цикличног карактера дознака у земљи пријема, битно је имати у виду цикличност дознака и у земљама слања. Кретање економских циклуса земаља слања и пријема у истом смеру онемогућава мигранте да у кризним условима помогну дознакама породици у матичној земљи, чак и кад су контрацикличне.

Емпиријска истраживања о потенцијалној вези између дознака и волатилности БДП-а дају различите закључке упућујући на присуство и алтруистичких и инвестиционих мотива. На основу панел података за 101 земљу у периоду 1970-2003. године, Spatafora је утврдио присуство негативног статистички значајног односа дознака и волатилности БДП-а. Прилив дознака такође доприноси и смањењу волатилности потрошње и инвестиција. Повећање учешћа дознака у БДП-у за 2,5% смањује волатилност БДП у просеку за једну шестину. Сужавајући узорак на 50 земаља у којима је удео дознака у БДП-у већи

---

¹¹⁴ Ratha, D. (2006). Trends, Determinants, and Macroeconomic Effects of Remittances. In: *Global Economic Prospects 2006*, p. 100

од 1%, Spatafora потврђује контрациклични карактер дознака у односу на раст БДП-а и потрошњу с тим што ефекат на волатилност инвестиција изостаје.¹¹⁵

Стабилизациони ефекат дознака у рецесионим условима проналазе и Chami и сарадници који су, користећи узорак од 70 земаља за периоду 1970-2004. године, оценили да дознаке имају негативан ефекат на волатилност реалног раста БДП-а земаља пријема. Они долазе до истог закључка оцењујући модел методом општих најмањих квадрата (OLS) и методом уопшених момената (GMM), контролишући значајан број фактора који утичу на стандардну девијацију реалног раста БДП *per capita*.¹¹⁶ Међутим, ефекти на волатилност раста БДП-а су нижи код земаља чији удео дознака у БДП-у прелази 2% у односу на друге земље. Jackman и сарадници су испитивали утицај дознака на волатилност БДП-а малих острвских земаља у развоју које углавном имају високо учешће дознака у БДП-у. Њихови резултати у одређеној мери одступају од претпоставки економске литературе указујући да у овим земљама дознаке имају контрациклични карактер који је статистички значајан у условима просперитета, док у рецесионим условима ефекат дознака губи значајност.¹¹⁷

Јасан доказ о статистички значајном негативном односу дознака и реалног раста БДП-а *per capita* установили су Bugamelli и Paterno на узорку од 60 земаља у развоју и са тржиштима у настајању током периода 1980-2003. године.¹¹⁸ У односу на друге студије, Frankel узима у обзир и цикличну позицију БДП-а земље слања дознака која је, такође, од значаја за обим послатих дознака. На основу података за 64 пара земаља, он је посматрао однос дознака и разлике у цикличној позицији земље слања у односу на земљу пријема. Циклична позиција је рачуната као логаритамска разлика између БДП-а и дугорочног тренда вредности БДП-а. Резултати показују да емигранти шаљу већи износ дознака када је БДП дестинационе земље изнад потенцијалног (проциклични карактер) или када је БДП матичне земље испод потенцијалног (контрациклични карактер).

---

¹¹⁵ Spatafora, N. (2005). Two Current Issues Facing Developing Countries. In: World Economic Outlook. *Globalization and External Balances*, International Monetary Fund, pp. 73; 76.

¹¹⁶ Chami, R., Hakura, D., Montiel, P. (2009). Remittances: An Automatic Output Stabilizer?. IMF Working Paper WP/09/91, pp. 21; 23.

¹¹⁷ Jackman, M., Craigwell, R., Moore, W. (2009). Economic volatility and remittances: evidence from SIDS. *Journal of Economic Studies*, Vol. 36, No. 2, p. 144.

¹¹⁸ Bugamelli, M., Paterno, F. (2011). Output Growth Volatility and Remittances. *Economica*, Vol. 78, p. 487.

Контрациклични карактер дознака потврђен је и када се разлика у цикличној позицији посматра путем стопе незапослености.¹¹⁹

Недостатак студија које користе податке о билатералним дознакама огледа се у кратким временским серијама и малом броју парова који онемогућава укључивање информација о привредном циклусу свих земаља пошиљалаца дознака. Cooray и Mallick настоје да утврде повезаност међународног привредног циклуса и дознака јер се промене у међународном циклусу одражавају на волатилност привредног раста и земаља пошиљалаца и земаља пријема дознака. Они у модел укључују варијаблу волатилност остатка света (енг. *rest of the world - ROW*) која представља просечну волатилност раста реалног БДП-а свих земаља од којих матична земља прима дознаке. Користећи податке за 116 земаља у периоду 1970-2007. године оцењен је панел модел методом уопштених момената. Резултати показују да се удео дознака у БДП-у у просеку смањује за 5,7% у случају повећања волатилности раста реалног БДП-а земље пријема за 10%, док десетопроцентно повећање волатилности раста БДП-а остатка света узрокује раст удела дознака за 3,5%. Ефекти волатилности раста БДП-а остатка света највиши су у земљама средњег дохотка у којима доприносе повећању дознака у просеку за 5,4%.¹²⁰

Giuliano и Ruiz-Arranz истичу улогу дознака као инструмента превазилажења ограничења несавршености финансијских тржишта. Посматрајући узорак од 100 земаља у развоју, оне закључују да је прилив дознака мотивисан инвестиционим разлозима и да у две трећине посматраних земаља у развоју дознаке имају проциклични карактер различитог степена. При том, волатилност БДП-а има већи утицај на дознаке у земљама са слабије развијеним финансијским системом.¹²¹

Закључак о цикличном карактеру дознака не може се опште применити на све земље у развоју, што потврђују и резултати истраживања Neagu-ове и Shiff-ове. У узорку од 116 земаља у развоју током периода 1980-2007. године утврђена

---

¹¹⁹ Frankel, J. (2011). Are Bilateral Remittances Countercyclical?. *Open Economies Review*, Vol. 22, pp. 8-10.

¹²⁰ Cooray, V.A., Mallick, D. (2013). International business cycles and remittance flows. *The BE Journal of Macroeconomics*, Vol. 13, No. 1, pp. 17-18.

¹²¹ Giuliano, P., Ruiz-Arranz, M. (2009). Remittances, financial development and growth. *Journal of Development Economics*, Vol. 90, p. 150.

је позитивна корелација HD филтерисаних података о цикличним компонентама дознака и БДП-а указујући на проциклични карактер дознака. Међутим, груписањем земаља према висини дохотка оне закључују да се процикличност дознака у односу на БДП земље пријема везује, пре свега, за земље средњег дохотка. У земљама ниског дохотка преовлађују алтруистички мотиви слања дознака и оне су превасходно намењене потрошњи што потврђује негативан коефицијент корелације, мада веома низак (-0,09). Посматрано по регионима, дознаке су контрацикличне у подручју Подсахарске Африке (-0,11), Јужне Америке (-0,06) и Јужне Азије (-0,03), док у осталим областима показују процикличност уз знатно више коефицијенте корелације (Источна Азија и Пацифик 0,32, Европа и Централна Азија 0,36). Ако се посматра коефицијент корелације на нивоу појединачних земаља могуће је закључити да се дознаке понашају контрациклично у 35% земаља у развоју из посматраног узорка.¹²²

Acosta и сарадници такође потврђују хетерогеност земаља Јужне Америке у погледу реаговања прилива дознака на осцилације у БДП-у. На узорку од 26 земаља Јужне Америке, узимајући у обзир проблем ендегености, они су пронашли да осцилације у реалном БДП-у земаља пријема имају негативне статистички значајне ефекте на цикличне компоненте дознака што је у складу са резултатима Neagu-ове и Schiff-ове. Према њиховим проценама, смањење реалног БДП-а за 2,7% испод тренда узрокује раст удела дознака у БДП-у изнад тренда у просеку за 3,8%. С друге стране, прилив дознака показује процикличност у односу на осцилације реалног БДП-а земаља пошиљалаца. Међутим, на нивоу појединачних земаља установљено је да су дознаке контрацикличне у односу на волатилност БДП-а у 16 од 26 земаља, док је у преосталих 10 земаља утврђен проциклични карактер дознака. Такође, важно је напоменути запажање да под наглим ударом валутне кризе, прилив дознака у Јужној Америци се смањио, да би се годину дана након шока повећао за 0,43% БДП-а, а четврте године просечан раст износио је 2,74% БДП-а.¹²³

---

¹²² Neagu, C.I., Schiff, M. (2009). Remittance Stability, Cyclicity and Stabilizing Impact in Developing Countries. World Bank Policy Research Working Paper 5077, pp. 25-26.

¹²³ Acosta, P., Calderon, C., Fajnzylber, P., Lopez, H.J. (2008). Do Remittances Lower Poverty Levels in Latin America?. In: Fajnzylber, P., Lopez, H.J. *Remittances and Development Lessons from Latin America*, pp. 120-122.

Узроке хетерогености резултата на нивоу појединачних земаља Mughal и Ahmed налазе у величини привреда и висини удела дознака у БДП-у. На примеру јужноазијских привреда они су оценили да су дознаке у Индији и Пакистану контрацикличне у односу на волатилност домаћег реалног БДП-а, док корелација са осцилацијама реалног БДП-а региона није статистички значајна (ацикличност). С друге стране, прилив дознака у Бангладеш и Шри Ланку показује процикличност у односу на домаћи реални БДП као и на доходак региона. Наведене разлике у резултатима Mughal и Ahmed објашњавају чињеницом да у Бангладешу и Шри Ланки обим дознака превазилази ниво од 10% БДП-а, док су привреде Индије и Пакистана развијеније и удео дознака у БДП-у је низак, износи 3% односно 6%. Из наведеног произилази схватање о постојању извесног нивоа удела дознака у БДП-у испод којег дознаке не реагују на промене у привредном циклусу земаља пошиљалаца.¹²⁴

До сличних резултата су дошли Sayan и Tekin-Koru истражујући повезаност прилива дознака у Турску из Немачке са реалним БДП-ом ових земаља у периоду 1987-2003. године. Иако дознаке представљају по обиму значајан извор спољног финансирања, који је током 1990-тих година био четири пута већи од страних директних инвестиција, њихов удео у БДП-у Турске у посматраном периоду био је испод 2,5%. Резултати оцењеног модела су показали да је прилив дознака првенствено вођен развојем турске привреде, при чему се прилив дознака повећавао у периодима раста реалног БДП-а, а смањивао током пада реалног БДП-а показујући проциклични карактер. При том, осцилације у стопи раста реалног БДП-а Немачке нису биле од утицаја на обим дознака. Првобитна претпоставка ацикличности дознака на промене у привредном расту Немачке односила се на синхронизованост привредних циклуса Турске и Немачке. Међутим, резултати су показали да не постоји статистички значајна корелисаност осцилација у привреди ове две земље, те је прилив дознака искључиво повезан са променама у привредном расту Турске.¹²⁵

---

¹²⁴ Mughal, M., Ahmed, J. (2013). Remittances and Business Cycles: Comparison of South Asian Countries. CATT Working Paper No. 4.

¹²⁵ Sayan, S., Tekin-Koru, A. (2012). Remittances, Business Cycles and Poverty: The Recent Turkish Experience. *International Migration*, Vol. 50, pp. 156-164.

2. ДЕТЕРМИНАНТЕ ПРИЛИВА ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА

Полазећи од мотива слања дознака, детерминанте њиховог прилива посматрају се са макро и микро аспекта. У емпиријској анализи макроекономских детерминанти оцењује се утицај привредних перформанси имиграционих и емиграционих земаља на токове дознака. Ова група емпиријских студија најчешће испитује ефекте бруто домаћег производа, девизног курса, инфлације, разлике у каматним стопама између земаља пошиљалаца и прималаца, политичке стабилности на обим дознака. Истраживања се врше применом економетријских метода и коришћењем агрегатних података о наведеним показатељима за групу земаља у облику панел података или се анализа спроводи на нивоу једне земље уз употребу временских серија података.

Другу групу чине студије које испитују макроекономске факторе од утицаја на одлуку о слању и износу дознака. Аутори ових студија оцењују однос дознака и индивидуалних карактеристика пошиљалаца, као и домаћинства прималаца. Међу макроекономским факторима који утичу на вероватноћу слања и износ дознака издвајају се: пол, старост, ниво образовања, висина дохотка емиграната, величина домаћинства. На основу података анкета о потрошњи и приходима домаћинства оцењује се значајност и величина ефеката поменутих детерминанти на дознаке.

У поглављу су приказана теоријска објашњења утицаја обе групе детерминанти на прилив дознака и дат је преглед резултата релевантних емпиријских истраживања.

2.1. МАКРОЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ

Посматрање алтруизма као мотива слања дознака са макроекономског аспекта претпоставља већу учесталост слања, као и виши износ дознака у периодима економске кризе у матичној земљи када су чланови породице изложени већем ризику од смањења дохотка, незапослености и погоршања животног стандарда. Такође, у условима привредне експанзије, повећане тражње на тржишту рада матичне земље, могућности остваривања дохотка су веће и

смањује се потреба за слањем члановима породице додатног прихода у виду дознака. Сходно томе, кретање реалног бруто домаћег производа, стопе инфлације, стопе незапослености, осцилације у висини девизног курса матичне земље утичу на одлуку о слању и висини дознака.

Заступљеност инвестиционих мотива слања дознака претпоставља да побољшани економски услови у матичној земљи у односу на имиграциону земљу подстичу већи прилив дознака. Раст реалног бруто домаћег производа представља позитиван сигнал за емигранте да ће инвестирањем у матичној земљи остварити веће приносе него у имиграционој. Такође, позитивна разлика између каматних стопа на депозите матичне и дестинационе земље утиче на раст обима дознака. Ниска стопа инфлације и ап्रेसијација девизног курса указују на стабилност економских активности и повољно инвестиционо окружење што доприноси повећању прилива дознака. Период привредне експанзије подстиче емигранте на планирање повратка у матичну земљу што такође утиче на раст дознака.

Преглед резултата релевантних емпиријских истраживања приказан у Табели 10. не даје основу за јасно разграничење дејства одређеног мотива слања дознака. Са теоријског становишта, поједини мотиви нису међусобно искључиви односно неки су узајамно компатибилни (на пример, алтруизам и мотив размене). Из тог разлога, анализу резултата треба усмерити на оцену дознака као средства компензације за примаоце у неповољним економским условима, како би се ублажило привремено умањење дохода или средства путем којег се остварује предност у виду високих приноса током повољних економских услова.

Поједине емпиријске студије истичу да економски услови имиграционих земаља имају значајнију улогу у одлучивању о слању дознака него стање у привреди емиграционих земаља. Истражујући ефекте дознака у земљама Јужне Америке, Vargas-Silva и Huang закључују да макроекономске перформансе имиграционих земаља имају кључни утицај на обим дознака, док ефекти макроекономских варијабли емиграционих земаља нису статистички значајни.¹²⁶

---

¹²⁶ Vargas-Silva, C., Huang, P. (2006). Macroeconomic Determinants of Workers' Remittances: Host versus Home Country's Economic Conditions. *Journal of International Trade and Economic Development*, Vol. 15, No. 1, 81-99.

Табела 10. Преглед емпиријских студија о макроекономским детерминантама дознака

	БДП емиграц. земље	БДП имиграц. земље	Стопа инфлације	Девизни курс	Каматна стопа	M2	Домаћи кредити приватном сектору	Стопа незапослености у имиграционој земљи	Стопа запослености у имиграц. земљи	Квалитет институција
Adenutsi (2014) Подсахарска Африка	+	+	x	-	x		+			-
Hasan (2008) Бангладеш		+	x	x	+					
Lin (2011) Тонга		+		-	+			-		
Rahman & Wadud (2014) земље Јужне Азије	-	x	-	x		+				+
Castillo-Ponce et al. (2011) Салвадор	-				+	+			+	
Vargas-Silva & Huang (2006) Јужна Америка	x		x	x		+			+	
Singh et al. (2010) Подсахарска Африка	-	+		x	-	+	+			+
Chami et al. (2008)		+		-	x					
Mouhoud et al. (2008) Тунис, Мароко, Египат	+		x	-	-				x	

Напомена: + позитиван ефекат; - негативан ефекат; x варијабла није статистички значајна
Извор: самостални приказ аутора

Coulibaly такође утврђује да обим прилива дознака у 14 земаља Јужне Америке детерминишу реалне и монетарне флукуације привреде САД, као најзначајније имиграционе земље по бројности имиграната. Утицај промена у привредама земаља Јужне Америке на дознаке нема статистички значај, што он објашњава истовременим присуством различитих мотива слања чији супротни ефекти се међусобно потиру.¹²⁷ Међутим, већина истраживања чији су резултати

¹²⁷ Coulibaly, D. (2009). Macroeconomic Determinants of Migrants' Remittances: New Evidence from a panel VAR. Documents de travail du Centre d'Economie de la Sorbonne 2009.07, p. 15

приказани у Табели 10. укључује у економетријске моделе махом макроекономске варијабле земаља прималаца дознака.

Бруто домаћи производ представља основну варијаблу укључену у оцењене моделе свих посматраних истраживања. Резултати недвосмислено указују на позитивне ефекте раста реалног бруто домаћег производа имиграционих земаља на прилив дознака, што је у складу са теоријским претпоставкама. Међутим, ефекти БДП-а емиграционих земаља имају различит предзнак што указује на променљиву улогу дознака. Негативан однос реалног бруто домаћег производа емиграционих земаља и дознака утврђен је у емпиријским студијама Castillo-Ponce-а и сарадника (2011), Singh-а и сарадника (2010), Rahman-а и Wadud-а (2014) указујући на присуство алтруистичких мотива слања дознака у посматраним земљама.

Singh и сарадници¹²⁸ истичу да дознаке имају улогу апсорбовања негативних економских шокова у земљама Подсахарске Африке одржавајући животни стандард прималаца на постојећем нивоу. Слању дознака у рецесионим условима више су склони привремени емигранти, док они који су трајно настањени у имиграционим земљама шаљу већи износ дознака у периоду раста реалног БДП-а матичне земље. Резултати истраживања Adenutsi-а показују да у земљама Подсахарске Африке стални емигранти се више руководе инвестиционим мотивима при одлучивању о слању дознака и шаљу у просеку за 1,16% већи износ дознака у случају једнопроцентног раста БДП-а земље пријема дознака. Привремени емигранти у просеку шаљу за 4,51% већи износ дознака уколико се БДП земље пријема смањи за 1%.¹²⁹ Mouhoud и сарадници такође проналазе позитивне ефекте раста БДП-а емиграционих земаља на износ дознака, што делимично објашњавају дугорочношћу емиграционих токова у европске земље и слањем дознака за изградњу кућа емиграната који се, након одласка у пензију, враћају у матичну земљу.¹³⁰

---

¹²⁸ Sing, R.J., Haacker, M., Kyung-woo, L., Le Goff, M. (2010). Determinants and Macroeconomic Impact of Remittances in Sub-Saharan Africa. *Journal of African Economies*, Vol. 20, No. 2, p. 327

¹²⁹ Adenutsi, E.D. (2014). Macroeconomic Determinants of Workers' Remittances and Compensation of Employees in Sub-Saharan Africa. *The Journal of Developing Areas*, Vol. 48, No. 1, p. 15

¹³⁰ Mouhoud, E.M., Oudinet, J., Unan E. (2008). Macroeconomic Determinants of Migrants' Remittances in Southern and Eastern Mediterranean Countries. CEPN Working Paper No. 7115, p. 23

Такође, промене у запослености на тржишту рада имиграционих земаља одражавају се на могућност запошљавања емиграната и њихов доходак, посредно утичући и на обим послатих дознака. Истраживање токова дознака на релацији Калифорнија–Салвадор показује да између стопе запослености у Калифорнији и износа дознака послатих у Салвадор постоји позитиван статистички значајан однос. Једнопроцентно повећање стопе запослености доприноси расту обима дознака у просеку за 2,2%.¹³¹ Раст прилива дознака у Тонги се смањује у просеку за 1% уколико се стопа незапослености повећа за 1% у имиграционим земљама.¹³² Погоршавање услова на тржишту рада емиграционих земаља такође се одражава на обим дознака. Истраживањем токова дознака у земљама југоисточне Европе установљено је да раст стопе незапослености у земљама пријема утиче на раст обима дознака, што је у складу са присуством алтруистичких мотива.¹³³

Стопа инфлације као детерминанта дознака може имати битан утицај уколико је прилив подстакнут алтруистичким мотивима. Ниво потрошње прималаца дознака одређен је стопом инфлације. Раст цена смањује реалну куповну моћ и утиче на пад животног стандарда. Ако је прилив дознака мотивисан алтруизмом емигранти ће слати већи обим дознака како би надокнадили смањење реалног дохотка прималаца под утицајем инфлације. Међутим, резултати већине истраживања показују да ефекти промена у општем нивоу цена на прилив дознака нису статистички значајни. Rahman и Wadud проналазе присуство негативног утицаја који указује да пошилаоци дознака раст стопе инфлације тумаче као знак економске нестабилности услед чега се одлучују на слање мањег износа. То се може објаснити присуством мотива осигурања дохотка пошилаоца који процењује да слање дознака треба одложити како би се

---

¹³¹ Castillo-Ponce, A.R., Torres-Preciado, H.V., Manzanares-Rivera, L.J. (2011). Macroeconomic determinants of remittances for a dollarized economy: the case of El Salvador. *Journal of Economic Studies*, Vol. 38, No. 5, p. 572.

¹³² Lin, H.H. (2011). Determinants of Remittances: Evidence from Tonga. IMF Working Paper WP/11/18, p. 12.

¹³³ Jovičić, M. Dragutinović Mitrović, R., (2006). Macroeconomic Analysis of Causes and Effects of Remittances: A Panel Model of the SEE Countries and the Case Study of Serbia, The WIIW Balkan Observatory Working Papers No. 063, The Vienna Institute of International Studies.

избегли негативни ефекти инфлације. Такође, инвестициони мотиви могу бити умањени услед нестабилних услова привређивања.¹³⁴

У случају веће заступљености инвестиционих мотива, значајна детерминанта дознака може бити висина каматне стопе у земљи пријема или разлика у висини каматне стопе између имиграционе и емиграционе земље. Виша каматна стопа на депозите у земљи пријема представља средство привлачења приватних фондова у облику дознака и утиче на слање дознака у већој мери путем формалних канала. Прилив дознака у Бангладешу значајно реагује на промене у висини домаће каматне стопе. Једнопроцентно повећање висине каматне стопе узрокује раст прилива дознака у просеку за 1,94%.¹³⁵ Такође, позитивне ефекте разлике у висини каматне стопе на обим дознака пронале Castillo-Ponce и сарадници (2011) и Lin (2011) потврђујући да се дознаке понашају као опортунистички токови капитала. Adenutsi истиче да раст каматних стопа на депозите позитивно утиче само на прилив дознака привремених миграната јер су они склонији трајном повратку кући и обезбеђивању фондова за финансирање активности након повратка. С друге стране, Mouhoud и сарадници (2008) утврђују да у Алжиру, Тунису и Турској раст каматних стопа утиче на смањење прилива дознака. Singh и сарадници (2010) наводе да раст каматних стопа одражава нестабилне економске услове, посебно у земљама Подсахарске Африке, те на основу тога тумачи њихов негативан утицај на прилив дознака подстакнут инвестиционим мотивима.

Развијеност домаћег финансијског тржишта коју одражава обим домаћих кредита одобрен приватном сектору уско је повезана са инвестиционим мотивима слања дознака. Земље са развијеним финансијским тржиштем привлаче већи обим дознака. Позитиван однос домаћих кредита одобрених приватном сектору и дознака указује на претежну заступљеност инвестиционих мотива. Међутим, Adenutsi (2014) наводи да привремени емигранти шаљу већи износ дознака у условима ограниченог кредитирања, како би дознакама ублажили недовољну расположивост слободних новчаних средстава.

---

¹³⁴ Rahman, A., Wadud, A. (2014). Macroeconomic Determinants of Remittances in South Asian countries: A Dynamic Panel Study. Biennial Conference on *Rethinking Political Economy and Development*, Bangladesh Economic Association, Daka, Bangladesh.

¹³⁵ Hasan, M.M. (2008). The macroeconomic determinants of remittances in Bangladesh. MPRA Paper No. 27744, p. 8

Поједина истраживања користе однос агрегата М2 и БДП-а као показатељ развијености финансијског сектора. Позитивна корелација агрегата М2 и дознака потврђује претпоставку да развијен финансијски систем утиче на већи прилив дознака. То се, између осталог, објашњава чињеницом да се повећавају могућности слања дознака путем званичних токова новца. Већа конкуренција међу финансијским институцијама обезбеђује пад накнада за трансфер дознака што утиче на повећање њиховог обима. С друге стране, повећање агрегата М2 у имиграционој земљи такође има позитивне ефекте на прилив дознака. Експанзивна монетарна политика имиграционе земље омогућава раст потрошње и инвестиција повећавајући посредно и доходак емиграната, односно износ дознака који су у могућности да шаљу. Она такође утиче на смањење каматних стопа и већу расположивост кредита и за емигранте, што представља додатно подстицајно средство за одлуку о слању дознака.

Значајна детерминанта прилива дознака из иностранства јесте девизни курс домаће валуте у односу на валуту земље пошиљаоца дознака. Ефекти девизног курса на обим дознака могу бити различити у зависности од мотива њиховог слања. Мотив алтруизма претпоставља слање већег износа дознака у условима ап्रेसијације домаће валуте и обрнуто. Раст вредности домаће валуте захтева слање већег износа дознака у страниј валути како би се обезбедио непромењени износ дохотка примаоца у домаћој валути. Ови ефекти су присутни и кад је слање дознака мотивисано враћањем неформалног зајма. Када дознаке представљају средство осигурања дохотка пошиљаоца, ап्रेसијација домаће валуте има негативан ефекат на њихов обим, јер се за исти износ дознака добија мањи износ домаће валуте, односно смањује се куповна моћ под претпоставком непромењености цена. Емигрант одлаже слање дознака избегавајући ефекат ап्रेसијације који је, код овог мотива, сличан ефекту инфлације. Раст вредности домаће валуте у присуству инвестиционих намера емигранта смањује прилив дознака, јер су трошкови инвестирања изражени у валути земље пошиљаоца већи, што демотивише улагања емигранта. У случају деп्रेसијације домаће валуте, за исти износ средстава инвестирања пошиљаоцу је потребан мањи износ стране валуте подстицајући емигранта да се одлучи на улагање.

Chami и сарадници наводе да раст девизног курса, односно депресијација вредности домаће валуте у односу на вредност америчког долара смањује прилив дознака, што потврђује улогу дознака као средства компензације дела дохотка прималаца.¹³⁶ У земљама Подсахарске Африке апресијација домаће валуте повећава прилив дознака посебно код привремених емиграната. С друге стране, Lin (2011) истиче да дознаке у Тонгу немају компензаторни ефекат. Једнопроцентни раст вредности валуте Тонга смањује прилив дознака у просеку за 1,7%. Посматрајући дознаке као инвестициона средства емиграната, Higgins и сарадници су истраживали утицај неизвесности у кретању девизног курса на прилив дознака. Користећи податке за девет земаља Јужне Америке они су установили да раст неизвесности девизног курса у висини једне стандардне девијације смањује износ дознака по имигранту за 10%.¹³⁷

Поред макроекономских детерминанти у појединим емпиријским студијама истражује се утицај неекономских фактора на прилив дознака, као што су показатељи квалитета институција, политичких права и слобода. У земљама Јужне Азије стабилан политички систем има позитивне статистички значајне ефекте на обим дознака, јер одражава повољно пословно окружење и привлачи дознаке чији је прилив инвестиционо мотивисан. Singh такође проналази позитиван однос квалитета институција и дознака. Међутим, ако је одлука о слању дознака мотивисана алтруизмом и другим компатибилним мотивима, прилив дознака биће већи у условима слабо развијених институција и политичке нестабилности.

---

¹³⁶ Chami, R., Barajas, A., Cosimano, T., Fullenkamp, C., Gapen, M., Montiel, P. (2008). Macroeconomic Consequences of Remittances. IMF Occasional Paper No. 259, p. 27

¹³⁷ Higgins, L.M., Hysenbegasi, A., Pozo, S. (2004). Exchange-rate uncertainty and workers' remittances. *Applied Financial Economics*, Vol. 14, p. 409.

2.2. МИКРОЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ

Прикупљање података о домаћинствима у оквиру различитих анкета (Анкета о животном стандарду, Анкета о потрошњи домаћинства, специјализоване анкете о миграцијама) омогућило је емпиријско истраживање ефеката микроекономских детерминанти одлучивања о слању дознака и њиховом износу. Заинтересованост аутора ових истраживања за микроекономске факторе од утицаја на дознаке подстакнута је развојем микро теорија миграција које, у први план, истичу социоекономске карактеристике појединца при одређивању мотива спољних миграција. Током 1980-тих година развија се нова економска теорија миграција према којој доносилац миграционе одлуке није појединац него породица или домаћинство. Наведене теорије миграција представљају полазну основу за развој теоријских схватања мотива слања дознака. При утврђивању микроекономских детерминанти дознака, емпиријске студије полазе од демографских и социоекономских обележја појединца (пол, старост, брачни статус, ниво образовања, висина дохотка), као и од карактеристика домаћинства које у матичној земљи прима дознаке (величина домаћинства, број издржаваних лица, доходак и вредност имовине домаћинства, пол, старост, ниво образовања носиоца домаћинства).

Резултати већине истраживања показују да пол миграната нема значајан утицај на одлуку о слању дознака. Међитим, аутори појединих студија (приказаних у Табели 11.) изводе закључак да жене шаљу мањи износ дознака од мушкараца. Amuedo-Dorantes и Mazzolari наводе да су мушкарци више склони слању дознака од жена, као и да шаљу већи износ.¹³⁸

---

¹³⁸ Amuedo-Dorantes, C., Mazzolari, F. (2009). Remittances to Latin America from Migrants in the United States: Assessing the Impact of Amnesty Programs. IZA Discussion Paper No. 4318, pp. 33-34.

Табела 11. Преглед емпиријских студија о микроекономским детерминантама дознака

Вероватноћа слања и износ дознака														
	Мигрант									Домаћинство				
	Пол	Старост	Брачни статус	Супружник у м.з.	Деца у м. земљи	Родитељи у м. з.	Образовање	Доходак	Намера повратка у матичну земљу	Величина домаћинства	Пол главе п.	Старост главе п.	Образовање главе п.	Доходак главе п.
Amuedo-Dorantes & Mazzolari (2009) Јужна Америка	+	+					+							
Bollard et al. (2009) 11 имиграционих земаља OECD			x	+	+	+	-	+	+	x				
Booiyoug & Miftah (2015) Мароко	x	+	x				-				-			
Collier et al. (2011) Алжир, Мароко, Тунис	x		x		+		-			x				
de la Briere et al. (2002) Доминиканска република	x	+			x		+				+			x
Goschin & Roman (2012) Румунија	x	+		+			-	+	+					
Holst & Schrooten (2006) имигранти у Немачкој	x	+	+				+	x	+	x				
Lerch et al. (2006) Србија	+		+	+			x				+			+
McDonald & Valenzuela (2012) Филипини		x	-		+		x		x		x	x		
Roman (2013) Централна и Источна Европа	x	x		x	+	x	+	+						
Shehaj (2012) Албанија										-	x	+	-	
Sinning (2007) имигранти у Немачкој	-	+	x	+	+		x	+	+	-				

Напомена: + позитиван ефекат; - негативан ефекат; x варијабла није статистички значајна
Извор: самостални приказ аутора

Sinning истиче да су жене мање склоне слању дознака, као и да шаљу мањи износ.¹³⁹ Holst и Schrooten су такође установили да жене шаљу значајно мањи износ дознака.¹⁴⁰ Collier и сарадници потврђују наводе претходних аутора и закључује да је износ дознака послатих од жена-миграната у просеку за 51% мањи у односу на износ који шаљу мушкарци.¹⁴¹

Значајан број жена у миграционим кретањима је присутан услед програма сједињавања породица. Међутим, последњих година присутан је тренд феминизације миграната у којем се жене појављују и као носиоци миграционих токова у улози економских миграната, а не само као пратећи мигранти. Разлози слања мањих износа дознака од жена у односу на мушкарце произилазе из разлика у њиховом положају на тржишту рада и чињенице да жене махом обављају ниже плаћене послове. Такође, треба напоменути и утицај патријархалних средина у којима се више од мушкараца очекује да обезбеде средства за породицу у матичној земљи него од жена. Истражујући понашање румунских емиграната при слању дознака у контексту светске економске кризе, Goschin и Roman су установили да се промене на тржишту рада одражавају и на полне разлике у одлуци о слању дознака. Резултати њиховог истраживања показују да жене шаљу већи износ дознака од мушкараца, што они објашњавају чињеницом да румунске емигранткиње претежно обављају послове у домаћинству, систему здравствене заштите и неге старих. Ови послови су у мањој мери под негативним утицајем светске економске кризе у односу на грађевински, аутомобилски сектор, где су махом запослени мушки емигранти.¹⁴²

Детаљније истраживање о полним разликама у понашању емиграната при слању дознака вршили су Holst и сарадници. На основу одговора из немачког Социоекономског панел истраживања (SOEP) у периоду 2001-2006. године, они закључују да жене шаљу мањи износ дознака од мушкараца, али напомињу да послати износ чини већи удео њиховог дохотка у односу на висину удела дознака

---

¹³⁹ Sinning, M. (2007). Determinants of Savings and Remittances: Empirical Evidence from Immigrants to Germany. IZA Discussion Paper No. 2966, p. 15.

¹⁴⁰ Holst, E., Schrooten, M. (2006). Migration and Money – What Determines Remittances? Evidence from Germany. DIW Berlin Discussion Papers 566, pp. 16-17

¹⁴¹ Collier, W., Piracha, M., Randazzo, T. (2011). Remittances and Return Migration. IZA Discussion Paper No. 6091, p. 16

¹⁴² Goschin, Z., Roman, M. (2012). Determinants of the remitting behaviour of Romanian emigrants in an economic crisis context. *Eastern Journal of European Studies*, Vol. 3, No. 2, pp. 96-97.

у дохотку мушкараца. Уколико имају родитеље у матичној земљи жене-емигранти шаљу већи износ дознака него мушкарци, док у случају останка деце код куће шаљу мањи износ. Овај резултат Holst и сарадници објашњавају чињеницом да се жене у односу на мушкарце ређе одлучују за миграциона кретања ако морају оставити мало дете или обезбеђују бригу за децу од стране чланова шире породице, услед чега се може претпоставити да дознаке за млађу децу шаљу њима.¹⁴³ Orozco и сарадници су дошли до сличних резултата указујући да је број прималаца дознака које шаљу мушкарци-емигранти знатно мањи него код жена-емиграната. Мушкарци шаљу највећи износ супрузи и деци, док се жене не разликују од мушкараца по послатом износу супругу. Међутим, оне шаљу већи износ дознака родитељима и деци у односу на мушкарце. Такође, жене су склоније слању дознака и члановима шире родбине него мушкарци, што указује да у њиховом понашању преовлађују алтруистички мотиви у већој мери него мотиви остваривања интереса.¹⁴⁴

Према теоријским схватањима однос старости емигранта и дознака је нелинеаран. У почетном периоду рада у дестинационој земљи емигранти шаљу већи износ дознака што су старији, али након извесног периода са растом година старости износ дознака показује тенденцију пада. Нелинеаран однос година старости и дознака објашњава се схватањем да старији емигранти располажу са више радног искуства које им омогућава остварење већег дохотка, а да након извесног периода слаби повезаност емигранта са матичном земљом услед чега се смањује и износ дознака.

Већина емпиријских истраживања потврђује нелинеарност односа година старости и дознака. Bouoiyour и Miftah проналазе да године старости емигранта имају позитиван ефекат на одлуку о слању дознака с тим што вероватноћа слања расте по опадајућој стопи.¹⁴⁵ Sinning (2007) такође истиче да године старости емиграната позитивно утичу на вероватноћу слања дознака и на послати износ као и да овај однос има облик обрнутог латиничног слова U. Без обзира на

---

¹⁴³ Holst, E., Schafer, A., Schrooten, M. (2011). Remittances and Gender: Theoretical Considerations and Empirical Evidence. IZA Discussion Paper No. 5472, p. 29.

¹⁴⁴ Orozco, M., Lowell, B.L., Schneider, J. (2006). Gender-Specific Determinants of Remittances: Differences in Structure and Motivation. Report to the World Bank Group Gender and Development Group, pp. 12-13.

¹⁴⁵ Bouoiyour, J., Miftah, A. (2015). Why do migrants remit? Testing hypotheses for the case of Morocco. *IZA Journal of Migration*, Vol. 4, No. 2.

нелинеарност односа, Holst и Schrooten (2006) сматрају да преовлађује растући позитиван утицај година старости на износ дознака јер емигранти у Немачкој почињу слати мањи износ у просеку после 53. године живота. Посматрајући утицај година старости по полу емиграната, McDonald и Valenzuela закључују да године старости код мушкараца немају статистички значајан ефекат на одлуку о слању дознака, али је њихов утицај код жена значајан и нелинеаран. У односу на жене старости 40-54 године, и млађе и старије жене су мање склоне слању дознака при чему оцењена разлика у вероватноћи слања износи 20%.¹⁴⁶

Брачни статус емигранта, останак супружника, деце или родитеља у матичној земљи имају позитиван статистички значајан ефекат на вероватноћу слања дознака и њихов износ у већини емпиријских студија потврђујући присуство алтруистичких мотива. Према резултатима истраживања Collier-а и сарадника (2011), емигранти који су засновали брак пре одласка у дестинациону земљу показују за 46% већу склоност слању дознака у односу на емигранте самце. Такође, останак деце у матичној земљи повећава вероватноћу слања дознака за 16%, али је изненађујући резултат да је износ дознака мањи. Roman истиче да емигранти из Централне и Источне Европе у Шпанији шаљу већи износ дознака уколико имају супружника и децу у матичној земљи.¹⁴⁷ Lerch и сарадници такође наводе да међу српским емигрантима у Швајцарској већу вероватноћу слања дознака и већи износ шаљу они емигранти који имају супружника и/или децу у Србији.¹⁴⁸ То потврђују и резултати истраживања Bollard-а и сарадника који су израчунали да емигранти супружнику у матичној земљи шаљу у просеку додатних 1120\$ годишње, што представља један и по просечан годишњи износ дознака емиграната који нису у браку. Такође, за свако дете које је остало у матичној земљи емигранти у просеку шаљу додатних 340\$, а за родитеља додатних 180\$ годишње.¹⁴⁹ Поједини аутори студија истичу разлике у слању

---

¹⁴⁶ McDonald, T.J., Valenzuela, R. (2012). Why Filipino Migrants Remit? Evidence from the Home-Host Country Matched Sample. Business and Economics Monash University Discussion Paper No. 09/12, p. 19

¹⁴⁷ Roman, M. (2013). Financial Effects of the International Migration in Europe: Modelling the Decision to Remit. *Panoeconomicus*, Vol. 4, p. 550.

¹⁴⁸ Lerch, M., Dahinden, J., Wanner, P. (2006). Remittance Behaviour of Serbian Migrants living in Switzerland. Swiss Forum for Migration and Population Studies, SFM Studies 51, pp. 61; 77.

¹⁴⁹ Bollard, A., McKenzie, D., Morten, M., Rapoport, H. (2009). Remittances and the Brain Drain Revisited: The Microdata Show That More Educated Migrants Remit More. IZA discussion Paper No. 4534, p. 13.

дознака између мушкараца и жена када је у питању брачни статус. Sinning (2007) наводи да мушкарци који нису у браку и немају статус главе породице шаљу износ дознака мањи за 15-27%, док су код жена дознаке у просеку мање за 14-19%. С друге стране, McDonald и Valenzuela (2012) оцењују да разведене и удовице имају за 13% већу вероватноћу слања дознака у односу на удате жене.

Утицај нивоа образовања емигранта на вероватноћу слања и износ дознака изазива посебну пажњу с обзиром на пораст обима миграционих кретања високообразованих лица. Према теоријским схватањима, ефекти нивоа образовања емиграната на дознаке могу бити и позитивни и негативни. Високообразовани емигранти остварују већи износ дохотка од емиграната нижег образовања услед чега се претпоставља да су у већој мери склони слању дознака већег износа. Такође, легалан статус ових емиграната у дестинационој земљи омогућава коришћење банкарског система за слање дознака снижавајући трошкове њихове трансакције. Код високообразованих емиграната појављује се додатни мотив слања дознака као средства враћања неформалног зајма породици или широј родбини која је уложила новац у њихово образовање.

С друге стране, при сагледавању ефеката потребно је узети у обзир и чињеницу да високообразовани емигранти чешће емигрирају заједно са породицом. На тај начин изостаје мотив слања дознака за потребе веће потрошње супружника и деце у матичној земљи. Такође, код њих је ређе присутна намера повратка у матичну земљу и мотив да се путем дознака очувају контакти у друштвеној средини матичне земље. Одређен број високообразованих емиграната потиче из породица са вишим дохотком којима нису неопходне дознаке за унапређење животног стандарда. Код ове групе емиграната у већој мери могу бити заступљени инвестициони мотив слања дознака, мотиви осигурања дохотка, наследства и враћања неформалног зајма у односу на алтруистички мотив.¹⁵⁰

---

¹⁵⁰ Bollard, A., McKenzie, D., Morten, M., Rapoport, H. (2009). Remittances and the Brain Drain Revisited: The Microdata Show That More Educated Migrants Remit More. IZA discussion Paper No. 4534, p. 4.

Посматране емпиријске студије дају различите резултате у погледу ефеката образовања емиграната на дознаке. Goschin и Roman (2012) су установили да ниво образовања има негативан утицај на вероватноћу слања дознака код румунских емиграната. Collier и сарадници (2011) такође закључују да емигранти вишег нивоа образовања имају мању склоност слању дознака и шаљу мањи износ, с тим што се износ у већој мери смањује са продужењем боравка емиграната вишег образовања у дестинационој земљи. Vouioyouг и Miftah (2015) оцењују да високо образовање нема статистички значајан утицај на вероватноћу слања дознака, већ је значајан утицај присутан само код емиграната са основним образовањем који шаљу мањи износ дознака него емигранти без завршене школе. До сличних резултата су дошли и Lerch и сарадници (2006) истичући да ниво образовања нема статистички значајан утицај на вероватноћу слања дознака код емиграната из Србије, али високообразовани емигранти шаљу знатно већи износ дознака у односу на емигранте нижег образовања.

С друге стране, Holst и Schrooten (2006) проналазе да између година образовања емигранта и вероватноће слања и износа дознака постоји позитиван однос. Ове резултате потврђује Roman (2013) истичући да образованији емигранти из Централне и Источне Европе имају већу склоност слању дознака и шаљу већи износ од ниже образованих емиграната. Volland и сарадници (2009) оцењују да је величина ефекта високог образовања на вероватноћу слања дознака изузетно мала (-0,002), али да високообразовани емигранти у просеку шаљу додатних 300\$ годишње у односу на друге емигранте. При том, резултати истраживања показују да је слање већег износа дознака последица вишег дохода који остварују високообразовани емигранти, а не разлика у карактеристикама домаћинства емиграната вишег и нижег образовања.

Међутим, у имиграционим земљама често постоји несклад између нивоа образовања емиграната и квалификација које су потребне за радно место на ком су запослени. Анализирајући степен повезаности квалификационе структуре занимања која обављају и нивоа образовања филипинских емиграната, McDonald и Valenzuela (2012) закључују да значајан проценат емиграната вишег образовања обавља нискоквалификоване послове. Узимајући у обзир и занимање које емигранти обављају, дошли су до закључка да ниво образовања има већи утицај

на одлуку о слању дознака код жена, док је код мушкараца значајнији фактор при одлучивању квалификованост радног места. Емигранти на радним местима која захтевају више квалификације имају за 4-7% већу вероватноћу слања дознака у односу на емигранте неквалификованих занимања. Мушкарци који обављају висококвалификоване послове шаљу у просеку за 35% већи износ дознака од мушкараца на нискоквалификованим радним местима, док је код жена на висококвалификованим радним местима износ дознака већи у просеку за 24%.¹⁵¹

Висина дохотка и статус емигранта на тржишту рада представљају битне факторе од утицаја на одлуку о слању дознака. Запослени емигранти су више склони слању дознака од незапослених и неактивних, док је износ дознака директно повезан са висином дохотка. Емпиријске студије недвосмислено потврђују позитиван однос висине дохотка емигранта и дознака као и позитиван утицај његовог радног статуса. Bollard и сарадници (2009) оцењују да десетопроцентни раст дохотка емигранта повећава износ дознака у просеку за 38\$ годишње. Резултате супротне теоријском схватању заснованости дознака на доходу проналазе Holst и Schrooten. Према њиховим оценама, висина зараде као и примања социјалне помоћи и надокнаде у случају незапослености немају статистички значајан утицај на вероватноћу слања дознака емиграната у Немачкој. Посматрајући однос дохотка и износа дознака, они закључују да доходак има значајан негативан утицај на висину дознака само код емиграната са ниским дохотком (оних који зарађују мање од 900€), док код осталих емиграната ефекат није значајан. Статус на тржишту рада представља битну детерминанту износа дознака. Емигрант запослен најмање један месец у току посматране године шаље већи износ дознака од незапослених и неактивних емиграната.¹⁵² Collier и сарадници (2011) такође закључују да су запослени и самостални предузетници више склони слању дознака него неактивни емигранти, што се доводи у везу са висином дохотка. Goschin и Roman (2012) су установили да запослени емигранти шаљу већи износ дознака, док статус послодавца и samozапосленог емигранта нема статистички значајан утицај на дознаке.

---

¹⁵¹ McDonald, T.J., Valenzuela, R. (2012). Why Filipino Migrants Remit? Evidence from the Home-Host Country Matched Sample. Business and Economics Monash University Discussion Paper No. 09/12, p.21

¹⁵² Holst, E., Schrooten, M. (2006). Migration and Money – What Determines Remittances? Evidence from Germany. DIW Berlin Discussion Papers 566, pp. 16-17

Резултати истраживања показују да планирање повратка емигранта у матичну земљу има позитиван утицај на вероватноћу слања и износ дознака. Dustmann и Mestres сматрају да су дознаке директно повезане са обликом миграционих кретања и да емиграционе земље у склопу политике управљања дознакама треба да подстичу привремене миграције. На основу података о емигрантима у Немачкој у периоду 1984-1995. године, они су оценили да емигранти који планирају рад на одређено време у иностранству имају за 13,4% већу вероватноћу слања дознака.¹⁵³ До сличних резултата је дошао Sinning (2007) који је установио да су у периоду 1985-1995. године привремени емигранти у Немачкој слали за 32,6% више дознака од емиграната који су имали стални боравак, док су од 1996. до 2005. године дознаке емиграната на привременом раду биле за 23,8% више. Циркуларна или понављајућа миграциона кретања сматрају се повољнијим обликом миграција за прилив дознака у матичну земљу у односу на привремене миграције. Према Collier-у и сарадницима (2011) циркуларни мигранти имају за 10% већу вероватноћу слања дознака од оних који намеравају трајно да се врате у матичну земљу.

Утицај дужине боравка у имиграционој земљи и предузимања инвестиционих активности на дознаке такође су били предмет истраживања појединих студија. Roman (2013) је утврдила присуство негативног статистички значајног односа између дужине боравка румунских емиграната у Шпанији и вероватноће слања дознака што објашњава процесом њихове интеграције у друштво имиграционе земље. Lerch и сарадници (2006) такође наводе за емигранте из Србије да што дуже бораве у Швајцарској мања је вероватноћа да шаљу високе износе дознака. Највеће износе шаљу емигранти који бораве мање од 10 година, док за емигранте који су на раду дуже од 15 година период боравка нема значајан утицај на износ послатих дознака. Предузимање инвестиционих активности у матичној земљи, према Collier-у и сарадницима (2011), има позитиван утицај на дознаке, јер он је установио да емигранти који желе да инвестирају након повратка у матичну земљу имају за 12% већу вероватноћу слања дознака. С друге стране, Roman (2013) није пронашла да инвестиционе

---

¹⁵³ Dustman, C., Mestres, J. (2010). Remittances and temporary migration. *Journal of Development Economics*, Vol. 92, No. 1, p. 66.

активности емиграната у дестинационој земљи имају статистички значајан утицај на дознаке.

Поред намере повратка у матичну земљу, одлука о слању дознака одређена је и степеном друштвене и емотивне повезаности емиграната са матичном земљом. Поједине студије су у оцењене моделе укључивале променљиве које се односе на начине одржавања друштвених контаката са родбином и пријатељима и учесталост посећивања матичне земље. Lerch и сарадници у истраживању користе неколико таквих променљивих чије оцењене вредности показују статистички значајан утицај на дознаке. Емигранти који имају отворен банкарски рачун у Србији показују већу склоност ка слању дознака. Учестале посете матичној земљи немају значајан утицај на вероватноћу слања дознака, али подстичу слање њиховог већег износа. Они су установили да је величина ефеката посета матичне земље на дознаке највећа код емиграната који су периоду од три године 9 пута посетили Србију. Такође, емигранти који имају најмање 3 пријатеља у Србији показују већу вероватноћу слања дознака у износу од најмање 4000CHF у односу на емигранте чији су пријатељи само у Швајцарској.¹⁵⁴ Holst и Schrooten (2006) проналазе да емигранти у Немачкој који посећују матичну земљу имају већу вероватноћу слања дознака, али ефекти на износ дознака нису значајни. Према Collier-у и сарадницима (2011), емигранти који одржавају годишње, месечне и недељне контакте са особама из матичне земље имају у просеку за 20%, 28% односно 27% већу вероватноћу слања дознака у односу на друге емигранте. Такође, поседовање куће у матичној земљи има статистички значајне позитивне ефекте на одлуку о слању дознака и њихов износ, док, на супрот очекивањима, број посета матичној земљи међу румунским емигрантима у Шпанији нема утицај на дознаке.¹⁵⁵

Претпоставка нове економске теорије миграција да је носилац одлуке о миграцији и слању дознака породица, која миграцијама ублажава изложеност дохотка ризику, условило је испитивање карактеристика домаћинства и носиоца породице као детерминанти дознака. Према резултатима већине емпиријских

---

¹⁵⁴ Lerch, M., Dahinden, J., Wanner, P. (2006). Remittance Behaviour of Serbian Migrants living in Switzerland. Swiss Forum for Migration and Population Studies, SFM Studies 51, p. 78.

¹⁵⁵ Roman, M. (2013). Financial Effects of the International Migration in Europe: Modelling the Decision to Remit. *Panoeconomicus*, Vol. 4, p. 551.

студија, величина домаћинства не утиче на вероватноћу слања дознака, док је ефекат на износ дознака негативан и статистички значајан, што указује да емигранти из бројнијих породица немају финансијску способност да шаљу износ који одговара потребама свих чланова. Мада, у бројнијим породицама је више одраслих чланова који такође обезбеђују доходак, услед чега могу бити мање потребе за слањем дознака. Такође, већа је могућност да у овим породицама више чланова мигрира. McDonald и Valenzuela¹⁵⁶ су пронашли да у домаћинствима са више чланова емиграната вероватноћа слања дознака се смањује за 6-7%, што се објашњава поделом одговорности за слање дознака.

Старост носиоца домаћинства има позитиван утицај на вероватноћу слања и износ дознака. Lerch и сарадници (2006) наводе да емигранти који се сматрају носиоцем домаћинства и старији су од 40 година показују већу склоност слању дознака и шаљу већи износ. Такође, домаћинства са најнижим дохотком (мањим од 2600CHF) показују најмању склоност слању дознака. Истражујући детерминанте дознака у Албанији, Shehaj оцењује да носилац домаћинства који је остао у матичној земљи и старији је од 65 година има већу вероватноћу примања дознака. Такође, међу примаоцима дознака у Албанији већу вероватноћу примања имају домаћинства у којима је носилац нижег образовања.¹⁵⁷

3. УПОТРЕБА ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА

Ефекти дознака из иностранства на привреду земаља прималаца у великој мери зависе од начина њихове крајње употребе од стране чланова домаћинства. Узимајући у обзир могуће мотиве слања дознака, који су у претходним поглављима објашњени, оне се најчешће користе за потрошњу домаћинства и као средства инвестиционих активности. Потпунији подаци о њиховој употреби добијају се из анкета о потрошњи домаћинства. Емпиријске студије о употреби дознака не дају јасну општу слику, јер су махом усмерене на појединачне земље и

---

¹⁵⁶ McDonald, T.J., Valenzuela, R. (2012). Why Filipino Migrants Remit? Evidence from the Home-Host Country Matched Sample. Business and Economics Monash University Discussion Paper No. 09/12, p. 17

¹⁵⁷ Shehaj, E. (2012). The Determinants of Migration and Remittances in Albania. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, Vol. 3, No. 4.

користе релативно мале узорке домаћинстава. На основу прегледа емпиријске литературе, могуће је закључити да се дознаке претежно и у највећем обиму користе за потрошњу домаћинстава, док се мањи део издваја за штедњу и инвестиције. У структури потрошње, оне у већем обиму доприносе расту употребе здравствених и образовних услуга него што се користе за храну и трајна потрошна добра. Уштеђена средства од дознака и инвестиције немају нужно производни карактер, већ су то, најчешће, улагања у изградњу или обнову кућа и куповину пољопривредног земљишта.

Намена дознака зависи и од учесталости њиховог примања и начина третирања од стране домаћинстава. У складу са хипотезом перманентног дохотка, уколико домаћинства примају дознаке у редовним временским интервалима и третирају их као сталан извор дохотка, маргинална склоност потрошњи сваке додатне јединице дознака износиће као и код других облика дохотка домаћинстава. Ако дознаке представљају привремен извор дохотка већа је вероватноћа да ће се издвојити за штедњу или инвестиционе активности.

Истраживање о утицају дознака на потрошњу у Гватемали показује да дознаке представљају значајан извор дохотка домаћинстава прималаца с обзиром да у просеку чине 31,2% њиховог укупног дохотка. Упоредјујући стварну потрошњу домаћинстава прималаца дознака са претпостављеном потрошњом у одсуству дознака, Adams и Суесуећа закључују да се дознаке више користе за финансирање образовања и обнове или изградње стамбених објеката него за потрошна добра. На тај начин дознаке посредно доприносе привредном расту, утичући на развој људског капитала и повећање запослености и надница. Резултати оцењеног модела показују да маргинални раст дохотка узрокује да домаћинства примаоци дознака издвајају за образовање чланова у просеку за 194%, а за обнову кућа за 81% више него што би то био случај кад не би примали дознаке. С друге стране, раст дохотка за додатну новчану јединицу узрокује мање издвајање за храну у просеку за 18% у односу на услове у одсуству дознака. На основу ових резултата могуће је закључити да домаћинства у Гватемали

посматрају дознаке као привремен и неизвештан извор дохотка који пре треба искористити за инвестиције него за потрошњу.¹⁵⁸

Користећи податке Анкете о потрошњи и дохотку домаћинстава у Мексику, Airola је дошао до сличних закључака у погледу употребе дознака. Поредeћи домаћинства примаоце дознака са осталим домаћинствима, Airola испитује да ли постоје разлике у заступљености појединих категорија потрошних добара у укупној потрошњи. Након контролисања варијабли које се односе на карактеристике домаћинства, он је оценио да у структури потрошње домаћинстава прималаца дознака удео трајних потрошних добара већи је у просеку за 56% у односу на остала домаћинства, док је учешће потрошње хране мање у просеку за 8%. Такође, домаћинства примаоци дознака више користе здравствене услуге и улажу у изградњу кућа него друга домаћинства. Код њих је учешће издвајања за здравствене услуге у укупној потрошњи веће у просеку за 44%, а удео трошкова за изградњу куће за 17%. С обзиром да чине приближно половину буџета домаћинстава, дознаке омогућавају раст потрошње свих добара унапређујући животни стандард прималаца.¹⁵⁹

Прилив дознака у Албанији такође има статистички значајан утицај на структуру потрошње домаћинстава. Примаоци дознаке користе највише за куповину трајних потрошних добара и унапређење комуналних услуга, као што су обезбеђивање гасне, водоводне мреже, телекомуникација и горива за загревање кућа. Користећи податке Анкете о животном стандарду, Castaldo и Reilly су оценили да је удео потрошње трајних добара код домаћинстава прималаца дознака у просеку за 25,4% већи у односу на домаћинства која не примају дознаке, док је удео потрошње комуналних услуга већи за 16%. С друге стране, домаћинства примаоци дознака имају у просеку за 4,5% ниже учешће хране у укупној потрошњи у поређењу са другим домаћинствима.¹⁶⁰

У односу на претходно наведена истраживања, Ahmed и Mughal истичу разлике у утицају дознака на структуру потрошње у зависности од тога да ли се

---

¹⁵⁸ Adams, H.R., Cuescuecha, A. (2010). Remittances, Household Expenditure and Investment in Guatemala. *World Development*, Vol. 38, No. 11, pp. 1633-1634.

¹⁵⁹ Airola, J. (2007). The Use of Remittance Income in Mexico. *International Migration Review*, Vol. 41, No. 4, p. 858.

¹⁶⁰ Castaldo, A., Reilly, B. (2007). Do Migrant Remittances Affect the Consumption Patterns of Albanian Households?. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, Vol. 1, p. 41.

домаћинства примаоци дознака налазе испод линије сиромаштва. Дознаке имају статистички значајан утицај на повећање потрошње комуналних услуга и образовања. Улагање у образовање чини у просеку 4,23% укупне потрошње прималаца дознака у односу на 3,43% колико издвајају домаћинства која не примају дознаке, што представља разлику од 23%. Међутим, сиромашна домаћинства користе дознаке првенствено за задовољавање основних потреба за храном. Потрошња хране сиромашних прималаца дознака у просеку је за 11% већа у односу на сиромашна домаћинства која не примају дознаке, док је коришћење образовних услуга и трошење за поправку кућа мање за 42,6% односно за 18,5%. Утицај дознака на структуру потрошње зависи и од места пребивалишта прималаца. Резултати оцењеног модела су показали да примаоци у урбаним срединама дознаке више користе за образовање и поправку и изградњу кућа за разлику од прималаца из руралних области који мање троше дознаке на образовање и трајна добра.¹⁶¹

Medina и Cardona су такође дошли до закључка да дознаке доприносе већем издвајању за образовање само код прималаца средњег и вишег нивоа дохотка, односно оних који припадају трећем, четвртном и петом квантилу потрошње. Истражујући утицај дознака на потрошњу домаћинства у Колумбији установили су да је код домаћинства прималаца дознака удео издвајања за образовање у укупној потрошњи у просеку за 10% већи него код непрималаца. При том, дознаке не доприносе укључивању већег броја чланова домаћинства у образовни систем. Ефекти дознака више су усмерени на замену услуга државних образовних институција приватним. Резултати оцењеног модела показују да чланови домаћинства која примају дознаке узраста од 5 до 30 година имају у просеку за 25% већу вероватноћу похађања приватних образовних институција у односу на оне који не примају дознаке. Највећи ефекат присутан је код чланова-прималаца дознака који стичу средње образовање, јер они имају за 51% већу вероватноћу похађања приватних средњих школа, док је оцењена вероватноћа

---

¹⁶¹ Ahmed, J., Mughal, M. (2015). How Do Migrant Remittances Affect Household Consumption Patterns?. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2558094

студирања на приватним факултетима већа за 41% у односу на оне који не примају дознаке.¹⁶²

Поред образовања, дознаке се често употребљавају за финансирање здравствених услуга прималаца. Amuedo-Dorantes и Pozo су извршиле обимно истраживање о коришћењу дознака за здравствене услуге међу мексичким домаћинствима, с обзиром да 21% пошљалаца истиче обезбеђење здравствене неге као основни мотив слања дознака. Дознаке се знатно више троше за здравствене услуге у поређењу са другим изворима дохотка. Резултати оцењеног модела показују да се у случају раста износа дознака три пута више издваја за потрошњу здравствених услуга него приликом раста других облика дохотка. Међутим, употреба дознака за здравствену заштиту је у већој мери особеност домаћинства вишег нивоа укупног дохотка. Раст дознака од 100 новчаних јединица узрокује повећање здравствене потрошње у просеку за 4 новчане јединице у домаћинствима нижег дохотка и 7 новчаних јединица у домаћинствима вишег дохотка. Узрок наведених разлика у понашању домаћинства може бити употреба дознака за обезбеђење елементарних потрошних добара у домаћинствима нижег дохотка али и њихова укљученост у програм основне здравствене заштите PROGRESA. Када су посматрана домаћинства раздвојена на основу тога да ли су укључена у неки од програма здравственог осигурања, резултати су показали да неосигурана домаћинства додатно издвајају у просеку 7 новчаних јединица за здравствене услуге, а осигурана домаћинства 5 новчаних јединица у случају повећања примљених дознака за 100 новчаних јединица.¹⁶³

Мали је број емпиријских студија које су испитале производно-инвестициону употребу дознака као и њихово издвајање за штедњу. У економској литератури најчешће се наводе примери употребе дознака за куповину пољопривредног земљишта, изградњу нових кућа или поправку постојећих. Истражујући употребу дознака у Нигерији, Osili је установила да десетопроцентно повећање дознака доприноси расту вероватноће улагања у

---

¹⁶² Medina, C., Cardona, L. (2010). The Effects of Remittances on Household Consumption, Education Attendance and Living Standards: the Case of Colombia. *Lecturas de Economía*, Vol. 72, pp. 29-30.

¹⁶³ Amuedo-Dorantes, C., Pozo, S. (2009). New Evidence on the Role of Remittances on Health Care Expenditures by Mexican Households. IZA Discussion Paper No. 4617, pp. 26-29.

стамбене објекте за 3%. При том, домаћинства која поседују већи број објеката показују растућу склоност употреби дознака за њихово опремање.¹⁶⁴

У емпиријским студијама ретки су подаци о делу дознака који домаћинства издвајају за штедњу. Истраживање ILO-а у Таџикистану показује да домаћинства у просеку 12% примљених дознака намењује за штедњу у рочности до шест месеци, а 11% за дугорочну штедњу. Издвајање дознака за штедњу доводи се у директну везу са учесталошћу примања дознака. Домаћинства која примају дознаке 7 до 12 пута годишње и више од једанпут месечно намењују већи део дознака за штедњу у односу на домаћинства која ређе примају дознаке.¹⁶⁵ Zorate-Hoyos повезује употребу дознака за штедњу и производне инвестиције са местом пребивалишта прималаца у Мексику истичући да су штедњи и инвестицијама у производне активности склонији примаоци дознака из урбаних средина. Дознаке имају статистички значајан позитиван утицај на производне инвестиције једино кад се из узорка издвоје домаћинства примаоци дознака у урбаним срединама, што се објашњава већим инвестиционим могућностима, развијенијом инфраструктуром, већом тражњом за производима и расположивошћу кредита у урбаним областима.¹⁶⁶

Користећи узорак од 6.000 микропредузетника који запошљавају мање од 15 радника у урбаним областима Мексика, Woodruff и Zenteno¹⁶⁷ испитују повезаност спољних миграција и дознака са нивоом капитала инвестираног у оснивање малих предузећа. Они су установили да раст емиграционе стопе за једну стандардну девијацију узрокује повећање нивоа уложеног капитала у предузетничке активности за 35-40%. Емиграциони токови и прилив дознака по том основу највише су повезани са растом инвестиција у производну опрему, превозна средства и залихе.

---

¹⁶⁴ Osili, O.U. (2004). Migrants and Housing Investments: Theory and Evidence from Nigeria. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 54, No. 4, p. 835.

¹⁶⁵ ILO. (2010). *Migrant remittances to Tajikistan: the potential for savings, economic investment and existing financial products to attract remittances*. ILO Subregional Office for Eastern Europe and Central Asia, International Labour Office, Moscow, p. 30.

¹⁶⁶ Zarate-Hoyos, A.G. (2004). Consumption and Remittances in Migrant Households: Toward A Productive Use of Remittances. *Contemporary Economic Policy*, Vol. 22, No. 4, pp. 562-563.

¹⁶⁷ Woodruff, C., Zenteno, R. (2007). Migration networks and microenterprises in Mexico. *Journal of Development Economics*, Vol. 82, No. 2, p. 524.

4. МАКРОЕКОНОМСКИ ЕФЕКТИ ПРИЛИВА ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА

При анализи ефеката дознака на макроекономске варијабле често се истиче потреба дефинисања мотива и карактера дознака. За саму анализу значајно је питање да ли дознаке треба третирати као егзогени или ендогени трансфер новца. Ако се дознаке из иностранства посматрају као егзогени трансфер новца, анализа њихових ефеката на макроекономске варијабле подразумева дефинисање улоге коју дознаке имају у привреди земље-примаоца, уз моделирање како промене у висини дознака утичу на кључне варијабле. Ендогеност дознака као трансфера новца подразумевала би посматрање реаговања макроекономских варијабли у условима егзогеног економског шока у зависности од тога да ли је присутан прилив дознака или не. Сама реакција макроекономских варијабли у том случају разликовала би се према карактеристикама прилива дознака у условима егзогеног економског шока. У том случају битно је познавање фактора који утичу на прилив дознака из иностранства међу којима је значајан сам мотив слања дознака о чему је било речи у претходном поглављу.

При оцени макроекономских ефеката дознака из иностранства, у економској литератури узима се у обзир њихов утицај на привредни раст, девизни курс и тржиште рада земаља прималаца.

4.1. ЕФЕКТИ ДОЗНАКА НА ПРИВРЕДНИ РАСТ

Привредни раст представља један од најбитнијих циљева економске политике, јер је предуслов раста животног стандарда становништва и остваривања других аспеката развоја друштва. Изражава се као стопа промене реалног бруто домаћег производа у односу на његову величину из претходног периода. У оквиру студије о макроекономским последицама токова девизних дознака Chami и сарадници¹⁶⁸ истичу да дознаке могу утицати на привредни раст на три основна начина:

---

¹⁶⁸ Chami, R., Barajas, A., Cosimano, T., Fullenkamp, C., Gapen, M., Montiel, P. (2008). Macroeconomic Consequences of Remittances. IMF Occasional Paper No. 259, pp. 34-41.

- утицајем на обим производних капацитета привреде;
- утицајем на ниво домаћих инвестиција;
- утицајем на ефикасност новог капитала.

При анализи сва три канала утицаја дознака на привредни раст полази се од поједностављеног модела савршено финансијски отворене привреде у којој се производе две врсте производа (добра намењена извозу – извозна добра и добра за унутрашњу потрошњу – неизвозна добра), уз хомогену радну снагу која је савршено мобилна између два производна сектора.

Утицај дознака на привредни раст путем обима производних капацитета Chamí и сарадници везују за ефекте тзв. „холандске болести“ (енг. *Dutch disease*). Ефекти „холандске болести“ односе се на ап्रेसијацију девизног курса услед прилива великог обима дознака из иностранства која смањује конкурентност производње извозних добара. У моделу се полази од претпоставке да је стопа раста производних капацитета привреде делом функција учешћа производње извозних добара у БДП-у. То се објашњава могућношћу да производња појединих делова извозних производа подстиче раст производних капацитета и других предузећа која су у неизвозном сектору. Ап्रेसијација девизног курса услед прилива великог обима дознака смањује производњу извозних добара, а посредно и производњу дела неизвозног сектора, што узрокује пад производних капацитета привреде и продуктивности фактора производње, односно пад стопе привредног раста.

Други начин утицаја дознака из иностранства на привредни раст јесте употреба дознака за инвестиционе активности. Кључно питање је у којој мери домаћинства примаоци користе дознаке за потрошњу, односно инвестиције. Присутно је мишљење да коришћење дознака за потрошњу, односно инвестиције у одређеној мери зависи од очекиваног периода прилива дознака. Ако се очекује прилив дознака у дужем периоду, домаћинства су наклоњенија коришћењу дознака за потрошњу. Кратак очекивани период прилива дознака утиче да домаћинства дознаке више усмеравају ка штедњи. Међутим, раст штедње домаћинстава не мора да значи и повећање домаћих инвестиција.

Дознаке више утичу на ниво домаћих инвестиција у условима несавршене међународне мобилности капитала. Уколико је финансијски систем земље примаоца дознака слабије развијен, одређеном броју домаћинстава ограничен је приступ кредитном тржишту услед високих каматних стопа. У таквим условима прилив дознака омогућава овим домаћинствима да предузму инвестиционе активности које не би могла предузети ако би се ослањала на кредитно тржиште. Дознаке из иностранства постају средство намењено за инвестиције и уколико сам емигрант, који шаље дознаке, одреди њихову сврху коришћења и на тај начин директно утиче на однос потрошње и инвестиција при употреби дознака. У овом случају може се појавити проблем асиметричних информација приликом остваривања емигрантових настојања, па чак и да домаћинство потпуно игнорише емигрантово усмеравање дознака у инвестиције и да их користи искључиво за потрошњу. Друга могућност у условима недовољно развијеног кредитног тржишта јесте да се прилив дознака не посматра као трансфер новца, већ као ток капитала у коме се, као домаћи финансијски посредник, појављује члан породице или родбине. За остваривање инвестиција члан породице или родбине не задужује се у финансијској институцији него позајмљује новац од емигранта чиме смањује финансијске трошкове кредитирања. Повећање инвестиција остварено на овај начин доприноси привредном расту.

Насупрот наведеном теоријском виђењу Chami-ја и сарадника, Mundaca сматра да су ефекти дознака на привредни раст велики само ако су оне дугорочно инвестиране у технологију или се користе за капиталне инвестиције. Такво инвестирање дознака могуће је у условима развијеног финансијског система у оквиру којег постоје развијене финансијске институције које ће дознаке у виду депозита усмерити ка инвеститорима којима су средства потребна. Кључни финансијски посредник између прималаца дознака и потенцијалних инвеститора су финансијске институције.¹⁶⁹

Поред утицаја на обим инвестиција, дознаке доприносе и расту ефикасности инвестиција. Ефикасност инвестиција може бити повећана растом људског капитала, уколико се дознаке усмеравају у образовање деце. Као дугорочни посредни ефекат који доводи до раста ефикасности инвестиција Chami

---

¹⁶⁹ Mundaca, B. G. (2009). Remittances, Financial Market Development and Economic Growth: The Case of Latin America and Caribbean. *Review of Development Economics*, 13 (2), pp. 288-289.

и сарадници наводе развој финансијског система земље примаоца дознака. С обзиром да је ефекте људског капитала теже емпиријски одредити, више је истраживан утицај дознака на развој финансијског система. Прилив дознака повећава понуду новчаних средстава смањујући висину каматне стопе. С друге стране, дознаке утичу и на раст тражње за трансакционим новцем. Ако се дознаке посматрају као егзогени трансфер новца, њихов прилив доводи до раста дохотка са којим домаћинства располажу, а самим тим и до раста потрошње. Раст потрошње домаћинства има за последицу повећање тражње за трансакционим новцем.

Дознаке, као ендогени трансфер новца подстакнут мотивом „чистог алтруизма“, такође повећавају тражњу за новцем, али преко утицаја на ниво макроекономске неизвесности са којим се домаћинства суочавају. У условима високе макроекономске неизвесности смањује се тражња за домаћим новцем, јер су домаћинства склона да новац повлаче из домаћег финансијског система. Тада дознаке вођене алтруизмом имају функцију осигурања домаћинства–прималаца јер смањују њихову изложеност неизвесности која произилази из несавршености тржишта. Смањењем изложености неизвесности, домаћинства – примаоци су склонија већој потрошњи и тражњи за трансакционим новцем.

Дознаке могу имати негативан утицај на привредни раст уколико се у анализу укључи могућност да домаћинства дознакама „купују“ слободно време. У функцију корисности домаћинства–прималаца, поред потрошње добара укључује се и слободно време као варијабла. Дознаке омогућавају већу потрошњу слободног времена. Прилив дознака повећава доходак домаћинства смањујући подстицај чланова да учествују на тржишту рада. То има за последицу смањење понуде рада, услед чега реални БДП привреде опада.

Емпиријска истраживања ефеката дознака на привредни раст неусаглашена су у погледу ефеката и њихове значајности. Истраживање објављено у студији Међународног монетарног фонда показује да не постоји статистички значајна корелација између привредног раста и дознака из иностранства. Такође, однос између дознака и других варијабли као што су однос инвестиција и БДП-а, ниво образовања није значајан. Резултати су добијени на основу регресионе анализе узорка од 101 земље уз обухваћени период 1970-2003. године. Међутим, и кад је у

други узорак издвојено 50 земаља које су више зависне од дознака, односно у којима дознаке у БДП-у учествују више од 1%, резултати у погледу значајности утицаја дознака били су исти.¹⁷⁰

Једно од обухватнијих истраживања утицаја дознака на привредни раст јесте истраживање Chami-ја, Fullenkamp-а и Jahjah-а, које је урађено за 83 земље у периоду 1970-1998. године. Они су установили присуство негативног статистички значајног односа између стопе раста дознака радника и стопе раста БДП-а. Коришћен је панел модел са различитим спецификацијама у оквиру којих су увек однос инвестиција и БДП-а и однос дознака радника и БДП-а коришћени као објашњавајуће променљиве. И у случају укључивања варијабли као што су однос нето приватних токова капитала и БДП-а и инфлације, резултат је показивао негативну корелацију дознака и привредног раста. Међутим, при анализи резултата треба имати у виду проблем ендогености инструменталних варијабли. Позитиван однос страних директних инвестиција и привредног раста, насупрот негативној утицају дознака указује, по њима, да се дознаке не могу посматрати као ток капитала. То је у супротности са схватањима развојних економиста који сматрају да су дознаке по ефектима на раст сличне страним директним инвестицијама и токовима приватног капитала. Негативне ефекте дознака они објашњавају њиховим компензаторним карактером који подстиче проблем моралног хазарда. Примаоци користе дознаке као супститут дохотку од рада и мање су мотивисани за рад. То смањује продуктивност рада и привредни раст.¹⁷¹

Већина истраживања махом су усмерена на испитивање утицаја дознака преко раста инвестиција. Почетна истраживања (Stark, Levhari (1982), Ahlburg (1991)) указивала су да домаћинства дознаке првенствено користе за потрошњу, изградњу стамбених објеката, отплату кредита, али да се ређе опредељују за инвестиционе активности које су ризичније и захтевају обимнија финансијска средства. Недостатак инвестирања дознака у привредне активности умањивало је њихову улогу у доприносу привредном расту. Каснија истраживања потврђују да

---

¹⁷⁰ IMF. (2005). Two Current Issues Facing Developing Countries. In: *World Economic Outlook: Globalization and External Imbalances*, pp. 73-76.

¹⁷¹ Chami, R., Fullenkamp, C., Jahjah, S. (2003). Are Immigrant Remittance Flows a Source of Capital for Development?. IMF Working Paper WP/03/189, pp. 19-22.

дознаке позитивно утичу на ниво инвестиција, а самим тим и на привредни раст. Међутим, ефекти дознака на раст инвестиција су веома мали.

Jongwanich проналази позитивне и статистички значајне ефекте дознака на инвестиције и људски капитал. Раст дознака из иностранства за 1% узрокује повећање инвестиција за 0,03% и раст људског капитала за 0,008%. Резултати се објашњавају утицајем дознака на ублажавање ограничења кредитног тржишта и раст приватних инвестиција. Коришћење дознака за образовање доприноси унапређењу људског капитала. Међутим, величина ефеката дознака на привредни раст оцењује се као маргинална. Уколико би се прилив дознака повећао за 1%, стопа привредног раста била би већа за 0,03%.¹⁷² Анализирајући узорак од 39 земаља у развоју у периоду 1980-2004. године, Pradhan и сарадници указују да је евидентно да се део дознака издваја за штедњу и инвестиције, што утиче на привредни раст у дугорочном периоду. Дознаке имају позитиван и статистички значајан утицај на привредни раст, али су ефекти мали. За коришћен узорак земаља у развоју потребно је да се дознаке у просеку 25 пута увећају да би изазвале привредни раст од 1%.¹⁷³

Емпиријски резултати за транзиционе земље такође показују позитиван и значајан утицај дознака на потрошњу и инвестиције. Транзиционе земље су интересантне за анализу, с обзиром на високу заступљеност дознака у њиховом БДП-у, услед великог обима, пре свега, привремених миграција радника из земаља Централне и Источне Европе у западноевропске земље. На основу података за 10 земаља у транзицији за период 1990-1999. године, Leon-Ledesma и Piracha закључују да су ефекти дознака на ниво инвестиција и потрошњу позитивни и статистички значајни. При том, резултати показују да дознаке из иностранства имају јачи утицај на инвестиције него на потрошњу, што није у складу са схватањима да се у емиграционим земљама дознаке највише користе за потрошњу. Једнопроцентни раст дознака за цео узорак узрокује повећање инвестиција за 0,0541%, док се ниво потрошње повећава за 0,0326%.¹⁷⁴ Мада,

---

¹⁷² Jongwanich, J. (2007). Worker's Remittances, Economic Growth and Poverty in Developing Asia and the Pacific Countries. UNESCAP Working Paper WP/07/01, pp. 9-11.

¹⁷³ Pradhan, G., Upadhyay, M., Upadhyay, K. (2008). Remittances and economic growth in developing countries. *The European Journal of Development Research*, Vol. 20, No. 3, p. 503.

¹⁷⁴ Ledesma-Leon, M., Piracha, M. (2004). International Migration and the Role of Remittances in Eastern Europe. *International Migration*, Vol. 42, No. 4, 65-83.

треба имати у виду ограниченост података за поједине земље са којом су се аутори суочили.

Користећи узорак од 40 земаља чије дознаке прелазе висину од 1% БДП-а и посматрајући период 1960-2007. године, Rao и Hassan су покушали да утврде да ли дознаке из иностранства утичу на дугорочни привредни раст. Они нису пронашли значајне ефекте дознака на дугорочни привредни раст, али не искључују могућност постојања краткорочних и средњорочних ефеката.¹⁷⁵

Одређени допринос бољем разумевању ефеката дознака на инвестиције, као значајан канал остваривања привредног раста, представља укључивање у анализу нивоа развијености финансијског система земље примаоца. Улога нивоа развијености финансијског сектора у алокацији дознака је двострука. С једне стране, развијен финансијски сектор је предуслов усмеравања дознака ка инвестицијама које доносе највећи принос и тиме доприносе привредном расту. С друге стране, у условима неразвијеног кредитног тржишта дознаке постају супститут за недостајућа депозитна средства или кредите са високим каматним стопама, омогућавајући домаћинствима покретање предузетничких послова. Истраживања вршена на нивоу домаћинства показују да дознаке представљају значајан извор капитала за отпочињање предузетничких активности. Међутим, истраживања на нивоу привреда дају различите резултате.

Giuliano и Ruiz-Arrantz испитују значај дознака у остваривању привредног раста полазећи од односа дознака из иностранства и финансијског сектора на узорку од 73 земље у развоју у периоду 1975-2002. године. Коришћене варијабле које описују развијеност финансијског сектора су однос агрегата М2 и БДП-а, однос штедних и девизних депозита и БДП-а, однос задужености приватног сектора и БДП-а и учешће одобрених кредита банкарског сектора у БДП-у. Оцена ефеката дознака на привредни раст без укључивања варијабли финансијског сектора показује да дознаке имају позитиван утицај који није статистички значајан. Када се у анализу укључи ниво развијености финансијског сектора, резултати показују да дознаке значајно доприносе увећању стопе привредног раста у земљама које имају слабије развијен финансијски сектор. То значи да дознаке компензују неефикасност финансијског сектора. Негативан ефекат

---

¹⁷⁵ Rao, B. B., Hassan, G. M. (2011). Apanel data analysis of the growth effects of remittances. *Economic Modelling*, Vol. 28, pp. 705-707.

дознака на привредни раст у земљама са развијеним финансијским системом ауторке објашњавају проблемом моралног хазарда односно обесхрабривањем прималаца дознака да учествују на тржишту рада.¹⁷⁶

Насупрот резултатима да је ефекат дознака значајан у земљама са слабије развијеним финансијским сектором, Mundaca заступа тезу да је утицај дознака на привредни раст већи ако су дознаке адекватно усмерене од стране финансијског сектора и ефикасно употребљене, односно њихов ефекат на раст већи је у земљама са развијеним финансијским сектором. Користећи податке за земље Јужне Америке у периоду 1970-2002. године, када је у овим земљама прилив дознака представљао већи извор дохотка од страних директних инвестиција, она утврђује да дознаке имају позитиван статистички значајан утицај на привредни раст независно да ли земље имају висок или низак доходак. Параметар развијености финансијског тржишта статистички значајно утиче на привредни раст земаља са ниским дохотком, али није значајан за групу земаља са вишим дохотком. Међутим, када су у модел укључене дознаке, утицај финансијског тржишта постаје статистички значајан и за наведену групу земаља. При том, ефекти дознака на раст постају већи чиме се истиче значај развијености финансијског тржишта за величину ефеката дознака на привредни раст.¹⁷⁷

Резултати Nyamongo-а и сарадника¹⁷⁸ потврђују хипотезу Mundaco-ве да су прилив дознака из иностранства и развијеност финансијског сектора комплементарни. Финансијске институције усмеравају дознаке ка продуктивним инвестицијама, али и омогућавају емигрантима да шаљу веће износе дознака. Дознаке представљају значајан извор раста за земље Подсахарске Африке које су обухваћене узорком.

Осим развијености финансијског сектора, величина утицаја дознака на привредни раст може зависити и од институционалног оквира. Политичка стабилност, примена тржишно-оријентисане политике, владавина закона, низак ниво корупције доприносе стварању амбијента који ће подстаћи примаоце дознака

---

¹⁷⁶ Giuliano, P., Ruiz-Arrantz, M. (2009). Remittances, financial development and growth. *Journal of Development Economics*, Vol. 90, pp. 146-150.

¹⁷⁷ Mundaca, B.G. (2009). Remittances, Financial Market Development and Economic Growth: The Case of Latin America and Caribbean. *Review of Development Economics*, 13(2), pp. 291-299.

¹⁷⁸ Nyamongo, E.M., Misati, N.R., Kipyegon, L., Ndirangu, L. (2012). Remittances, financial development and economic growth. *Journal of Economics and Business*, Vol. 64, pp. 256-258.

да их уложе у предузетничку активност, у унапређење људског капитала или да их штеде у финансијским институцијама. Catrinescu и сарадници су истраживали ефекте дознака на привредни раст у зависности од нивоа развијености институција. Као показатељи институционалног оквира коришћени су индекс перцепције корупције, индекс људског развоја и сет показатеља којима се изражава ефективност владе, квалитет регулатива, политичка стабилност и одсуство насиља, владавина закона, композитни индикатор политичког ризика земље. Резултати показују да у пет од девет спецификација модела дознаке имају позитиван статистички значајан утицај на дугорочни привредни раст. Такође, постоји позитиван однос између институционалних варијабли и привредног раста на основу чега аутори закључују да у условима развијених институција повећан је утицај дознака на дугорочни раст.¹⁷⁹

Разлике у резултатима истраживања у погледу ефеката дознака и њихове значајности могу се објаснити хетерогеношћу земаља које се укључују у узорак и проблемима који се јављају при економетријском моделирању. Део истраживања користи узорак са великим бројем земаља у развоју, хетерогеним према висини дохотка, висини учешћа дознака у БДП-у и другим карактеристикама њихових привреда (Chami, Fullenkamp и Jahjah (2003) користе узорак од 83 земље, ММФ (2005) узорак од 101 земље, Giuliano и Ruiz-Arrantz (2009) узорак од 73 земље у развоју). Друга група истраживања усмерена је на испитивање утицаја дознака у земљама одређеног региона или врши испитивање на мањем узорку земаља (Mundaca (2009) испитује утицај дознака у земљама Јужне Америке, Nyamongo и сарадници (2012) у земљама Подсахарске Африке, Leon-Ledesma и Piracha (2004) у транзиционим земљама). На потребу уважавања особености привреда земаља при анализи резултата указала је, између осталих, Mundaca¹⁸⁰. Она је међу земљама Јужне Америке уочила значајне разлике у ефектима дознака на раст у зависности од тога којој групи земље припадају према висини дохотка и колике приливе дознака остварују. То указује на потребу прављења разлика међу земљама или групама земаља када се бира узорак за истраживање.

---

¹⁷⁹ Catrinescu, N., Leon-Ledesma, M., Piracha, M., Quillin, B. (2006). Remittances, Institutions and Economic Growth. IZA Discussion Paper No. 2139, pp. 6-13.

¹⁸⁰ Mundaca, B.G. (2009). Remittances, Financial Market Development and Economic Growth: The Case of Latin America and Caribbean. *Review of Development Economics*, 13(2), pp. 299-300.

Истраживање ефеката дознака на примеру пет медитеранских земаља које је извршио Glytsos показује да је у анализи ефеката важно узети у обзир и период посматрања, фазу привредног циклуса, особеност земље у погледу веће усмерености дознака ка потрошњи, инвестицијама или увозу, као и како привреда одговара на флукуације у висини дознака. У периоду од 1975-1984. године дознаке су доприносиле привредном расту у свим посматраним земљама, изузев Грчке. Међутим, за период 1985-1997. године карактеристично је да је, у појединим земљама, смањење дознака ограничило раст или допринело интензивирању рецесије (Јордан, Мароко, Португалија). Резултати су такође показали да у посматраним земљама постоје разлике у погледу утицаја промена дознака на привредни раст. У појединим земљама (Египат, Јордан, Мароко) смањење дознака има већи утицај на опадање привредног раста него што износе ефекти раста дознака на повећање привредног раста, што је неопходно имати у виду при формулисању економске политике у периодима очекиваног пада прилива дознака. С друге стране, у Грчкој и Португалији еластичност дознака према привредном расту приближно је једнака у периодима раста и смањења дознака.¹⁸¹

4.2. ЕФЕКТИ ДОЗНАКА НА ДЕВИЗНИ КУРС

Један од значајних потенцијалних макроекономских ефеката дознака јесте ефекат на реални девизни курс земље примаоца. У економској литератури постоји релативно мало теоријских разматрања наведеног утицаја. Пажњу привлачи теоријска анализа ефеката дознака у оквиру модела равнотежног реалног девизног курса Montiel-а на који се у својим теоријским разматрањима позивају и Chami и сарадници¹⁸².

У моделу равнотежног реалног девизног курса посматра се мала отворена економија у којој је успостављен фиксни номинални девизни курс, а цене и домаће наднице су флексибилне. У циљу поједностављивања модела

---

¹⁸¹ Glytsos, P.N. (2005). The Contribution of remittances to growth: a dynamic approach and empirical analysis. *Journal of Economic Studies*, Vol. 32, No. 6, pp. 479-485.

¹⁸² Chami, R., Barajas, A., Cosimano, T., Fullenkamp, C., Gapen, M., Montiel, P. (2008). Macroeconomic Consequences of Remittances. IMF Occasional Paper No. 259.

претпоставља се постојање двосекторске привреде у оквиру које се производе размењива и неразмењива добра. Величина радне снаге је фиксна и не постоје препреке за њено слободно флукутирање између два сектора. Реални девизни курс има непосредан утицај на понуду размењивих добара, док је утицај на понуду неразмењивих добара посредан. Депресијација реалног девизног курса узрокује раст потрошње неразмењивих добара, јер она постају релативно јефтинија уз претпоставку јединичне еластичности супституције размењивих и неразмењивих добара и обрнуто. Такође, у моделу се претпоставља да је тражња јавног сектора за неразмењивим добрима егзогена.

Према моделу, равнотежни реални девизни курс се успоставља на нивоу који омогућава истовремено остваривање унутрашње и спољне равнотеже. Унутрашња равнотежа је присутна уколико је тржиште неразмењивих добара у равнотежи уз остварену пуну запосленост. Између висине реалног девизног курса и потрошње неразмењивих добара од стране домаћинстава постоји негативан однос. Раст потрошње домаћинстава повећава тражњу за неразмењивим добрима, услед чега је неопходна апресијација реалног девизног курса како би се одржала унутрашња равнотежа и обрнуто. Апресијација девизног курса чини неразмењива добра релативно скупљим, што изазива смањење тражње за неразмењивим добрима. Спољна равнотежа је присутна уколико се дефицит/суфицит текућег биланса може финансирати одрживим приливом/одливом страног капитала. Раст тражње размењивих добара услед повећане потрошње домаћинстава захтева депресијацију реалног девизног курса у циљу преусмеравања производње ка размењивим добрима и одржавања нивоа дефицита текућег биланса који обезбеђује спољну равнотежу и обрнуто. То значи да између висине реалног девизног курса и тражње размењивих добара постоји позитиван однос.

Приликом разматрања утицаја дознака на реални девизни курс полази се од стандардне претпоставке третирања дознака као егзогеног трансфера новца. С обзиром да дознаке представљају компоненту платног биланса, промене у обиму њиховог прилива одражавају се на спољну равнотежу. Раст прилива дознака повећава потрошњу домаћинстава и омогућава одржавање вишег нивоа дефицита текућег биланса, што доводи до апресијације равнотежног реалног девизног

курса.¹⁸³ Повећана потрошња домаћинства и преусмеравање средстава ка производњи неразмењивих добара представљају индикаторе холандске болести којом се означавају негативни ефекти прилива страног капитала (стране директне инвестиције, дознаке из иностранства, званична помоћ за развој) у земље у развоју кроз ап्रेसијацију реалног девизног курса и смањење конкурентности извоза.

Међутим, извесна одступања од наведеног закључка су могућа у одређеним ситуацијама. Величина ефекта раста дознака на апресијацију девизног курса зависи од удела размењивих добара у укупној потрошњи домаћинства (што је већи удео размењивих добара мањи је утицај дознака на равнотежни девизни курс). У екстремном случају коришћења целокупног износа дознака за потрошњу размењивих добара, равнотежни ниво реалног девизног курса остао би непромењен. Такође, у одређеној мери износ послатих дознака зависи од висине реалног дохотка примаоца, услед чега се дознаке посматрају ка збир аутономног износа (егзогене компоненте) и износа који је опадајућа функција реалног дохотка примаоца (ендогена компонента). Узимање у обзир ендogene компоненте дознака умањује њихов ефекат на равнотежни девизни курс у односу на третирање целокупног износа дознака као егзогеног трансфера.¹⁸⁴

На основу наведених разматрања, основна теоријска претпоставка је да дуготрајан раст прилива дознака узрокује апресијацију равнотежног реалног девизног курса. Упркос важности дознака за поједине земље, емпиријске оцене детерминанти реалног девизног курса најчешће не укључују дознаке међу објашњавајуће варијабле. Емпиријске студије које оцењују ефекат дознака на реални девизни курс ослањају се на податке појединачних земаља или групе земаља користећи панел податке. Емпиријски резултати не дају јасан закључак о утицају прилива дознака на реални девизни курс. Већина истраживања потврђује апресијацију девизног курса као један од ефеката повећаног обима дознака из иностранства. Међутим, не треба занемарити да је одређен број студија пронашао

---

¹⁸³ Barajas, A., Chami, R., Nakura, D., Montiel, P. (2010). Workers' Remittances and the Equilibrium Real Exchange Rate: Theory and Evidence. pp. 10-13.

¹⁸⁴ Chami, R., Barajas, A., Cosimano, T., Fullenkamp, C., Gapen, M., Montiel, P. (2008). Macroeconomic Consequences of Remittances. IMF Occasional Paper No. 259, p. 70.

супротне ефекте истичући специфичности привреде земаља које је потребно узети у обзир када се анализирају промене девизног курса.

На узорку од 24 земље у развоју током периода 1987-2010. године, Hassan и Holmes су испитивали дугорочан утицај дознака на реални девизни курс. У односу на друге студије које користе билатерални реални девизни курс, они су конструисали дефлатор цена за пољопривредни, производни, индустријски и услужни сектор како би реални девизни курс приказали као однос цена размењивих и неразмењивих добара. Резултати показују да прилив дознака у дугом року има статистички значајан утицај на реални девизни курс узрокујући његову ап्रेसијацију. Ефекти апресијације присутни су и у кратком року. Након примене квантилног ЕСМ панел модела дошли су до закључка да се величина краткорочног ефекта дознака разликује у зависности од нивоа апресијације реалног девизног курса међу земљама узорка. Раст дознака има већи утицај у земљама у којима је апресијација реалног девизног курса већег обима.¹⁸⁵

Присуство показатеља тзв. холандске болести услед прилива дознака испитивали су и Lartey и сарадници користећи узорак од 109 земаља у развоју и транзицији током периода 1990-2003. године. Утицај дознака на девизни курс оцењује се коришћењем номиналног девизног курса коригованог за релативне промене у потрошачким ценама као зависне променљиве. Резултати показују да прилив дознака узрокује повећање потрошње и раст цена неразмењивих добара, што води апресијацији реалног девизног курса. Десетопоцентни раст удела дознака у БДП-у доводи до апресијације девизног курса за 1,68%. Lartey и сарадници такође истражују ефекат преусмеравања ресурса у сектор неразмењивих добара услед раста прилива дознака. Користећи ратио (TNT) размењивих (пољопривредна и индустријска добра) према неразмењивим добрима (услужни сектор) као зависну променљиву, они проналазе статистички значајан негативан утицај дознака који указује да повећање дознака води усмеравању ресурса ка сектору неразмењивих добара, што доводи до апресијације девизног курса. Овај резултат потврђује оцена да једнопоцентни раст дознака узрокује повећање удела услужног сектора у БДП-у за 0,37%, док се учешће индустријске и пољопривредне производње у БДП-у смањује за 0,12% односно

---

¹⁸⁵ Hassan, G., Holmes, M. (2012). Remittances and the real effective exchange rate. MPRA Paper No. 40084, pp. 14-16.

0,02%. Посебан значај ове студије је у додатном испитивању утицаја режима девизног курса на ефекте дознака. Установљено је да је величина ефеката дознака на реални девизни курс већа у оним земљама у којима је присутан фиксни девизни курс. То се објашњава чињеницом да је при фиксном девизном курсу смањена могућност неутралисања ефекта повећане потрошње услед раста дознака као негативног шока на сектор размењивих добара.¹⁸⁶

Резултате претходних истраживања потврђује студија Amuedo-Dorantes и Pozo које су на узорку од 13 земаља Латинске Америке установиле да прилив дознака доводи до ап्रेसијације реалног девизног курса и смањује конкурентност земље примаоца на међународном тржишту. Уколико би се удвостручиле дознаке *per capita* у посматраним земљама реални девизни курс апресирао би у просеку за 22%.¹⁸⁷ Полазећи од овог резултата, Lopez и сарадници су такође истраживали утицај дознака на реални девизни курс. Међутим, они су се усмерили на одређивање величине утицаја промене у уделу дознака у БДП-у на промене у девизном курсу, а не на сам ниво девизног курса. Такође, поузданост резултата проверили су искључивањем стопе раста БДП-а из спецификације модела, јер део ефеката дознака на девизни курс преноси се посредно путем утицаја на привредни раст. Према њиховим резултатима, једнопроцентни раст удела дознака у БДП-у узрокује ап्रेसијацију девизног курса за 2,1%-2,5% у зависности од спецификације модела. Након примене метода инструменталних варијабли, установљено је да промене у дознакама у просеку објашњавају мање од трећине флукуација реалног девизног курса.¹⁸⁸

С друге стране, Özcan проналази ефекте дознака супротне теорији холандске болести. Изостанак ап्रेसијације девизног курса услед раста дознака показују резултати студија Nwachukwu (2008); Munemo, Bandyopadhyay и Basistha (2006); Elbadawi, Kaltani и Hebbel (2008) које он наводи у прегледу емпиријске литературе. Користићи узорак од 10 земаља у развоју од којих четири припадају

---

¹⁸⁶ Lartey, K.E., Mandelman, S.F., Acosta, A.P. (2008). Remittances, Exchange Rate Regimes, and the Dutch Disease: A Panel Data Analysis. Working Paper, Federal Reserve Bank of Atlanta, No. 2008-12, pp. 10-12.

¹⁸⁷ Amuedo-Dorantes, C., Pozo, S. (2004). Workers' Remittances and the Real Exchange Rate: A Paradox of Gifts. *World Development*, Vol. 32, No. 8, p. 1414.

¹⁸⁸ Lopez, J.H., Molina, L., Bussolo, M. (2007). Remittances, the Real Exchange Rate and the Dutch Disease Phenomenon. In: Fajnzylber, P., Lopez, H.J. *Remittances and Development Lessons from Latin America*, pp. 232-233.

групи неразвијених земаља, Özcan је оценио да прилив дознака доприноси депресијацији реалног девизног курса која може ојачати извозни потенцијал земаља из узорка уколико примењују мере либерализације трговинских односа.¹⁸⁹

Његови резултати у складу су са студијом Barajas-а и сарадника који су користећи подузорке међу 79 земаља различитог нивоа развијености показали у којој мери резултати оцењене вредности и знака коефицијента дознака и његова статистичка значајност зависе од изабраног узорка и укључених контролних варијабли у спецификацију модела, што указује на слабу поузданост резултата. Према Barajas-у и сарадницима, дознаке у већој мери утичу на апресијацију девизног курса у земљама које су затвореније у спољнотрговинској размени као и у земљама вишег дохотка. Такође, уочене су регионалне разлике у ефектима дознака према којима су апресијацији девизног курса услед раста дознака склоније земље Блиског Истока и Северне Африке у односу на азијске земље. Не треба занемарити да су без обзира на подузорак и његове карактеристике пронађени ефекти чија величина има малу економску значајност (од 0,01%-0,03% у случају једнопроцентног раста удела дознака у БДП-у).¹⁹⁰

Fayad истиче неопходност да се утицај активности емиграната на реални девизни курс посматра са ширег аспекта узимајући у обзир, поред дознака, и прилив страних директних инвестиција подстакнутих емиграционим токовима. На узорку земаља Блиског Истока и Северне Африке установио је да прилив дознака доприноси апресијацији реалног девизног курса, што указује да се дознаке више користе за потрошњу него за инвестиције. Према резултатима оцењеног модела, удвостручавање дознака *per capita* узроковало би апресијацију девизног курса у просеку за 38%. Међутим, након укључивања страних директних инвестиција подстакнутих емиграцијом ефекат апресијације се губи. Инвестиције емиграната заједно са дознакама доводе до депресијације реалног девизног курса потврђујући

---

¹⁸⁹ Özcan, B. (2011). The Relationship between Workers' Remittances and Real Exchange Rate in Developing Countries. *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol. 80, p. 90.

¹⁹⁰ Barajas, A., Chami, R., Hakura, D., Montiel, P. (2010). Workers' Remittances and the Equilibrium Real Exchange Rate: Theory and Evidence. pp. 35-36.

да истовремени прилив страних директних инвестиција емиграната ублажава ефекте холандске болести.¹⁹¹

Истраживања кретања девизног курса у транзиционим земљама показују да је током 2000-тих година вредност реалног девизног курса у земљама западног Балкана прецењена, за разлику од осталих земаља у транзицији у којима је потцењена. Детаљнија испитивања утицаја дознака на девизни курс у овим земљама су ретка. Holzner је анализирао главне детерминанте девизног курса 7 земаља југоисточне Европе (укључујући и Србију и Црну Гору) и утврдио да дознаке имају статистички значајан, али веома мали утицај на ап्रेसијацију девизног курса. Уколико би се удео дознака у БДП-у удвостручио реални девизни курс би апресирао у просеку за 1,5%.¹⁹² На апресијацију реалног девизног курса у транзиционим земљама указују и Nikas и Blouchoutzi истражујући њене узроке у Албанији и Молдавији које примају значајан обим дознака из иностранства. Резултати показују да прилив дознака у Албанији доприноси апресијацији девизног курса, док у Молдавији дознаке узрокују депресијацију. Наведене разлике у резултату објашњавају се чињеницом да се дознаке у Молдавији ефикасније усмеравају ка производним активностима.¹⁹³

Имајући у виду дати приказ резултата релевантних емпиријских студија могуће је закључити да није успостављена општа сагласност о присуству ефеката холандске болести под утицајем дознака, те су неопходна даља истраживања економских услова под којима утицај дознака на апресијацију девизног курса изостаје.

---

¹⁹¹ Fayad, G. (2010). Remittances and Dutch Disease: A Dynamic Heterogeneous Panel Analysis on the Middle East and North Africa Region. Working Paper, Centre for the study of African Economies (CSAE), Department of Economics, University of Oxford, pp. 33-36.

¹⁹² Holzner, M. (2006). Real Exchange Rate Distortion in Southeast Europe. The wiiw Balkan Observatory Working Papers 068, p. 26.

¹⁹³ Nikas, C., Blouchoutzi, A. (2014). Emigrants' Remittances and the „Dutch Disease“ in Small Transition Economies: the Case of Albania and Moldova. *Revista Română de Statistică*, No. 1/2014, pp. 59-60.

4.3. ЕФЕКТИ ДОЗНАКА НА ТРЖИШТЕ РАДА

Теоријско објашњење утицаја дознака на активност чланова домаћинства прималаца на тржишту рада заснива се на неокласичном моделу избора између рада и слободног времена (енг. *model of labour-leisure choice*). Модел анализира факторе који одређују одлуку појединца о радној активности и броју радних часова који је вољан да прихвати. Појединац тежи максимизацији корисности односно избору оне комбинације количине потрошних добара и броја часова слободног времена која му доноси највеће могуће задовољство узимајући у обзир буџетска ограничења у виду дохотка и времена. Повећањем зараде услед раста броја радних часова, појединац обезбеђује већу количину потрошних добара жртвујући часове слободног времена. Међутим, дознаке као облик дохотка који не потиче од рада обезбеђују примаоцу већу количину потрошних добара уз исти број радних часова или му омогућавају повећање броја слободних часова, који се посматра као нормално добро, односно смањују његов број радних часова уз претпоставку непроменљивости висине наднице (ефекат дохотка).

С друге стране, дознаке, у извесној мери, одређују одлуку примаоца о учешћу на тржишту рада путем утицаја на висину његове резервационе наднице. Резервациона надница представља минималну надницу коју је појединац спреман да прихвати за обављање одређене радне активности. Одлука о прихватању посла заснива се на упоређивању тржишне наднице коју је послодавац вољан да плати и резервационе наднице. Полазећи од претпоставке да је слободно време нормално добро, дознаке доприносе расту резервационе наднице односно смањењу вероватноће прихватања одређене радне активности што води обесхрабривању и повлачењу прималаца дознака са тржишта рада.¹⁹⁴

Емпиријска литература се превасходно бави утицајем дознака на промене у стопи учешћа прималаца на тржишту рада и понуди рада изражене у броју радних часова. Ефекти дознака могу бити различити у зависности од пола прималаца и њихове настањености у урбаним и руралним областима. Прилив дознака такође може утицати на промену категорије запослености прималаца. Резултати

---

¹⁹⁴ Borjas, J.G. (2013). *Labor Economics*, sixth edition. McGraw-Hill Publishing, pp. 35-41.

емпиријских истраживања вршених на нивоу домаћинства потврђују теоријске претпоставке негативног ефекта на стопу учешћа и понуду рада уз извесне разлике у зависности од пола прималаца. Такође, присутни су ефекти преусмеравање прималаца дознака из формалних ка неформалним категоријама запослености. Под утицајем дознака смањује се рад за плату, а повећава активност самозапошљавања и обављање пољопривредних послова у оквиру домаћинства. Међутим, истраживања вршена на агрегатним подацима дају супротне резултате указујући на позитиван утицај дознака на понуду рада.

Користећи податке о примаоцима дознака у Ел Салвадору, Acosta је утврдио да дознаке имају статистички значајан утицај на смањење стопе учешћа радне снаге, с тим што је величина ефекта већа код жена него код мушкараца. Жене из домаћинства прималаца дознака имају мању вероватноћу учешћа на тржишту рада за 9,9-10,7%. Мушкарци у урбаним срединама из домаћинства прималаца дознака имају за 5,7% већу вероватноћу напуштања тржишта рада у односу на мушкарце који не примају дознаке, док је ова вероватноћа за мушкарце из руралних средина нижа и износи 4,6%. Утицај дознака на смањење броја радних часова такође је израженији код жена (у руралним срединама – у просеку 12,3 часова, у урбаним – 8,6 часова) него код мушкараца (4,5 и 5,5 часова у руралним односно урбаним срединама). С друге стране, међу примаоцима дознака већа је вероватноћа обављања предузетничких активности, посебно у руралним неразвијеним регионима и међу женама, показујући да су жене чешће ограничене у обезбеђивању средстава за предузимање сопственог бизниса.¹⁹⁵

С обзиром да међу емигрантима преовлађују млади радноспособни мушкарци, ефекти дознака на радне активности могу да изостану уколико су примаоци махом издржаване особе или лица која су маргинализована на тржишту рада. Резултати истраживања Kalaj-а показују да утицај дознака на радне активности мушкараца у Албанији нема статистички значај, док прилив дознака смањује број радних сати жена у домаћинствима-примаоцима дознака за 2,8 часова недељно. Изостанак ефекта за мушкарце посматра се полазећи од чињенице да дознаке најчешће примају старије особе, нижег образовања у

---

¹⁹⁵ Acosta, P. (2007). Entrepreneurship, Labor Markets, and International Remittances: Evidence from El Salvador. In: Özden, C., Schiff, M. *International Migration, Economic Development & Policy*. World Bank and Palgrave Macmillan Publishing, pp. (149-150; 156)

претежно руралним областима чија позиција на тржишту рада је обесхрабрујућа и без додатног утицаја примања дознака. Смањење понуде рада жена могуће је објаснити растом резервационе наднице, али и већом потребом за обављањем кућних послова у домаћинствима. Оцењени модел потврђује резултате претходних истраживања радне активности прималаца дознака у Албанији (Konica, Filer (2009); Dermendzhieva (2009)).¹⁹⁶

Супротно претходним, поједина истраживања указују на веће ефекте смањења учешћа на тржишту рада и броја радних часова код мушкараца него код жена. Jadotte и Ramos су утврдили да прилив дознака на Хаитију више утиче на смањење броја радних часова учешће на тржишту рада мушких носилаца домаћинства прималаца у односу на женске носиоце што потврђује резултате Rodriguez-а и Tiongson-а (2001). Ефекти на стопу учешћа на тржишту рада су статистички значајни за оба пола, али изузетно мали. Повећање месечног износа дознака за 50% узроковало би смањење броја часова рада у просеку за 6,6% код мушкараца односно 4,6% код жена. Наведени резултати објашњавају се традиционално већом заступљеношћу мушкараца у формалној запослености и раду за плату, док жене у већој мери обављају слабо плаћене послове и имају мање могућности остваривања дохотка, посебно на тржишту рада руралних области земаља у развоју. То потврђује резултат оцене утицаја дознака по регионима. У руралним областима, повећање месечног износа дознака за 50% у домаћинствима где су носиоци жене узроковало би смањење броја часова рада у просеку за 3,2%, док ефекти у урбаним и мешовитим областима нису статистички значајни.¹⁹⁷

Резултати истраживања у Таџикистану, где дознаке прима у просеку 20% домаћинства, показују да њихов прилив смањује стопу учешћа на тржишту рада и понуду рада међу примаоцима. Мушки чланови домаћинства прималаца дознака имају у просеку за 7,6% нижу вероватноћу учешћа на тржишту рада у односу на мушкарце који не примају дознаке, док је вероватноћа учешћа на тржишту рада за жене нижа за 4,9%. Такође, код мушкараца је присутан

---

¹⁹⁶ Kalaj, H.E. (2009). Do Remittances Alter Labor Market Participation? A Study of Albania. MPRA Paper No. 48271, pp. 15-16.

¹⁹⁷ Jadotte, E., Ramos, X. (2015). The Effect of Remittances on Labour Supply in the Republic of Haiti. IZA Discussion Paper No. 9541, pp. 18-22.

двоструко већи негативан утицај дознака на број часова рада него код жена. С обзиром да нису утврђене статистички значајне разлике у потрошњи домаћинстава која примају дознаке и оних који их не примају, претпоставља се да жене примају нижи износ дознака који није довољна надокнада за губитак зараде уколико смање број радних часова или се повуку са тржишта рада.¹⁹⁸

Поред утврђивања ефеката дознака на смањено учешће њихових прималаца на тржишту рада, у појединим емпиријским студијама се истражују разлози неучествовања. Насупрот присутном виђењу прималаца као особа које уживају у слободном времену и редовно примају месечне износе дознака, истраживање у Молдавији показује да су разлози неактивности на тржишту рада најчешће повезани са већим учешћем у производњи у оквиру домаћинства или наставком универзитетског школовања млађих чланова. Према подацима Анкете о радној снази Молдавије из 2005. године, у 28% домаћинстава најмање један члан је емигрант. Примаоци дознака имају у просеку за 3% већу вероватноћу да буду неактивни на тржишту рада. Међутим, оцене према старосној доби показују да је склоност ка неактивности код млађих чланова домаћинстава прималаца дознака (18-25 година старости) већа за 9%, док је знатно нижа код чланова старости од 26 до 50 година и износи 1,4%. Слаба воља за тражењем посла међу примаоцима дознака статистички је значајна једино код прималаца старости од 51-64 године. Међутим, примаоци дознака средње доби показују за 13% већу вероватноћу неактивности на тржишту рада услед преусмеравања на неформалне послове помажућих чланова домаћинства у односу на непримаоце дознака. Наведени резултат потврђује претпоставку о потреби замене члана емигранта у обављању махом пољопривредних послова. С друге стране, вероватноћа да је наставак школовања на универзитету разлог неактивности већа је у просеку за 20% код млађих чланова домаћинстава прималаца дознака у односу на непримаоце.¹⁹⁹ То се објашњава чињеницом да дознаке обезбеђују средства за финансирање наставка школовања и ублажују могућа ограничења на кредитном тржишту. Међутим, могућност емигрирања у будућности (подстакнута

---

¹⁹⁸ Justino, P., Shemyakina, N.O. (2012). Remittances and Labour Supply in Post-Conflict Tajikistan. Institute of Development Studies Working Paper No. 388, pp. 22-26.

¹⁹⁹ Görlich, D., Mahmoud, O.T., Trebesch, C. (2007). Explaining Labour Market Inactivity in Migrant-Sending Families: Housework, Hammock, or Higher Education. Kiel Institute for the World Economy Working Paper No. 1391, pp. 15-17.

чињеницом да је један члан већ у иностранству) и остваривања већих зарада у имиграционој земљи по основу високог образовања могу подстаћи појединце на улагање у образовање.

Смањено учешће на тржишту рада као и број радних часова не морају означавати непостојање радне активности услед прилива дознака, већ је могуће да дознаке доприносе преусмеравању прималаца на друге облике рада. Binzel и Assaad су испитивали ефекте дознака на радну активност прималаца у Египту у оквиру формалних послова за плату, samozапослености и активности помажућих чланова домаћинства. На основу резултата оцењеног модела, они су закључили да под утицајем раста дознака, опада стопа учешћа и број радних часова мушкараца у пословима за плату, али се истовремено повећава вероватноћа њиховог samozапосљавања као и број радних часова при обављању ових послова. Жене замењују обављање послова за плату са неплаћеним радом у домаћинствима и повећаним бројем радних часова у пољопривредним пословима као помажући чланови, што је последица недостатка радне снаге у домаћинству услед емиграције чланова. С обзиром да супруге емиграната чине 68% од укупног броја прималаца дознака, утицај дознака на њихову радну активност посебно је испитана. Супруге емиграната имају већу вероватноћу да буду незапослене, мање су склоне учешћу на тржишту рада, а као и посматрана групација жена из домаћинства прималаца дознака више су ангазоване у обављању кућних послова. Међутим, оне се издвајају по већој склоности ка samozапосљавању и расту броја радних часова што указује на коришћење дознака у производне сврхе.²⁰⁰

Допринос дознака повећању samozапосљавања пронађен је у студији Khan-а и Valatheeswaran-а. Испитујући ефекте дознака на тржиште рада Керале, области у Индији, они су утврдили да се учешће на тржишту рада смањује за 26% међу мушкарцима, 46% међу женама члановима домаћинства прималаца дознака и 48% међу супругама емиграната. Међутим, под утицајем дознака мушкарци показују већу склоност ка предузетничким активностима (у просеку за 34%) у односу на непримаоце, док је код жена присутна већа вероватноћа обављања

---

²⁰⁰ Binzel, C., Assaad, R. (2009). The Impact of International Migration and Remittances on the Labor-Supply Behaviour of Those Left behind: Evidence from Egypt. DIW Discussion Paper No. 954, pp. 12-13.

кућних послова. Аутори студије су посебно истражили утицај дознака на активност самозапошљавања међу сиромашним домаћинствима. Према резултатима оцењеног модела, раст дознака за 10% доприноси повећању самозапошљавања у просеку за 4,5% међу сиромашним домаћинствима у руралним областима чији је носилац мушкарац, док утицај дознака није статистички значајан уколико је жена носилац сиромашног домаћинства.²⁰¹

Amuedo-Dorantes и Pozo такође потврђују да прилив дознака може утицати на промену категорије запослености међу примаоцима. На основу оцењеног модела оне су утврдиле да је међу мушкарцима у Мексику присутно преусмеравање са формалних облика запослења на неформалне послове. Раст дознака за 100 пезоса месечно по домаћинству узрокује смањење броја радних часова мушкараца у формалном сектору за 15% при чему је овај ефекат у подједнакој мери присутан у урбаним и руралним областима. Такође, међу самозапосленим мушкарацима примаоцима дознака у урбаним областима, број радних часова у просеку је мањи за 5% под утицајем повећања дознака. Истовремено је утврђен просечан раст понуде рада у неформалном сектору за 14% у урбаним и 13% у руралним областима услед већег степена флексибилности у обављању ових послова. Примање дознака утиче на смањење понуде рада жена само у руралним областима. Повећање дознака за 100 пезоса месечно по домаћинству смањује број радних часова жена у просеку за 7% у неформалном сектору и за 4% у обављању неплаћеног рада. Наведени резултати указују да прилив дознака омогућава женама у руралним областима ослобађање од обављања тешких и слабоплаћених послова.²⁰²

Истраживања вршена на основу података на нивоу домаћинства најчешће испитују ефекте дознака на радну активност прималаца. Међутим, утврђени ефекти не морају нужно да доведу до промена на нивоу агрегатне понуде рада. Постоји могућност да дознаке преко утицаја на раст потрошње и инвестиција допринесу отварању нових радних места и повећању броја радних часова непрималаца. Смањење понуде рада прималаца дознака у формалном сектору

---

²⁰¹ Khan, I.M., Valatheeswaran, C. (2016). International Migration, Remittances and Labour Force Participation of Left-behind Family Members: A Study of Kerala. *Journal of Applied Economic Research*, Vol. 10, No. 1, pp. 102-104.

²⁰² Amuedo-Dorantes, C., Pozo, S. (2006). Migration, Remittances, and Male and Female Employment Patterns. *American Economic Review*, Vol. 96, No. 2, pp. 224-225.

оставља слободан простор за запошљавање непрималаца. Поред тога, схватајући предности дознака као додатног извора прихода, непримаоци могу повећати број радних часова како би обезбедили потребна новчана средства за одлазак члана домаћинства у иностранство. На тај начин би раст понуде рада непрималаца неутралисао негативан утицај дознака на понуду рада прималаца или би чак преовладао над њим, услед чега би укупан утицај могао бити позитиван. У циљу добијања свеобухватне оцене ефеката дознака на тржиште рада, у појединим емпиријским студијама коришћени су агрегатни подаци о понуди рада.

На узорку од 66 земаља у развоју, Posso је оценио да између дознака и стопе учешћа на тржишту рада постоји позитиван и статистички значајан однос. Повећање прилива дознака за 1% узрокује раст стопе партиципације на тржишту рада у просеку за 1,1%. Ефекат једнопроцентног раста дознака на стопу партиципације мушке радне снаге износи 2,1%, док је величина утицаја дознака на стопу учешћа жена на тржишту рада веома мала (0,07%) и није статистички значајна.²⁰³ Jackman²⁰⁴ је испитала утицај дознака на стопу незапослености користећи податке за 18 земаља Јужне Америке. На основу оцењеног модела установила је нелинеарност ефеката дознака који су статистички значајни и позитивни при нижем учешћу дознака у БДП-у. Уколико је удео дознака у БДП-у нижи од 3,25%, прилив дознака утиче на повећање стопе незапослености потврђујући да при ниском нивоу дознаке не могу да подстакну инвестиционе активности које би допринеле ублажавању стопе незапослености, већ се у већој мери користе за потрошњу. Употреба дознака у производне сврхе израженија је код земаља у којима дознаке превазилазе ниво потребан за одржавање животног стандарда прималаца. У земљама из узорка које имају удео дознака у БДП-у изнад 3,25% прилив дознака доприноси смањењу стопе незапослености.

---

²⁰³ Posso, A. (2012). Remittances and Aggregate Labor Supply: Evidence from Sixty-Six Developing Nations. *The Developing Economies*, Vol. 50, No. 1, p. 33.

²⁰⁴ Jackman, M. (2014). A Note on the Labor Market Effects of Remittances in Latin American and Caribbean Countries: Do Thresholds Exist?. *The Developing Economies*, Vol. 52, No. 1, p. 59.

5. ТРЕНДОВИ У КРЕТАЊУ ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА

Последњих година обим прилива дознака бележи константан раст изазивајући повећану пажњу економиста за сагледавањем узрока раста и могућих ефеката по привреде земаља прималаца. Дознаке се све више посматрају као значајан извор иностраних средстава за земље у развоју који може допринети развоју производног потенцијала, финансирању спољнотрговинског дефицита и унапређењу животног стандарда. У циљу бољег разумевања ефеката дознака неопходно је располагати одговарајућим подацима о обиму и динамици њихових токова. Из тог разлога, предузете су бројне мере како би се побољшао статистички обухват дознака и унапредио квалитет њихових података. Користећи различите изворе података, у овом делу рада дат је преглед обима и динамике прилива дознака у Европи и свету, са посебним освртом на величину и значај дознака у Србији.

5.1. КРЕТАЊЕ ДОЗНАКА У ЕВРОПИ И СВЕТУ

Према подацима Светске банке, дознаке које емигранти шаљу својим члановима породице, родбини и пријатељима у матичној земљи у 2014. години достигле су обим од 527 млрд. \$ што представља скоро четири пута већи износ у односу на 2000. годину. У периоду 2000-2014. године дознаке у свету су остваривале просечни годишњи раст по стопи од 10%. Посматрано према структури земаља пријема, највећи део укупних дознака примају земље средњег дохотка, чије је учешће, у односу на 2000. годину повећано са 57% на 69%. Дознаке развијених земаља учествују у укупним дознакама са 28,4% (што је значајно ниже од нивоа њиховог учешћа 2000. године - 42%), док је удео дознака земаља ниског дохотка свега 2,6%.²⁰⁵ Ове промене делимично се могу објаснити трендом раста миграционих кретања између земаља које припадају истој категорији развијености. Поред традиционалне релације земље у развоју-

---

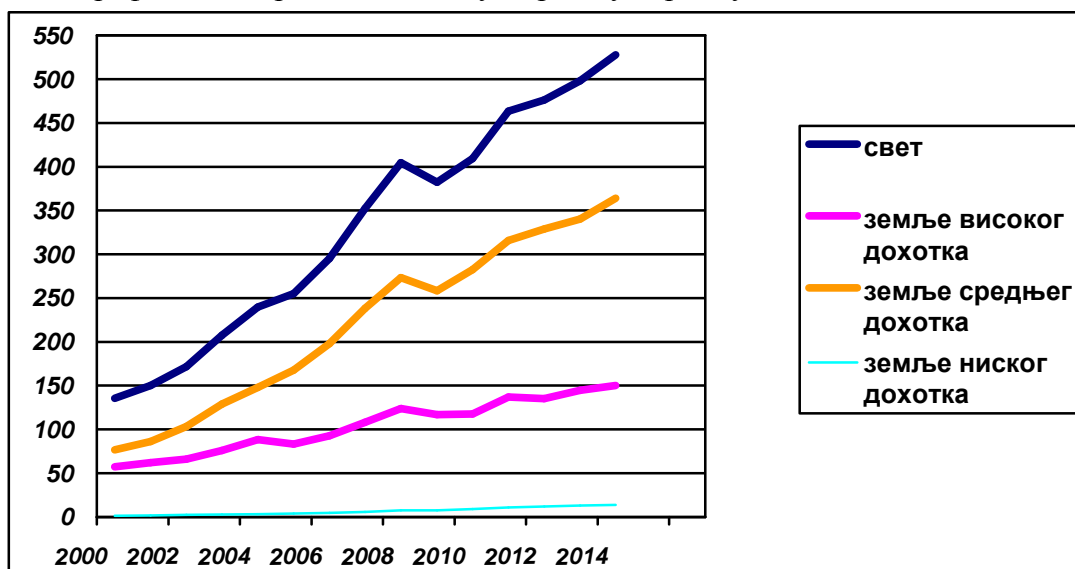
²⁰⁵ World Development Indicators. <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>

развијене земље, око 60% миграната креће се или између земаља у развоју или између развијених земаља.

Прилив дознака у земље средњег дохотка константно се повећавао у посматраном периоду достижући просечну годишњу стопу раста од 12%. Раст дознака посебно је био интензиван до 2008. године када се њихов обим прилива у просеку повећавао по годишњој стопи од 17%. Међутим, током 2009. године настаје прекид у тренду раста и под утицајем светске економске кризе прилив дознака опада за 5,4%. Сличан тренд токова дознака био је присутан и у земљама ниског дохотка. Након релативно снажног раста дознака до 2008. године по просечној годишњој стопи од 23%, уследило је значајно смањење раста обима прилива, који је 2009. године износио свега 2,6% (Графикон 1).

Графикон 1. Прилив дознака у млрд. \$ у периоду 2000-2014. године

Извор: приказ аутора на основу података из базе World Development Indicators

Повећање обима миграционих токова, која су у значајној мери привременог карактера, утицало је на раст дознака. Међутим, потребно је узети у обзир и одређене узроке који су допринели вештачком расту дознака. Повећање обима дознака делимично је резултат унапређеног евидентирања токова приватних трансфера. Величина дознака у појединим земљама и њихов потенцијални значај за привреду подстакли су централне банке и националне статистичке агенције да унапреде систем статистичког обухватања и прикупљања

података о токовима дознакама, што је имало за резултат исказивање њиховог већег обима. Такође, смањење трошкова слања дознака у оквиру система платног промета утицало је на преусмеравање дела дознака из неформалних канала у формалне токове који су у систему евидентирања централне банке.²⁰⁶

Након наглог пада обима у 2009. години, прилив дознака наставља да се повећава, али по знатној нижој просечној стопи од 7% у земљама средњег дохотка и 12% у земљама ниског дохотка. Узрок смањеног раста дознака је, између осталог, погоршан статус имиграната на тржишту рада као последица дејства светске економске кризе. С обзиром да су имигранти највише запослени у грађевинском и услужном сектору, њихова стопа незапослености брже је расла у односу на стопу незапослености домаће радне снаге. С друге стране, повећан је број миграната-повратника, посебно у случајевима када су економски услови и могућности запошљавања у већој мери погоршани у дестинационој него у матичној земљи.

Табела 12. Прилив дознака у земљама у развоју по регионима у периоду 2000-2014. године, у млрд. \$

	2000.	2002.	2004.	2006.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Земље у развоју	78,1	105,7	151,2	202,8	280,7	266,2	291,8	326,6	340,8	353,4	377,7
Европа и Централна Азија	7,9	7,2	9,7	22,8	40,0	31,8	31,7	36,2	37,5	40,9	38,1
Јужна Америка и Кариби	20	27,8	42,8	56,7	61,8	54,3	55,4	58,7	59,5	60,9	63,6
Источна Азија и Пацифик	16,7	25,4	38,5	33,0	45,7	46,9	56,2	62,2	56,4	62,0	78,5
Јужна Азија	17,2	24,2	28,7	42,5	71,7	74,9	82,0	96,4	108,0	110,8	115,5
Средњи Исток и Северна Африка	11,5	15,9	23,2	24,5	33,0	31,1	37,0	39,8	45,4	45,7	47,8
Подсахарска Африка	4,8	5,2	8,3	23,3	28,5	27,2	29,5	33,3	34,0	33,1	34,2

Извор: World Development Indicators

Уколико се посматра кретање обима дознака у земљама у развоју по регионима могуће је уочити значајне разлике. Током 2014. године највећи прилив дознака забележен је у земљама Јужне Азије (115,5 млрд. \$) што представља скоро трећину укупних дознака земаља у развоју. Поред земаља Јужне Азије, по обиму се истичу региони Источне Азије и Пацифика и Јужне Америке, док

²⁰⁶ Ruiz, I., Vargas-Silva, C. (2010). Another consequence of the economic crisis: a decrease in migrants' remittances. *Applied Financial Economics*, Vol. 20, p. 173.

најмањи прилив је у земљама Подсахарске Африке која је до 2008. године остваривала највишу просечну годишњу стопу раста дознака (19%). У осталим регионима дознаке су се такође у просеку увећавале по двоцифреној стопи.

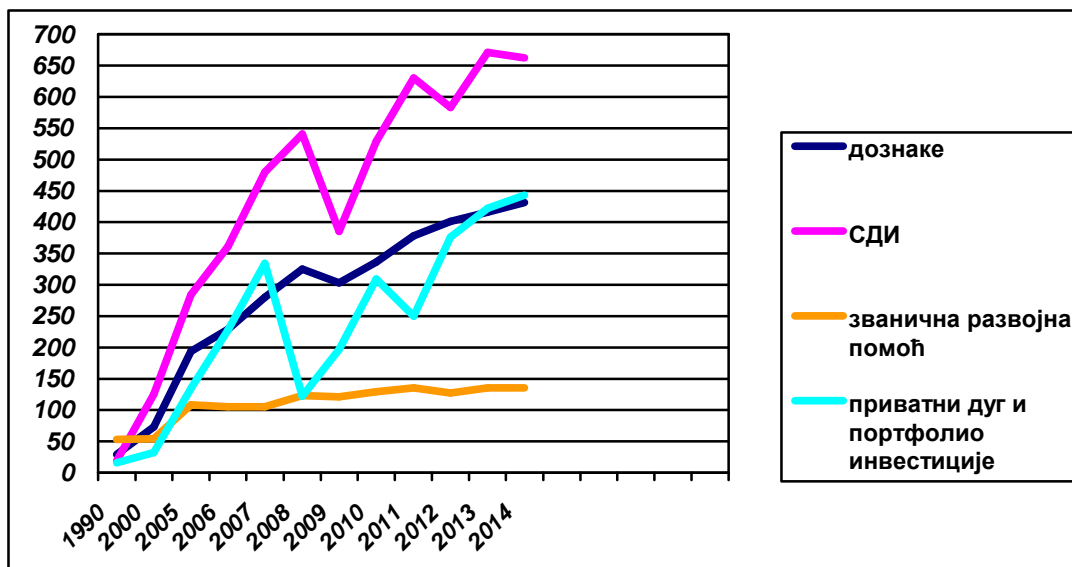
Међутим, удар светске економске кризе највише се одразио на прилив дознака у оним регионима чији емигранти су коцентрисани у мањем броју имиграционих земаља. У земљама Јужне Америке, где већина емиграната ради у САД и Шпанији (у грађевинском сектору који је највише погођен економском кризом), прилив дознака током 2009. године смањен је за 12% у односу на 2008. годину. С друге стране, Јужна Азија и Источна Азија и Пацифик су једини региони који су наставили да остварују позитивне стопе раста дознака упркос утицају светске економске кризе, што се објашњава распрострањеношћу њихових емиграната у САД, европским и другим азијским земљама. Такође, слабије баријере мобилности радника утицале су на већи обим повратних миграција унутар Европске уније у односу на друге миграционе коридоре (САД-Мексико, УАЕ-Филипини), што се одразило на значајан пад обима дознака.²⁰⁷ Највеће смањење прилива дознака у 2009. години забележено је у Европи и Централној Азији (20%), што се делом објашњава и депресијацијом руске рубље према америчком долару. Међутим, након наглог смањења у 2009. години, емигранти су наставили да шаљу дознаке у матичне земље и њихов обим се од 2010. године повећава у свим регионима, али по знатно нижој стопи у односу на период пре кризе.

Повећање прилива дознака и у периоду економске кризе указује на њихов контрациклични карактер и стабилност који долазе до изражаја у поређењу са другим токовима капитала. Током последње деценије прилив дознака из иностранства био је други по величини извор нето финансијских токова. Прилив дознака у земљама у развоју три пута је већи од обима званичне развојне помоћи. У односу на стране директне инвестиције и портфолио инвестиције, дознаке слабије реагују на економске шокове.

---

²⁰⁷ Ratha, D., Sirkeci, I. (2010). Remittances and the Global Financial Crisis. *Migration Letters*, Vol. 7 No. 2, p. 127.

Графикон 2. Дознаке у поређењу са другим токовима иностраног капитала земаља у развоју, у млрд. \$

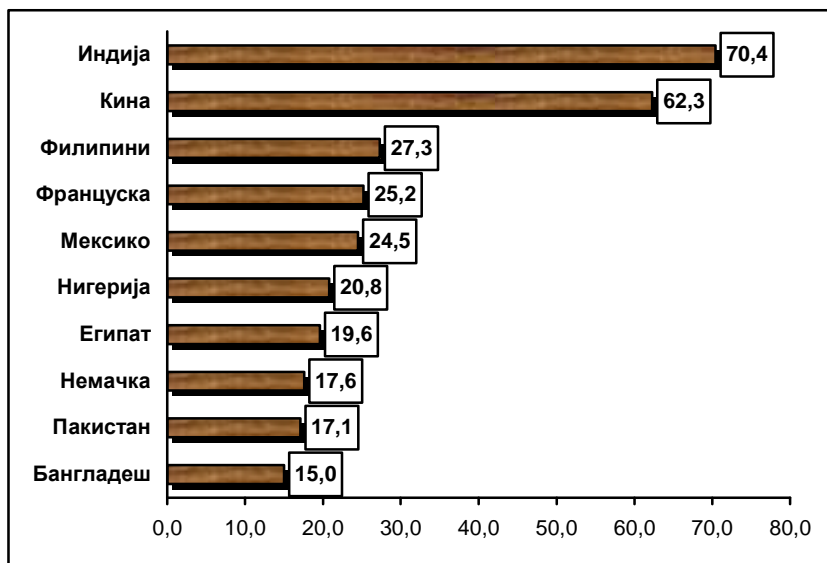
Извор: World Bank. (2016). *Migration and Remittances Factbook 2016 Third Edition*.

Током 2009. године, прилив дознака смањен је за само 6,8% у односу на 2008. годину за разлику од страних директних инвестиција које су биле ниже за 28,8% и пада прилива приватног капитала и портфолио инвестиција за 41%.²⁰⁸ У периоду наглог смањења других токова иностраног финансирања у земљама у развоју, дознаке су доприносиле ублажавању наглих промена у кретању основних макроекономских показатеља (Графикон 2.).

Највећи примаоци према обиму дознака су Индија и Кина у којима је током 2014. године регистрован прилив од 70,4 млрд. \$ односно 62,3 млрд. \$, док су међу првих десет земаља највећих прималаца на последњим местима Бангладеш (15 млрд. \$) и Пакистан (17,1 млрд. \$) (Графикон 3). Међу највећим примаоцима дознака преовлађују земље нижег средњег дохотка (шест), док само Немачка и Француска припадају категорији високодходних земаља.

²⁰⁸ World Bank. (2016). *Migration and Remittances Factbook 2016 Third Edition*.

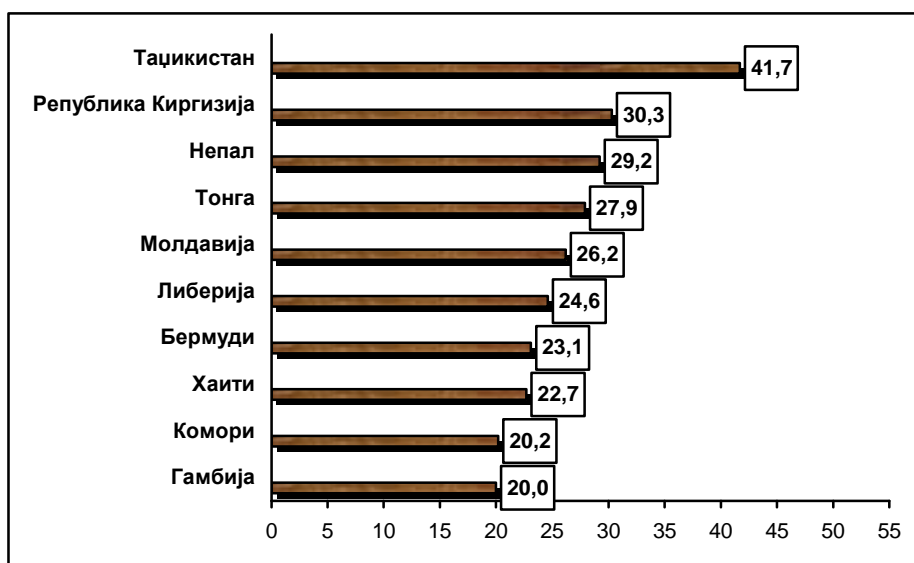
Графикон 3. Земље највећи примаоци дознака у млрд. \$, 2014. година

Извор: World Bank. (2016). *Migration and Remittances Factbook 2016 Third Edition*.

Међутим, значај дознака као извора спољног финансирања привреде сагледава се на основу висине њиховог процентуалног учешћа у БДП-у. У појединим земљама, које су према обиму дознака високо рангиране, дознаке неће значајно утицати на макроекономска кретања, јер имају низак удео у БДП-у (Индија 3,4% БДП-а, Кина 0,6%, Мексико 1,9%, Француска 0,9%).

Графикон 4. Земље највећи примаоци дознака у % БДП, 2014. година

Извор: World Bank. (2016). *Migration and Remittances Factbook 2016 Third Edition*.

С друге стране, у појединим земљама у развоју дознаке износе више од 20% БДП-а чинећи њихову привреду посебно осетљивом на економске осцилације у спољном окружењу. Највеће учешће дознака у БДП-у имају Тацикистан (41,7%), Република Киргизија (30,3%) и Непал (29,2%). На основу Графикона 4. могуће је уочити да је висока зависност привреде од прилива дознака карактеристична за неразвијене и територијално мале земље. Међу десет земаља које имају највиши удео дознака у БДП-у, пет је земаља ниског дохода, док три припадају категорији нижег средњег дохода.

Европске земље представљају значајан извор токова дознака, с обзиром да петина укупног броја миграната у свету ради у Европи. Процењује се да су током 2014. године европски имигранти послали око 109,4 млрд. \$ у матичне земље. Међу шест европских земаља које представљају највеће пошиљаоце дознака убрајају се Руска Федерација, Велика Британија, Немачка, Француска, Италија и Шпанија. Одлив дознака из ових земаља чини 75% укупног европског одлива. Међутим, од укупног износа дознака који европски имигранти шаљу приближно трећина (36,5 млрд. \$) остаје унутар 19 европских земаља од којих су 10 земље чланице Европске уније.²⁰⁹

Европска унија традиционално има улогу нето пошиљаоца дознака према великом броју земаља у развоју. Од 2008. године износ нето одлива дознака значајно је смањен са 13,7 млрд. € на 1,4 млрд. € у 2013. години. Током 2014. године пријем дознака надмашио је токове одлива и остварен је незнатан нето прилив у висини од 0,1 млрд. €. До 2008. године одлив дознака имао је динамичан раст као резултат повољних услова за мигранте на тржишту рада ЕУ. Међутим, под утицајем светске економске кризе обим послатих дознака стагнира (2009. године – 40 млрд. €; 2014. године – 39,6 млрд. €), док истовремено износ примљених дознака нагло расте (2009. године – 28,4 млрд. €; 2014. године – 39,7 млрд. €) инициран повећањем компензација запослених ЕУ држављана од пограничног, сезонског или рада на одређено време у другим привредама, посебно у Швајцарској.²¹⁰

²⁰⁹ Orozco, M., Ponsot, F., Terry, F.D., Vasquez, B. (2015). Sending Money Home: European flows and markets. IFAD Report, p. 6.

²¹⁰ Obrzut, R. (2015). *Personal remittances statistics*. EUROSTAT.

При том, око 60% токова дознака одвија се између самих чланица ЕУ с обзиром да постоји слобода кретања радне снаге унутар Европске уније. Приликом поређења обима дознака који чланице остварују унутар ЕУ и са остоком света могуће је уочити значајне разлике између њих. Поједине нове чланице ЕУ примају дознаке које су скоро у целости послате од емиграната из других чланица (Словачка - 99%; Словенија - 98,4%; Мађарска - 94,2%; Пољска – 86%; Естонија – 77%), што је резултат обимних емиграционих кретања радника након њиховог приступања Европској унији. С друге стране, традиционално емиграционе европске земље које имају бројну разуђену дијаспору примају већину дознака из земаља ван ЕУ (Италија – 80%; Грчка – 60%) (Табела 13). Међутим, прилив дознака у појединачним чланицама ЕУ као облик иностраног капитала нема велики значај за привреду када се упореди са вредношћу БДП. Највећи удео дознака у БДП-у у 2014. години имале су Летонија (5,7%) и Литванија (4,4%), што је знатно ниже учешће у поређењу са земљама југоисточне Европе и другим транзиционим земљама.

Табела 13. Прилив дознака у земље чланице ЕУ, у млн. €

	2012.			2013.			2014.		
	Укупно	Унутар ЕУ	Ван ЕУ	Укупно	Унутар ЕУ	Ван ЕУ	Укупно	Унутар ЕУ	Ван ЕУ
Аустрија	2.357	866	1.491	2.453	860	1.593	2.499	866	1.633
Белгија	8.265	7.859	405	8.458	-	-	8.630	-	-
Бугарска	1.128	794	334	1.257	890	367	1.265	890	375
Велика Британија	3.860	-	-	3.617	-	-	3.709	-	-
Грчка	530	209	321	607	216	391	553	220	334
Данска	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Естонија	359	286	72	428	317	111	409	318	91
Ирска	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Италија	7.137	1.815	5.322	7.021	1.473	5.548	7.510	1.538	5.972
Кипар	377	137	241	210	108	101	198	102	95
Летонија	1.166	755	410	1.207	768	440	1.337	797	540
Литванија	1.175	407	768	1.548	862	687	1.589	722	866
Луксембург	1.302	1.205	97	1.383	1.286	97	1.345	1.246	99
Мађарска	2.748	2.591	156	3.459	3.292	167	3.507	3.302	205

Малта	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Немачка	12.775	6.594	6.181	12.782	7.116	5.666	13.288	7.502	5.785
Пољска	5.442	4.617	825	5.575	4.654	921	5.580	4.789	791
Португалија	4.789	2.889	1.900	5.378	3.369	2.008	5.105	2.838	2.266
Румунија	-	-	-	2.652	1.949	703	2.547	1.923	625
Словачка	-	-	-	1.564	1.543	21	1.613	1.598	15
Словенија	502	493	9	522	511	11	570	561	9
Финска	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Француска	17.664	8.586	9.058	18.380	8.956	9.424	18.964	9.022	9.942
Холандија	1.258	850	408	1.677	1.159	518	1.157	777	380
Хрватска	1.590	-	-	1.637	843	794	1.620	838	781
Чешка	1.651	1.387	265	1.890	1.593	297	1.954	1.579	375
Шведска	3.166	1.529	1.638	3.363	1.622	1.741	3.342	1.600	1.743
Шпанија	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ЕУ-28	91.009	53.294	37.714	94.593	56.260	38.328	96.128	56.430	39.687

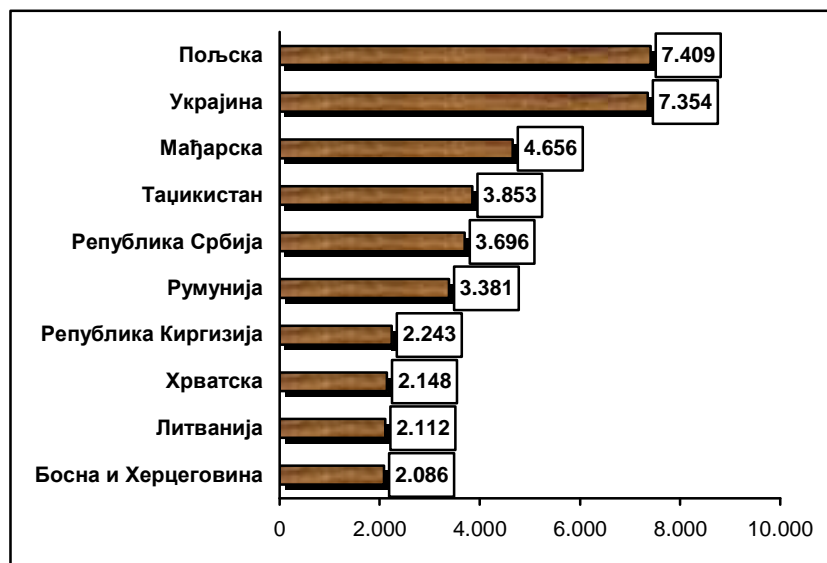
Извор: EUROSTAT

Последњих година значајно је повећан прилив дознака у транзиционим земљама Европе и Централне Азије. Почетком 1990-тих година дознаке су чиниле 1% БДП-а ових земаља да би се током последње деценије њихово учешће удвостручило.²¹¹ Према подацима Светске банке, дознаке су у земљама у транзицији 2007. године износиле 50 милијарди долара, што представља скоро петину прилива дознака у свим земљама у развоју. Од овог износа, више од половине чине приливи дознака у нове чланице ЕУ, земље Заједнице Независних Држава (ЗНД) примиле су 11,8 милијарди долара, док је прилив дознака у земље југоисточне Европе износио скоро 9 милијарди долара. У појединим земљама у транзицији дознаке су постале значајан извор спољног финансирања чије учешће у БДП-у премашује ниво удела страних директних инвестиција и званичне помоћи за развој (ODA).

²¹¹ Schelburne, C.R., Palacia, J. (2008). Remittance Flows in the Transition Economies: Levels, Trends and Determinants, UN Discussion Paper Series No. 2008.5

Графикон 5. Транзиционе земље највећи примаоци дознака
у млн. \$, 2014. година

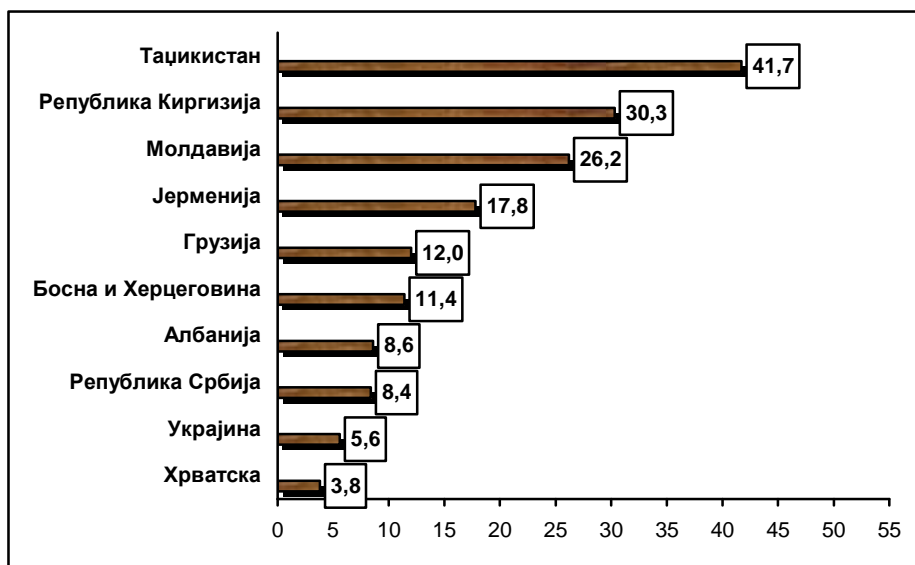
Извор: приказ аутора на основу података из базе World Development Indicators

Према подацима из базе World Development Indicators, могуће је уочити да су међу десет земаља у транзицији највећих прималаца дознака из иностранства махом присутне нове чланице ЕУ. У овим земљама значајно је повећан број емиграната у периоду 2003-2007. године као резултат приступања Европској унији. Од нових чланица ЕУ, највећи износ дознака у 2014. години примиле су Пољска, Мађарска и Румунија (Графикон 5). У оквиру групе земаља које припадају ЗНД значајан прилив дознака имају Украјина (7.354 милиона долара), Тацикистан (3.853 милиона долара), Република Киргизија (2.243 милиона долара), Молдавија (2.083 милиона долара) и Јерменија (2.078 милиона долара), док су међу земљама југоисточне Европе највећи примаоци дознака Република Србија (3.696 милиона долара), Босна и Херцеговина (2.086 милиона долара) и Албанија (1.141 милион долара).

Међутим, поред обима прилива, значај дознака за економију се сагледава и на основу висине њиховог процентуалног учешћа у БДП-у, што показује Графикон 6. Поредећи висину удела дознака у БДП-у могуће је уочити битне разлике међу земљама у транзицији. Највеће учешће дознака у БДП-у имају земље ниског дохода, Тацикистан (41,7%), Република Киргизија (30,3%) и Молдавија (26,2%). За поједине нове чланице ЕУ, које су по висини номиналног прилива

високо рангиране, дознаке не представљају значајан извор спољног финансирања и имају ниско учешће у БДП-у (Мађарска 3,4%, Румунија 1,7% и Пољска 1,4%). У оквиру земаља југоисточне Европе дознаке су битан извор иностраних средстава у Босни и Херцеговини (11,4% БДП-а), Албанији (8,6% БДП-а) и Републици Србији (8,4% БДП-а).

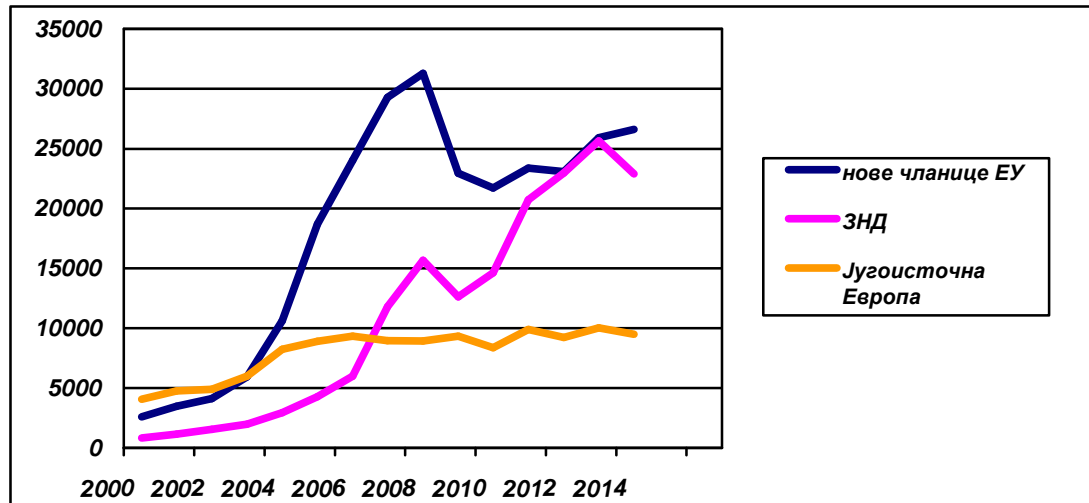
Графикон 6. Транзиционе земље највећи примаоци дознака у % БДП, 2014. година

Извор: приказ аутора на основу података из базе World Development Indicators

Потребно је указати на одређене карактеристике у кретању прилива дознака у транзиционим земљама током 2000-тих година. Прво, у земљама у транзицији дознаке бележе раст до појаве светске економске кризе. Након 2008. године прилив дознака је опао за 20%. Друго, у кретању прилива дознака у земљама-новим чланицама ЕУ могуће је уочити нагли раст у години њиховог придруживања Европској унији. У балтичким земљама током 2005. године остварен је прилив дознака за око 60% већи у односу на 2004. годину. Раст приближне висине настављен је и у 2006. години да би у 2007. почео постепено да опада. Прилив дознака у Пољску је 2004. године удвостручен у односу на претходну годину, да би се 2005. године повећао за 37%. Током 2005. године Словачка је примила дознаке за око 80% веће него 2004. године.

Графикон 7. Прилив дознака у транзиционим земљама у млн. \$
у периоду 2000-2014. године

Извор: приказ аутора на основу података из базе World Development Indicators

Ове промене делимично се могу објаснити великим краткорочним одливом радне снаге из ових земаља у старе чланице ЕУ, посебно у Велику Британију, Ирску и Шведску. Да се приступање Европској унији одразило на обим дознака потврђује структура прилива дознака према земљама из којих се дознаке шаљу. У укупном приливу дознака у Пољску, учешће дознака из Велике Британије повећано је са 16% 2004. године на 25% у 2007. години. У истом периоду удео дознака из Ирске је скоро утростручен (удео је повећан са 8% 2004. године на 23% 2007. године).²¹²

До 2008. године у скоро свим земљама ЗНД-а бележена је двоцифрена стопа раста дознака. Највећи износ дознака за већину ових земаља потиче из других земаља ЗНД-а, посебно из Русије. Трећина прилива дознака у Украјини остварена је из Русије. Од укупног износа дознака у Молдавији, 63,7% је прилив из земаља ЗНД-а од чега 91% дознака потиче из Русије.²¹³ Обим дознака у земљама ЗНД-а нагло је повећан 2007. године у односу на 2006. годину (са 5.993 на 11.812 милиона долара). Највећи део овог раста односи се на петоструко повећање дознака у Украјини које је пре резултат побољшаног система

²¹² Centre for Social and Economic Research. (2012). The economic benefits of remittances: A case study from Poland. p. 14

²¹³ Stratan, A., Chistruga, M., Clipa, V., Fala, A., Septelici, V. (2013). The Development and the Side Effects of Remittances in the CIS Countries: the Case of Republic of Moldova. CARIM East-Research Report 2013/25, p. 10

прикупљања података о дознакама од стране централне банке него стварних промена у понашању пошиљалаца дознака.²¹⁴ У истој години нагло је повећан обим дознака у Таџикистану (за 80% у односу на 2006. годину) и Азербејџану (за 60%).

У земљама југоисточне Европе дознаке су се у просеку увећавале за 20% до 30% годишње до 2005. године када њихова стопа раста постаје једноцифрена. Од 2000. године оне постају стабилан извор спољног финансирања пре свега у Републици Србији, Босни и Херцеговини и Албанији. Међутим, под утицајем светске економске кризе прилив дознака бележи пад. У Републици Србији је већ 2007. године прилив смањен за 35% у односу на претходну годину. У 2008. години дознаке су износиле 2.710 милиона долара што је за 11,6% мање него 2007. године. Поред Републике Србије, пад дознака био је присутан и у Босни и Херцеговини (22%), док је смањење дознака у Албанији било релативно благо (12%) у поређењу са другим земљама. Разлози смањења дознака су раст стопе незапослености у имиграционим, претежно европским земљама који се одразио на ниво дохотка емиграната и њихов животни стандард.

Смањење дознака под утицајем економске кризе постало је изазов за земље ЗНД-а које у великој мери зависе од њиховог прилива. Погоршање економске ситуације у Русији, посебно у грађевинском и трговинском сектору где је запослен највећи број имиграната, одразило се на обим дознака. Током 2009. године прилив дознака у Таџикистан смањен је за 30% у односу на претходну годину, док је у Молдавији пад прилива износио 27%.

Сличан тренд у кретању дознака присутан је и у новим чланицама ЕУ. Највећи пад дознака остварен је у Румунији, где је прилив умањен за 47% у односу на 2008. годину. Износ прилива дознака значајно је смањен и у Пољској (22%), Бугарској (17%) и Словачкој (15%). У балтичким земљама, које су у претходном периоду имале значајне емиграционе токове, прилив дознака такође је смањен. У 2009. години у Литванију је послато за 20% мање дознака у односу на претходну годину, док је у Естонији пад дознака износио 16%. Разлози преполовљених прилива дознака у Румунији постају јасни ако се има у виду да највећи број емиграната ради у Италији и Шпанији где је стопа незапослености

---

²¹⁴ Kupets, O. (2012). The Development and the Side Effects of Remittances in the CIS Countries: the Case of Ukraine. CARIM East-Research Report 2012/02.

имиграната 2010. године износила 30,2%. У Ирској и Великој Британији, које су примиле значајан број емиграната из нових чланица, стопа незапослености такође је достигла висок ниво (13,7% односно 9,6% у 2010. години).²¹⁵

Након почетног пада, у већини земаља прилив дознака је стабилизован. Под утицајем раста цене нафте и побољшања економске ситуације у Русији, повећан је обим дознака у земљама ЗНД-а. Током 2013. године највећи износ дознака примили су Украјина и Таџикистан чија зависност од дознака је постала још интензивнија с обзиром да је њихово учешће у БДП-у Таџикистана повећано на 48%.²¹⁶ Криза у еврозони и слаб економски опоравак у европским земљама узроковао је наставак тренда пада обима дознака у земљама југоисточне Европе и већини нових чланица ЕУ.

5.2. ПРИЛИВ ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА У СРБИЈУ

Податке о приливу дознака из иностранства објављује Народна банка Србије у платном билансу. У складу са променама које су настале усвајањем нове методологије обрачуна дознака дефинисане у шестом издању Приручника за израду платног биланса и међународне инвестиционе позиције, у платном билансу Србије од 2007. године приказују се лични трансфери као извор секундарног дохотка. Лични трансфери су дефинисани као текући трансфери између резидентних и нерезидентних домаћинстава. У оквиру ових трансфера издвојено се приказују дознаке радника као једна од компоненти.

Један од основних проблема обухвата и мерења дознака односи се на неукључивање дознака које у емиграционе земље стижу неформалним каналима. Народна банка Србије увећава прилив дознака за процену нерегистрованих дознака применом утврђене методе.²¹⁷ Поред података о трансакцијама дознака које достављају банке додаје се и износ неформалних дознака процењен на основу откупљених девизних средстава у мењачницама. Међутим, ову процену додатно

---

²¹⁵ Eurostat Database. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

²¹⁶ World Bank. (2013). Migration and Remittances Flows: Recent Trends and Outlook, 2013-2016. Migration and Development Brief 21, p. 15

²¹⁷ Народна банка Србије. (2016). Методолошка објашњења. Платни биланс Републике Србије.

компликује куповина девиза од становништва, које велики обим девизних средстава држи у облику готовине, као и сиви канали прилива девиза.²¹⁸ Из тог разлога, подаци о дознакама не исказују прецизне већ приближне износе. Услед примене различите методологије процене дознака присутна је разлика између података Народне банке Србије и Светске банке.

Табела 14. Прилив дознака у Србију, 2000-2015. године

година	НБС у млн. €	Светска банка у млн. \$	година	НБС у млн. €	Светска банка у млн. \$
2000.	512	1.132	2008.	2.294	3.544
2001.	405	1.698	2009.	3.190	4.648
2002.	520	2.089	2010.	2.983	4.118
2003.	779	2.661	2011.	2.706	3.960
2004.	988	4.129	2012.	2.598	3.549
2005.	1.182	4.650	2013.	2.856	4.025
2006.	-	4.703	2014.	2.604	3.696
2007.	2.625	3.765	2015.	2.856	3.358*

Напомена: * процена

Извор: Народна банка Србије, <http://www.nbs.rs>; Jovičić, M. Dragutinović Mitrović, R., (2006). Macroeconomic Analysis of Causes and Effects of Remittances: A Panel Model of the SEE Countries and the Case Study of Serbia.; World Development Indicators.

С обзиром на обимне емиграционе токове у последњих неколико деценија, од 2000. године Србија бележи значајан прилив дознака из иностранства. Према подацима Светске банке, у периоду 2000-2006. године Србија остварује повећање прилива дознака по просечној годишњој стопи раста од 28%. Стабилно повећање ових новчаних токова присутно је све до појаве светске економске кризе. Утицај економске кризе на смањење могућности мигрирања и раст стопе незапослености емиграната у дестинационим земљама одразио се на величину прилива дознака из иностранства. Раст прилива дознака прекинут је у 2008. години када је њихов обим смањен за 13% (подаци НБС у Табели 14). У периоду 2007-2015. године прилив дознака је релативно стабилан уз одступања навише у 2009, 2013. и 2015. години што је одраз њиховог контрацикличног карактера. Након благог смањења

²¹⁸ Васиљевић, Б. (2009). Утицај дознака на економски и социјални развој у Србији. *Годишњак 2009*, стр. 203.

у 2010. години за 6,5% у односу на претходну годину, прилив дознака у наредним годинама је на нивоу који је још увек виши у односу на период пре светске економске кризе (2007. годину).

Структура прилива дознака према земљама порекла показује да највећи део дознака пристиже из Немачке (32%), Аустрије (16%), Швајцарске (9,6%) и Француске (7,7%) које су традиционалне земље пријема највећег броја емиграната из Србије. Значајан удео у структури дознака припада широкој категорији „остале земље“ (17%) указујући на дисперзију дестинација српских емиграната. Међутим, на основу података приказаних у Табели 15 могуће је уочити извесне промене које су настале у посматраном периоду. Значајно је смањен прилив дознака из Немачке, Аустрије и Шведске, док је истовремено повећан износ ових новчаних токова из Швајцарске. У 2014. години регистрован износ дознака из Немачке мањи је за 17% у односу на 2007. годину. Исте године остварен је најнижи прилив из Аустрије који је скоро за половину мањи него пред почетак економске кризе.

Табела 15. Прилив дознака у Србију по земљама, 2007-2014. године, у млн. €

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Немачка	858	764	1.188	1.063	913	829	910	629
Аустрија	423	318	560	501	479	436	479	234
Швајцарска	256	240	348	336	322	325	357	380
Француска	206	177	275	253	218	218	230	225
Шведска	109	89	146	135	111	104	110	27
Хрватска	78	84	85	91	94	98	100	201
САД	86	77	75	75	74	87	95	123
Руска Федерација	86	83	79	73	43	61	80	126
Италија	61	59	67	59	50	50	60	60
Грчка	40	32	47	44	38	38	46	23
Остале земље	455	417	377	425	451	356	389	546
Укупно	2.657	2.342	3.248	3.056	2.795	2.600	2.856	2.604

Извор: Народна банка Србије, http://www.nbs.rs/internet/cirilica/15/mediji/faq/20160201_odgovor.html

С друге стране, обим дознака из Швајцарске показује релативно стабилан раст, што је узроковало повећање удела дознака из ове земље на 14,6%. Такође, прилив дознака из „осталих земаља“ се повећава, услед чега је њихово учешће у укупним дознакама достигло 21% на крају посматраног периода. Приметан је раст обима дознака из САД и Руске Федерације, где се више користе формални канали

слања новца имајући у виду географску удаљеност. При анализи података о дознакама из европских земаља треба имати у виду резултате претходних истраживања која указују на велику заступљеност неформалних облика слања дознака, а тиме и потцењеност званичних података. На пример, Lerch и сарадници наводе да се у 75% случајева слања дознака из Швајцарске у Србију користе неформални канали у виду кеш курира (пријатељи, чланови породице који путују у Србију, возачи аутобуса).²¹⁹

Посматрајући висину учешћа дознака у БДП-у Србије могуће је уочити сличне трендове кретања који су присутни и код њиховог обима. До појаве светске економске кризе дознаке су имале двоцифрен удео у БДП-у, услед чега се Србија у појединим годинама сврставала међу 20 земаља света са највећом заступљеношћу дознака у БДП-у. У 2007. и 2008. години висина удела дознака нагло је смањена за 40% односно 23%. У периоду 2009-2014. године дознаке у просеку чине 9,3% БДП-а.

Табела 16. Поређење удела дознака и СДИ у БДП-у Србије, 2000-2014. године

Година	Удео дознака у БДП-у	Удео СДИ у БДП-у	Година	Удео дознака у БДП-у	Удео СДИ у БДП-у
2000.	17,3	0,8	2008.	7,2	8,2
2001.	13,8	1,4	2009.	10,9	6,9
2002.	12,9	3,5	2010.	10,4	4,3
2003.	12,6	6,6	2011.	8,5	10,6
2004.	16,6	4,1	2012.	8,7	3,1
2005.	17,7	7,8	2013.	8,8	4,5
2006.	15,4	16,2	2014.	8,4	4,6
2007.	9,3	11,0			

Извор: World Development Indicators

Међутим, ако се упореди прилив дознака са другим токовима иностраног капитала, конкретно страним директним инвестицијама (СДИ), могуће је уочити да су до 2005. године дознаке имале знатно већи удео у БДП-у у односу на СДИ.

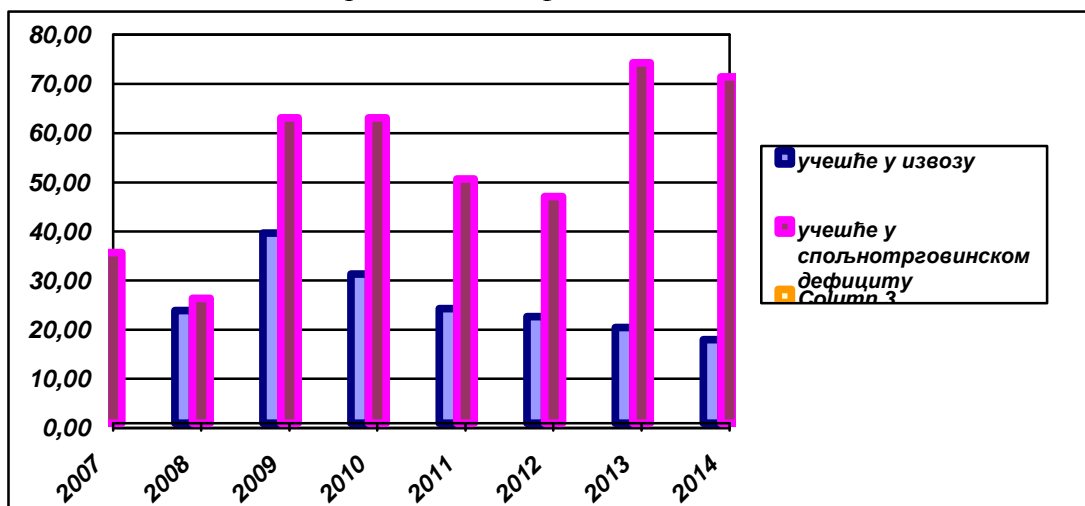
²¹⁹ Lerch, M., Dahinden, J., Wanner, P. (2006). Remittance Behaviour of Serbian Migrants living in Switzerland. Swiss Forum for Migration and Population Studies, SFM Studies 51, p. 113.

У кризним условима дознаке су такође показале већу стабилност од прилива СДИ, мање осцилације у реаговању на спољне економске шокове и контрацикличност у периоду оштрије рецесије 2009. и 2010. године. Током периода 2007-2014. године дознаке су у просеку износиле 9,02% БДП-а што је знатно изнад просечног учешћа СДИ у БДП-у од 6,65% за дати период (Табела 16).

И поред наведеног, у економској литератури се више истиче значај СДИ за развој привреде Србије, док је утицај дознака недовољно разматран. Могући разлози налазе се у чињеници да су СДИ усмерене у производне инвестиције и директно доприносе привредном расту и повећању запослености. С друге стране, дознаке су приватни трансфер новца који у мањем обиму прима велики број појединаца и користи већином за финансирање надпросечне потрошње. У Србији су недовољно развијени одговарајући канали усмеравања дознака у инвестиције.²²⁰

Графикон 8. Учешће дознака у вредности извоза роба и услуга и спољнотрговинског дефицита, 2007-2014. године

Извор: прорачун аутора на основу података Народне банке Србије

Развој тржишно-оријентисане економије и реструктурирање привреде резултирали су, између осталог, стварање растућег трговинског дефицита. Поред прихода од приватизације, иностраних кредита и страних директних инвестиција,

²²⁰ Глигорић, М., Јанковић, И. (2015). Могућности унапређења економског потенцијала дознака у Србији. *Квартални монитор*, бр. 43, стр. 48.

прилив дознака из иностранства такође има значајну улогу у финансирању дефицита текућег биланса. У 2014. години дознаке су покривале 71% спољнотрговинског дефицита. У периоду 2007-2014. године дознаке су у просеку износиле 26% годишње вредности извоза добара и услуга, што значи да у облику дознака пристиже петина прилива девизних средстава које Србија остварује путем извоза (Графикон 8).

У односу на макро податке, бољи увид у обим токова дознака из иностранства пружа анкетирање домаћинстава у емиграционим земљама. Подаци добијени анкетирањем обухватили би и неформалне токове дознака и омогућили утврђивање њиховог стварног обима. Републички завод за статистику објављује податке о дознакама на нивоу домаћинстава који су прикупљени спровођењем Анкете о потрошњи домаћинстава.

У периоду од 2006. до 2014. године просечан прилив дознака у Републику Србију износио је 680 динара месечно по домаћинству што представља у просеку 1,44% укупног дохотка по домаћинству. Домаћинства у руралним областима примају већи износ дознака (у просеку 804,2 динара) у односу на примаоце из урбаних средина (просечан месечни износ 596 динара). Релативан однос дознака према укупном дохотку руралних домаћинстава је стабилан (изнад 2%) уз мање осцилације наниже 2008., 2011., 2012. и 2014. године.

Посматрано према регионима, највећи прилив дознака присутан је у региону Јужне и Источне Србије, где су домаћинства у просеку примала 992 динара месечно током посматраног периода. У овом региону заступљеност дознака у дохотку такође је највиша (у просеку 2,35%), делом и због ниских зарада становништва. То је посебно уочљиво међу руралним домаћинствима Јужне и Источне Србије, где дознаке у просеку достижу 3,13% дохотка. Значајан просечан износ дознака примају и домаћинства у Војводини (736 динара) који чини 1,55% укупног дохотка. Дознаке су најмање заступљене у дохотку домаћинстава Београдског региона (0,74%), који је уједно и једини регион у којем већи износ дознака примају домаћинства у градским насељима него у руралним (Табела 17). На основу претежне заступљености дознака у областима са ниским дохотком и међу руралним домаћинствима, могуће је претпоставити да се дознаке

више користе за обезбеђивање додатних потрошних добара, уз ниску усмереност ка улагању у производне активности.

Табела 17. Приходи из иностранства по домаћинству, месечни просек у динарима, 2006-2014. године

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Република Србија	569	549	546	702	601	705	835	895	717
градска насеља	447	377	558	567	655	671	694	754	645
остала насеља	744	795	530	895	524	754	1.037	1.124	835
Београдски регион	305	363	334	341	390	388	515	588	650
градска насеља	263	363	354	347	467	432	602	641	705
остала насеља	515	363	231	312	0	167	80	318	366
Војводина	520	559	473	646	644	792	834	1.384	774
градска насеља	325	438	611	552	752	632	827	921	627
остала насеља	787	725	285	774	496	1.012	843	2.108	1.004
Шумадија и Западна Србија	688	575	289	785	456	727	529	464	673
градска насеља	691	302	399	847	677	1.036	452	537	744
остала насеља	685	817	190	730	259	452	597	393	604
Јужна и Источна Србија	754	693	1.162	1.034	935	892	1.528	1.151	778
градска насеља	657	401	1.005	639	805	717	936	962	447
остала насеља	852	984	1.319	1.428	1.066	1.066	2.119	1.372	1.166

Извор: Републички завод за статистику

**III УЛОГА ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА У
УБЛАЖАВАЊУ ПРОБЛЕМА СИРОМАШТВА**

1. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКА РАЗМАТРАЊА О УТИЦАЈУ ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА НА СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА

1.1. ТЕОРИЈСКИ ПРИКАЗ УЛОГЕ ДОЗНАКА У СМАЊЕЊУ СИРОМАШТВА

Бројна емпиријска истраживања потврђују да домаћинства примаоци користе дознаке најчешће за куповину потрошних добара, што доприноси расту њиховог животног стандарда ублажавајући сиромаштво или смањујући ризик од сиромаштва. Теоријско објашњење утицаја дознака на ублажавање сиромаштва почива на мотиву алтруизма као једног од основних подстицаја емиграната да шаљу новац члановима породице, родбини и пријатељима у матичној земљи. У овом делу рада теоријска анализа утицаја алтруизма на слање дознака које доприноси смањењу сиромаштва биће приказана ослањајући се на модел који је разрадио Shimada.²²¹

У оквиру модела посматра се домаћинство у матичној земљи чији један члан је емигрирао на рад у дестинациону земљу, док су остали чланови у матичној земљи. Модел полази од следећих претпоставки:

- 1) алтруизам између мигранта и чланова породице је узајаман, при чему се ниво алтруизма мигранта према члановима породице разликује од нивоа алтруизма чланова према њему.
- 2) доходак мигранта (W_M) је дата величина, с тим да део дохотка мигрант шаље у облику дознака чији износ је одређен мигрантовим настојањем да максимизира корисност своје потрошње - $\ln(W_M - R)$.
- 3) чланови породице примљене дознаке троше на потрошњу или на инвестиционе активности

Узимајући у обзир алтруизам мигранта према члановима породице, функција корисности потрошње мигранта зависи од функције корисности потрошње чланова породице и његове директне корисности, што се може изразити као:

---

²²¹ Shimada, A. (2011). The Role of Altruism in Sending and Spending Remittances. *Journal of East Asian Economic Integration*. Vol. 15 No. 2, pp. 73-76.

$$U_M = (1 - \beta_M) \ln(W_M - R) + \beta_M U_H$$

при чему β_M изражава ниво алтруизма мигранта према члановима породице. Функција корисности потрошње чланова породице може се изразити као:

$$U_H = (1 - \beta_H) \ln W_H + \beta_H U_M$$

где $\beta_H \neq \beta_M$ представља ниво алтруизма чланова породице према мигранту. Њихове функције корисности потрошње могу се даље представити:

$$U_M = (1 - \alpha_M) \ln(W_M - R) + \alpha_M \ln W_H,$$

$$U_H = (1 - \alpha_H) \ln W_H + \alpha_H \ln(W_M - R)$$

при чему $\alpha_M = \beta_M (1 - \beta_H) / (1 - \beta_M \beta_H)$, $\alpha_H = \beta_H (1 - \beta_M) / (1 - \beta_H \beta_M)$. Што је већи ниво алтруизма мигранта према члановима породице, он више вреднује њихову корисност потрошње и обрнуто. Већи ниво алтруизма чланова породице према мигранту претпоставља да они више вреднују корисност његове потрошње.

Уколико чланови домаћинства одлуче да дознаке користе за инвестиционе активности ($I_H = R$) оствариће доходак $W_H + hR$ при чему h представља константу. У том случају њихова функција корисности може се изразити на следећи начин:

$$U_H = (1 - \alpha_H) \ln(W_H + hR_{inv}) + \alpha_H \ln(W_M - R_{inv}) (\equiv U_{Hinv})$$

$$U_{Hinv} = \ln W_H + (1 - \alpha_H) \ln \alpha_M + \alpha_H \ln(1 - \alpha_M) + \ln(1 + kh) + \alpha_H \ln(1/h)$$

где је k константа која показује да доходак остварен у дестинационој земљи износи k пута доходак остварен у одсуству инвестиција у матичној земљи.

Када чланови домаћинства користе дознаке за потрошњу њихова функција корисности има следећи облик:

$$U_H = (1 - \alpha_H) \ln(W_H + hR_{con}) + \alpha_H \ln(W_M - R_{con}) (\equiv U_{Hcon})$$

$$U_{Hcon} = \ln W_H + (1 - \alpha_H) \ln \alpha_M + \alpha_H \ln(1 - \alpha_M) + \ln(1 + k)$$

тако да разлика између функција корисности приликом употребе дознака за инвестиције и потрошњу износи:

$$U_{Hinv} - U_{Hcon} = \ln(1 + kh) - \ln(1 + k) + \alpha_H \ln(1/h)$$

Знак једначине на десној страни не може се уопштено одредити, што значи да чланови породице некад користе дознаке за инвестиције, а некад за потрошњу. То значи да постоји ниво алтруизма чланова породице према мигранту β_H при којем $U_{Hinv} - U_{Hcon}$ је једнако нули и тај ниво се означава као β'_H , $0 < \beta'_H < 1$. Ако је $0 < \beta_H < \beta'_H$ чланови породице остварују већу корисност инвестирајући дознаке и тада ће се одлучити да дознаке користе за инвестиционе активности. Уколико је $\beta'_H < \beta_H < 1$ они остварују већу корисност трошећи дознаке и у том случају дознаке ће употреби за набавку потрошних добара. Ниво корисности потрошње чланова породице је већи односно корисност потрошње мигранта је мања уколико се дознаке користе за инвестиционе активности јер је $R_{inv} > R_{con}$.

Према овом моделу, одлука чланова породице да ли ће дознаке користити за инвестиције или за потрошњу зависи од нивоа њиховог алтруизма према мигранту. Ако чланови породице имају нижи ниво алтруизма према мигранту њихова функција корисности је преовлађујућа, односно они дознаке користе за инвестиционе активности које ће њима обезбедити већи ниво дохотка, а самим тим и већу потрошњу. Уколико чланови породице имају виши ниво алтруизма према мигранту, они ће дознаке користити за потрошњу, јер тада мигрант треба да пошаље мањи износ дознака него у случају њиховог инвестирања, што значи да мигранту већи део дохотка остаје на располагању за потрошњу (пример родитеља који, и поред потребне финансијске подршке, заинтересовани су за виши ниво потрошње своје деце-миграната). Виши ниво узајамног алтруизма између миграната и чланова породице има за резултат слање већег износа дознака које чланови породице користе за већу потрошњу добара и услуга, што доприноси расту њиховог благостања, односно може ублажити проблем сиромаштва.

1.2. МЕТОДИ ОЦЕНЕ УТИЦАЈА ДОЗНАКА НА СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА

Методологија која се користи у истраживањима утицаја дознака на сиромаштво у значајној мери је ограничена расположивошћу података о показатељима сиромаштва и дознакама. У постојећој литератури разликују се две групе метода у зависности од тога да ли се користе агрегатни подаци о дознакама или подаци прикупљени на нивоу домаћинства. Употреба агрегатних података омогућава оцену макроекономских ефеката дознака на сиромаштво применом различитих економетријских модела. Уколико се користе подаци о висини дознака које примају појединачна домаћинства, њихов утицај на сиромаштво анализира се полазећи од нивоа потрошње у условима одсуства дознака. На основу потрошње домаћинства без дознака из иностранства изводе се претпостављени показатељи сиромаштва. Поређењем претпостављених са реалним показатељима сиромаштва оцењује се допринос дознака смањењу сиромаштва.

1.2.1. Макроекономски приступ

Истраживање макроекономског утицаја дознака на показатеље сиромаштва врши се применом различитих економетријских модела, што захтева претходно разматрање одређених питања. Нека од њих се односе на избор варијабле које ће бити коришћене у моделу, избор одговарајућег економетријског модела и начин решавања потенцијалних економетријских проблема (проблем ендегености, хетероскедастичности, аутокорељације).

У постојећим моделима којима се оцењује утицај дознака на сиромаштво, као зависне варијабле коришћени су показатељи сиромаштва из класе коју су предложили Foster, Greer и Thorbecke. То су најчешће коришћен показатељ: стопа сиромаштва и показатељи интензитета сиромаштва, дубина и оштрина сиромаштва. Основна независна варијабла у моделу чији се утицај и испитује је износ годишњег прилива дознака из иностранства у посматране земље. У већини модела, за варијаблу дознаке из иностранства коришћена је шира дефиниција по

којој оне представљају суму примљених дознака радника, компензација запослених и миграционих трансфера. Ужа дефиниција дознака којом је изостављена трећа компонента (миграциони трансфери) примењена је у истраживањима Adenutsi-ја²²² и Katsushi-ја и сарадника²²³. Такође, у појединим моделима користи се логаритмована вредност учешћа дознака у БДП-у, док други модели садрже логаритмовану вредност висине прилива дознака по становнику.

У погледу избора независних варијабли које утичу на ниво сиромаштва, економетријски модели у досадашњој литератури разликују се, пре свега, према обухватности. У истраживањима UNCTAD-а,²²⁴ Adams-а и Page-а,²²⁵ Gupta-е и сарадника²²⁶ и Le Goff-а²²⁷ коришћен је основни модел детерминисаности сиромаштва у који су као независне варијабле, поред дознака, укључени реални БДП *per capita* и Gini коефицијент којим се изражава степен неједнакости у расподели дохотка друштва. Овим моделом се претпоставља да привредни раст узрокује смањење сиромаштва, као и да начин дистрибуције дохотка утиче на ниво сиромаштва. Виши Gini коефицијент указује на повећану неједнакост у расподели дохотка односно виши ниво сиромаштва. Резултати ових истраживања показују да наведене варијабле имају статистички значајан утицај на показатеље сиромаштва, уз очекиване предзнаке.

Поред основног модела, у емпиријској литератури присутни су и модели којима је сиромаштво шире детерминисано већим бројем независних варијабли. Поједини аутори су, осим БДП-а *per capita* и Gini коефицијента, у истраживања укључили низ макроекономских варијабли од утицаја на привредни раст као што су показатељи трговинске размене робе и услуга, стопа инфлације, јавна потрошња, прилив страних директних инвестиција. Утицај трговинске либерализације на ниво сиромаштва је противуречан и на основу резултата досадашњих истраживања не може се извести јасан закључак о присуству

---

²²² Adenutsi, E.D. (2011). Do remittances alleviate poverty and income inequality in poor countries? Empirical evidence from Sub-Saharan Africa. MPRA Paper No. 37130, p. 20.

²²³ Katsushi, S.I., Raghav, G., Abdilahi, A., Nidhi, K. (2012). Remittances, growth and poverty: New evidence from Asian countries. 15th Occasional Paper by the Asia and the Pacific Division, IFAD, p. 31.

²²⁴ UNCTAD. (2011). Impact of Remittances on Poverty in Developing Countries.

²²⁵ Adams, H.R., Page, J. (2005). Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries?. *World Development*, Vol. 33, No. 10.

²²⁶ Gupta, S., Pattillo, A.C., Wagh, S. (2009). Effect of Remittances on Poverty and Financial Development in Sub-Saharan Africa. *World Development*, Vol. 37 No. 1.

²²⁷ Le Goff, M. (2010). How Remittances Contribute to Poverty Reduction: a Stabilizing Effect. CERDI, Etudes et Documents, E.2010.08.

позитивних или негативних ефеката. Anyanwu и Erhijakpor²²⁸ проналазе да либерализација трговине и стопа инфлације имају позитиван и статистички значајан утицај на показатеље сиромаштва у афричким земљама. Jongwanich²²⁹ је такође установио да су ефекти инфлације на ниво сиромаштва позитивни и статистички значајни уз ризик грешке од 1%. С друге стране, Adenutsi²³⁰ и Vargas-Silva и сарадници²³¹ нису потврдили да веће учешће извоза и увоза у БДП-у и стопа инфлације имају значајне ефекте на сиромаштво. Резултати истраживања Adenutsi-а показују да на ниво сиромаштва у афричким земљама значајнији утицај имају висина јавне потрошње и прилива страних директних инвестиција.

Имајући у виду мултидимензионалност проблема сиромаштва, у појединим моделима се поред макроекономских варијабли користе и показатељи људског развоја. Jongwanich (2007) уводи индекс људског развоја (Human Development Index) у модел као детерминанту сиромаштва, док Adenutsi (2011) користи учешће деце која су наставила образовање након основне школе у популацији одговарајућег школског узраста као показатељ акумулације људског капитала. На основу резултата могуће је закључити да обе варијабле имају негативан статистички значајан утицај на показатеље сиромаштва, уз ризик грешке од 1%.

Поред варијабли које се укључују у модел, избор одговарајућег економетријског модела такође представља значајно методолошко питање. Распољивост података о показатељима сиромаштва у одређеној мери опредељује и избор економетријског модела који ће се у истраживању применити. Недостатак података за поједине године отежава формирање временских серија, услед чега поједини аутори (Adams и Page (2005), Gupta и сарадници (2009), Anyanwu и Erhijakpor (2010)) врше *cross-section* регресиону анализу примењујући метод обичних најмањих квадрата (OLS метод). Међутим, у циљу повећања информативности одређени број аутора (Le Goff (2010), Vargas-Silva и сарадници (2009), Katsushi и сарадници (2012), Adenutsi (2011), Jongwanich (2007)) определили

---

²²⁸ Anyanwu, C.J., Erhijakpor, O.E.A. (2010). Do International Remittances Affect Poverty in Africa?. *African Development Review*. Vol. 22 No. 1, p. 79.

²²⁹ Jongwanich, J. (2007). Workers Remittances, Economic Growth and Poverty in Developing Asia and the Pacific Countries. UNESCAP Working Paper 07/01, p. 11.

²³⁰ Adenutsi, E.D. (2011). Do remittances alleviate poverty and income inequality in poor countries? Empirical evidence from sub-Saharan Africa. MPRA Paper No. 37130, p. 14.

²³¹ Vargas-Silva, C., Jha, S., Sugiyarto, G. (2009). Remittances in Asia: Implications for the Fight against Poverty and the Pursuit of Economic Growth. ADB Economics Working Paper Series No. 182, p. 15.

се за примену модела панела, којима се поред анализе структуре врши и анализа промена у структури током времена. Недостатак података о показатељима сиромаштва одређених земаља за поједине периоде условио је да се махом користе небалансирани панели или просечни панел подаци за петогодишње периоде, уместо годишњих панел података.

Значајан проблем код примене наведених модела односи се на могућност постојања симултане везе између показатеља сиромаштва и дознака из иностранства. Дознаке из иностранства могу смањити сиромаштво, али и ниво сиромаштва може утицати на обим прилива дознака. Уколико се истовремени обострани утицај дознака и показатеља сиромаштва не узме у обзир, оцене модела добијене применом метода обичних најмањих квадрата биће пристрасне и неконзистентне. Из тог разлога се у појединим истраживањима, уместо метода обичних најмањих квадрата, примењује метод тростепених најмањих квадрата. Овај метод захтева познавање тачне спецификације свих једначина модела, јер се грешка у спецификацији преноси на цео систем једначина.

Метод тростепених најмањих квадрата коришћен је у истраживањима UNCTAD-а (2011) и Gupta-е и сарадника (2009). При дефинисању детерминанти дознака из иностранства Gupta и сарадници²³² полазе од варијабли које су претходним емпиријским истраживањима дефинисане као значајни мотивациони фактори слања дознака. То су показатељи сиромаштва, учешће извоза и увоза у БДП-у, просечан број година школовања међу становништвом старијим од 25 година као показатељ образовања, географска удаљеност земље примаоца дознака од OECD земље са највећим бројем миграната из дате емиграционе земље, вештачка варијабла за постојање дуалног девизног тржишта у земљи примаоцу дознака и обим прилива дознака из претходне године. Међутим, статистички значајан утицај показале су само променљиве: дознаке из претходне године, либерализација трговинских токова и показатељи сиромаштва. У истраживању UNCTAD-а²³³ ове три варијабле такође су коришћене у једначини која детерминише дознаке, уз стопу писмености међу одраслом популацијом. Резултати истраживања потврдили су да обим дознака претходне године и

---

²³² Gupta, S., Pattillo, A.C., Wagh, S. (2009). Effect of Remittances on Poverty and Financial Development in Sub-Saharan Africa. *World Development*. Vol. 37 No. 1., p 109.

²³³ UNCTAD. (2011). Impact of Remittances on Poverty in Developing Countries, pp. 20-21.

либерализација трговине имају статистички значајне ефекте на прилив дознака, с тим што показатељ трговинских токова губи статистичку значајност када се у узорак укључе само земље чије је учешће дознака у БДП-у веће од 5%.

Adams и Page²³⁴ су у истраживању користили метод инструменталних варијабли. Да би се нека варијабла сматрала одговарајућом за употребу као инструмент мора испунити одређене услове. Пре свега, неопходно је да инструмент буде независан од случајне грешке модела, високо корелисан са варијаблом коју треба да замени, а да при том није перфектно корелисан са осталим варијаблама у моделу.²³⁵ Инструмент за дознаке може бити варијабла која је високо корелисана са дознакама, а да нема директан ефекат на сиромаштво. Одређивање инструмената за дознаке подразумева теоријско познавање детерминанти дознака из иностранства. При избору инструмената они су пошли од резултата емпиријских истраживања који указују да географска удаљеност између имиграционе и земље порекла миграната има негативан статистички значајан утицај на обим спољних миграција, а тиме и на прилив дознака. Из тог разлога, као први инструмент они користе удаљеност између највећих области из којих се шаљу дознаке (САД, OECD европске земље) и земаља прималаца дознака.

Такође, теорија људског капитала истиче ниво образовања као значајну детерминанту миграционог одлучивања. Образованији мигранти имају веће могућности запошљавања и остваривања већих зарада у имиграционим земљама. Имајући ово у виду, за други инструмент они бирају показатељ образовања, проценат становништва изнад 25 година старости који има завршену средњу школу у земљи која прима дознаке. Као трећи инструмент користе показатељ стабилности владе у земљама примаоцима дознака, полазећи од претпоставке да нестабилни политички и економски услови утичу на раст прилива дознака услед алтруистичких мотива. Међутим, при коришћењу сва три инструмента само су географска удаљеност и образовање показали статистички значајан утицај, односно показатељ стабилности владе био је слаб инструмент. У другим

---

²³⁴ Adams, H.R., Page, J. (2005). Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries?. *World Development*. Vol. 33, No. 10, pp. 1652-1657.

²³⁵ Јовичић, М., Драгутиновић- Митровић, Р. (2011). *Економетријски методи и модели*. Центар за издавачку делатност, Економски факултет Београд, стр. 104.

истраживањима утицаја дознака, поред ових инструмената примењују се и заједнички језик у емиграционој и имиграционој земљи као показатељ заједничке културе, обим дознака из претходних година. Посебан проблем наведених инструменталних варијабли (географска удаљеност, култура) јесте њихова константност у времену, услед чега се не могу користити као валидни инструменти у панел моделима.

У истраживањима која користе панел податке све чешће се примењују динамички модели панела засновани на методу уопштених момената (енг. *Generalised Method of Moments - GMM*). Употреба динамичких модела посебно је присутна у условима када је код панел података број јединица посматрања већи у односу на дужину посматраног периода. У овим моделима се као инструменти користе доцње варијабле из самог модела. Anyanwu и Erhijakpor²³⁶ у истраживању примењују двоетапни GMM метод који су предложили Arellano и Bond, користећи као инструменте прву и другу доцњу променљиве дознаке из иностранства. Двоетапни GMM метод омогућава добијање робустних стандардних грешака оцена у присуству хетероскедастичности. Валидност инструмената тестира се применом F теста којим се утврђује статистичка значајност инструмената у детерминисању независне променљиве коју замењују. Други тест валидности инструмената је Hansen J тест којим се тестира нулта хипотеза да инструменти нису корелисани са случајном грешком.

Adenutsi²³⁷ такође користи GMM метод, али развијен од стране Blundell-a и Bond-a, истучићи да су оцене добијене његовом применом ефикасније од оцена Arellano и Bond-овог GMM метода. Реч је о методу који омогућава примену већег броја инструмената и укључивање регресора који су константни у времену. За проверу прекомерне идентификованости једначине користи се Shargan-Hansen тест, а Arellano-Bond тестом утврђује се присуство аутокорелације другог реда.

---

²³⁶ Anyanwu, C.J., Erhijakpor, O.E.A. (2010). Do International Remittances Affect Poverty in Africa?. *African Development Review*. Vol. 22 No. 1, pp. 77-78.

²³⁷ Adenutsi, E.D. (2011). Do remittances alleviate poverty and income inequality in poor countries? Empirical evidence from sub-Saharan Africa. MPRA Paper No. 37130, p. 12.

1.2.2. Микроекономски приступ

При оцени утицаја дознака из иностранства на ублажавање сиромаштва коришћењем података на нивоу домаћинства једно од методолошких питања битно за анализу односи се на начин третирања дознака као облика дохотка. На основу прегледа емпиријске литературе могуће је навести два методолошка третмана дознака.

Прва могућност је третирање дознака као егзогеног трансфера новца. У том случају поставља се питање колики би био ниво сиромаштва да домаћинства не примају дознаке, односно износ дознака се своди на нулу. Анализа утицаја дознака на сиромаштво врши се симулацијом потрошње полазећи од претпоставке да су емигранти престали да шаљу дознаке. Потрошња домаћинства се једноставно умањује за износ дознака. На основу потрошње умањене за износ дознака рачуна се претпостављени ниво показатеља сиромаштва у условима одсуства дознака. Претпостављени ниво показатеља сиромаштва пореди се са стварним нивоом, а утврђена разлика представља ефекат дознака. Ову методу у истраживањима користили су Adams (Adams 2004, 2006), Olowa и сарадници (Olowa et al., 2013), Sobrevinas (Sobrevinas, 2013), Byase (Byase, 2012).

Међутим, примена овог метода даје поједностављену слику утицаја дознака, јер не узима у обзир потенцијалне ефекте одсуства емиграната. Посматрање дознака као егзогеног трансфера новца оправдано је у ситуацијама када домаћинства примају дознаке од лица која не представљају њене чланове (родбина, пријатељи). Уколико дознаке шаље емигрант-одсутни члан домаћинства, не узимање у обзир опортунитетних трошкова у виду пропуштене зараде коју би одсутни члан остваривао у матичној земљи може узроковати преувеличавање оцењених ефеката дознака на сиромаштво применом овог метода. Прецењеност ефеката такође произилази из претпоставке да домаћинства дознаке у целости користе за потрошњу, при чему се занемарује да се део дознака усмерава на штедњу.

Из тог разлога, други метод дознаке посматра као потенцијални супститут за зараде које би емигранти остварили кад би остали у матичној земљи. Ако би се дознаке третирале као супститут домаћој заради, утицај дознака на ниво

благостања, односно сиромаштва одређивао би се на основу предвиђања потрошње домаћинстава уз одсуство емиграционих кретања и дознака. У том случају хипотетичко питање би гласило: Колики би био ниво потрошње домаћинства да су њени чланови-емигранти остали у земљи и радили?

Третирање дознака као потенцијалног супститута за зараде подразумева утврђивање вредности потрошње у одсуству дознака и емиграције. У ту сврху регресионом анализом оцењује се потрошња домаћинстава која не примају дознаке и немају чланове који су емигранти. Као објашњавајуће променљиве при регресионом оцењивању потрошње користе се карактеристике домаћинства и носиоца домаћинства. Најчешће су то следеће детерминанте: број чланова у домаћинству, број мушких чланова старијих од 15 година, број женских чланова старијих од 15 година, број деце млађе од 5 година, број чланова домаћинства са основним образовањем, средњим образовањем односно високим образовањем, пол, старост и ниво образовања носиоца домаћинства, прикљученост домаћинства на водоводну и електричну мрежу, да ли је домаћинство из урбане или руралне области, површина земљишта коју поседује домаћинство, регион којем домаћинство припада.

Број чланова домаћинства и старост њених чланова се укључују у регресионо оцењивање, јер утичу на повећање потрошње, с тим што се претпоставља да већи број деце испод 5 година старости смањује потрошњу. Такође, просечна потрошња домаћинства у урбаним областима виша је у односу на потрошњу руралних домаћинстава. Укључивање припадности домаћинства одређеним регионима повезано је са доходном неједнакости на регионалном нивоу која је карактеристична за већину земаља у развоју.²³⁸

Оцењени регресиони коефицијенти потрошње немигрантских домаћинстава примењују се на сва домаћинства у узорку, при чему се у објашњавајуће променљиве које обухватају карактеристике домаћинства укључују и чланови који су емигрирали. Оцењена потрошња представља претпостављену потрошњу при којој су искључене дознаке и емиграција. На основу оцењене потрошње рачунају се показатељи сиромаштва у одсуству дознака и емиграција. Са тим показатељима пореде се показатељи сиромаштва

---

²³⁸ Adams, H.R. (2004). Remittances and Poverty in Guatemala. World Bank Policy Research Working Paper No. 3418, p. 9.

израчунати на основу оцењене потрошње у присуству дознака и емиграције. На основу поређења изводи се закључак о величини утицаја дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната на сиромаштво.

Ову методу у истраживањима користили су Adams (Adams 2004, 2006), Gubert и сарадници (Gubert et al. 2010), Acosta и сарадници (Acosta et al. 2008), Brown и Jimenez (Brown and Jimenez, 2008), Margolis и сарадници (Margolis et al., 2013). Међутим, треба имати у виду да метод третирања дознака као потенцијалног супститута за зараде емиграната претпоставља да су услови на тржишту рада у сценарију без емиграције исти као у стварним условима уз одвијање емиграционих кретања, што представља недостатак овог метода.²³⁹

Избор методе у одређеној мери зависи од расположивости података. Метода третирања дознака као потенцијалног супститута за зараде претпоставља да дознаке шаљу одсутни чланови-емигранти. Примена ове методе подразумева постојање података о социо-демографским обележјима емиграната. Поједини аутори су у истраживањима користили обе методе како би, између осталог, установили колика је разлика у величини ефеката дознака на сиромаштво. Acosta и сарадници су потврдили да посматрање дознака као егзогеног дохотка води прецењеном утицају дознака на показатеље сиромаштва у земљама Јужне Америке, посебно у оним државама у којима емигранти потичу из домаћинстава нижих децила дистрибуције дохотка. Они истичу примере Доминиканске Републике, Салвадора и Мексика у којима би услед одсуства дознака стопа раста индекса сиромаштва износила око 35%. Међутим, када се узме у обзир и претпоставка одсуства емиграције тада дознаке доприносе смањењу стопе сиромаштва у 6 од 11 посматраних земаља, а ефекти смањења дубине сиромаштва присутни су у свега 3 земље. У Никарагви и Доминиканској Републици утврђено је да су дознаке повезане са незнатним растом стопе сиромаштва од 0,4%. То значи да за сиромашне примаоце у овим земљама величина примљених дознака није довољна да замени губитак дохотка услед одсуства емиграната.²⁴⁰

---

²³⁹ Brown, P.C.R., Jimenez, E. (2008). Estimating the Net Effects of Migration and Remittances on Poverty and Inequality: Comparison of Fiji and Tonga. *Journal of Interantional Development*, Vol. 20 No. 4, p. 555.

²⁴⁰ Acosta, P., Calderon, C., Fajnzylber, P., Lopez, J.H. (2008). Do Remittances Lower Poverty Levels in Latin America?. In: Fajnzylber, P., Lopez, J.H. *Remittances and Development Lessons from Latin America*. World Bank, pp. 90; 94.

Користећи податке о потрошњи домаћинстава у Малију, Gubert и сарадници долазе до приближно једнаких резултата утицаја дознака на стопу сиромаштва на националном нивоу и међу руралним домаћинствима, независно од коришћене методе. Ако се дознаке посматрају као егзоген доходак, ниво стопе сиромаштва урбаних домаћинстава у њиховом одсуству био би за 1,5% већи него у случају сценарија одсуства и дознака и емиграције. Посматрано према регионима, оцењена стопа сиромаштва у одсуству дознака већа је у пет од седам региона у односу на проценат сиромашних када се дознаке третирају као потенцијални супститут за зараду емиграната.²⁴¹

С друге стране, поредећи утицај дознака на показатеље сиромаштва у Фиџију и Тонги, Brown и Jimenez су установили да су оцењени ефекти дознака значајно већи када се користи сложенија методологија третирања дознака као потенцијалног супститута. Када се дознаке третирају као егзогени извор дохотка, ниво стопе сиромаштва је за 5% у Фиџију и 7% у Тонги мањи него у случају посматрања дознака као супститутивног дохотка. То је у супротности са очекивањима да третирање дознака као егзогеног трансфера доприноси прецењености утицаја. При оцени ефеката дознака на дубину сиромаштва резултати добијени применом оба метода су слични.

Као могуће објашњење они наводе да у условима останка емиграната у матичној земљи маргинални допринос њихове зараде породичном дохотку може бити негативан, уколико је на тржишту рада висока незапосленост. У сценарију где се претпоставља да нема емиграционих кретања број чланова домаћинстава је већи, јер се укључују и одсутни емигранти. Ако је претпостављена зарада емигранта нижа од просечног породичног дохотка других чланова, укупан породични доходак *per capita* биће нижи, а самим тим и показатељи сиромаштва биће већи.²⁴²

---

²⁴¹ Gubert, F., Lassourd, T., Mesple-Somps, S. (2010). Do remittances affect poverty and inequality? Evidence from Mali. Document de Travail DT/2010-08, p. 20.

²⁴² Brown, P.C.R., Jimenez, E. (2008). Estimating the Net Effects of Migration and Remittances on Poverty and Inequality: Comparison of Fiji and Tonga. *Journal of Interantional Development*, Vol. 20 No. 4, pp. 564-565.

2. ПРЕГЛЕД РЕЗУЛТАТА ЕМПИРИЈСКИХ ИСТРАЖИВАЊА УТИЦАЈА ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА НА СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА

У емпиријским истраживањима ефеката дознака на смањење сиромаштва примењене су две групе метода, у зависности од тога да ли се користе агрегатни подаци о дознакама или подаци прикупљени на нивоу домаћинства. Сходно томе, могуће је поделити емпиријску литературу на групу студија које указују на макроекономске ефекте дознака на смањење сиромаштва и групу студија које утицај дознака на сиромаштво посматрају са микроекономског нивоа. У овом поглављу биће дат преглед резултата релевантних истраживања из обе групе, уз посебан осврт на проблеме са којима су се аутори студија суочавали у оцени ефеката.

2.1. ЕМПИРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА МАКРОЕКОНОМСКИХ ЕФЕКТА ДОЗНАКА НА СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА

Постоји свега неколико истраживања која настоје емпиријски да утврде ефекте дознака на показатеље сиромаштва применом агрегатних података. Један од разлога релативно скромне емпиријске литературе о макроекономском утицају дознака на сиромаштво је недостатак квалитетних и међусобно упоредивих података о сиромаштву у земљама у развоју, што отежава оцену показатеља сиромаштва. Поједине земље у развоју немају национално репрезентативне анкете о потрошњи домаћинства на основу којих би се израчунали показатељи сиромаштва. Adams и Page наводе податак да од 157 земаља у развоју ниског и средњег дохотка само 81 земља објављује резултате анкете о потрошњи домаћинства²⁴³. Значајан број земаља у развоју не врши континуирано анкетирање, тако да су подаци о нивоу сиромаштва доступни само за поједине године.

---

²⁴³ Adams, H.R, Page, J. (2005.) Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries?. *World Development*, Vol. 33, No. 10, p. 1647.

Подаци о обиму дознака из иностранства такође су ограничени и непоуздани. Распољивост података у значајној мери одређује избор земаља за узорак и метода који ће се користити у истраживању. Анализом емпиријских истраживања могуће је уочити да аутори, управо због ограничености података о сиромаштву, настоје да истраживањем обухвате што већи број земаља и што дужи период посматрања. Део истраживања користи узорак са великим бројем земаља у развоју, хетерогеним према висини дохотка, висини учешћа дознака у БДП-у и другим карактеристикама њихових привреда. Adams и Page (2007) користе узорак од 71 земље у развоју ниског и средњег дохотка, које су изабране на основу располољивости података. Узорак у истраживању Le Goff-a (2010) чини 65 земаља у развоју, истраживање UNCTAD-a (2011) обухвата 77 земаља у развоју, а Gupta, Pattillo и Wagh (2009) користе узорак од 76 земаља у развоју.

Друга група истраживања усмерена је на испитивање утицаја дознака на сиромаштво у земљама одређеног региона или врши испитивање на мањем узорку земаља (Hossain (2013) користи узорак од 13 земаља у развоју, Anyanwu и Erhijakpor (2010), Adenutsi (2011) испитују утицај дознака у земљама Под-Сахарске Африке, Vargas-Silva и сарадници (2009), Katsushi и сарадници (2012) и Jongwanich (2007) у земљама Азије и Пацифика). На потребу уважавања особености привреда земаља при анализи резултата указао је, између осталих, Acosta. Он је међу земљама Јужне Америке уочио значајне разлике у ефектима дознака на сиромаштво у зависности од почетног нивоа неједнакости и развоја. Према резултатима његовог истраживања, десетопоцентни раст нивоа учешћа дознака у БДП-у може смањити сиромаштво у распону од 0,04% у земљама нижег дохотка до 0,5% у земљама вишег дохотка.²⁴⁴ То указује на потребу прављења разлике међу земљама или групама земаља када се бира узорак за истраживање.

Поред располољивости података о показатељима сиромаштва за поједине земље, значајно ограничење приликом истраживања је недостатак података за поједине године, што отежава формирање временских серија. Већина аутора истраживањем обухвата период након 1980. године, јер подаци о сиромаштву за претходне године су мање доступни. Посматрани период истраживања најчешће обухвата 15, 25 или 29 година, при чему већина аутора користи петогодишње

---

²⁴⁴ Acosta, P. (2008). What is the Impact of International Remittances on Poverty and Inequality in Latin America?. *World Development*, Vol. 36, No. 1, p. 90.

просечне вредности како би ублажили проблем недостајућих података за поједине године и утицај цикличних флукуација. За посматрани период од 1993. до 2003. године Jongwanich користи просечне вредности утврђене за три трогодишња и један двогодишњи период. Такође, за поједине године за које недостају подаци о показатељима сиромаштва користи просечне вредности израчунате на основу расположивих података из претходних година.²⁴⁵ Веома је мали број истраживања која користе једногодишње балансиране панел податке.

Већина емпиријских истраживања потврђује постојање статистички значајног утицаја раста дознака из иностранства на смањење показатеља сиромаштва. Величина ефеката дознака у значајној мери се разликује што може бити последица, између осталог, квалитета података, коришћеног узорка, примењених метода истраживања. У појединим истраживањима сужавање узорка на земље које имају веће учешће дознака у БДП-у има за резултат смањење нивоа ризика грешке при утврђивању значајности утицаја променљивих и раст величине ефеката на показатеље сиромаштва.

Када је Hossain од првобитне 44 земље у развоју узорком обухватио 27 земаља чије је учешће дознака у БДП-у веће од 2%, резултати су показали да дознаке имају статистички значајан утицај на смањење процента сиромашних и дубину сиромаштва, што при првобитном узорку није био случај²⁴⁶ (Табела 18). У истраживању UNCTAD-а резултати су значајно побољшани смањењем узорка на 29 земаља у којима дознаке чине више од 5% БДП-а. Величина ефекта једнопроцентног раста учешћа дознака у БДП-у на смањење стопе сиромаштва и дубине сиромаштва повећана је са 0,09% на 0,31%. При том, ниво статистичке значајности утицаја на оба показатеља сиромаштва већа је у смањеном узорку.²⁴⁷

---

²⁴⁵ Jongwanich, J. (2007). Workers Remittances, Economic Growth and Poverty in Developing Asia and the Pacific Countries. UNESCAP Working Paper 07/01, pp. 15-16.

²⁴⁶ Hossain, I.M. (2013). An empirical investigation of the impact of foreign remittances on poverty in developing countries. http://www.wbiworldconpro.com/uploads/dhaka-conference-2013/economics/1387276441_Hossain_Mohammad_Imran_219-WRBR.pdf

²⁴⁷ UNCTAD. (2011). Impact of Remittances on Poverty in Developing Countries, pp. 20-21.

Табела 18. Резултати релевантних емпиријских истраживања

Аутор	Земље	Период	Резултати
Adams и Page (2005)	71 земља у развоју	1980-1999.	Десетоцентни раст дознака из иностранства <i>per capita</i> смањује стопу сиромаштва за 3,5%, дубину сиромаштва за 3,9% и оштрину сиромаштва за 2,8%
UNCTAD (2011)	77 земаља у развоју	1980-2008.	Раст учешћа дознака у БДП-у за 10% смањује стопу сиромаштва и дубину сиромаштва за 0,9%
Le Goff (2010)	65 земаља у развоју	1980-2005.	Десетоцентни раст дознака из иностранства <i>per capita</i> смањује стопу сиромаштва за 2,1% и дубину сиромаштва за 2,3%
Gupta, Pattillo и Wagh (2009)	76 земаља у развоју	1980-2004.	Десетоцентни раст учешћа дознака у БДП-у смањује стопу сиромаштва за 1,5% и дубину сиромаштва за 1,1%. Дознаке немају статистички значајан утицај на оштрину сиромаштва.
Hossain (2013)	27 земаља у развоју	1995-2010.	Десетоцентни раст учешћа дознака у БДП-у смањује стопу сиромаштва за 5,3% и дубину сиромаштва за 7,6%
Jongwanitch (2007)	17 земаља Азије и Пацифика	1993-2003.	Раст учешћа дознака у БДП-у за 10% смањује стопу сиромаштва за 2,8%
Katsushi, Raghav, Abdilahi и Nidhi (2012)	24 земље Азије и Пацифика	1980-2009.	Десетоцентни раст учешћа дознака у БДП-у смањује стопу сиромаштва за 3,6-5,0%
Vargas-Silva, Jha и Sugiyarto (2009)	20 земаља из Азије	1988-2007.	Раст учешћа дознака у БДП-у за 10% смањује дубину сиромаштва за 0,7-1,4%. Дознаке немају статистички значајан утицај на стопу сиромаштва.
Adenutsi (2011)	34 земље Под-Сахарске Африке	1980-2009.	Десетоцентни раст дознака из иностранства <i>per capita</i> смањује стопу сиромаштва за 0,2%, дубину сиромаштва за 0,3% и оштрину сиромаштва за 0,6%
Anyanwu и Erhijakpor (2010)	33 земље из Африке	1990-2005.	Раст учешћа дознака у БДП-у за 10% смањује стопу сиромаштва за 2,9%, дубину сиромаштва за 2,9% и оштрину сиромаштва за 2,8%

Извор: приказ аутора

Значајно питање при анализи резултата истраживања односи се на коришћену линију сиромаштва приликом мерења показатеља сиромаштва. Наиме, у емпиријским истраживањима користе се, као зависне променљиве, показатељи стопа сиромаштва, дубина и оштрина сиромаштва израчунати уз примену различите висине дневне потрошње по потрошачкој јединици испод које се појединци сматрају сиромашним. Adams и Page (2005), Le Goff (2010), Jongwanitch (2007), Anyanwu и Erhijakpor (2010), Gupta и сарадници (2009), користе најнижу међународну линију сиромаштва постављену на нивоу од 1\$ дневно по особи (долари једнаке куповне снаге). У појединим истраживањима примењена је међународна линија сиромаштва од 1,25\$ дневно по особи (Adenutsi (2011), Vargas-Silva и сарадници (2009)). Реч је о линијама екстремног сиромаштва које одговарају стандардима најсиромашнијих земаља. Имајући у виду да се земље у узорку разликују у погледу висине дохотка, коришћењем ниске линије сиромаштва може се изоставити рањиви део становништва концентрисан непосредно изнад линије.

У којој мери коришћење одређене линије сиромаштва утиче на висину и значајност ефеката дознака на показатеље сиромаштва најбоље се може уочити у истраживањима која на истом узорку примењују различите међународне линије сиромаштва. То је учињено у емпиријској анализи утицаја дознака на сиромаштво UNCTAD-а, где су коришћене међународне линије сиромаштва од 1,25\$ и 2\$ дневно по особи при рачунању дубине сиромаштва. Резултати су показали већи ефекат дознака на смањење дубине сиромаштва при линији од 2\$ дневно по особи (-0,51 наспрам -0,31).²⁴⁸ С друге стране, Katsushi и сарадници утврђују да прилив дознака у земљама Азије и Пацифика има већи ефекат на смањење стопе сиромаштва ако се она рачуна уз коришћење линије од 1,25\$ дневно по особи у односу на 2\$ (-0,362 наспрам -0,207).²⁴⁹

Резултати истраживања такође могу зависити и од примењених економетријских метода. При истраживању ефеката дознака на показатеље сиромаштва као посебан проблем се јавља могућност узајамног утицаја ових варијабли, односно ниво сиромаштва такође може утицати на прилив дознака у

---

²⁴⁸ UNCTAD. (2011). *Impact of Remittances on Poverty in Developing Countries*, p. 21.

²⁴⁹ Katsushi, S.I., Raghav, G., Abdilahi, A., Nidhi, K. (2012). *Remittances, growth and poverty: New evidence from Asian countries*. 15th Occasional Paper by the Asia and the Pacific Division, IFAD, p. 25.

земљи. Уколико постоји истовремена обострана зависност дознака и показатеља сиромаштва, примена метода обичних најмањих квадрата доводи до пристрасних и неконзистентних оцена. Из тог разлога, аутори истраживања користе различите методе оцењивања модела симултаних једначина, услед чега се поставља питање да ли постоји значајна разлика у резултатима у зависности од узимања у обзир потенцијалног проблема ендегености регресора.

Adams и Page у истраживању прво користе метод обичних најмањих квадрата, а затим, како би ублажили узајамну зависност дознака и сиромаштва, примењују метод инструменталних варијабли. Поредећи оцене добијене применом оба метода закључују да су резултати слични. Ефекти дознака на сва три показатеља сиромаштва (стопа сиромаштва, дубина и оштрина сиромаштва) су негативни и истог нивоа статистичке значајности у оба случаја. Међутим, ефекти оцењени применом метода инструменталних варијабли су већи. Десетопоцентни раст дознака из иностранства *per capita* смањује стопу сиромаштва за 3,5% ако се користи метод инструменталних варијабли, односно за 1,8% при коришћењу метода обичних најмањих квадрата.²⁵⁰

Услед проблема ендегености регресора, Gupta и сарадници су поред метода обичних најмањих квадрата користили у истраживању и метод тростепених најмањих квадрата. Применом оба метода оцењивања, утицај дознака на показатеље сиромаштва је негативан уз исти ниво статистичке значајности, изузев ефекта на оштрину сиромаштва који, уз примену методе тростепених најмањих квадрата, губи статистичку значајност.²⁵¹ Такође, поредећи резултате истраживања Anyanwu-а и Erhijakpor-а добијене применом методе обичних најмањих квадрата и методе уопштених момената уочава се да су оцењени коефицијенти варијабле дознака из иностранства истог знака и нивоа статистичке значајности, уз веома мале разлике у величини.²⁵²

Резултати већине емпиријских истраживања односе се на величину директних ефеката дознака на показатеље сиромаштва. При том се не узима у

---

²⁵⁰ Adams, H.R., Page, J. (2005). Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries?. *World Development*, Vol. 33, No. 10, p. 1665.

²⁵¹ Gupta, S., Pattillo, A.C., Wagh, S. (2009). Effect of Remittances on Poverty and Financial Development in Sub-Saharan Africa. *World Development*, Vol. 37 No. 1, pp. 108-109.

²⁵² Anyanwu, C.J., Erhijakpor, O.E.A. (2010). Do International Remittances Affect Poverty in Africa?. *African Development Review*, Vol. 22 No. 1, p. 78.

обзир да дознаке и посредно утичу на сиромаштво, јер њихов прилив узрокује раст БДП-а и неједнакости. Из тог разлога, Le Goff истиче могућност потцењивања укупног ефекта дознака на сиромаштво ако се не обухвати и њихов индиректни утицај. У његовом истраживању изостављање БДП-а *per capita* као варијабле која објашњава стопу сиромаштва и дубину сиромаштва, доводи до раста величине ефекта дознака и нивоа његове статистичке значајности. То наводи на закључак да се одређени део ефекта дознака на смањење сиромаштва преноси преко раста БДП-а *per capita*. Слична могућност присутна је у погледу утицаја дознака на неједнакост. Због тога, он при оцењивању користи варијабле нето БДП *per capita* и нето Gini коефицијент као показатељ неједнакости из којих је изостављен утицај дознака. У том случају, повећава се ниво статистичке значајности и величина утицаја дознака на стопу сиромаштва (са -0,174 на -0,209) и дубину сиромаштва (са -0,150 на -0,232) у односу на оцењивање ефекта када се користе укупне вредности БДП *per capita* и Gini коефицијента.²⁵³

2.2. ЕМПИРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА УЛОГЕ ДОЗНАКА У УБЛАЖАВАЊУ СИРОМАШТВА НА МИКРОЕКОНОМСКОМ НИВОУ

Прикупљање података о приходима и трошковима домаћинства путем анкета о животном стандарду, потрошњи и буџету домаћинства омогућило је оцену ефеката дознака на ублажавање сиромаштва на микроекономском нивоу. Коришћење микро података обезбеђује бољи увид у висину, учесталост примања дознака, као и начин њихове употребе у домаћинству, што доприноси сагледавању улоге дознака у смањењу сиромаштва. Концентрисаност емиграционих кретања у појединим областима земље узрокује веће ефекте дознака на ниво сиромаштва у одређеним регионима у односу на национални ниво. Из тог разлога, поред емпиријских студија о утицају дознака на национални ниво сиромаштва, биће дат преглед резултата истраживања доприноса дознака ублажавању регионалног и руралног сиромаштва.

---

²⁵³ Le Goff, M. (2010). How Remittances Contribute to Poverty Reduction: A Stabilizing Effect. CERDI, Etudes et Documents, E.2010.08., pp. 15-18.

2.2.1. Приказ емпиријских резултата за земљу као целину

Анализа емпиријских студија о утицају дознака на показатеље сиромаштва на националном нивоу показује значајну дисперзију оцењене величине ефеката у зависности од земље у којој је вршено истраживање, њене емиграционе историје и коришћене методологије. У економској литератури постоје различита гледишта на могућности доприноса дознака ублажавању сиромаштва, с обзиром да су чланови сиромашних породица мање склони спољним миграционим кретањима услед немогућности финансирања трошкова мигрирања и прилагођавања условима у имиграционој земљи. Ипак, треба имати у виду да се селективност емиграната мења током времена. Први емигранти могу потицати из финансијски релативно добростојећих породица, јер се они суочавају са највишим трошковима и ризиком. Развојем миграционих мрежа обезбеђују се повратне информације о условима на имиграционом тржишту рада за припаднике заједнице у матичној земљи и ублажавају се ризик и трошкови мигрирања, услед чега спољне миграције постају финансијски прихватљиве и за чланове релативно сиромашних породица.

У земљама чије су привреда и друштво високо зависне од прилива дознака, резултати показују њихов велики утицај на благостање становништва независно од примењене методологије. Brown и Jimenez су испитивали да ли дознаке смањују сиромаштво у Фиџију и Тонги који примају значајан обим дознака. За обе земље карактеристично је да трајна миграциона кретања преовлађују над привременим. Међутим, Тонга има дужу емиграциону традицију, при чему више од 40 година остварује интензиван прилив дознака, док су за Фиџи спољна миграциона кретања релативно нова појава. Велики број емиграната шаље дознаке члановима породице, што потврђује податак да од укупног броја домаћинстава у узорку 90% прима дознаке у Тонги, односно 43% у Фиџију. Развијеност емиграционе мреже у дестинационим земљама одразила се на раст пријема дознака од родбине и пријатеља, тако да 20% домаћинстава у Фиџију прима дознаке иако међу члановима породице нема емигранта, док је проценат прималаца дознака међу немиграционим домаћинствима у Тонги још већи (78%).

Значајно учешће домаћинстава прималаца дознака одразило се на резултате истраживања, сходно чему дознаке представљају значајан чинилац смањења сиромаштва у овим земљама. У одсуству дознака и емиграционих кретања стопа сиромаштва у Фицију би износила 42,9%, насупрот постојећој стопи од 34,1%, а у Тонги стопа сиромаштва достигла би 62,1% насупрот постојећих 32,4%. У претпостављеним условима дубина сиромаштва у Фицију би се повећала на 17,3% са постојећих 15,1%, док би се у Тонги повећала на 27,1% са постојећих 11,6%.²⁵⁴ Сличне ефекте проналази и Byase испитујући утицај дознака у Јужној Африци, где је присутна висока стопа сиромаштва (47,7%). У одсуству дознака проценат сиромашних износио би 67%.²⁵⁵

У истраживањима ефеката дознака на сиромаштво у Гани и Гватемали, Adams указује да дознаке имају већи утицај на смањење сиромаштва уколико се посматрају показатељи јаза сиромаштва, дубина и оштрина сиромаштва. Такође, према резултатима већи ефекат на смањење оштрине сиромаштва у Гани имају дознаке из иностранства него интерне дознаке. Када се дознаке из иностранства укључе у доходак домаћинства, оштрина сиромаштва смањује се за 34,8%, док стопа сиромаштва показује релативно мању промену.²⁵⁶ Резултати истраживања у Гватемали такође показују да дознаке из иностранства имају већи утицај на смањење оштрине сиромаштва у односу на стопу сиромаштва. Један од разлога је чињеница да се домаћинства, у чијем су дохотку дознаке значајно заступљене, налазе у најнижој децилној групи. У овим домаћинствима дознаке чине 60% укупног дохотка. Присуство дознака у дохотку домаћинстава резултира у смањењу нивоа оштрине сиромаштва за 19,8%.²⁵⁷

Већи утицај дознака на дубину и оштрину сиромаштва такође проналазе Acharya и Leon-Gonzales користећи податке Анкете домаћинстава у Непалу из 1996. и 2004. године. Према резултатима истраживања, одсуство дознака утицало би на повећање нивоа дубине сиромаштва за 3,4% 1996. године и 6,4% 2004.

---

²⁵⁴ Brown, P.C.R., Jimenez, E. (2008). Estimating the Net Effects of Migration and Remittances on Poverty and Inequality: Comparison of Fiji and Tonga. *Journal of Interantional Development*, Vol. 20 No. 4, pp. 562.

²⁵⁵ Byase, M. (2012). The relationship between poverty and remittances in South Africa. Paper presented at Conference *Strategies to Overcome Poverty and Inequality* held at the University of Cape Town, p. 14.

²⁵⁶ Adams, H.R. (2006). Remittances and Poverty in Ghana. World Bank Policy Research Working Paper 34838, p. 23.

²⁵⁷ Adams, H.R. (2004). Remittances and Poverty in Guatemala. World Bank Policy Research Working Paper 3418, p. 19.

године, а нивоа оштрине сиромаштва за 4,3% односно 7,5% што је знатно већи ефекат у поређењу са очекиваним растом стопе сиромаштва за 2,3% односно 4,6%.²⁵⁸

Оцењујући ефекте дознака на сиромаштво у земљама Јужне Америке, Acosta и сарадници дошли су до интересантних закључака према којима највећи утицај дознака на смањење стопе сиромаштва није остварен у земљама где примаоци дознака потичу из нижих децилних група. Према резултатима њиховог истраживања, значајни ефекти дознака на смањење стопе сиромаштва присутни су у Салвадору, Гватемали, Хаитију и Хондурасу. Иако постоји увереност да дознаке више доприносе смањењу сиромаштва уколико њихови примаоци припадају нижим доходним децилним групама, ове земље управо се према томе разликују. У Салвадору и Гватемали, где су примаоци дознака махом нижег образовања од просека на националном нивоу, концентрација дознака је већа међу нижим доходним групама. С друге стране, за Хаити и Хондурас је карактеристично да је значајан удео прималаца дознака који су високог образовања при чему постоји већа неједнакост у дистрибуцији дознака него дохотка. Међутим, оно што је заједничко за све четири земље у односу на друге државе Јужне Америке јесте високо учешће дознака у БДП-у, што Acosta и сарадници истичу као значајан предуслов остваривања већих ефеката дознака на показатеље сиромаштва.²⁵⁹

Уколико се посматра допринос дознака ублажавању сиромаштва само међу домаћинствима примаоцима дознака, тада резултати показују да дознаке имају већи утицај на смањење сиромаштва него кад се у анализу укључе и домаћинства која их не примају. Највеће смањење сиромаштва под утицајем дознака међу домаћинствима примаоцима утврђено је у Хаитију и Гватемали, где је ниво стопе сиромаштва нижи за 15% односно 10,7%. С друге стране, у Мексику и Доминиканској Републици оцењено је да дознаке доприносе незнатном расту стопе сиромаштва у групи домаћинстава прималаца.

---

²⁵⁸ Acharya, P.C., Leon-Gonzales, R. (2012). The Impact of Remittance on Poverty and Inequality: A Micro-Simulation Study for Nepal. National Graduate Institute for Policy Studies Discussion Paper 11-26, p. 14.

²⁵⁹ Acosta, P., Calderon, C., Fajnzylber, P., Lopez, J.H. (2008). Do Remittances Lower Poverty Levels in Latin America?. In: Fajnzylber, P., Lopez, J.H. *Remittances and Development Lessons from Latin America*. World Bank, p. 100.

Bertoli и Marchetta такође проналазе да је стопа сиромаштва међу примаоцима дознака у Еквадору значајно нижа у односу на домаћинства која не примају дознаке (12% наспрам 19,2%). Процењује се да дознаке доприносе смањењу удела сиромашних међу примаоцима за 17-18%. Посебно је интересантна анализа утицаја дознака на сиромаштво међу примаоцима чији су чланови породице мигрирали услед наглог избијања озбиљне економске кризе крајем 1990-тих година, када је више од пола милиона становника Еквадора напустило земљу за свега неколико година. Наведени емиграциони талас допринео је смањењу сиромаштва за 17,4-20,8% међу домаћинствима која имају чланове емигранте из тог периода. Прилив дознака, који је резултат емиграционих кретања услед економске кризе крајем 1990-тих година, узроковао је пад стопе сиромаштва прималаца за 23,4-31,3% указујући да дознаке могу бити битан фактор смањења сиромаштва у условима изненадних негативних економских шокова.²⁶⁰ Међутим, треба имати у виду да су приликом оцене модела коришћене претпостављене карактеристике емиграната услед нерасполагања са одговарајућим подацима.

С друге стране, Petreski и Jovanović су испитивали да ли се величина ефеката дознака на сиромаштво разликује у зависности од постојања кризних услова. Користећи податке специјализованих анкета домаћинстава за миграције и дознаке из 2008. и 2012. године у БЈР Македонији, они су установили да сваких додатних хиљаду евра примљених дознака на годишњем нивоу доприноси смањењу вероватноће да прималац буде сиромашан у просеку за 27%. Међутим, увећани ефекти дознака на сиромаштво под утицајем дејства светске економске кризе нису пронађени. Разлика између величине ефеката дознака у 2008. и 2012. години није статистички значајна указујући да је утицај дознака на сиромаштво између ове две године непромењен.²⁶¹

Поред утицаја на показатеље сиромаштва, поједина истраживања усмерена су на оцену ефеката дознака и на друге аспекте животног стандарда, као што су могућности коришћења здравствених услуга и доступност образовања за децу из

---

²⁶⁰ Bertoli, S., Marchetta, F. (2014). Migration, Remittances and Poverty in Ecuador. *The Journal of Development Studies*, Vol. 50 No. 8, pp. 1079-1082.

²⁶¹ Petreski, M., Jovanovic, B. (2013). Do Remittances Reduce Poverty and Inequality in the Western Balkans? Evidence from Macedonia. MPRA Paper No. 51413, p. 19.

породица прималаца дознака. Постоје опречни ставови у погледу утицаја миграција и дознака на здравље и образовање чланова мигрантске породице. Поједини аутори истраживања истичу позитиван утицај дознака на здравствени и образовни статус деце из породица које примају дознаке, док други истичу тешко мерљив негативан утицај миграција на развој деце који се одвија у условима одсуства једног, некад и оба родитеља.

Adams наводи да у Гватемали домаћинства која примају дознаке троше, чак, 58% више на образовање него домаћинства која не примају дознаке.²⁶² Поред издвајања дела дознака за унапређење образовања прималаца, позитивни ефекти дознака на образовање исказују се и кроз већу укљученост деце из домаћинства прималаца дознака у образовни систем и већу вероватноћу завршавања школе. Истраживање Lu-а и Treiman-а показује да у Јужној Африци дознаке позитивно утичу на висину средстава која се издвајају за образовање, смањују дечји рад и ублажавају негативне последице одсуства једног од родитеља због емиграције. Број деце из породица прималаца дознака која похађају школу је за 30% већи у односу на породице непримаоце дознака.²⁶³

2.2.2. Утицај дознака на рурално и регионално сиромаштво

С обзиром да се у већини земаља у развоју сиромаштво везује за претежно рурална подручја, поједини аутори су настојали да истраживањима утврде да ли дознаке из иностранства имају већи значај у ублажавању руралног сиромаштва. Као једно од првих истраживања на ову тему често се наводи емпиријска студија Adams-а о ефектима дознака на сиромаштво у руралном Египту. Оцењујући директне ефекте дознака на сиромаштво, он је установио да кад би се обуставио њихов прилив, стопа сиромаштва међу домаћинствима руралног Египта би се повећала са 9,1% на 10,2%.²⁶⁴

---

²⁶² Adams, H.R. (2007). International Remittances and the Household: Analysis and Review of Global Evidence. World Bank Policy Research Working Paper 4116, p. 16.

²⁶³ Lu, Y., Treiman, J.D. (2007). The Effect of Labour Migration and Remittances on Children's Education among Blacks in South Africa. CCPR Working Papers 001-07, p. 33.

²⁶⁴ Adams, H.R. (1991). The Effects of Interantional Remittances on Poverty, Inequality, and Development in Rural Egypt. Research Report 86 of International Food Policy Research Institute, p. 46.

Резултати новијих истраживања потврђују значајан ефекат дознака на смањење сиромаштва у руралним подручјима где постоје обимна емиграциона кретања. Bouoiyour и Miftah су утврдили да прилив дознака смањује вероватноћу руралних домаћинстава у Мароку да буду сиромашна у просеку за 11,3%, док је вероватноћа сиромаштва урбаних домаћинстава под утицајем дознака нижа за свега 2,8%. Овај резултат има посебан значај ако се узме у обзир да је стопа сиромаштва међу руралним домаћинствима знатно већа у односу на урбана домаћинства (14,4% наспрам 4,8%).²⁶⁵

Међутим, прегледом резултата емпиријских студија уочавају се разлике у величини утицаја дознака у зависности од посматраних земаља, обима и дуготрајности емиграције. На основу узорка од 1.208 домаћинстава од којих 740 имају емигранте међу члановима у руралној кинеској провинцији Hubei, Zhu и Luo наводе да би у одсуству миграција показатељи сиромаштва били знатно виши. Услед непостојања емиграционих кретања доходак по члану домаћинства био би за 17% нижи, што би скоро удвостручило стопу сиромаштва, док би вредности дубине и оштрине сиромаштва такође биле двоструко веће.²⁶⁶

Знатно ниже ефекте дознака на показатеље сиромаштва могуће је пронаћи у резултатима истраживања Olowa-е и сарадника. Третирањем дознака као егзогеног трансфера новца, они су оценили да би се у случају обустављања њиховог прилива стопа сиромаштва у руралним областима Нигерије повећала са 48% на 54%, што значи да дознаке доприносе смањењу удела сиромашних за 11,1%. Утицај дознака на осетљивије показатеље сиромаштва знатно је мањи. Смањење нивоа дубине сиромаштва, као ефекат прилива дознака, износи 5,5%, док утицај на ниво оштрине сиромаштва није утврђен.²⁶⁷ Нижи ефекти дознака на показатеље сиромаштва су присутни, јер су дознаке у мањем обиму усмерене ка најсиромашнијим категоријама домаћинстава, што потврђује податак да је просечан доходак по члану домаћинства међу примаоцима дознака, након

---

²⁶⁵ Bouoiyour, J., Miftah, A. (2014). The Impact of Migrant Workers' Remittances on The Living Standards of Families in Morocco: A Propensity Score Matching Approach. CATT Working Paper No. 10, p. 11.

²⁶⁶ Zhu, No., Luo, X. (2008). The Impact of Remittances on Rural Poverty and Inequality in China. The World Bank Policy Research Working Paper No. 4637, p. 21.

²⁶⁷ Olowa, O.W., Awoyemi, T.T., Shittu, M.A., Olowa, O.A. (2013). Effects of Remittances on Poverty among Rural Households in Nigeria. *European Journal of Sustainable Development*, Vol. 2, No. 4, p. 272.

њиховог искључивања, скоро двоструко већи у односу на доходак домаћинстава која не примају дознаке.

Величина директног утицаја дознака на смањење сиромаштва у великој мери зависи од тога да ли дознаке примају најсиромашнији, као и од висине удела дознака у укупној потрошњи домаћинстава и њихове улоге у потрошњи. Према Gubert-у и сарадницима, дознаке више доприносе смањењу сиромаштва у урбаним срединама Малија, иако је процентуално учешће прималаца у укупном броју домаћинстава веће у руралним срединама. Уколико би емигранти остали код куће, стопа сиромаштва у урбаним областима повећала би се за 10%, а у руралним за 4%. Могуће објашњење ових изненађујућих резултата је у висини удела дознака у укупној потрошњи домаћинстава која је у просеку већа код урбаних домаћинстава него код руралних (21,3% наспрам 16,7%).²⁶⁸

Demurger и Wang су истражујући ефекте дознака на образац потрошње у руралној Кини дошли до закључка да иако највећи број прималаца дознака (36,3%) припада првом квинтилу потрошње и прима њихов највећи износ, раст потрошње под утицајем дознака је 1,3 пута већи међу примаоцима који припадају четвртој квинтилу у односу на примаоце првог квинтила. Домаћинства која припадају првом квинтилу троше дознаке на сличан начин као и друге изворе дохода, немењајући битно образац потрошње, услед чега не постоје значајне разлике у облику потрошње домаћинстава прималаца дознака првог квинтила и оних који их не примају, а припадају истом квинтилу.²⁶⁹

Емиграциона кретања обично су концентрисана у појединим регионима земље, чему доприноси и развој миграционих мрежа. У високоемиграционим регионима обим дознака из иностранства и број домаћинстава који их примају је знатно већи у односу на друге области. Самим тим и ефекти дознака на сиромаштво могу бити већи у посматраним областима у односу на национални ниво, услед чега се све више истиче улога дознака у ублажавању сиромаштва појединих региона.

---

²⁶⁸ Gubert, F., Lassourd, T., Mesple-Somps, S. (2010). Do remittances affect poverty and inequality? Evidence from Mali. Document de Travail 2010-08, p. 17.

²⁶⁹ Demurger, S., Wang, X. (2016). Remittances and expenditure patterns of the left behinds in rural China. GATE Working Paper No. 1601, p. 17.

Gubert и сарадници (2010) као високоемиграционе регионе Малија наводе области Kayes (где 43% домаћинстава прима дознаке, које у просеку представљају 26% укупне потрошње) и Морти у којој примаоци дознака чине 36% од укупног броја домаћинстава. Taylor и други такође наводе да међу руралним регионима Мексика постоји значајна разлика у обиму емиграција. Највише емиграната потиче из западног дела Централног региона и Северноисточног региона. У овим регионима 27,7% односно 19,7% домаћинстава има најмање једног члана породице који је емигрирао, насупротив Југоисточном региону у којем свега 7,5% домаћинстава има емигранте међу члановима. Разлика у обиму емиграције међу регионима објашњава значај улоге дознака у ублажавању регионалног сиромаштва. Према резултатима њиховог истраживања, десетопоцентни раст дознака смањује стопу сиромаштва за 1,7% у западном делу Централног региона, док величина ефекта у Југоисточном региону износи свега 0,13%.²⁷⁰

Међутим, разлике у величини ефеката могу произилазити из заступљености дознака у доходу најсиромашнијих прималаца. Sobrevinas и Calfat су упоређивали утицај дознака на стопу сиромаштва и дубину сиромаштва у два високоемиграциона града Филипина (Pasay и Limay). Они су установили знатно веће ефекте дознака на смањење оба показатеља сиромаштва у Limay-у, где дознаке у просеку чине 44% дохода прималаца из првог доходног квантила. С друге стране, учешће дознака у доходу прималаца првог квантила у висини од 16% у Pasay-у утицало је, поред осталих фактора, да смањење стопе сиромаштва, као резултат прилива дознака, буде незнатно (0,08%).²⁷¹

---

²⁷⁰ Taylor, J.E., Adams, R., Mora, J., Lopez-Feldman, A. (2005). Remittances, Inequality and Poverty: Evidence from Rural Mexico. ARE Working Paper No. 05-003.

²⁷¹ Sobrevinas, B.A., Calfat, G. (2013). Migration, Remittances and Poverty: Evidence from the Community-Based Monitoring System (CBMS) Data in Selected Communities in the Philippines. Paper presented during the Arnoldshain Seminar XI: *Migration, Development and Demographic Change—Problems, Consequences, Solutions* Organized by the Institute of Development Policy and Management at the University of Antwerp, Antwerp, p. 15.

3. АНАЛИЗА УТИЦАЈА ДОЗНАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА НА СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ

3.1. ЕКОНОМЕТРИЈСКА АНАЛИЗА ЕФЕКТА ДОЗНАКА НА СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА У ИЗАБРАНИМ ЗЕМЉАМА У ТРАНЗИЦИЈИ

Циљ овог дела рада је да истражи да ли дознаке из иностранства утичу на смањење сиромаштва у земљама у транзицији. Преструктурирање привреде и прелазак са планског на тржишно-оријентисано привређивање имали су за последицу драматичан пад економске активности у бившим социјалистичким земљама. Период рецесије праћен је високим нивоом сиромаштва. У зависности од степена развијености привреде у предтранзиционом периоду, као и примене економских и политичких реформи, поједине земље су брже излазиле из рецесије у односу на остале. Упоредо са оживљавањем привреде повећан је и животни стандард становништва. Након 2000. године проблем сиромаштва у земљама Централне Европе значајно је смањен у односу на 1990-те године, док је у већини земаља ЗНД-а стопа сиромаштва и даље на високом нивоу.

Применом економетријског модела панела оцениће се ефекат прилива дознака из иностранства на показатеље сиромаштва (стопа сиромаштва, дубина и оштрина сиромаштва) за групу изабраних земаља у транзицији. Приликом избора земаља за узорак потребно је узети у обзир извесна ограничења. Значајан проблем при одређивању узорка и посматраног периода је недостатак података о показатељима сиромаштва. У периоду након 2000. године подаци о сиромаштву у међународним базама података за одређене транзиционе земље доступни су само за поједине године.

Такође, између посматраних земаља постоје битне разлике у подацима коришћеним за израчунавање показатеља сиромаштва. У земљама које су од 2004. године постајале чланице Европске уније показатељи сиромаштва се рачунају на основу података о висини дохотка анкетираних домаћинстава, за разлику од транзиционих земаља ван ЕУ у којима је висина потрошње по потрошачкој јединици основа утврђивања нивоа сиромаштва. Изузетак су Пољска и Румунија у

којима се показатељи сиромаштва утврђују на основу висине и дохотка и потрошње анкетираних домаћинстава.

У литератури постоје бројне анализе предности и недостатака коришћења концепта потрошње или дохотка при рачунању показатеља сиромаштва. Претходно вршена истраживања показала су да домаћинства у просеку пријављају мањи доходак од потрошње. Домаћинства су више вољна да пријаве потрошњу него доходак. Само обухватање укупног дохотка може представљати проблем, јер он, поред редовних зарада, укључује и друге изворе прихода, као што су камате, дивиденде, закупнине, доходак од samozапосљавања које испитаник може превидети или заборавити да пријави. Поједине изворе дохотка тешко је прецизно одредити (раст вредности земљишта или животиња које се користе у пољопривредној производњи).²⁷²

С друге стране, потрошња домаћинстава је релативно стабилна и мање подложна краткорочним и сезонским флукуацијама, па је већа вероватноћа да ће месечна потрошња домаћинстава бити репрезентативна у односу на доходак, посебно у земљама у развоју са значајно заступљеном пољопривредном производњом. Избор концепта потрошње или дохотка најчешће се у пракси заснива на расположивости података, услед чега су развијене земље склоне коришћењу података о висини дохотка за израчунавање нивоа сиромаштва, док се земље у развоју више ослањају на податке о потрошњи.²⁷³

Узимајући у обзир расположивост података, у узорак су укључене земље у транзицији чији показатељи сиромаштва су израчунати на основу висине потрошње по потрошачкој јединици. Посматрани период је од 2002. до 2010. године и панел подаци су балансирани. Примена модела је ограничена на узорак од десет земаља: Јерменија, Белорусија, Грузија, Казахстан, Република Киргизија, Молдавија, Пољска, Румунија, Република Србија и Украјина.

---

²⁷² Haughton, J., Khandker, R. S. (2009). *Handbook on Poverty and Inequality*. World Bank publishing, pp. 22-30.

²⁷³ Smeeding, T., Latner, P.J. (2015). PovcalNet, WDI, and „All the Ginis“: a critical review. *Journal of Economic Inequality*, Vol. 13, Issue 4, pp. 609-610.

3.1.1. Економетријски модел панела

Полазећи од основног модела утицаја привредног раста и неједнакости на сиромаштво који сугеришу Ravallion и Chen,²⁷⁴ као и од већ постојећих емпиријских модела ефеката дознака на сиромаштво Gupte и сарадника (2009), Anyanwu и Erhijakrog-a (2010), Jongwanich-a (2007), у раду ће бити оцењен следећи модел панела:

$$\text{Log } P_{it} = \alpha_i + \beta_1 \log G_{it} + \beta_2 \log DOZ_{it} + \beta_3 \log BDP_{it} + \beta_4 \log JP_{it} + \beta_5 SEK + u_{it}$$
$$(i = 1, 2, \dots, N; t = 1, 2, \dots, T) \quad (1)$$

при чему P представља показатеље нивоа и интензитета сиромаштва (стопа сиромаштва, дубина сиромаштва и оштрина сиромаштва) у земљи i у години t ; G је показатељ неједнакости изражен путем Gini коефицијента; DOZ је износ дознака из иностранства *per capita*; BDP је износ реалног бруто домаћег производа *per capita*; JP је процентуално учешће јавне потрошње у БДП-у; SEK је вештачка варијабла која одражава утицај светске економске кризе и има вредност 1 за све године у периоду 2008-2010, а вредност 0 за остале године; u_{it} је случајна грешка. Све вредности променљивих су логаритмоване, тако да оцењени регресиони коефицијенти (β) представљају коефицијенте еластичности.

Међутим, у економској литератури постоје бројне емпиријске студије које потврђују постојање позитивног статистички значајног утицаја дознака из иностранства на привредни раст земаља прималаца. Раст реалног БДП-а доприноси смањењу нивоа сиромаштва. Leon-Ledesma и Piracha су установили да дознаке имају статистички значајан утицај на раст БДП-а у земљама у транзицији.²⁷⁵ Jongwanitch (2007) и Le Goff (2010) такође истичу да је део ефекта дознака на смањење сиромаштва садржано у варијабли БДП-а. Из тог разлога, поред оцењивања директног утицаја дознака на показатеље сиромаштва, извршиће се оцењивање модела панела у оквиру којег ће се објединити директан

---

²⁷⁴ Ravallion, M., Chen, S. (1997). What Can New Survey Data Tell Us about Recent Changes in Distribution and Poverty?. *The World Bank Economic Review*, Vol. 11, No. 2, 357-382.

²⁷⁵ Leon-Ledesma, M., Piracha, M. (2004). International Migration and the Role of Remittances in Eastern Europe. *International Migration*, Vol. 42, No. 4, 65-83.

ефекат дознака и индиректан ефекат који се остварује преко БДП-а *per capita*. Пратећи методологију истраживања Le Goff-а²⁷⁶, такође биће оцењен модел панела у коме се промена БДП-а *per capita* услед утицаја дознака може изразити:

$$\log BDP_{it} = \gamma_i + \delta_1 \log DOZ_{it} + \text{netoBDP} \quad (2)$$

где *netoBDP* представља остатак (резидуал) варијабле BDP_{it} после издвајања ефекта дознака из иностранства *per capita*.

После тога, једначина (2) се укључује у једначину (1):

$$\begin{aligned} \log P_{it} = & \alpha_i + \beta_1 \log G_{it} + \beta_2 \log DOZ_{it} + \beta_3 (\gamma_i + \delta_1 \log DOZ_{it} + \text{netoBDP}) + \beta_4 \log JP_{it} + \beta_5 SEK \\ & + u_{it} \\ & (i = 1, 2, \dots, N; t = 1, 2, \dots, T) \end{aligned} \quad (3)$$

тако да је модел панела којим се оцењује укупан ефекат (директни и индиректни) дознака из иностранства на показатеље сиромаштва:

$$\begin{aligned} \log P_{it} = & \alpha_i + \beta_1 \log G_{it} + \lambda_2 \log DOZ_{it} + \lambda_3 \text{netoBDP}_{it} + \beta_4 \log JP_{it} + \beta_5 SEK + u_{it} \\ & (i = 1, 2, \dots, N; t = 1, 2, \dots, T) \end{aligned} \quad (4)$$

при чему је:

$$\lambda_2 = \beta_2 + \beta_3 \delta_1$$

$$\lambda_3 = \beta_3 \gamma_i$$

3.1.2. Опис коришћених варијабли и извора података

Оцењивање утицаја дознака на сиромаштво врши се уз коришћење класе показатеља сиромаштва које су предложили Foster, Greer и Thorbecke као зависне променљиве. Најчешће коришћени показатељ је стопа сиромаштва која изражава удео становништва које се сматра сиромашним, односно чија је потрошња испод

---

²⁷⁶ Le Goff, M. (2010). How Remittances Contribute to Poverty Reduction: A Stabilizing Effect. CERDI, Etudes et Documents, E.2010.08., p. 10.

апсолутне линије сиромаштва. Међутим, стопа сиромаштва не узима у обзир интензитет сиромаштва, не показује колико су сиромашна лица сиромашна. У случају смањења потрошње сиромашних лица, стопа сиромаштва остаје непромењена. Због тога се користе осетљивије мере сиромаштва које изражавају јаз између потрошње сиромашних и линије сиромаштва. Дубина сиромаштва показује просечан дефицит потрошње у проценту од линије сиромаштва међу укупним становништвом. Показатељ оштрина сиромаштва даје већи пондер сиромашнима који су више удаљени од линије сиромаштва и мери неједнакост међу сиромашнима.²⁷⁷

С обзиром на теоријска схватања и емпиријске резултате претходних истраживања, у раду се полази од хипотезе да дознаке из иностранства имају негативан утицај на стопу сиромаштва, дубину и оштрину сиромаштва. Такође, жели се установити да ли је ефекат статистички значајан или не. У том циљу, у једначину се уводе контролне варијабле за које се претпоставља да такође утичу на показатеље сиромаштва.

Постојећа истраживања потврђују да привредни раст и доходна неједнакост утичу на ниво сиромаштва. Моделом се претпоставља да раст нивоа реалног бруто домаћег производа *per capita* смањује сиромаштво. Очекује се да регресиони коефицијент уз БДП *per capita* буде негативан. Ефекат дохотка на сиромаштво зависи од постојећег нивоа неједнакости. Ravallion је установио да присуство високе неједнакости у расподели дохотка у земљама у развоју смањује утицај дате стопе привредног раста на сиромаштво.²⁷⁸ С обзиром да раст доходне неједнакости повећава ниво сиромаштва очекује се да регресиони коефицијент β_1 има позитиван предзнак. Показатељ неједнакости у потрошњи је Gini коефицијент, који се непосредно изводи из Lorenz-ове криве. Он представља однос површине између Lorenz-ове криве и линије једнакости у односу на површину испод дијагонале. Вредност овог коефицијента креће се у распону од 0 (када изражава потпуну једнакост у расподели) до 1 (потпуна неједнакост).²⁷⁹

---

²⁷⁷ Републички завод за статистику. (2008). *Студија о животном стандарду: Србија 2002-2007*, стр. 185

²⁷⁸ Ravallion, M. (1997). Can high-inequality developing countries escape absolute poverty?. *Economic Letters*, Vol. 56, p. 56

²⁷⁹ Јовановић Гавриловић, Б. (2013). *Привредни развој са људским ликом*. Економски факултет, Београд, стр. 139

Такође, треба имати у виду да је јавна потрошња у земљама у транзицији непродуктивног карактера, значајним делом усмерена на финансирање пензијског и здравственог система, услед чега је неопходно оценити њен утицај на показатеље сиромаштва.

За показатеље сиромаштва коришћени су подаци из базе података Светске банке PovcalNet којој је приступљено 15.03.2017. године. Стопа сиромаштва, дубина и оштрина сиромаштва израчунати су уз коришћење међународне апсолутне линије сиромаштва од 3,1 PPP \$ из 2011. године дневно по особи, дефинисане од стране Светске банке као једне од линија сиромаштва за земље Европе и Централне Азије. Подаци за Gini коефицијент, као показатељ неједнакости, такође су коришћени из исте базе података.

Подаци за остале показатеље преузети из World Development Indicators Online базе података Светске банке. Дознаке из иностранства *per capita* састоје се од личних трансфера и компензација запослених. Бруто домаћи производ *per capita* изражен је у константним међународним доларима из 2011. године. Јавна потрошња изражена је као процентуални удео БДП-а. У наредним табелама приказана је дескриптивна статистика и коефицијенти корелације променљивих у моделу панела.

Табела 19. Дескриптивна статистика променљивих за панел податке посматраних земаља у транзицији

Променљива	Ознака	Број опсервација	Средња вредност	Стандардна девијација	Min	Max
Стопа сиромаштва	IS	90	15,46	16,97	0,17	69,69
Дубина сиромаштва	DS	90	4,49	5,79	0,02	26,40
Оштрина сиромаштва	OS	90	1,93	2,75	0,01	12,63
Gini коефицијент	G	90	32,08	3,94	24,82	42,13
Дознаке из иностранства <i>per capita</i>	DOZ	90	194,06	188,23	4,09	640,02
Бруто домаћи производ <i>per capita</i>	BDP	90	9.709,43	5.648,19	2.144,12	21.457,43
Учешће јавне потрошње у БДП-у, у %	JP	90	17,07	3,95	9,76	25,88

Извор: израчунавање аутора

Табела 20. Дескриптивна статистика променљивих за панел податке по земљама

	Средња вредност	Стандардна девијација	Min	Max
Белорусија				
Стопа сиромаштва	3,04	3,67	0,17	10,01
Дубина сиромаштва	0,65	0,85	0,02	2,31
Оштрина сиромаштва	0,23	0,32	0,01	0,87
Gini коефицијент	28,35	1,15	26,48	30,34
Дознаке из иностранства <i>per capita</i>	35,20	18,05	14,22	61,22
Бруто домаћи производ <i>per capita</i>	11.941,91	2.710,39	8.144,18	15.703,11
Учешће јавне потрошње у БДП-у, у %	19,06	1,99	16,52	21,38
Грузија				
Стопа сиромаштва	37,13	2,03	34,09	40,00
Дубина сиромаштва	13,64	1,04	11,89	15,25
Оштрина сиромаштва	7,05	0,51	6,54	8,08
Gini коефицијент	40,45	0,94	39,53	42,13
Дознаке из иностранства <i>per capita</i>	166,55	100,79	52,89	301,56
Бруто домаћи производ <i>per capita</i>	5.350,89	1.118,20	3.664,10	6.735,14
Учешће јавне потрошње у БДП-у, у %	17,73	5,98	9,76	25,88
Јерменија				
Стопа сиромаштва	27,38	12,81	12,92	49,45
Дубина сиромаштва	6,69	4,20	2,48	14,55
Оштрина сиромаштва	2,45	1,78	0,80	5,95
Gini коефицијент	32,78	2,81	29,58	37,51
Дознаке из иностранства <i>per capita</i>	352,66	227,88	42,98	640,02
Бруто домаћи производ <i>per capita</i>	5.658,64	1.285,45	3.653,36	7.388,63
Учешће јавне потрошње у БДП-у, у %	10,87	1,33	9,99	13,34
Казахстан				
Стопа сиромаштва	9,26	9,69	1,61	26,18
Дубина сиромаштва	2,15	2,55	0,25	6,99
Оштрина сиромаштва	0,77	0,99	0,07	2,73
Gini коефицијент	30,34	2,03	28,54	34,05
Дознаке из иностранства <i>per capita</i>	9,74	3,44	4,09	13,82
Бруто домаћи производ <i>per capita</i>	16.416,88	2.702,93	12.116,05	19.601,09
Учешће јавне потрошње у БДП-у, у %	11,07	0,57	10,18	11,66
Република Киргизија				
Стопа сиромаштва	40,52	19,05	18,68	69,69
Дубина сиромаштва	12,31	8,01	3,62	26,40
Оштрина сиромаштва	5,17	3,92	1,11	12,63
Gini коефицијент	32,12	2,79	28,71	37,38
Дознаке из иностранства <i>per capita</i>	109,95	88,60	7,36	232,42
Бруто домаћи производ <i>per capita</i>	2.513,49	250,79	2.144,12	2.837,03
Учешће јавне потрошње у БДП-у, у %	17,81	0,61	16,83	18,62
Молдавија				
Стопа сиромаштва	20,28	15,12	5,19	42,59
Дубина сиромаштва	5,71	5,08	0,90	13,92
Оштрина сиромаштва	2,34	2,27	0,28	6,19
Gini коефицијент	34,61	1,35	32,05	36,28
Дознаке из иностранства <i>per capita</i>	295,95	140,95	89,35	528,84
Бруто домаћи производ <i>per capita</i>	3.388,87	441,15	2.675,54	3.925,03

Учешће јавне потрошње у БДП-у, у %	20,31	3,29	15,34	25,19
Пољска				
Стопа сиромаштва	0,78	0,45	0,28	1,43
Дубина сиромаштва	0,12	0,08	0,04	0,25
Оштрина сиромаштва	0,03	0,02	0,01	0,08
Gini коефицијент	34,07	0,73	33,22	35,43
Дознаке из иностранства <i>per capita</i>	176,07	84,71	44,07	274,75
Бруто домаћи производ <i>per capita</i>	18.181,43	2.320,89	15.041,39	21.457,43
Учешће јавне потрошње у БДП-у, у %	18,60	0,34	17,99	19,11
Румунија				
Стопа сиромаштва	11,34	6,43	3,91	22,24
Дубина сиромаштва	2,58	1,77	0,64	5,82
Оштрина сиромаштва	0,87	0,72	0,14	2,28
Gini коефицијент	31,39	4,06	28,16	39,18
Дознаке из иностранства <i>per capita</i>	204,74	170,82	5,75	452,09
Бруто домаћи производ <i>per capita</i>	15.310,47	2.394,69	11.757,27	18.557,96
Учешће јавне потрошње у БДП-у, у %	16,55	1,25	14,81	18,88
Република Србија				
Стопа сиромаштва	1,81	0,98	0,79	3,99
Дубина сиромаштва	0,44	0,27	0,17	1,00
Оштрина сиромаштва	0,17	0,12	0,06	0,42
Gini коефицијент	30,76	2,03	28,18	33,43
Дознаке из иностранства <i>per capita</i>	515,43	126,03	278,53	634,92
Бруто домаћи производ <i>per capita</i>	10.930,52	1.411,90	8.724,71	12.521,47,
Учешће јавне потрошње у БДП-у, у %	20,00	1,20	18,48	21,99
Украјина				
Стопа сиромаштва	3,08	3,52	0,25	10,58
Дубина сиромаштва	0,59	0,74	0,03	2,26
Оштрина сиромаштва	0,19	0,25	0,01	0,78
Gini коефицијент	27,69	1,80	24,82	29,79
Дознаке из иностранства <i>per capita</i>	74,35	59,97	4,33	146,61
Бруто домаћи производ <i>per capita</i>	7.401,17	1.011,42	5.636,63	8.761,75
Учешће јавне потрошње у БДП-у, у %	18,70	1,03	16,99	20,33

Извор: израчунавање аутора

Табела 21. Коефицијенти корелације променљивих модела панела

	IS	DS	OS	G	DOZ	BDP	JP
Стопа сиромаштва	1,00						
Дубина сиромаштва	0,98***	1,00					
Оштрина сиромаштва	0,94***	0,99***	1,00				
Gini коефицијент	0,55***	0,58***	0,62***	1,00			
Дознаке <i>per capita</i>	-0,20*	-0,21*	-0,20*	0,06	1,00		
БДП <i>per capita</i>	-0,66***	-0,62***	-0,58***	-0,34***	-0,05	1,00	
Јавна потрошња	-0,20*	-0,13	-0,08	0,04	0,19*	-0,13	1,00

Напомена: *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%

Извор: израчунавање аутора

3.1.3. Анализа емпиријских резултата

При економетријском оцењивању модела панела прво је тестирано постојање индивидуалних ефеката применом F теста за фиксну спецификацију и модификованог Breusch-Pagan-овог (BP) теста за модел случајних ефеката. Резултати приказани у Табели 22. указују на присуство значајних индивидуалних ефеката, односно ефеката из модела изостављених специфичних индивидуалних варијабли на показатеље сиромаштва. Из тог разлога потребно је случајну грешку модела декомпоновати на индивидуалне ефекте и остатак случајне грешке. Међутим, декомпоновање случајне грешке није отклонило присуство хетероскедастичности, што потврђују резултати модификованог Wald-овог теста. Зависност случајних грешака по јединицама посматрања у истом временском периоду тестирана је Pesaran-овим CD тестом. Резултати Pesaran-овог CD теста указују на присуство корелације случајних грешака по јединицама посматрања у моделима панела у којима је зависна променљива дубина сиромаштва и оштрина сиромаштва. На основу резултата Baltagi – Li LM теста закључује се да постоји аутокорелација случајне грешке.

Питање избора између фиксне и случајне спецификације модела такође је значајно. Економетријска литература предлаже модел случајних ефеката уколико се узорак састоји од јединица случајним путем изабраних из великог основног скупа. С обзиром да је узорком обухваћено десет земаља у транзицији адекватније је оцењивање модела фиксних ефеката. Избор модела повезан је са нарушеном претпоставком корелисаности регресора са индивидуалним ефектима, као компонентом случајне грешке која се тестира применом Hausman теста. Резултати теста приказани у Табели 22. показују да се нулта хипотеза одбацује, односно да је нарушена полазна претпоставка о једнострукој ендегености регресора. Тиме се закључује да су индивидуални ефекти фиксног карактера и сугерише избор модела FE.²⁸⁰

---

²⁸⁰ Greene, H.W. (2002). *Econometric Analysis*. Fifth Edition, New Jersey: Prentice Hall.

Табела 22. Тестови у моделима панела

	log IS	log DS	log OS
F test	27,20 (p=0,0000)	27,34 (p=0,0000)	27,72 (p=0,0000)
BP test	107,18 (p=0,0000)	113,66 (p=0,0000)	118,88 (p=0,0000)
Wald test	260,36 (p=0,0000)	200,66 (p=0,0000)	85,12 (p=0,0000)
Pesaran CD test	-1,541 (p=0,1232)	-1,699 (p=0,0892)	-1,753 (p=0,0795)
Baltagi-Li LM	14,69 (p=0,0000)	12,39 (p=0,0004)	13,03 (p=0,0003)
Hausman test	chi ² (5)= 49,27 (p=0,0000)	chi ² (5)=24,60 (p=0,0002)	chi ² (5)=17,66 (p=0,0034)

Извор: израчунавање аутора

Због присуства хетероскедастичности и аутокорелације случајне грешке, при оцењивању је коришћен LSDV (енг. *Least Squares Dummy Variable - LSDV*) модел фиксних ефеката са корелисаним панелом и панел-коригованим стандардним грешкама (енг. *Panel-corrected standard errors – PCSE*) уз примену Prais-Winsten-ове процедуре. На тај начин модел је робустан на постојање хетероскедастичности и аутокорелације. У модел је укључено девет вештачких променљивих (N-1) које обухватају индивидуалне ефекте.

На основу резултата у Табелама 23, 24. и 25. може се закључити да је већина независних променљивих статистички значајна и има очекиване предзнаке. Статистички значајан утицај на показатеље сиромаштва имају промене у висини Gini коефицијента, БДП *per capita* и удела јавне потрошње у БДП-у. Позитиван предзнак Gini коефицијента указује да је присуство веће неједнакости у дистрибуцији потрошње повезано са већим сиромаштвом. Коефицијент променљиве *BDP* има очекивани предзнак потврђујући да раст БДП *per capita* утиче на смањење показатеља сиромаштва.

Међутим, променљива од значаја за анализу у овом раду, дознаке из иностранства, има веома мали негативан утицај на стопу сиромаштва, дубину и оштрину сиромаштва који није статистички значајан. Овакав резултат указује на веома низак директан ефекат дознака на смањење сиромаштва у изабраним земљама у транзицији, који може бити последица усмеравања дознака ка домаћинствима која не припадају категорији сиромашних или нису изложена ризику сиромаштва.

Табела 23. Резултати LSDV модела фиксних ефеката са PCSE и стопом сиромаштва као зависном променљивом

	log IS			
	(1)	(2)	(3)	(4)
log G	2,094** (2,14)	-	3,098*** (2,89)	2,081** (2,10)
log DOZ	-0,055 (-0,99)	-0,035 (-0,60)	-0,258*** (-4,09)	-0,038 (-0,71)
log BDP	-2,521*** (-7,36)	-2,777*** (-7,97)	-	-2,517*** (-6,93)
log JP	0,726* (1,85)	0,849** (1,97)	0,524 (1,47)	-
SEK	-0,154*** (-4,04)	-0,186*** (-4,26)	-0,256*** (-3,60)	-0,139*** (-3,83)
ARM	0,958*** (4,09)	1,095*** (4,75)	1,314*** (6,51)	0,777*** (3,35)
BLR	0,431*** (4,31)	0,515*** (4,70)	-0,120 (-1,28)	0,433*** (4,06)
GEO	0,734*** (2,88)	1,042*** (4,70)	1,030*** (4,36)	0,687** (2,37)
KZH	1,469*** (7,02)	1,685*** (8,05)	0,387** (2,43)	1,314*** (6,49)
KGZ	0,098 (0,45)	0,107 (0,49)	1,246*** (7,48)	0,088 (0,38)
MDA	-0,049 (-0,24)	0,049 (0,25)	0,870*** (5,28)	-0,033 (-0,15)
POL	0,466** (2,28)	0,747*** (4,14)	-0,510*** (-3,14)	0,457** (2,07)
ROU	1,583*** (9,08)	1,729*** (9,88)	0,797*** (5,16)	1,536*** (8,38)
SRB	0,383* (1,74)	0,501** (2,28)	0,128 (0,63)	0,382* (1,66)
cons	6,132*** (2,91)	9,960*** (7,38)	-4,431*** (-2,72)	7,024*** (3,29)
R ²	0,88	0,88	0,84	0,87
Wald	5.757,13 (p=0,0000)	4.616,75 (p=0,0000)	1.025,18 (p=0,0000)	18.578,69 (p=0,0000)
rho	0,413	0,380	0,475	0,497

Напомена: скраћенице коришћене за вештачке променљиве: ARM – Јерменија, BLR – Белорусија, GEO – Грузија, KZH – Казахстан, KGZ – Република Киргизија, MDA – Молдавија, POL – Пољска, ROU – Румунија, SRB – Република Србија. У заградама су дате z-вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%

Извор: израчунавање аутора

Табела 24. Резултати LSDV модела фиксних ефеката са PCSE и дубином сиромаштва као зависном променљивом

	log DS			
	(1)	(2)	(3)	(4)
log G	2,265** (1,97)	-	3,538*** (2,80)	2,278* (1,92)
log DOZ	-0,057 (-0,87)	-0,038 (-0,57)	-0,305*** (-4,27)	-0,037 (-0,58)
log BDP	-3,017*** (-7,23)	-3,276*** (-7,96)	-	-3,028*** (-6,88)
log JP	0,891* (1,85)	1,045** (1,99)	0,701 (1,60)	-
SEK	-0,213*** (-5,19)	-0,251*** (-5,32)	-0,340*** (-4,10)	-0,195*** (-4,89)
ARM	1,076*** (3,95)	1,232*** (4,60)	1,512*** (6,53)	0,849*** (3,19)
BLR	0,567*** (4,44)	0,653*** (5,09)	-0,093 (-0,74)	0,572*** (4,13)
GEO	1,001*** (3,28)	1,339*** (5,08)	1,349*** (4,77)	0,937** (2,68)
KZH	1,749*** (6,91)	1,980*** (7,99)	0,459** (2,37)	1,565*** (6,28)
KGZ	0,099 (0,37)	0,116 (0,45)	1,470*** (7,25)	0,077 (0,27)
MDA	-0,061 (-0,24)	0,051 (0,22)	1,034*** (5,09)	-0,051 (-0,19)
POL	0,608** (2,48)	0,907*** (4,28)	-0,563*** (-2,88)	0,599** (2,25)
ROU	1,857*** (8,82)	2,010*** (9,76)	0,920*** (4,92)	1,804*** (8,03)
SRB	0,604** (2,51)	0,733*** (3,11)	0,299 (1,36)	0,602** (2,40)
cons	6,823** (2,66)	10,876*** (6,71)	-5,976*** (-3,08)	7,939*** (3,06)
R ²	0,87	0,88	0,83	0,85
Wald	1.870,13 (p=0,0000)	2.149,65 (p=0,0000)	785,94 (p=0,0000)	838,17 (p=0,0000)
rho	0,414	0,373	0,446	0,486

Напомена: у заградама су дате z-вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%

Извор: израчунавање аутора

Табела 25. Резултати LSDV модела фиксних ефеката са PCSE и оштрином сиромаштва као зависном променљивом

	log OS			
	(1)	(2)	(3)	(4)
log G	2,569** (1,98)	-	3,973*** (2,85)	2,552* (1,92)
log DOZ	-0,060 (-0,79)	-0,039 (-0,51)	-0,327*** (-4,11)	-0,033 (-0,44)
log BDP	-3,221*** (-7,03)	-3,518*** (-7,85)	-	-3,248*** (-6,97)
log JP	0,934* (1,82)	1,103* (1,95)	0,751 (1,61)	-
SEK	-0,245*** (-5,98)	-0,287*** (-5,62)	-0,383*** (-4,31)	-0,225*** (-6,03)
ARM	1,107*** (3,91)	1,285*** (4,62)	1,575*** (6,63)	0,863** (3,20)
BLR	0,659*** (4,16)	0,756*** (4,93)	-0,044 (-0,29)	0,671*** (3,85)
GEO	1,164*** (3,60)	1,548*** (5,63)	1,528*** (5,06)	1,092** (2,96)
KZH	1,834*** (6,74)	2,097*** (8,17)	0,457** (2,24)	1,650*** (6,08)
KGZ	0,114 (0,41)	0,132 (0,49)	1,575*** (7,66)	0,084 (0,29)
MDA	-0,062 (-0,23)	0,067 (0,27)	1,105*** (5,13)	-0,060 (-0,21)
POL	0,594** (2,21)	0,935*** (4,25)	-0,659*** (-3,17)	0,587** (2,05)
ROU	1,919*** (8,99)	2,094*** (10,33)	0,919*** (4,91)	1,866*** (8,17)
SRB	0,689*** (2,83)	0,839*** (3,59)	0,364 (1,60)	0,676*** (2,64)
cons	6,605** (2,21)	11,219*** (6,21)	-7,144*** (-3,39)	7,874*** (2,67)
R ²	0,87	0,88	0,83	0,84
Wald	1.551,77 (p=0,0000)	1.876,04 (p=0,0000)	686,20 (p=0,0000)	4.981,13 (p=0,0000)
rho	0,404	0,367	0,420	0,486

Напомена: у заградама су дате z-вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%

Извор: израчунавање аутора

Једно од могућих објашњења несигнификантних директних ефеката дознака јесте хетерогеност земаља у узорку у погледу висине дохотка. У земљама вишег дохотка употреба дознака није примарно усмерена на потрошњу, већ се у значајном обиму дознаке користе и за инвестиционе активности. Да би се обухватиле те разлике, модел је поново оцењен уз коришћење две променљиве дознака из иностранства *per capita*, *DOZ_NIŽI_DOH* и *DOZ_VIŠI_DOH*. Променљива *DOZ_NIŽI_DOH* исказује утицај дознака из иностранства на показатеље сиромаштва у земљама нижег средњег дохотка из посматраног узорка (Јерменија, Грузија, Република Киргизија, Молдавија и Украјина), док променљива *DOZ_VIŠI_DOH* обухвата ефекте дознака на показатеље сиромаштва у земљама вишег средњег и високог дохотка (Белорусија, Казахстан, Пољска, Румунија и Република Србија).

Резултати приказани у Табели 26. показују да је ефекат дознака на сва три показатеља сиромаштва у земљама нижег средњег дохотка статистички значајан и знатно већи него у земљама вишег средњег дохотка у којима директан допринос дознака ублажавању сиромаштва није сигнификантан. Такође, дознаке имају већи утицај на смањење осетљивијих показатеља сиромаштва. Десетопроцентни раст дознака *per capita* у земљама нижег средњег дохотка узрокује смањење стопе сиромаштва за 1,6%, дубине сиромаштва за 1,9%, док се оштрина сиромаштва смањује за 2,0%.

Друго могуће објашњење ниског ефекта дознака јесте да дознаке једним делом утичу на смањење показатеља сиромаштва индиректно, преко раста БДП *per capita* услед чега је потребно оценити укупан ефекат (директни и индиректни). Повећана потрошња и инвестиционе активности услед раста прилива дознака доприносе повећању производње добара и услуга, расту запослености и дохотка. На тај начин дознаке могу индиректно утицати на смањење сиромаштва и међу домаћинствима која нису примаоци дознака. Резултати у Табелама 23, 24. и 25. показују да су ефекти дознака на показатеље сиромаштва статистички значајни једино у оцењеном моделу из којег је изостављена променљива *BDP*. После испитивања утицаја дознака из иностранства на БДП *per capita*, методом фиксних ефеката уз робустне оцене стандардних грешака, пронађени су позитивни

статистички значајни ефекти, док утицај дознака на Gini коефицијент је незнатан (Табела 27.).

Табела 26. Резултати LSDV модела директног утицаја дознака на показатеље сиромаштва према висини дохотка земаља

	Зависна променљива		
	log IS	log DS	log OS
log G	2,137** (2,16)	2,325** (2,05)	2,598** (2,06)
log DOZ_NIŽI_DOH	-0,156** (-2,40)	-0,194** (-2,49)	-0,202** (-2,05)
log DOZ_VIŠI_DOH	0,009 (0,17)	0,026 (0,41)	0,035 (0,46)
log BDP	-2,385*** (-8,10)	-2,817*** (-7,73)	-3,029*** (-7,15)
log JP	0,901** (2,24)	1,131** (2,30)	1,101** (2,08)
SEK	-0,156*** (-4,08)	-0,218*** (-5,26)	-0,245*** (-5,95)
ARM	1,093*** (4,78)	1,260*** (4,74)	1,282*** (4,48)
BLR	0,147 (1,17)	0,185 (1,12)	0,252 (1,11)
GEO	0,810*** (3,30)	1,106*** (3,81)	1,274*** (4,04)
KZH	1,236*** (6,25)	1,432*** (5,86)	1,487*** (4,94)
KGZ	0,183 (0,91)	0,220 (0,90)	0,236 (0,87)
MDA	0,069 (0,35)	0,103 (0,42)	0,110 (0,40)
POL	0,109 (0,57)	0,128 (0,53)	0,087 (0,28)
ROU	1,269*** (7,67)	1,433*** (5,86)	1,466*** (5,52)
SRB	0,022 (0,10)	0,124 (0,49)	0,172 (0,58)
cons	5,481*** (2,87)	5,879*** (2,57)	5,839** (2,14)
R ²	0,89	0,89	0,88
Wald	8.122,61 (p=0,0000)	5.227,77 (p=0,0000)	3.140,80 (p=0,0000)
rho	0,369	0,361	0,394

Напомена: у заградама су дате z-вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%

Извор: израчунавање аутора

Табела 27. Ефекти дознака из иностранства на БДП *per capita* и неједнакост

	Зависна променљива	
	log G	log BDP
log DOZ	-0,012 (-1,56)	0,122*** (4,28)
cons	1,527*** (98,12)	3,660*** (65,36)

Напомена: оцене стандардних грешака су робустне. У заградама су дате t-вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%

Извор: израчунавање аутора

За оцењивање укупног ефекта (директног и индиректног) дознака на показатеље сиромаштва коришћен је модел панела представљен једначином (4). Добијени резултати у Табели 28. показују да коришћењем нето БДП *per capita* из којег је издвојен утицај дознака, допринос дознака ублажавању сиромаштва је већи и статистички значајан у односу на посматран директан ефекат. Ако се узме у обзир и ефекат на ниво сиромаштва који дознаке остварују преко утицаја на повећање БДП-а, раст дознака *per capita* за 10% узроковао би смањење стопе сиромаштва за 3,6%. Дознаке имају већи утицај на осетљиве показатеље сиромаштва и њихов десетопоцентни раст ублажио би дубину сиромаштва за 4,3%, а оштрину сиромаштва за 4,5%. Коефицијенти осталих независних променљивих показују ефекат на ниво сиромаштва исте величине и статистичке значајности као при оцењивању директног утицаја дознака.

Ако се посматра укупан ефекат дознака на сиромаштво у зависности од висине дохотка у посматраним земљама, могуће је уочити знатно већу величину утицаја у земљама нижег дохотка. Десетопоцентни раст дознака *per capita* у земљама нижег средњег дохотка узроковао би смањење стопе сиромаштва за 4,5%, дубине сиромаштва за 5,4%, а оштрине сиромаштва за 5,7%. Повећање величине ефекта дознака на сиромаштво након укључивања индиректног утицаја који се остварује преко раста БДП-а у овим земљама објашњава се чињеницом да поједине земље нижег средњег дохотка у узорку остварују прилив дознака који достиже око 30% БДП-а. Такође, обухватањем индиректног утицаја дознака, њихов укупан ефекат на сиромаштво у земљама вишег дохотка постао је већи и статистички значајан. Повећање прилива дознака *per capita* за 10% у земљама вишег средњег дохотка смањило би стопу сиромаштва за 2,8% уз истовремено ублажавање дубине и оштрине сиромаштва за 3,2% односно 3,3% (Табела 29).

Табела 28. Резултати LSDV модела укупног утицаја дознака на показатеље сиромаштва

	Зависна променљива		
	log IS	log DS	log OS
log G	2,094** (2,14)	2,265** (1,97)	2,570** (1,98)
log DOZ	-0,363*** (-8,77)	-0,426*** (-10,16)	-0,454*** (-10,00)
netoBDP	-2,521*** (-7,36)	-3,017*** (-7,23)	-3,221*** (-7,03)
log JP	0,726* (1,85)	0,891* (1,85)	0,934* (1,82)
SEK	-0,154*** (-4,04)	-0,213*** (-5,19)	-0,245*** (-5,98)
ARM	0,958*** (4,09)	1,076*** (3,95)	1,107*** (3,91)
BLR	0,431*** (4,31)	0,567*** (4,44)	0,659*** (4,16)
GEO	0,734*** (2,88)	1,001*** (3,28)	1,164*** (3,60)
KZH	1,469*** (7,02)	1,749*** (6,91)	1,834*** (6,74)
KGZ	0,098 (0,45)	0,099 (0,37)	0,114 (0,41)
MDA	-0,049 (-0,24)	-0,061 (-0,24)	-0,062 (-0,23)
POL	0,466** (2,28)	0,608** (2,48)	0,594** (2,21)
ROU	1,583*** (9,08)	1,857*** (8,82)	1,919*** (8,99)
SRB	0,383* (1,74)	0,604** (2,51)	0,689*** (2,83)
cons	-3,097** (-2,02)	-4,220** (-2,29)	-5,183** (-2,53)
R ²	0,88	0,87	0,87
Wald	5.757,13 (p=0,0000)	1.870,13 (p=0,0000)	1.551,77 (p=0,0000)
rho	0,413	0,414	0,404

Напомена: у заградама су дате z-вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%

Извор: израчунавање аутора

Табела 29. Резултати LSDV модела укупног утицаја дознака на показатеље сиромаштва према висини дохотка земаља

	Зависна променљива		
	log IS	log DS	log OS
log G	2,137** (2,16)	2,325** (2,05)	2,598** (2,06)
log DOZ_NIŽI_DOH	-0,447*** (-7,47)	-0,538*** (-8,43)	-0,573*** (-8,12)
log DOZ_VIŠI_DOH	-0,282*** (-6,66)	-0,318*** (-6,66)	-0,335*** (-5,40)
netoBDP	-2,385*** (-8,10)	-2,817*** (-7,73)	-3,029*** (-7,15)
log JP	0,901** (2,24)	1,131** (2,30)	1,101** (2,08)
SEK	-0,156*** (-4,08)	-0,218*** (-5,26)	-0,245*** (-5,95)
ARM	1,093*** (4,78)	1,260*** (4,74)	1,282*** (4,48)
BLR	0,147 (1,17)	0,185 (1,12)	0,252 (1,11)
GEO	0,810*** (3,30)	1,106*** (3,81)	1,274*** (4,04)
KZH	1,236*** (6,25)	1,432*** (5,86)	1,487*** (4,94)
KGZ	0,183 (0,91)	0,220 (0,90)	0,236 (0,87)
MDA	0,069 (0,35)	0,103 (0,42)	0,110 (0,40)
POL	0,109 (0,57)	0,128 (0,53)	0,087 (0,28)
ROU	1,269*** (7,67)	1,433*** (6,79)	1,466*** (5,52)
SRB	0,022 (0,10)	0,124 (0,49)	0,172 (0,58)
cons	-3,247** (-2,12)	-4,431** (-2,45)	-5,249*** (-2,62)
R ²	0,89	0,89	0,88
Wald	8.122,61 (p=0,0000)	5.227,76 (p=0,0000)	3.140,80 (p=0,0000)
rho	0,369	0,361	0,394

Напомена: у заградама су дате z-вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%

Извор: израчунавање аутора

У истраживањима се наводи могућност да између дознака и показатеља сиромаштва постоји обострани утицај, односно да ниво сиромаштва такође може утицати на обим дознака који земља прима из иностранства (Le Goff, (2010), Gupta и сарадници (2009)). Le Goff је испитивао присуство међузависности дознака и показатеља сиромаштва и установио је да дознаке не представљају ендегену варијаблу. У истраживањима UNCTAD-а (2011) и Gurte и сарадника (2009) уважена је могућност симултане међузависности, која није посебно тестирана и коришћен је метод тростепених најмањих квадрата. Уколико се симултана међузависност не узме у обзир приликом оцењивања, она може водити добијању прецењених резултата. Тестирање симултане међузависности дознака и показатеља сиромаштва своди се на испитивање корелисаности регресора са случајном грешком применом Hausman-овог теста симултаности.²⁸¹

Прво је оцењена регресија у којој су дознаке функција предетерминисаних варијабли: Gini коефицијента (G), $netoBDP$, удела јавне потрошње у БДП-у (JP), вештачке варијабле SEK методом фиксних ефеката. Резидуали из ове оцењене регресије су коришћени као додатна варијабла ($resid$) у једначини:

$$\text{Log}P_{it} = \alpha_i + \beta_1 \log G_{it} + \lambda_2 \log DOZ_{it} + \lambda_3 netoBDP_{it} + \beta_4 \log JP_{it} + \beta_5 SEK + \beta_6 (resid) + u_{it}$$

$$(i = 1, 2, \dots, N; t = 1, 2, \dots, T) \quad (5)$$

Ако је коефицијент резидуала статистички значајан сматра се да су дознаке ендегена променљива, односно да постоји обострани утицај дознака и показатеља сиромаштва.

Резултати из Табеле 30. показују да резидуали из редуковане форме имају статистички значајан утицај на стопу сиромаштва, уз ризик грешке од 5%, и на дубину и оштрину сиромаштва, уз ризик грешке од 1%. Дознаке су ендегена варијабла у оцењеном моделу панела где су сва три показатеља сиромаштва зависне променљиве. То указује да ниво и интензитет сиромаштва представљају један од мотива слања дознака, посебно у слабије развијеним земљама.

---

²⁸¹ Gujarati, N.D., Porter, C.D. (2009). *Basic Econometrics*. Fifth Edition, New York: McGraw-Hill, стр. 704.

Табела 30. Резултати Hausman-овог теста симултаности између показатеља сиромаштва и дознака

	log IS (1)	log DS (2)	log OS (3)
log G	2,578*** (2,60)	2,891** (2,56)	3,232*** (2,60)
log DOZ	-0,372*** (-9,60)	-0,437*** (-11,13)	-0,465*** (-10,55)
netoBDP	-2,312*** (-7,24)	-2,716*** (-6,77)	-2,909*** (-6,20)
log JP	0,845** (2,16)	1,055** (2,25)	1,007* (1,95)
SEK	-0,135*** (-3,04)	-0,192*** (-3,92)	-0,213*** (-4,24)
resid	0,167** (2,55)	0,213*** (2,83)	0,247*** (3,32)
cons	-4,019*** (-2,61)	-5,423*** (-3,00)	-6,347*** (-3,20)
R ²	0,90	0,90	0,89
Wald	5.558,74 (p=0,0000)	9.156,88 (p=0,0000)	6.985,32 (p=0,0000)

Напомена: Стандардне грешке су кориговане за услове хетероскедастичности и аутокорелације. У загради су дате z-вредности. У регресије (1), (2) и (3) су укључене вештачке варијабле за индивидуалне ефекте. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%

Извор: израчунавање аутора

Услед присуства ендегености регресора модел панела је оцењен применом метода тростепених најмањих квадрата.²⁸² Овај метод омогућава оцењивање система једначина у којима су и показатељи сиромаштва и дознаке ендегено детерминисане. На тај начин оцењује се не само ефекат дознака на показатеље сиромаштва, већ и обрнути утицај нивоа сиромаштва на прилив дознака. Примена метода тростепених најмањих квадрата решава проблем да се присуство грешке у спецификацији било које једначине у систему пренесе на цео систем.²⁸³

Спецификација једначине у којима је показатељ сиромаштва зависна променљива иста је као и једначина (4).

²⁸² У првом степену оцењују се ендегене варијабле (P_{it} и DOZ_{it}) из редуковане форме и замењују на десну страну структурних једначина. У другом степену оцењују се трансформисане структурне једначине. У трећем степену оцене варијанси и коваријанси из грешака једначина чија је оцена добијена у претходном степену користе се за трансформацију оригиналне варијабле DOZ_{it} . Видети опширније: Јовичић, М., Драгутиновић Митровић, Р. (2011). *Економетријски методи и модели*. Центар за издавачку делатност, Економски факултет, Београд, стр. 176.

²⁸³ Метод тростепених најмањих квадрата биће примењен на модел фиксних ефеката уз укључивање вештачких варијабли за индивидуалне ефекте.

$$\text{Log}P_{it} = \alpha_i + \beta_1 \log G_{it} + \lambda_2 \log \text{DOZ}_{it} + \lambda_3 \text{netoBDP}_{it} + \beta_4 \log \text{JP}_{it} + \beta_5 \text{SEK} + u_{it}$$

$$(i = 1, 2, \dots, N; t = 1, 2, \dots, T)$$

При спецификацији регресионе једначине дознака узете су у обзир сличне променљиве коришћене у истраживањима UNCTAD-а (2011) и Gupte и сарадника (2009) који су, такође, примењивали метод тростепених најмањих квадрата. Реч је о променљивим које се у економској литератури сугеришу као основни мотиви слања дознака. Резултати истраживања Schrooten-а су показали да стопа незапослености представља статистички значајну детерминанту износа дознака који примају земље у транзицији.²⁸⁴ Додатно је за земље у транзицији карактеристично да већину износа дознака примају старија лица која их користе, између осталог, и за плаћање здравствених услуга. Сходно томе, ниво јавне потрошње за здравствену заштиту може имати статистички значајан утицај на прилив дознака. Такође, значајна детерминанта прилива дознака из иностранства јесте девизни курс домаће валуте у односу на валуту земље пошиљаоца дознака. Раст вредности домаће валуте захтева слање већег износа дознака у страну валути како би се обезбедио непромењени износ дохотка примаоца у домаћој валути и обрнуто. Регресиона једначина за дознаке оцењена методом обичних најмањих квадрата има следећи облик:

$$\log \text{DOZ}_{it} = \pi_i + \rho_1 \log P_{it} + \rho_2 \log \text{DOZ}_{t-1} + \rho_3 \log \text{JPZ}_{it} + \rho_4 \log \text{NEZ}_{it} + \rho_5 \log \text{DK}_{it} + \tau_{it}$$

$$(i = 1, 2, \dots, N; t = 1, 2, \dots, T) \quad (6)$$

где DOZ_{it} представља дознаке *per capita* у земљи i у години t ; P је показатељ сиромаштва (стопа сиромаштва, дубина сиромаштва и оштрина сиромаштва); DOZ_{t-1} је износ дознака *per capita* из претходне године; JPZ је процентуални удео јавне потрошње за здравствену заштиту у БДП-у; NEZ је стопа незапослености; DK је девизни курс националне валуте земље у транзицији према америчком долару; τ_{it} је случајна грешка.

²⁸⁴ Schrooten, M. (2005). Bringing Home the Money – What Determines Worker's Remittances to Transition Countries?. The Institute of Economic Research Hitotsubashi University Kunitachi Tokyo, Discussion Paper Series A No. 466.

Табела 31. Оцењени модели панела методом тростепених најмањих квадрата

	Зависна променљива		Зависна променљива		Зависна променљива	
	log IS	log DOZ	log DS	log DOZ	log OS	log DOZ
log G	2,214** (2,14)		2,413** (2,03)		2,680** (2,12)	
Log DOZ	-0,347*** (-4,99)		-0,413*** (-5,18)		-0,467*** (-5,49)	
netoBDP	-2,444*** (-4,95)		-2,818*** (-4,98)		-3,042*** (-5,04)	
log JP	1,165*** (3,24)		1,414*** (3,43)		1,556*** (3,54)	
SEK	-0,193*** (-2,98)		-0,261*** (-3,51)		-0,291*** (-3,67)	
log P		0,126*** (3,10)		0,105*** (3,01)		0,092*** (2,88)
log DOZ _{t-1}		0,855*** (22,94)		0,856*** (23,01)		0,857*** (23,10)
log JPZ		0,393** (2,46)		0,371** (2,35)		0,355** (2,26)
log NEZ		0,245** (2,00)		0,229* (1,87)		0,221* (1,81)
log DK		-0,025 (-1,11)		-0,024 (-1,07)		-0,024 (-1,09)
ARM	1,052*** (6,20)		1,214*** (6,24)		1,298*** (6,26)	
BLR	0,408*** (2,94)		0,519*** (3,26)		0,606*** (3,57)	
GEO	0,717*** (3,62)		1,006*** (4,43)		1,204*** (4,97)	
KZH	1,506*** (5,95)		1,749*** (6,03)		1,863*** (6,02)	
KGZ	0,113 (0,46)		0,166 (0,59)		0,186 (0,61)	
MDA	-0,069 (-0,31)		-0,030 (-0,12)		-0,006 (-0,02)	
POL	0,404* (1,71)		0,511* (1,89)		0,533* (1,85)	
ROU	1,557*** (8,49)		1,798*** (8,55)		1,890*** (8,43)	
SRB	0,337** (2,54)		0,567*** (3,73)		0,708*** (4,36)	
cons	-3,822** (-2,55)	-0,135 (-0,79)	-5,085*** (-2,96)	-0,024 (-0,15)	-6,090*** (-3,32)	0,036 (0,24)
R ²	0,93	0,90	0,93	0,90	0,93	0,90
chi ²	1.122,66 (p=0,000)	818,57 (p=0,000)	1.157,58 (p=0,000)	821,01 (p=0,000)	1.230,96 (p=0,000)	825,87 (p=0,000)

Напомена: у заградама су дате z-вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%

Извор: израчунавање аутора

У Табели 31. приказани су резултати оцењеног модела панела применом метода тростепених најмањих квадрата. Приликом оцењивања методом тростепених најмањих квадрата, резултати оцењивања дознака (једначина б) показују да је утицај показатеља сиромаштва на прилив дознака *per capita* статистички значајан, потврђујући обострани утицај дознака и сиромаштва. Социо-економски услови живота становништва у посматраним земљама представљају битне мотиве слања дознака. Поред нивоа сиромаштва, стопа незапослености у земљи примаоцу представља статистички значајан фактор прилива дознака. Виша стопа незапослености мотивише емигранте да шаљу већи износ дознака. У складу са очекивањима, износ примљених дознака у претходној години има позитиван статистички значајан утицај на текући прилив дознака. Износ процентуалног удела јавне потрошње за здравствену заштиту такође представља битну детерминанту обима дознака у изабраним земљама у транзицији.

Након узимања у обзир проблема ендогености дознака, оцењени модели панела показују да је утицај дознака *per capita* на показатеље сиромаштва остао статистички значајан. Међутим, величина ефеката дознака на стопу сиромаштва и дубину сиромаштва смањена је у односу на оцењен LSDV модел, док је разлика у величини утицаја на оштрину сиромаштва незнатна. Раст дознака *per capita* за 10% узроковао би смањење стопе сиромаштва за 3,5%. Дознаке имају већи утицај на осетљиве показатеље сиромаштва и њихов десетопоцентни раст ублажио би дубину сиромаштва за 4,1%, а оштрину сиромаштва за 4,7%.

Упркос бројним ограничењима у погледу расположивости података добијени резултати су у складу са теоријским схватањима и емпиријским оценама Jongwanitch-а (2007) и Le Goff-а (2010) који су, поред директних, такође анализирали и индиректне ефекте дознака на сиромаштво. Међутим, интерпретацију резултата потребно је вршити уз извесну меру опреза услед релативно нижег нивоа квалитета и међусобне упоредивости коришћених података. Мали број јединица посматрања и кратка временска димензија такође се могу одразити на резултате, што оставља простор за будућа истраживања са комплетнијим подацима.

3.2. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ УТИЦАЈА ДОЗНАКА НА СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ

3.2.1. Сиромаштво у Србији

Током 1990-тих година пад животног стандарда и сиромаштво постају растући економски и социјални проблем у Србији што је резултат првенствено смањене економске активности. На крају последње деценије 20. века бруто домаћи производ наше земље износио је мање од половине нивоа из 1990. године што је последица опште економске и политичке кризе. Дезинтеграција СФР Југославије, ратни сукоби, увођење међународних економских санкција и бомбардовање од стране НАТО снага узроковали су смањење индустријске производње и запослености, губитак тржишта, пад спољнотрговинске размене и свеукупно економско назадовање. Погрешна економска политика, која је условила појаву хиперинфлације, додатно је допринела разарању привредне структуре, расту незапослености и осиромашењу становништва, уз ширење сиве економије. Од 2000. године, након политичких и економских промена, раст реалног БДП-а и успостављена макроекономска стабилност узроковали су повећање потрошње становништва и раст животног стандарда. У циљу ефикаснијег решавања проблема сиромаштва Влада Републике Србије 2003. године усваја Стратегију смањења сиромаштва у оквиру које је дат пресек стања, узрока и карактеристика сиромаштва у Србији и дефинисани су стратешки правци његовог смањења.²⁸⁵

За потребе анализе стања сиромаштва, у периоду мај-јун 2002. године спроведена је Анкета о животном стандарду, којом су добијени подаци неопходни за утврђивање профила сиромаштва у Србији. Анкета о животном стандарду поновљена је 2003. и 2007. године. Сиромаштво у Србији дефинисано је коришћењем показатеља који су се утврђивали на основу потрошње по потрошачкој јединици, полазећи од претпоставке њеног бољег евидентирања у анкетама и мањој подложности краткорочним флукуацијама у односу на

---

²⁸⁵ Влада Републике Србије. (2003). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*.

доходак. Апсолутна линија сиромаштва дефинисана је као износ потрошње неопходан за задовољавање основних животних потреба потрошачке јединице. Као основни показатељи нивоа и интензитета сиромаштва коришћени су стопа сиромаштва, дубина и оштрина сиромаштва. Стопа сиромаштва изражава удео лица чија је потрошња испод апсолутне линије сиромаштва. Дубина сиромаштва представља просечан дефицит потрошње у проценту од линије сиромаштва међу целокупним становништвом. Оштрина сиромаштва изражава неједнакост међу сиромашнима, јер даје већи значај веома сиромашним особама.

Континуирано остваривање привредног раста од 2000. године заједно са повећањем зарада и социјалних трансфера утицало је на значајно смањење сиромаштва у периоду од 2002-2007. године. Према подацима Анкете о животном стандарду,²⁸⁶ у датом периоду стопа сиромаштва значајно је смањена са 14% на 6,6% што представља смањење броја сиромашних са приближно милион на 490.000. Остали показатељи, дубина и оштрина сиромаштва такође су смањени. Дубина сиромаштва, која показује обим у коме је потрошња сиромашних испод линије сиромаштва, смањена је са 3% 2002. године на 1,3% у 2007. години. Уколико би држава обезбедила додатна материјална средства у висини 1,3% од линије сиромаштва по особи и дата средства усмерила ка сиромашнима, теоријски проблем сиромаштва био би елиминисан. Међутим, треба имати у виду да интензитет сиромаштва није једнак за све сиромашне особе. Поједина лица су дубље у сиромаштву у односу на друге сиромашне. Пад оштрине сиромаштва са 1% на 0,4% указује да је број најсиромашнијих у Србији значајно смањен.

Према подацима Анкете о потрошњи домаћинстава тренд смањења сиромаштва настављен је и у 2008. години. Међутим, од 2009. године показатељи сиромаштва бележе раст као последицу ефеката економске кризе да би 2010. године стопа сиромаштва достигла ниво од 9,2.²⁸⁷ У првој половини 2009. године стопа сиромаштва износила је 7,4%, дубина сиромаштва повећана је са 1,1% у

---

²⁸⁶ Републички завод за статистику Србије. (2008). *Студија о животном стандарду: Србија 2002-2007*, стр. 10.

²⁸⁷ Влада Републике Србије. (2012). *Праћење социјалне укључености у Србији – преглед и тренутно стање социјалне укључености на основу праћења европских и националних показатеља 2006-2012*, стр. 28.

трећем кварталу 2008. године на 1,6% у првој половини 2009. године, док је оштрина сиромаштва остала непромењена.²⁸⁸

Табела 32. Апсолутни показатељи сиромаштва

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Апсолутна линија сиромаштва по потрошачкој јединици, у динарима	7.401	8.022	8.544	9.483	10.223	11.020	11.340
Стопа сиромаштва	6,1	6,9	9,2	6,8	8,8	8,6	8,9
Дубина сиромаштва	-	-	-	1,1	1,9	1,8	1,7
Оштрина сиромаштва	-	-	-	0,3	0,7	0,6	0,5
Стопа сиромаштва према типу насеља							
Градска насеља	5,0	4,9	5,7	4,7	6,0	6,3	6,7
Остала насеља	7,5	9,6	13,6	9,4	12,3	12,0	12,2
Стопа сиромаштва према региону							
Београд	2,9	3,8	5,3	3,7	3,1	5,6	4,7
Централна Србија	7,0	9,3	12,0	5,7	10,8	11,8	11,4
Војводина	6,8	4,9	6,8	6,2	9,3	5,6	7,8
Шумадија, Западна Србија	-	-	-	5,7	5,3	7,2	7,6
Југоисточна, Источна Србија	-	-	-	11,7	17,7	18,0	16,4

Извор: Праћење социјалне укључености у Србији, 2012, Мијатовић Б. (2014). *Сиромаштво у Србији 2011, 2012, 2013. и 2014. године*. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва.

Међутим, у 2010. години стопа сиромаштва је смањена у односу на претходну годину и износила је 6,8%. Ово смањење резултат је оствареног раста реалног БДП-а од 1,6% и реалног раста потрошње од 1,0%. Дубина сиромаштва у висини од 1,1% указује на релативну близину потрошње сиромашних лица апсолутној линији сиромаштва, односно да је сиромаштво у Србији у просеку умерено, што потврђује и оштрина сиромаштва од 0,3%. Продубљивање економске кризе у Србији 2012. године праћено падом реалног БДП-а за 1,5%, уз реално смањење личне потрошње за 3,1% узроковало је поновни раст стопе сиромаштва на 8,8%. Током 2013. године стопа сиромаштва остала је релативно

²⁸⁸ Матковић, Г., Мијатовић, Б., Петровић, М. (2010). Утицај кризе на тржиште радне снаге и животни стандард у Србији, Центар за либерално-демократске студије, стр. 37-38.

иста, иако је БДП повећан за 2,5%. Томе је допринело смањење реалних зарада и пензија у односу на 2012. годину. Пад реалне личне потрошње, уз истовремени раст извоза указује на промену економске политике у правцу преусмеравања повећања БДП-а ка извозу, а не домаћој потрошњи, услед чега се у наредним годинама не може очекивати значајније смањење сиромаштва.²⁸⁹

Без обзира на првобитне повољне резултате остварене у борби против сиромаштва, профил сиромаштва остао је релативно непромењен. Сиромаштво у Србији се првенствено везује за рурална подручја. Република Србија нема дефиницију руралних подручја засновану на стандардним показатељима руралности која се примењују у међународној пракси. Републички завод за статистику прикупља податке за два типа насеља „градско“ и „остало“. Подаци за рурална подручја изводе се из категорије „остало“ која није довољно прецизна. Године 2002. стопа сиромаштва руралног становништва била је скоро два пута већа у односу на стопу сиромаштва урбаног становништва (14,2% наспрам 7,8%).²⁹⁰

Велике разлике у броју сиромашних између руралног и урбаног становништва објашњавају се већим растом реалних зарада и пензија, које су заступљенији извор прихода у урбаном становништву, као и већим могућностима бављења сивом економијом у урбаним у односу на рурална насеља. Иако је стопа сиромаштва значајно смањена у 2007. години у односу на 2002. годину, број сиромашних у руралним областима порастао је за 61% и двоструко је већи у односу на градска подручја.²⁹¹ Дубина и оштрина сиромаштва такође је значајно већа у руралним подручјима у односу на урбана. У периоду 2002-2007. године дубина сиромаштва у руралним подручјима смањена је за 2,2%, али је још увек била значајно виша него међу градским домаћинствима (2,0% наспрам 0,8%). Оштрина сиромаштва такође је двоструко већа у руралним у односу на урбана подручја (0,6% наспрам 0,3%).

---

²⁸⁹ Мијатовић, Б. (2014). *Сиромаштво у Србији 2011, 2012. и 2013. године*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва.

²⁹⁰ Богићевић, Б., Крстић, Г., Мијатовић, Б., Милановић, Б. (2003). *Сиромаштво и реформа финансијске подршке сиромашнима*, Центар за либерално-демократске студије и Министарство за социјална питања, стр. 21-22.

²⁹¹ Републички завод за статистику Србије. (2008). *Студија о животном стандарду: Србија 2002-2007*, стр. 17.

Под утицајем економске кризе, додатно су погоршани показатељи сиромаштва у руралним подручјима (стопа сиромаштва у трећем кварталу 2008. године износила је 5,9% да би у прва два квартала 2009. године достигла 10,3%).²⁹² Стопа сиромаштва у руралним подручјима повећана је са 7,5% у 2008. години на 9,6% у 2009. години, док је међу градским становништвом остала скоро непромењена (5,0% према 4,9%). Овај јаз додатно је повећан у 2010. години (13,6% у руралним и 5,7% у градским насељима).

Највећа разлика у стопи сиромаштва између градских и руралних насеља достигнута је 2012. године када је проценат сиромашних износио 6,0% у урбаним наспрам 12,3% у руралним насељима. Томе је допринела, поред осталих неповољних фактора, ниска пољопривредна производња у 2012. години због озбиљних последица суше. Међутим, скоро двоструко већа стопа сиромаштва у руралним у односу на урбана насеља задржана је и у наредним годинама. Разлике између ова два типа насеља особеност су земаља источне и југоисточне Европе код којих се однос стопа руралног и урбаног сиромаштва креће у распону од 1,3:1 до 3:1.

Основни разлог ових разлика је у неповољнијој старосној и образовној структури запослених, ниској конкурентности руралних подручја услед недовољне подршке развоју пољопривредног сектора, неразвијености инфраструктуре и неповољних демографских тенденција. Руралну економију карактерише високо учешће пољопривреде, прехранбене индустрије, рударства и енергетике и ниско учешће услужног сектора. Економија руралних подручја у великој мери је зависна од пољопривреде. Подаци указују да 47% запослених испод линије сиромаштва ради у пољопривредном сектору. На сиромаштво је посебно осетљива категорија газдинстава средње величине (1 до 5 ha) која не успевају да достигну конкурентан ниво продуктивности и њихови тржишни вишкови нису пуно већи од газдинстава са малим поседом. Њихова заступљеност међу сиромашним домаћинствима се повећава. Међутим, рурално сиромаштво постаје проблем и у Војводини (9,9% у 2007. години), као пољопривредно најразвијенијем подручју, чиме се овај проблем престаје везивати само за брдско-

---

²⁹² Матковић Г., Мијатовић Б., Петровић М. (2010) Утицај кризе на тржиште радне снаге и животни стандард у Србији, Центар за либерално-демократске студије, стр. 38.

планинска подручја.²⁹³ Рурална домаћинства су у већој мери осетила удар економске кризе, посебно она којима је бављење пољопривредом једини извор прихода.

Поред разлике у стопи сиромаштва између урбаних и руралних подручја, Србију карактеришу и значајне регионалне разлике у сиромаштву које су последица растућих дубоких међурегионалних разлика у економском развоју. У већини транзиционих земаља процеси приватизације и реструктурирања привреде резултирали су у значајним разликама у нивоу развијености региона. Стопа сиромаштва је најнижа у Београдском региону, где су највеће могућности за економски развој. У 2007. години стопа сиромаштва у Војводини била је приближна републичком нивоу, али уз велике разлике између нивоа сиромаштва у урбаним и руралним насељима. Виша стопа незапослености и ниже зараде у Централној Србији у односу на друге регионе допринеле су да овај регион има знатно више сиромашних (8,4%). Економска криза продубила је ове разлике и утицала да стопа сиромаштва у 2010. години у Централној Србији износи 12,0% док је у Београдском региону сиромашних 5,3%.

Међутим, уколико се Централна Србија посматра по подрегионима могуће је уочити да Југоисточна и Источна Србија имају највишу стопу сиромаштва (11,7% у 2011. години), док је проценат сиромашних у Шумадији и Западној Србији релативно низак (5,7% у 2011. години). Током 2012. године стопа сиромаштва нагло је повећана у свим регионима изузев у Београдском, Шумадији и Западној Србији. У региону Југоисточне и Источне Србије проценат сиромашних повећан је на 17,7%, као резултат значајног пада БДП-а овог региона за 5,1%. Висока стопа сиромаштва задржана је и у 2013. години (18,0%). Разлог високог сиромаштва у Југоисточној и Источној Србији налази се у ниском степену развијености, с обзиром да БДП *per capita* овог региона износи 63,3% просека Србије.

Висок раст стопе сиромаштва такође је био присутан и у Војводини (са 6,2% у 2011. години на 9,3% у 2012. години), услед пада пољопривредне производње који је погодио рурално становништво, али и урбано кроз више цене хране и пољопривредних производа. Током 2013. године проценат сиромашних у

---

²⁹³ Влада Републике Србије. (2011). Национални програм руралног развоја од 2011. до 2013. године, стр. 17.

Војводини и Београдском региону је изједначен (5,6%), мада је дубина и оштрина сиромаштва већа у Војводини.²⁹⁴

Табела 33. Показатељи неједнакости дистрибуције прихода

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Квантилни однос C80/C20	6,9	6,5	5,5	5,2	5,7	3,6	3,8	3,9
Gini коефицијент	0,35	0,34	0,32	0,31	0,33	0,25	0,26	0,26

Извор: Праћење социјалне укључености у Србији, 2012, стр. 89., Мијатовић, Б. (2014). *Сиромаштво у Србији 2011, 2012. и 2013. године*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва.

Анализа показатеља неједнакости прихода указује на промене у дистрибуцији прихода настале као последица неједнаког раста прихода различитих слојева становништва. У Табели 33. приказани су подаци два најчешће коришћена показатеља неједнакости прихода израчунати на основу Анкете о потрошњи домаћинстава. Квантилни однос (C80/C20) пореди горњи доходни квантил са доњим доходним квантилом пружајући информацију у којој мери је доходак 20% становништва са највишим дохотком већи у односу на висину дохотка 20% становништва са најнижим дохотком по потрошачкој јединици. Овај однос значајно је смањен до 2009. године (са 6,9 на 5,2) да би у 2010. години био повећан на 5,7. Међутим, у 2012. години његова вредност је знатно нижа (око 3,8) што значи да је 20% становништва са највећом потрошњом имало за приближно 3,8 пута већу потрошњу по потрошачкој јединици у односу на 20% становништва са најмањом потрошњом. То показује да је у Србији присутна умерена неједнакост у поређењу са другим транзиционим земљама (Бугарска – 6,5; Румунија – 6,2).

Вредност Gini коефицијента потврђује смањење неједнакости у дистрибуцији дохотка до 2009. године и раст ове неједнакости током 2010. године. Подаци који су дати за период после 2010. године приказују Gini коефицијент као меру неједнакости у потрошњи и он у просеку износи 0,26. За разлику од квантилног односа Gini коефицијент изражава неједнакост на читавој дистрибуцији дохотка односно потрошње. Показатељи неједнакости урбаних и

²⁹⁴ Мијатовић, Б. (2014). *Сиромаштво у Србији 2011, 2012. и 2013. године*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва.

руралних подручја у периоду 2002-2007. године рачунати су на основу података Анкете о животном стандарду. Тада је установљено да је неједнакост у потрошњи у урбаним подручјима благо повећана (са 0,28 на 0,29), док је неједнакост у руралним подручјима незнатно смањена са 0,29 на 0,27. Међутим, разлика између неједнакости потрошње урбаних и руралних подручја није статистички значајна.

Табела 34. Gini коефицијент у Србији, 2011-2014.

	2011.	2012.	2013.	2014.
Србија	0,25	0,26	0,26	0,26
Урбано	0,25	0,25	0,26	0,26
Остало	0,25	0,26	0,26	0,26
Војводина	0,25	0,27	0,25	0,26
Београд	0,24	0,25	0,27	0,26
Шумадија, Западна Србија	0,23	0,22	0,24	0,24
Југоисточна Србија, Источна Србија	0,24	0,26	0,26	0,26

Извор: Мијатовић, Б. (2015). *Сиромаштво у Србији у 2014. години*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, стр. 15

На основу Табеле 34. може се видети да је у Србији неједнакост у потрошњи, умерена јер Gini коефицијент последњих година има вредност од 0,25 до 0,26. Степен неједнакости у потрошњи у Србији приближан је нивоу земаља југоисточне и источне Европе (Румунија 0,27, Пољска 0,33), али је знатно нижи у односу на ваневропске земље у развоју (Бразил 0,55, Аргентина 0,44). Урбано и рурално становништво имају уједначену неједнакост у потрошњи која је на нивоу просека Србије. Посматрано према регионима, већу уједначеност у потрошњи има Шумадија и Западна Србија (нижи Gini коефицијент), док су остали региони приближни нивоу просека.

Посматрајући заступљеност одређених демографских и социоекономских обележја међу сиромашним лицима могуће је утврдити профил сиромаштва, као и најризичније групе у погледу изложености сиромаштву (Табела 35). Пол носиоца домаћинства не представља значајну карактеристику која утиче на сиромаштво с обзиром да су стопе сиромаштва између домаћинстава чији је носилац жена и оних чији је носилац мушкарац приближно уједначене. Током 2007. године међу домаћинствима чији је носилац жена било је 5,9% сиромашних, док је стопа сиромаштва код домаћинстава чији је носилац мушкарац износила 6,8%.

Наредних година проценат сиромашних између ове две категорије домаћинстава је уједначен и 2014. године износио је 9,1% код мушких носилаца, односно 8,7% код женских носилаца.

Ако се посматра степен сиромаштва према различитим старосним групама могуће је становништво поделити у две велике групе. То су деца и млади до 24 године са стопом сиромаштва од 11-12% и одрасла лица старости 25 и више година међу којима је око 8% сиромашних. Уобичајено је да деца представљају групу која је више угрожена сиромаштвом него одрасли јер су издржавана лица, не располажу сопственим приходима. Међутим, разлика у стопи сиромаштва ове две старосне групе није велика и услед заједничког живота више генерација у домаћинству, долази до уједначавања потрошње свих чланова. Током 2007. године у категорији одраслих, лица старости 65 и више година имала су већи проценат сиромашних у односу на друге старосне групе одраслих (9,6%). Међутим, наредних година раст пензија је утицао да стопа сиромаштва ове старосне групе буде нижа него код других група одраслих и у 2014. години износила је 7,4%.²⁹⁵

Табела 35. Стопе сиромаштва најризичнијих група, 2008-2014. године, у %

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Ванградско подручје	7,5	9,6	13,6	9,4	12,3	12,8	12,2
Југоисточна, Источна Србија	-	-	-	11,7	17,7	18,0	16,4
Деца старости 0-18 година	7,1	9,3	12,2	9,8	12,3	11,4	12,0
Незавршена основна школа, носилац	9,0	14,8	14,2	16,5	19,5	21,9	20,2
Основна школа, носилац	10,5	9,2	12,7	11,1	15,0	15,1	17,5
Незапослен, носилац	-	-	-	17,1	21,0	20,4	23,7
Шесточлана и већа породица	10,0	14,2	16,4	13,5	14,3	16,9	17,1

Извор: Мијатовић, Б. (2014). *Сиромаштво у Србији у 2014. години*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва., стр. 18.

²⁹⁵ Мијатовић, Б. (2014). *Сиромаштво у Србији у 2014. години*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва., стр. 11.

Образовна структура становништва има значајан утицај на број сиромашних, јер подаци показују да удео сиромашних значајно опада са растом нивоа образовања. Високообразовано становништво је најмање изложено ризику сиромаштва с обзиром да је 2014. године међу факултетски образованим лицима било свега 1% сиромашних. Највећа стопа сиромаштва је међу становништвом које има незавршену основну школу (20,2%) и основну школу (17,5%). Ове две групе су 2014. године чиниле 61,5% сиромашних. Слични односи између нивоа образовања и сиромаштва постојали су и 2007. године, с тим што је међу лицима са незавршеном основном школом и основном школом био нижи проценат сиромашних (18,7% и 10,3%, респективно). Међутим, они су дате године чинили чак 71,3% сиромашних. У међувремену, повећан је удео лица са средњом школом која су 2007. године чинила 27% од укупног броја сиромашних, да би се њихово учешће у структури сиромашних 2014. године повећало на 36,3%.²⁹⁶

Посматрајући статус носилаца домаћинства на тржишту рада могуће је уочити да је сиромаштво најзаступљеније међу домаћинствима чији је носилац незапослен. Године 2007. проценат сиромашних међу домаћинствима чији је носилац незапослен износио је 19,7% и они су чинили 11,7% сиромашних. До 2014. године стопа сиромаштва међу незапосленим носиоцима повећана је на 23,7%, а њихов удео у укупном броју сиромашних износио је 24,5%. Ова стопа сиромаштва била би знатно већа да домаћинства не остварују и друге облике прихода, као и да неки од чланова нису запослени. Иако је најмања стопа сиромаштва међу домаћинствима са запосленим носиоцем (6,5%) забрињавајуће је да они чине 36,5% укупног броја сиромашних. Могуће објашњење чињенице да запосленост није гаранција избегавања сиромаштва јесте знатан удео samozапослених, запослених са скраћеним радним временом и у сивој економији који остварују зараде ниже од просечних. Samozапослени имају вишу стопу сиромаштва (10,1%) него запослени код послодавца (4,4%).²⁹⁷

---

²⁹⁶ Републички завод за статистику Србије. (2008). *Студија о животном стандарду: Србија 2002-2007*, стр. 20.

²⁹⁷ Мијатовић, Б. (2014). *Сиромаштво у Србији у 2014. години*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва., стр. 14.

Сиромаштву су више изложена домаћинства са већим бројем чланова. Најсиромашније су породице које имају пет, шест и више чланова. Стопа сиромаштва у 2014. години за петочлана домаћинства износила је 10,2%, а за домаћинства са шест и више чланова 17,1% и она су највише заступљена међу сиромашнима (чине 32,4% укупног броја сиромашних). Процент сиромашних код домаћинстава са три или четири члана на просечном је нивоу. Међу вишечланим домаћинствима је већа стопа сиромаштва због односа броја запослених и издржаваних, односно неактивних лица. Повећање броја мале деце у домаћинству повећава стопу сиромаштва. Домаћинства без мале деце или са једним малим дететом имају стопе сиромаштва на нивоу просечних. Међутим, удео сиромашних међу домаћинствима са троје мале деце већ је двоструко већи од просечног. У поређењу са просечном стопом сиромаштва (8,9%) проценат сиромашних домаћинстава са већим бројем чланова је релативно умерен. Томе доприноси чињеница да је мањи број вишечланих домаћинстава која се састоје од великог броја деце, већ преовлађују вишегенерацијска домаћинства у којима више чланова остварује сопствене приходе (неактивни чланови који примају пензије).

До 2010. године при мерењу сиромаштва у Србији примењиван је концепт апсолутног сиромаштва. После 2010. године Републички завод за статистику се преусмерава на релативни концепт сиромаштва заснован на дохотку и објављује податке о показатељима сиромаштва дефинисаним у оквиру Laeken индикатора социјалне укључености. Наведено преусмеравање резултат је настојања да се испуне обавезе у процесу приступања Европској унији и припреме за прелазак на спровођење Анкете о приходима и условима живота (SILC) у складу са методологијом EUROSTAT-а. Преглед стања у областима релативног сиромаштва и социјалне укључености дат је у Првом националном извештају о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва усвојеном марта 2011. године.

Релативно сиромаштво се најчешће дефинише као немогућност остваривања одговарајућег нивоа животног стандарда у односу на друштво у којем појединац живи, односно заснива се на поређењу са другим члановима друштва. Иако се може сагледати и мерити на различите начине, појам релативног сиромаштва се најчешће везује за доходно сиромаштво. Особа се сматра релативно сиромашном уколико према висини дохотка заостаје за већином

у друштву. Примена концепта релативног сиромаштва углавном је заступљена у развијеним земљама у којима обезбеђење основних потреба више не представља проблем, већ се као циљ друштва поставља достизање одговарајућег нивоа животног стандарда. Сходно томе, особа је сиромашна уколико није достигла преовлађујући ниво животног стандарда у одређеном друштву.

За утврђивање релативне линије сиромаштва одређује се критични праг дохотка испод којег се појединци сматрају сиромашним. Праг ризика сиромаштва израчунава се као 60% медијане расположивог еквивалентног дохотка свих домаћинстава. Еквивалентан доходак представља укупан доходак домаћинства подељен са еквивалентном величином домаћинства (бројем потрошачких јединица). Укупан број чланова домаћинства своди се на број потрошачких јединица употребом модификоване скале еквиваленције ОЕСД-а према којој се првом одраслом члану додељује пондер 1, осталим одраслим члановима и деци старијој од 14 година 0,5, а деци млађој од 14 година додељује се пондер 0,3.²⁹⁸

Најчешће коришћени показатељи релативног сиромаштва су стопа ризика сиромаштва и релативни јаз ризика од сиромаштва. Стопа ризика сиромаштва представља учешће лица чији је доходак по потрошачкој јединици мањи од прага ризика сиромаштва односно 60% медијане дохотка по потрошачкој јединици свих домаћинстава. Ова лица нису нужно сиромашна, већ су у ризику да постану сиромашна.

Ризик сиромаштва прати се путем још два показатеља: стопа ризика сиромаштва пре социјалних трансфера и стопа сталног ризика сиромаштва. Када се у доходак домаћинства не укључују социјални трансфери, при чему се пензије посматрају као редован доходак, рачунањем удела лица чији је доходак по потрошачкој јединици мањи од прага ризика сиромаштва добија се стопа ризика сиромаштва пре социјалних трансфера. Овај показатељ је користан у социјалној политици, јер указује на угроженост од сиромаштва која би постојала без социјалних давања. Стопа сталног ризика сиромаштва показује учешће лица чија је изложеност ризику сиромаштва дуготрајна, односно присутна је у текућој години и у најмање две од претходне три године. Израчунавање овог показатеља претпоставља постојање панел података. Релативни јаз ризика од сиромаштва

---

²⁹⁸ Матковић, Г. (2014). Мерење сиромаштва – теоријски концепти, стање и препоруке за Републику Србију. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, стр. 14.

представља разлику између прага ризика од сиромаштва и медијане дохотка по потрошачкој јединици лица која су испод прага сиромаштва. Изражава се као проценат прага ризика од сиромаштва.

Поред показатеља финансијског сиромаштва постоје настојања да се дефинишу немонетарни индикатори у складу са виђењем сиромаштва као вишедимензионалног феномена. Материјална ускраћеност домаћинства представља показатељ материјалних услова који утичу на квалитет живота, а које домаћинство не може себи да приушти. Перцепција оскудице одређених услова живота зависи од нивоа развијености друштва и разликује се у различитим друштвеним заједницама. Према методологији ЕУ, материјална ускраћеност је дефинисана у складу са виђењем оскудице за европски ниво животног стандарда и она обухвата могућност редовног плаћања рачуна, суочавања са непредвиђеним издацима, да ли појединац може да приушти квалитетну исхрану, одређена трајна потрошна добра, одлазак на одмор, адекватно грејање. При том се акценат ставља на могућност појединца да приушти себи одређени ниво квалитета живота, а не на стварну реализацију наведених активности услед чега је реч о субјективној процени.

Републички завод за статистику објављује податке о материјалној ускраћености за ставке које се односе на немогућност домаћинства да приушти адекватно грејање, веш-машину, аутомобил, недељу дана одмора за све чланове ван куће бар једном годишње, неочекивани трошак у износу од 10.000 динара који би био плаћен из буџета домаћинства, телефон, телевизор у боји, месо или рибу у оброку (или њихову вегетаријанску замену) сваког другог дана, редовно плаћање ренте, рате за стан или другог кредита или комуналних услуга за стан у коме домаћинство борави. Стопа материјалне ускраћености показује удео домаћинстава која нису у финансијској могућности да приуште најмање три ставке од претходно наведених.

Стопа ризика сиромаштва у 2012. години износила је 24,6%, што је знатно изнад просечне стопе ризика сиромаштва у ЕУ (16,9%), као и у земљама ЕУ са највећом стопом ризика сиромаштва (Грчка и Румунија – 23%, Шпанија – 22%). До 2015. године присутан је незнатан раст удела лица чији је доходак нижи од 60% медијане еквивалентног дохотка за укупно становништво. Уколико се из

дохотка искључе социјални трансфери, учешће лица која су изложена сиромаштву се повећава на 37,2%, што представља знатан раст у односу на 2013. годину када је стопа ризика сиромаштва износила 31,8%. Релативан јаз ризика од сиромаштва износио је 37,6% у 2015. години вративши се на приближан ниво из 2012. године (36,6%) након наглог раста у 2014. години. Међутим, ова вредност је знатно већа у односу на просек ЕУ (23,5%) и земље са највишим релативним јазом од ризика сиромаштва (Бугарска и Шпанија – 31,4%; Румунија – 30,9%).²⁹⁹

Табела 36. Показатељи релативног сиромаштва у Србији, 2013-2015. године

	2013.	2014.	2015.
Стопа ризика од сиромаштва	24,5	25,4	25,4
Стопа ризика од сиромаштва пре социјалних трансфера	31,8	32,6	37,2
Стопа ризика од сиромаштва према типу домаћинства			
Домаћинства без издржаване деце	21,3	22,9	21,7
Домаћинства са издржаваном децом	27,0	27,4	28,2
Релативни јаз ризика од сиромаштва, у %	36,6	40,3	37,6
Показатељи материјалне ускраћености, у %			
Не може да приушти недељу дана одмора ван куће	67,2	68,4	68,5
Не може да приушти месо или рибу у оброку сваки други дан	30,6	26,1	24,6
Не може да приушти неочекивани трошак од 10.000 динара плаћен из кућног буџета	50,1	50,7	47,3
Не може да приушти адекватно загревање стана	18,3	17,1	15,2
Стопа материјалне ускраћености	44,3	44,1	40,9

Извор: Републички завод за статистику. (2016). Сиромаштво и социјална неједнакост у Републици Србији, 2015. Саопштење.

²⁹⁹ Влада Републике Србије. (2014). Други национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији, стр. 56.

Деца до 18 година и лица од 18-24 године старости највише су изложена ризику сиромаштва у 2015. години (30%). Висока стопа ризика од сиромаштва међу младима последица је, између осталог, високе стопе незапослености младих и великог броја младих који нису запослени, не школују се и нису у систему обуке. Уколико се стопа ризика од сиромаштва посматра према типу домаћинства, може се закључити да су домаћинства са издржаваном децом више изложена ризику од сиромаштва у односу на домаћинства без издржаване деце (28,2% наспрам 21,7%). По изложености ризику од сиромаштва посебно се издваја категорија самохрани родитељ са једним или више издржаване деце (35,4%), као и породице са троје и више издржаване деце (35,8%).

Стопа ризика од сиромаштва према статусу на тржишту рада показује да су најугроженија незапослена лица (46,2%). Међутим, ни запосленост не представља гаранцију за благостање с обзиром на високу изложеност ризику од сиромаштва samozапослених (37,3%), што се објашњава њиховим високим учешћем у сивој економији и пословима са нижим зарадама, али и високим уделом пољопривредника међу samozапосленим лицима.³⁰⁰

Стопа материјалне ускраћености у 2015. години износила је 40,9%, што је ниже у односу на 2013. годину (44,3%). Ако се посматрају појединачне компоненте материјалне ускраћености може се видети да скоро половина становништва (47,3%) не може из буџета домаћинства платити неочекивани трошак од 10.000 динара, који представља значајан износ за домаћинства с обзиром да је праг ризика од сиромаштва износио 14.920 динара. Две трећине становништва (68,5%) не може да приушти одмор ван куће у трајању од недељу дана, а четвртина становништва (24,6%) месо или рибу у obroку сваки други дан.

Примена релативних показатеља сиромаштва предмет је бројних критика које произилазе из недостатака доходног концепта мерења сиромаштва. Обухватање дохотка може представљати проблем, јер он, поред редовних зарада, укључује и друге облике прихода, као што су камате, дивиденде, закупнине, доходак од samozапосљавања које испитаник може превидети или заборавити да пријави. Домаћинства су мање вољна да пријаве приходе. Доходак се показао као

---

³⁰⁰ Републички завод за статистику. (2016). Сиромаштво и социјална неједнакост у Републици Србији, 2015. Саопштење.

неадекватан показатељ, посебно у земљама у развоју у којима је високо заступљена природна производња, сива економија, приходи од сезонског рада, нередовност у исплати плата, пензија и социјалних давања.

Показатељима релативног сиромаштва највише се замера да они указују на неједнакост, а не на сиромаштво. Лица чији је доходак нижи од 60% медијане дохотка по потрошачкој јединици свих домаћинстава често нису материјално ускраћена нити себе сматрају сиромашнима. Ови показатељи су веома осетљиви на промене у дистрибуцији дохотка. Смањење прага сиромаштва у кризним условима, услед смањених прихода од рада, може узроковати да се доходак лица која су била непосредно испод прага нађе изнад смањене линије сиромаштва иако се њихова реална ситуација није побољшала. То потврђују подаци за стопу ризика сиромаштва нових чланица ЕУ у којима се сиромаштво у првим годинама кризе смањило.³⁰¹

Имајући у виду у литератури познате и признате недостатке релативног концепта мерења сиромаштва, као и искуство земаља нових чланица ЕУ, постоје предлози да се у Србији, поред релативног сиромаштва, настави са праћењем и мерењем апсолутног сиромаштва. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије у сарадњи са Светском банком и Републичким заводом за статистику организовао је радионицу на тему „Мерење сиромаштва – појмови, изазови и препоруке“ 17. априла 2015. године.

У оквиру радионице истакнуто је да је апсолутни концепт мерења сиромаштва релевантан за Србију, имајући у виду и даље високе стопе апсолутног сиромаштва указујући на велики удео појединаца који не могу да задовоље основне потребе. Постоје схватања да стопа ризика сиромаштва није за Србију добар показатељ с обзиром на висок удео природне потрошње у укупној потрошњи прва два децила од приближно 12%, удео сиве економије од око 30% БДП-а и удео неформалне у укупној запослености између 17% и 20%. Наведени услови повећавају вероватноћу потцењивања висине дохотка приликом анкетирања испитаника. Према методологији EUROSTAT-а, у доходак се не

---

³⁰¹ Матковић, Г. (2014). Мерење сиромаштва – теоријски концепти, стање и препоруке за Републику Србију. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, стр. 15.

урачунава приход од производње за сопствене потребе што у руралним срединама Србије може утицати на нереално приказивање нивоа животног стандарда.³⁰²

Због тога је истакнута потреба да се настави спровођење Анкете о потрошњи домаћинства у Србији, уз опаску неопходности унапређења квалитета података повећањем узорка и повременим увођењем посебних модула за сагледавање потрошње услуга (образованих, здравствених), као и потрошње специфичних група. На тај начин би се допуниле информације прикупљене путем Анкете о приходима и условима живота.

3.2.2. Извори података на нивоу домаћинства

За истраживање микроекономског аспекта утицаја дознака на ублажавање сиромаштва у Србији неопходни су подаци о приходима и потрошњи добијени анкетирањем домаћинства. Прво прикупљање података о приходима и потрошњи домаћинства које је спроведено у складу са међународном методологијом извршено је у оквиру Анкете о животном стандарду. У склопу припрема Стратегије за смањење сиромаштва спроведене су две Анкете о животном стандарду у сарадњи са Светском банком 2002. и 2003. године.

Анкета о животном стандарду из 2002. године спроведена је на узорку од 6.386 домаћинства од планираних 6.500. Узорак је репрезентативан на националном и регионалном нивоу. Извршена је двоетапна стратификација узорка. У првој фази систематски су изабрани пописни кругови у оквиру шест територијалних стратума (Војводина, Београд, Западна Србија, Шумадија, Источна Србија и Југоисточна Србија), а у другој фази домаћинства. Анкета о животном стандарду из 2003. године спроведена је на узорку од 2.548 домаћинства која су анкетирана 2002. године, тако да добијени подаци представљају панел податке.

Циљ спровођења Анкете о животном стандарду био је утврђивање профила сиромаштва и рањивих група на основу података о нивоу благостања домаћинства, као и нето ефеката владиних социјалних програма прикупљајући податке о појединцима-корисницима. У ту сврху, упитником су обухваћена

---

³⁰² Исто, стр. 27.

питања путем којих су добијени подаци о демографским обележјима испитаника, условима становања и стању трајних добара домаћинства, потрошњи и приходима, пољопривредној производњи домаћинства, учешћу у социјалним програмима, статусу на тржишту рада, коришћењу здравствених и образовних услуга.

За утврђивање обима потрошње, домаћинства су водила дневник потрошње хране у току једне седмице који је обухватао потрошене купљене производе, добра сопствене производње и поклоне у природи. Такође, прикупљени су подаци о потрошњи других потрошних и трајних добара у периоду од три месеца до годину дана. Потрошња домаћинства је процењена на основу СОИСОР класификације и обухвата издатке за: 1) храну и безалкохолна пића; 2) алкохолна пића и дуван; 3) одећу и обућу; 4) средства за хигијену и чишћење; 5) превоз; 6) здравство; 7) образовање; 8) становање (комуналије, струја, грејање, телефон, текуће поправке) као и стварна вредност станарине (ренте) коју плаћају закупци стана односно импутирана вредност станарине за власнике стана/куће; 9) намештај, покућство и текуће одржавање стана; 10) рекреацију и културу; 11) храну и пиће у ресторанима, смештај у хотелима; 11) остала добра и услуге.

Број потрошачких јединица по домаћинству утврђен је применом скале еквиваленције према којој носиоцу домаћинства се додељује пондер 1; сваком наредном одраслом члану домаћинства пондер 0,81; деци старости до 6 година пондер 0,24; а деци старости од 7 до 18 година додељује се пондер 0,75. Потрошња по потрошачкој јединици утврђује се дељењем укупне потрошње домаћинства са бројем потрошачких јединица.

Показатељи сиромаштва израчунати су на основу апсолутне линије сиромаштва дефинисане као обим потрошње неопходан за задовољење минималних потреба. Она се састоји из две компоненте: линије хране или линије екстремног сиромаштва и осталих издатака домаћинства (одећа, обућа, хигијена, покућство, превоз, здравство, образовање итд.). Линија хране се дефинише као потрошња неопходна за задовољење основних потреба за храном и израчуната је

на основу просечне калоријске потребе становништва Србије према стандардима Светске здравствене организације и цене једне калорије.³⁰³

У циљу праћења промена у профилу и показатељима сиромаштва, као и сагледавања ефеката предузетих мера за ублажавање сиромаштва спроведена је трећа Анкета о животном стандарду 2007. година на узорку од 5.557 домаћинстава. Већина питања у упитнику је једнака као и 2002. и 2003. године, с тим што су додати модули о води и санитарним услугама и анкета расељених лица како би се утврдио профил и ниво животног стандарда расељених лица. Агрегат потрошње домаћинства, потрошачке јединице и линија сиромаштва базиране су на упоредивој методологији, што је омогућило поређење показатеља сиромаштва у периоду 2002-2007. године. У обе године анкетирање је спроведено у периоду мај-јун чиме је отклоњен сезонски утицај.

Међутим, за поједине елементе мерења сиромаштва коришћена је унапређена методологија у 2007. у односу на 2002-2003. годину. При рачунању потрошачких јединица у 2007. години коришћена је OECD скала, према којој носиоцу домаћинства се додељује пондер 1; сваком наредном одраслом члану домаћинства пондер 0,7; а деци старости од 0 до 13 година додељује се пондер 0,5. Друга промена односи се на дефинисање линије хране. У 2002. години референтну групу за одређивање линије хране чинила су лица која по обиму потрошње по потрошачкој јединици припадају првој децилној групи. У 2007. години проширена је референтна група за одређивање линије хране тако што је обухваћена потрошња лица из прва три децила, што је допринело реалнијем приказивању минималне потрошње хране.³⁰⁴

Иако је Анкета о животном стандарду првенствено обликована за добијање података о нивоу благостања домаћинстава, она се може користити и као извор података о примљеним дознакама из иностранства на нивоу домаћинстава. Подаци о домаћинствима која примају дознаке добијени су на основу износа „помоћи и поклона од пријатеља/рођака из иностранства“ који су домаћинства пријавила. Међутим, за дубљу анализу ефеката дознака недостају подаци о

---

³⁰³ Vjeloglav, D., David, H., Krstić, G., Matković, G. (2007). *LSMS Project 2002-2003: Life in Serbia through the Survey Data*. Publishing: Strategic Marketing.

³⁰⁴ Републички завод за статистику Србије. (2008). *Студија о животном стандарду: Србија 2002-2007*, стр. 185.

пошиљаоцима дознака. На основу одговора о тренутном присуству чланова у домаћинству могуће је идентификовати домаћинства која имају чланове на раду или школовању у иностранству и претпоставити да су они пошиљаоци дознака. Мада, за домаћинства примаоце дознака из иностранства која немају међу члановима емигранте остаје непознато ко су пошиљаоци.

Од 2003. године подаци о сиромаштву континуирано се прикупљају у оквиру Анкете о потрошњи домаћинстава која се спроводи по међународним стандардима и препорукама EUROSTAT-а. Анкета се спроводи у току целе године на узорку од 4.800 домаћинстава тако што се сваких петнаест дана анкетира по 200 домаћинстава. Узорак је репрезентативан на националном и нивоу Војводине, Београда и Централне Србије (без Београда). Извршена је двоетапна стратификација узорка, при чему у првој етапи јединице су пописни кругови, а у другој етапи домаћинства.³⁰⁵

Анкета о потрошњи домаћинстава такође може представљати извор података о дознакама на нивоу домаћинстава с обзиром да домаћинства као облик прихода пријављују „примања из иностранства која обухватају поклоне у новцу и примања из иностранства“. Међутим, за разлику од упитника Анкете о животном стандарду у којој су раздвојени подаци о приходима по основу страних пензија од „помоћи и поклона од пријатеља/рођака из иностранства“, у упитнику Анкете о потрошњи домаћинстава ове две ставке нису раздвојене, већ су заједно обухваћене као „примања из иностранства“.

Између Анкете о животном стандарду и Анкете о потрошњи домаћинстава постоје и друге методолошке разлике везане за прикупљање података о потрошњи. Прва разлика произилази из периода у току којег се прикупљају подаци и прати потрошња домаћинстава. Анкета о потрошњи домаћинства се спроводи током целе године, а домаћинства воде дневник потрошње хране петнаест/шеснаест дана, док се Анкета о животном стандарду спроводила у мају-јуну уз вођење дневника потрошње хране седам дана. Такође, битна разлика постоји у погледу евидентирања издатака за храну. У Анкети о животном стандарду домаћинства бележе у дневнику само храну коју су потрошила током седам дана на дневној бази. Анкетом о потрошњи домаћинства евидентирају се

---

³⁰⁵ Републички завод за статистику. *Анкета о потрошњи домаћинстава*. Методолошко упутство.

издаци за купљену храну на дневној бази, при чему изостају подаци шта је домаћинство стварно потрошило од купљене хране.

Године 2013. први пут је спроведена Анкета о приходима и условима живота у складу са методологијом EUROSTAT-а. Циљ Анкете је прикупљање упоредивих података о приходима, сиромаштву, социјалној искључености и условима живота за израчунавање Laeken индикатора социјалне укључености у земљама Европске уније. Анкета о приходима и условима живота је прилагођена релативном концепту мерења сиромаштва. Анкетирање је извршено на панел узорку од 8.008 домаћинстава који је одређен двоетапном стратификацијом, при чему су пописни кругови примарне, а домаћинства секундарне јединице избора. Анкета се спроводи једном годишње, током маја и јуна.³⁰⁶

Податке о дознакама на нивоу домаћинства могуће је сагледати на основу одговора на постављена питања „Да ли сте ви или неко од чланова вашег домаћинства у претходној години добили новчану помоћ од неког из иностранства?“ и „Колика је укупна сума помоћи коју је ваше домаћинство добило из иностранства у претходној години?“. У односу на Анкету о потрошњи домаћинстава значајна предност је одвојеност износа пензија из иностранства од новчане помоћи из иностранства. Међутим, недостатак коришћења Анкете о приходима и условима живота у истраживањима ефеката дознака на сиромаштво односи се на недостатак података о демографским обележјима одсутних чланова који су у иностранству. Наиме, анкетом се прикупљају подаци о томе да ли је лице у време анкетирања присутно или привремено одсутно, као и колико је месеци лице живело у домаћинству током претходне године. За разлику од Анкете о животном стандарду и Анкете о потрошњи домаћинстава не прикупљају се подаци о разлозима одсуства лица, те се не могу идентификовати домаћинства која имају чланове-емигранте. То онемогућава примену метода по коме се дознаке посматрају као потенцијални супститут за зараде. Узимајући у обзир наведене предности и недостатке, ефекти дознака на показатеље сиромаштва биће анализирани коришћењем података Анкете о животном стандарду.

---

³⁰⁶ Републички завод за статистику. *Анкета о приходима и условима живота*. Методолошко упутство.

3.2.3. Дескриптивна анализа карактеристика прималаца дознака³⁰⁷

У раду су коришћени подаци Анкете о животном стандарду Србије из 2002. и 2007. године. Подаци о домаћинствима која примају дознаке добијени су на основу износа „помоћи и поклона од пријатеља/рођака из иностранства“ који су домаћинства пријавила, што представља прецизнију дефиницију дознака од оне присутне у Анкети о потрошњи домаћинства. Анкетом из 2007. године је обухваћено 5.557 домаћинства од чега је 235 односно 4,23% домаћинства пријавило примљене новчане поклоне из иностранства. У 2002. години Анкетом је обухваћено 6.386 домаћинства, а примљене новчане поклоне из иностранства пријавило је 436 домаћинства, што представља 6,83% од укупног броја. Дистрибуција прималаца дознака указује да су домаћинства која примају дознаке заступљенија у руралним областима у односу на урбане. Посматрано према регионима, највеће је учешће прималаца дознака у Источној Србији и Шумадији, што је очекивано имајући у виду обим емиграционих токова из ових региона. Најмање прималаца дознака је у Београдској области и Југоисточној Србији.

Табела 37. Дистрибуција дознака по регионима

	2002.		2007.	
	Број домаћин. која примају дознаке	% домаћин. која примају дознаке	Број домаћин. која примају дознаке	% домаћин. која примају дознаке
Урбано	230	6,52	108	3,65
Рурално	206	7,20	127	4,89
Београдска област	58	4,78	26	2,82
Војводина	108	6,45	52	3,75
Шумадија	79	6,83	51	4,94
Западна Србија	69	9,76	29	3,95
Источна Србија	76	11,33	51	7,79
Југоисточна Србија	46	4,77	26	3,14
Укупно	436	6,83	235	4,23

Извор: израчунавање аутора на основу података Анкете о животном стандарду из 2002. и 2007. године

³⁰⁷ Основне карактеристике прималаца дознака објављене су у: Пековић, Д. (2013). Дознаке као фактор смањења руралног сиромаштва у Србији. Тематски зборник радова „Економска политика и развој“, Економски факултет у Београду.

На основу података о социо-демографским обележјима носилаца домаћинства, која су дата у Табели 38, могуће је извести приближан профил прималаца дознака. Дознаке из иностранства махом примају домаћинства величине до два члана чији су носиоци мушкарци, старости изнад 50 година, нижег образовања који имају ниску партиципацију на тржишту рада јер су најчешће у пензији. У погледу појединих карактеристика носилаца домаћинства постоје разлике између прималаца дознака у урбаним и руралним срединама. У урбаним срединама међу примаоцима дознака више је домаћинства чији је носилац женског пола (39,8% у 2007. години) насупрот руралним срединама где су носиоци доминантно мушкарци, а жене чине 28,3% од укупног броја. При том, наведена разлика је израженија у поређењу са 2002. годином када је износила свега 2,6%.

У погледу старости носилаца ситуација је приближно слична у урбаним и руралним срединама. Две трећине носилаца домаћинства прималаца дознака старији су од 50 година. Током 2002. године разлика је била израженија с обзиром да је у урбаним срединама половина носилаца домаћинства прималаца дознака била старија од 50 година, а у руралним срединама чак 70%. У руралним областима учешће носилаца старијих од 70 година знатно је веће у односу на урбане области (25,2% наспрам 12,0% у 2007. години односно 21,3% наспрам 15,2% у 2002. години), што се делимично може објаснити процесом демографског пражњења руралних области и значајним присуством старачких домаћинства, али и великим бројем домаћинства у којем живи више генерација. Подаци о величини домаћинства показују да је удео домаћинства прималаца дознака са 5 и више чланова већи у руралним срединама. Такође, у 2007. години у руралним срединама више је домаћинства која имају већи број деце млађе од 6 година него у урбаним областима за разлику од 2002. године.

У Табели 38. такође су дати подаци о карактеристикама прималаца дознака у Источном региону у коме је, посматрано по регионима, највеће учешће домаћинства која примају дознаке. У поређењу са подацима за руралне области оно што се може запазити је веће учешће домаћинства чији је носилац мушког пола у Источном региону. Негативни демографски трендови у овом региону утицали су да међу примаоцима буде више старијих од 50 година (80,4% у 2007.

години). Такође, само 2% домаћинстава која примају дознаке има више од 1 детета млађег од 6 година, за разлику од 2002. године када је удео таквих домаћинстава износио 3,9%.

Табела 38. Карактеристике прималаца дознака

	2002.			2007.		
	Урбано	Рурално	Источни регион	Урбано	Рурално	Источни регион
Домаћинство						
Величина						
- 1 члан	10,9%	18,0%	21,0%	21,3%	28,3%	25,5%
- 2 члана	16,9%	22,3%	23,7%	20,4%	24,4%	19,6%
- 3 члана	22,2%	10,2%	13,1%	21,3%	17,3%	5,9%
- 4 члана	31,3%	15,0%	11,8%	25,9%	11,8%	29,4%
- 5 чланова	9,6%	12,6%	10,5%	7,4%	11,8%	7,8%
- више од 5	9,1%	21,8%	19,7%	3,8%	6,3%	11,7%
Број деце млађе од 6 година						
- 0	70,9%	83,0%	85,5%	81,5%	75,6%	82,4%
- 1	19,6%	12,1%	10,5%	15,7%	13,4%	15,7%
- више од 1	9,6%	4,8%	3,9%	2,8%	11,0%	2,0%
Поседовање додатних стамбених објеката						
- 1	6,1%	5,8%	6,6%	12,0%	12,6%	17,6%
- 2	0,0%	0,5%	1,3%	0,9%	0,8%	2,0%
Носилац домаћинства						
Пол						
- мушки	76,1%	78,6%	76,3%	60,2%	71,7%	78,4%
- женски	23,9%	21,3%	23,7%	39,8%	28,3%	21,6%
Старост						
- до 30 година	8,3%	3,9%	5,2%	9,3%	0,8%	2,0%
- 31-40	16,1%	8,2%	6,6%	11,1%	11,8%	7,8%
- 41-50	21,7%	16,5%	13,1%	15,7%	15,0%	9,8%
- 51-60	20,4%	22,3%	17,1%	24,1%	25,2%	21,6%
- 61-70	18,3%	27,7%	27,6%	27,8%	22,0%	31,3%
- 71-	15,2%	21,3%	30,3%	12,0%	25,2%	27,5%

Извор: израчунавање аутора на основу података Анкете о животном стандарду из 2002. и 2007. године

У погледу нивоа образовања носилаца домаћинства (Табела 39) постоје битне разлике између урбаних и руралних области. У урбаним срединама носиоци домаћинства која примају дознаке су високообразовани, док у руралним срединама су претежно ниског образовања. Највише носилаца има завршену основну школу (25,2%) и једногодишњу/двогодишњу стручну школу (29,1%). Учешће носилаца ових нивоа образовања знатно је ниже у урбаним областима

(3,7% са основном школом и 17,6% са једногодишњом/двогодишњом стручном школом). Анкета из 2002. године показује висок удео прималаца дознака са непотпуном основном школом у руралним областима (37,4%). Док половина носилаца домаћинства прималаца дознака има завршену средњу школу. С друге стране, у 2007. години међу примаоцима дознака у урбаним срединама значајан је удео оних са магистарском и докторском титулом (20,3%), за разлику од руралних средина у којима је таквих прималаца свега 3,2%. У 2002. години удео прималаца са магистарском и докторском титулом у урбаним срединама био је знатно мањи (1,3%), а чак половина носилаца домаћинства прималаца дознака има завршену средњу школу. Ове разлике у образовној структури прималаца у складу су са присутним тенденцијама веће концентрације високообразованог становништва у урбаним областима где су универзитетски центри и веће могућности запошљавања. Образовна структура носилаца домаћинства која примају дознаке у Источној Србији приближна је структури за руралне средине изузев учешћа носилаца са магистарском и докторском титулом у 2007. години које је скоро двоструко у односу на руралне средине (5,9% наспрам 3,2%).

Табела 39. Образовна структура прималаца дознака

	2002.			2007.		
	Урбано	Рурално	Источни регион	Урбано	Рурално	Источни регион
Непотпуна основна школа	11,3%	37,4%	36,8%	1,9%	12,6%	11,8%
Основна школа	14,8%	32,0%	38,1%	3,7%	25,2%	23,5%
Једно/двогодишња стручна школа	3,0%	0,5%	1,3%	17,6%	29,1%	31,4%
тро/четворогодишња средња школа	50,0%	26,2%	23,7%	14,8%	13,4%	9,8%
Виша школа	8,7%	1,9%	0,0%	33,3%	14,2%	15,7%
Факултет	10,4%	1,9%	0,0%	8,3%	2,4%	2,0%
Магистратура и докторат	1,3%	0,0%	0,0%	20,3%	3,2%	5,9%

Извор: израчунавање аутора на основу података Анкете о животном стандарду из 2002. и 2007. године

Могућности запошљавања утицале су да је у урбаним областима више прималаца дознака који су у радном односу него у руралним срединама (25% наспрам 15% у 2007. години односно 41,7% наспрам 25,7% у 2002. години). Међутим, код оба типа насеља пензионери међу примаоцима су високо заступљени (48,1% у урбаним и 31,5% у руралним срединама у 2007. години односно 43,0% у урбаним и 41,7% у руралним областима у 2002. години). Висок удео старијих и радно неактивних прималаца дознака смањује могућности да се дознаке из иностранства користе у сврхе предузетничких активности. Резултати истраживања показују да су предузетничким активностима више склоне млађе особе спремне да преузму ризик инвестирања. Подаци о проценту домаћинства која поседују додатне стамбене објекте могу указати да се део дознака из иностранства усмерава ка улагању у грађевинске објекте. То је могуће уочити на примеру Источног региона где 17,6% домаћинства која примају дознаке из иностранства имају један додатни стамбени објекат, док 2% домаћинства пријавило је два додатна стамбена објекта у 2007. години (Табела 38).

Табела 40. Активност прималаца дознака

	2002.			2007.		
	Урбано	Рурално	Источни регион	Урбано	Рурално	Источни регион
Запослен	41,7%	25,7%	25,0%	25,0%	15,0%	15,7%
Индивидуални пољопривредник	0,0%	20,9%	19,7%	1,9%	24,4%	19,6%
Незапослен	13,0%	7,3%	5,3%	8,3%	9,4%	3,9%
Пензионер	43,0%	41,7%	46,0%	48,1%	31,5%	49,0%
Остали	2,2%	4,4%	3,9%	16,7%	19,7%	11,8%

Извор: израчунавање аутора на основу података Анкете о животном стандарду из 2002. и 2007. године

Профил домаћинства која примају девизне дознаке у одређеној мери одговара профилима домаћинства која имају највећи удео међу сиромашнима или су у већој мери изложена сиромаштву. Вршена истраживања показују да је сиромаштво рурални феномен. Међу сиромашнима највише су заступљена домаћинства чији је носилац са непотпуном или завршеном основном школом и неактиван на тржишту рада. Скоро две трећине сиромашних чине домаћинства без мале деце. Такође, сиромаштву су највише изложена лица старија од 65 година.

3.2.4. Емпиријско истраживање за Србију као целину

Од наведених расположивих извора података о домаћинствима примаоцима дознака, у раду су коришћени подаци Анкете о животном стандарду из 2002. и 2007. године. Међутим, Анкета о животном стандарду је спроведена на узорку који није направљен за потребе истраживања ефеката дознака. Због тога је неопходно узети у обзир могуће недостатке коришћења оваквог узорка када су у питању мале групе као што су примаоци дознака. У оквиру Анкете о животном стандарду из 2007. године само 35 домаћинстава је пријавило да међу члановима има емигранте. Подаци Анкете сугеришу да значајан број домаћинстава прима дознаке од лица која нису чланови домаћинства (родбина, пријатељи), те за њих дознаке представљају егзогени трансфер новца.

Приликом испитивања утицаја дознака на ублажавање сиромаштва третирајући дознаке као егзогени трансфер новца узима се у обзир методологија сличних истраживања Adams-а (2004, 2006), Olowa-е и сарадника (2013) и Sobrevinas-а (2013). Полазећи од претпоставке да су емигранти престали да шаљу дознаке, потрошња домаћинства се умањује за износ дознака. На основу потрошње умањене за износ дознака рачуна се претпостављени ниво показатеља сиромаштва у условима одсуства дознака. Претпостављени ниво показатеља сиромаштва пореди се са стварним нивоом, а утврђена разлика представља ефекат дознака.

Међутим, значајно питање које треба узети у обзир односи се на начин употребе дознака. Уколико се претпостави да се дознаке у целости користе за потрошњу, поједина домаћинства, која би и у случају одсуства емиграције припадала вишој децилној групи дистрибуције по потрошњи, могу припадати ниској децилној групи након одузимања дознака. Тиме би се преценио утицај дознака на сиромаштво. С друге стране, намена дознака зависи и од редовности њиховог примања, односно од посматрања дознака као сталног или привременог облика дохотка. У оквиру Анкете о животном стандарду не постоје подаци о томе да ли и који део дознака домаћинства издвајају за штедњу и колико често примају дознаке. За оцену дела дознака који се користи за потрошњу, односно издваја за штедњу, полази се од претпоставке да маргинална склоност потрошњи сваке

додатне јединице дознака износи као и код других облика дохотка домаћинства. Из тог разлога, у раду се полази од одступања од једнакости укупне потрошње и укупног дохотка. Домаћинства која примају дознаке из Анкете о животном стандарду подељена су у две групе. Прву групу чине домаћинства чија је укупна потрошња већа од укупног дохотка (222 домаћинства у 2002. години односно 158 домаћинства у 2007. години). С обзиром да се цео доходак користи за потрошњу, за ову групу домаћинства претпоставља се да се и дознаке, као једна од компоненти дохотка, у потпуности користе за потрошњу. Другу групу чине домаћинства чија је укупна потрошња мања од укупног дохотка (214 домаћинства у 2002. години односно 77 домаћинства у 2007. години). За њих се претпоставља да је удео дознака које домаћинство користи за потрошњу једнак процентуалном учешћу укупне потрошње у укупном дохотку. Ниво сиромаштва утврђује се на основу претпостављене потрошње умањене за износ дознака домаћинства намењен потрошњи. Затим се одређује износ умањене потрошње по потрошачкој јединици. Израчунати показатељи сиромаштва са умањеном потрошњом пореде се са стварним показатељима сиромаштва.

Анализа утицаја дознака на сиромаштво врши се уз коришћење класе показатеља сиромаштва коју су предложили Foster, Greer и Thorbecke. Најчешће коришћен показатељ је стопа сиромаштва која се израчунава:³⁰⁸

$$P_{\alpha} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left[\max\left(\frac{Z - C_i}{Z}, 0\right) \right]^{\alpha} \quad (7)$$

при чему Z представља линију сиромаштва, C_i потрошњу по потрошачкој јединици, n укупан број лица и α параметар. За $\alpha=0$, $P(0)$ је стопа сиромаштва. Уколико је $\alpha=1$, $P(1)$ представља дубину сиромаштва, која показује просечан дефицит потрошње у проценту од линије сиромаштва међу укупним становништвом. За $\alpha=2$, $P(2)$ представља оштрину сиромаштва, која даје већи пондер сиромашнима удаљенијим од линије сиромаштва и изражава неједнакост међу њима.

³⁰⁸ Републички завод за статистику Србије. (2008). *Студија о животном стандарду: Србија 2002-2007*, стр. 180.

Табела 41. Показатељи сиромаштва при третирању дознака као егзогеног трансфера, у %

	2002.	2007.
Са дознакама		
Стопа сиромаштва	10,58	7,29
Дубина сиромаштва	2,32	1,40
Оштрина сиромаштва	0,81	0,45
Без дознака		
Стопа сиромаштва	11,15	7,56
Дубина сиромаштва	2,47	1,51
Оштрина сиромаштва	0,88	0,50

Извор: израчунавање аутора на основу података Анкете о животном стандарду из 2002. и 2007. године

Резултати приказани у Табели 41. показују да дознаке доприносе смањењу свих показатеља сиромаштва. Уколико би се прекинуло слање дознака из иностранства, стопа сиромаштва у узорку Анкете из 2002. године повећала би се са 10,58% на 11,15% што представља релативни раст од 5,4%. Слични резултати остварени су и за узорак из 2007. године, с обзиром да се након умањења потрошње за износ дознака стопа сиромаштва повећава за 3,7%. Међутим, обустављање дознака више би утицало на повећање дубине и оштрине сиромаштва него на раст стопе сиромаштва. Без коришћења дознака за потрошњу, ниво дубине сиромаштва био би већи за 6,5% у 2002. години, односно за 7,9% у 2007. години, док би раст нивоа оштрине сиромаштва био још израженији (8,6% у 2002. години, односно 11,1% у 2007. години).

Уколико домаћинствима чија је потрошња по потрошачкој јединици испод линије сиромаштва доделимо вредност 1, а домаћинствима која нису сиромашна вредност 0, можемо тестирати да ли постоји статистички значајна разлика у статусу сиромаштва домаћинстава у условима примања дознака (S_d) у односу на ситуацију одсуства дознака (S). У ту сврху, коришћен је Wilcoxon-ов тест ранга са знаком (енг. *Wilcoxon matched-pairs signed-ranks test*) који припада групи непараметарских тестова за два зависна узорка. За свако домаћинство се посматра разлика (r_i) у статусу сиромаштва која је настала у условима примања дознака у

односу на претпостављену ситуацију одсуства дознака. Затим се врши рангирање свих вредности r_i по апсолутној вредности и ранжираним вредностима се додаје одговарајући знак разлике. Посебно се сабирају позитивни, а посебно негативни рангови. Ако су суме рангова једнаке, разлика d_i није статистички значајна.³⁰⁹ Исти тест је коришћен за тестирање да ли постоји статистички значајна разлика у јазу сиромаштва домаћинства (разлика између линије сиромаштва Z и потрошње по потрошачкој јединици C_i) у условима примања дознака $((Z - C_i)_d)$ у односу на ситуацију одсуства дознака $(Z - C_i)$. Резултати показују да су разлике у статусу сиромаштва, као и разлике у јазу сиромаштва статистички значајне (Табела 42).

Табела 42. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака као егзогеног трансфера

	2002.	2007.
$S_d - S$	5,099***	3,873***
$(Z - C_i)_d - (Z - C_i)$	- 7,934***	- 4,999***

Напомена: У табели су дате z вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%
Извор: израчунавање аутора на основу података Анкете о животном стандарду из 2002. и 2007. године

Третирање дознака као егзогеног трансфера даје поједностављену слику утицаја дознака, јер не узима у обзир потенцијалне ефекте одсуства емиграната, односно пропуштenu зараду коју би одсутни члан остваривао у матичној земљи. Ако се дознаке третирају као супститут домаћој заради, одређивање утицаја дознака на ниво сиромаштва подразумевао би предвиђање потрошње домаћинства уз одсуство емиграционих кретања и дознака. У том случају хипотетичко питање би гласило: Колики би био ниво потрошње домаћинства да су њени чланови-емигранти остали у земљи и радили?

Оцена потрошње у условима одсуства емиграције и дознака врши се регресионом анализом потрошње домаћинства која не примају дознаке и немају чланове који су емигранти. У Анкети о животном стандарду из 2002. године издвојено је 5.821 домаћинство које испуњава наведене услове, док у Анкети из 2007. године 5.291 домаћинство не прима дознаке и нема емигранте међу

³⁰⁹ Солдић-Алексић, Ј. (2011). *Примењена анализа података: Рад у програмима за статистичку анализу и табеларна израчунавања*. Центар за издавачку делатност, Економски факултет, Београд, стр. 255.

члановима. Као објашњавајуће променљиве при регресионом оцењивању потрошње користе се карактеристике домаћинства и носиоца домаћинства. Оцењивање потрошње извршено је на основу следеће једначине:

$$\begin{aligned} \log POTROŠNJA_i = & \alpha_i + \beta_1 \log DOHODAK_i + \beta_2 \log BRČLAN_i + \beta_3 DECA6_i + \\ & \beta_4 DECA18_i + \beta_5 POL_i + \beta_6 \log STAROST_i + \beta_7 OSNOVNA_i + \\ & \beta_8 SREDNJA_i + \beta_9 VISOKA_i + \beta_{10} ZAPOSLEN_i + \beta_{11} NEZAPOSLEN_i \\ & + \beta_{12} PENZIONER_i + \beta_{13} GREJANJE_i + \beta_{14} POLJOP_i + \\ & \beta_{15} SIROMAŠNI_i + \beta_{16} NASELJE_i + \beta_{17} VOJVODINA_i + \\ & \beta_{18} ŠUMADIJA_i + \beta_{19} ZAPADNA_i + \beta_{19} JUGOISTOČNA_i + \\ & \beta_{20} ISTOČNA_i + \varepsilon_i \end{aligned} \quad (8)$$

при чему *POTROŠNJA* представља износ укупне потрошње по потрошачкој јединици изражен у динарима; *DOHODAK* је износ укупног дохотка по потрошачкој јединици изражен у динарима; *BRČLAN* представља број чланова у домаћинству; *DECA6* представља удео деце узраста од 0 до 6 година у укупном броју чланова домаћинства; *DECA18* је удео деце узраста од 7 до 18 година у укупном броју чланова домаћинства; *POL* је вештачка варијабла која има вредност 1 уколико је носилац домаћинства мушкарац односно вредност 0 за женског носиоца домаћинства; *STAROST* представља године старости носиоца домаћинства; *OSNOVNA* је вештачка варијабла која има вредност 1 за домаћинства чији носилац има завршену основну школу односно вредност 0 за остала домаћинства; *SREDNJA* је вештачка варијабла која има вредност 1 за домаћинства чији носилац има завршену трогодишњу, четворогодишњу средњу школу и гимназију односно вредност 0 за остала домаћинства; *VISOKA* је вештачка варијабла која има вредност 1 за домаћинства чији носилац има завршену вишу школу, факултет, магистратуру или докторат односно вредност 0 за остала домаћинства; *ZAPOSLEN* је вештачка варијабла која има вредност 1 за домаћинства чији носилац је запослен у радном односу или ради ван радног односа, послодавац, индивидуални пољопривредник или помажући члан у домаћинству односно вредност 0 за остала домаћинства; *NEZAPOSLEN* је вештачка варијабла која има вредност 1 за домаћинства чији носилац је

незапослен односно вредност 0 за остала домаћинства; *PENZIONER* је вештачка варијабла која има вредност 1 за домаћинства чији носилац прима пензију односно вредност 0 за остала домаћинства; *GREJANJE* је вештачка варијабла која има вредност 1 за домаћинства која користе централно грејање односно вредност 0 за домаћинства која користе етажно грејање; *POLJOP* је вештачка варијабла која има вредност 1 за пољопривредна домаћинства односно вредност 0 за остала домаћинства; *SIROMAŠNI* је вештачка варијабла која има вредност 1 за домаћинства чија је потрошња по потрошачкој јединици испод линије сиромаштва односно вредност 0 за остала домаћинства; *NASELJE* је вештачка варијабла која има вредност 1 за домаћинства у урбаним насељима односно вредност 0 за остала домаћинства; *VOJVODINA*, *ŠUMADIJA*, *ZAPADNA*, *JUGOISTOČNA* и *ISTOČNA* представљају регионалне вештачке варијабле које имају вредност 1 за домаћинства настањена у овим регионима појединачно односно вредност 0 за остала домаћинства; ε_i је случајна грешка.

Очекује се да висина дохотка домаћинства има статистички значајан позитиван утицај на потрошњу домаћинства. Величина домаћинства утиче на обим потрошње и очекује се негативан предзнак ове променљиве. Друге две променљиве које указују на структуру домаћинства (*DECA6* и *DECA18*) представљају факторе животног циклуса и очекује се да већи удео деце узраста од 7 до 18 година има позитиван утицај на висину потрошње, а удео деце узраста од 0 до 6 година негативан утицај. Очекује се позитиван и статистички значајан утицај променљивих за ниво образованости на потрошњу. Такође, просечна потрошња домаћинства у урбаним областима виша је у односу на потрошњу руралних домаћинстава, те се очекује позитиван предзнак променљиве *NASELJE*, односно негативан предзнак променљиве која означава пољопривредна домаћинства. Такође, домаћинства која користе централно грејање имају већу потрошњу, услед чега се очекује позитиван предзнак ове променљиве. Укључивање припадности домаћинства одређеним регионима повезано је са доходном неједнакости на регионалном нивоу.

У циљу добијања оцењене потрошње, оцењени регресиони коефицијенти у моделу потрошње немигрантских домаћинстава (Табела 43) примењују се на сва домаћинства. При том, за оцењену потрошњу у одсуству дознака и емиграције

променљива *DOHODAK* умањена је за износ дознака код домаћинстава прималаца, а у објашњавајуће променљиве које обухватају структурне карактеристике домаћинства (*BRČLAN*, *DECA6* и *DECA18*) укључени су и чланови који су емигрирали. На основу оцењене потрошње у одсуству дознака и емиграције израчунати су стопа сиромаштва, дубина и оштрина сиромаштва који представљају показатеље сиромаштва без дознака и емиграције. За оцењену потрошњу у присуству дознака и емиграције променљива *DOHODAK* обухвата укупан доходак (укључујући и дознаке), а променљиве *BRČLAN*, *DECA6* и *DECA18* не обухватају чланове-емигранте. На основу оцењене потрошње у присуству дознака и емиграције израчунати су стопа сиромаштва, дубина и оштрина сиромаштва који представљају претпостављене показатеље сиромаштва у присуству дознака и емиграције. Са тим показатељима пореде се показатељи сиромаштва израчунати на основу оцењене потрошње без дознака и емиграције. На основу поређења изводи се закључак о величини утицаја дознака, као потенцијалног супститута зарада емиграната, на сиромаштво.

За оцењивање линеарног регресионог модела потрошње домаћинстава која не примају дознаке и немају чланове-емигранте коришћен је метод најмањих квадрата. Резултати BP теста и White-овог теста указују на присуство хетероскедастичности у моделу због чега је коришћен метод са робусним оценама стандардних грешака. Такође, релативно низак коефицијент детерминације и резултат RESET теста указују да спецификацијом модела нису обухваћене све релевантне променљиве које детерминишу потрошњу домаћинстава. Међутим, циљ оцењивања модела потрошње, с обзиром на сврху истраживања, усмерен је на разликовање висине потрошње по потрошачкој јединици у условима одсуства прилива дознака и емиграције у односу на ситуацију присуства дознака и емиграције. Из тог разлога, при спецификацији модела потрошње нагласак је на укључивању варијабли које се односе на социодемографска обележја чланова домаћинства, носиоца домаћинства и карактеристике места становања домаћинства.

Табела 43. Резултати оцењивања модела потрошње домаћинства која не примају дознаке и немају чланове-емигранте

	log POTROŠNJA	
	2002	2007
log DOHODAK	0,254*** (20,80)	0,189*** (18,28)
log BRČLAN	-0,067*** (-5,93)	-0,034*** (-2,78)
DECA6	0,064*** (3,01)	-0,095*** (-3,75)
DECA18	0,014 (1,38)	-0,014 (-0,86)
POL	-0,003 (-0,50)	-0,007 (-1,29)
log STAROST	-0,249*** (-8,42)	-0,348*** (-11,21)
OSNOVNA	0,011* (1,73)	-0,002 (-0,29)
SREDNJA	0,041*** (5,85)	0,041*** (5,61)
VISOKA	0,075*** (8,41)	0,118*** (11,85)
ZAPOSLEN	-0,009 (-0,70)	0,004 (0,33)
NEZAPOSLEN	-0,026* (-1,68)	-0,017 (-1,20)
PENZIONER	-0,021* (-1,71)	-0,014 (-1,30)
GREJANJE	0,047*** (7,95)	0,080*** (13,57)
POLJOP	-0,014** (-2,28)	0,003 (0,56)
SIROMAŠNI	-0,322*** (-55,94)	-0,317*** (-48,05)
NASELJE	0,022*** (3,56)	0,022*** (3,89)
VOJVODINA	0,016** (2,31)	-0,048*** (-6,26)
ŠUMADIJA	0,020*** (2,70)	-0,038*** (-4,61)
ZAPADNA	0,001 (0,18)	-0,076*** (-8,90)
JUGOISTOČNA	-0,021*** (-2,71)	-0,059*** (-7,06)
ISTOČNA	-0,005 (-0,52)	-0,052*** (-5,53)
cons	3,395*** (45,10)	4,107*** (55,53)
F-test	393,68 (p=0,0000)	374,66 (p=0,0000)
R ²	0,49	0,51
BP test	118,71 (p=0,0000)	108,54 (p=0,0000)
White test	498,12 (p=0,0000)	498,77 (p=0,0000)
RESET test	F (3, 5796) = 52,12 (p=0,0000)	F (3, 5266) = 36,17 (p=0,0000)

Напомена: у загради су дате t-вредности. Коришћене су робусне оцене стандардних грешака. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%.

Извор: израчунавање аутора

Резултати оцењеног модела потрошње (Табела 43) показују да раст дохотка има статистички значајан утицај на повећање потрошње. Величина домаћинства има значајан утицај на висину потрошње. Домаћинства са већим бројем чланова имају нижу потрошњу по потрошачкој јединици. Ефекат удела деце у укупном броју чланова на висину потрошње није јасан, с обзиром да променљиве имају позитиван предзнак у оцењеном моделу за 2002. годину, односно негативан предзнак у оцењеном моделу за 2007. годину. Удео деце узраста од 7 до 18 година нема статистички значајан утицај на потрошњу. Домаћинства у којима је старији носилац имају нижу потрошњу по потрошачкој јединици. Виши ниво образовања носиоца домаћинства утиче на повећање потрошње. Такође, потрошња је нижа у домаћинствима у којима је носилац незапослен или у пензији. Статистички значајан утицај на потрошњу имају обележја места становања домаћинства. Потрошња домаћинстава у урбаним насељима виша је у односу на потрошњу руралних домаћинстава. Домаћинства која користе централно грејање имају већу потрошњу по потрошачкој јединици у односу на домаћинства која користе етажно грејање. Статистички значајан утицај региона, у којима су домаћинства насељена, на висину потрошње указује на присуство доходне неједнакости на регионалном нивоу.

Табела 44. Оцењени показатељи сиромаштва при третирању дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната, у %

	2002.	2007.
У присуству дознака и емиграције		
Стопа сиромаштва	9,96	6,87
Дубина сиромаштва	2,41	1,55
Оштрина сиромаштва	0,72	0,42
Без дознака и емиграције		
Стопа сиромаштва	10,04	6,89
Дубина сиромаштва	2,44	1,57
Оштрина сиромаштва	0,73	0,43

Извор: израчунавање аутора

Резултати приказани у Табели 44. показују да дознаке доприносе смањењу свих показатеља сиромаштва. Стопа сиромаштва на основу оцењене потрошње у одсуству прилива дознака и емиграционих кретања у узорку Анкете из 2002. године повећала би се са 9,96% на 10,04% што представља незнатан раст од 0,8%. Слични резултати остварени су и за узорак из 2007. године с обзиром да би раст стопе сиромаштва без дознака и емиграције износио 0,3%. Међутим, прилив дознака и емиграција више доприносе ублажавању дубине и оштрине сиромаштва него што смањују удео сиромашних. Без дознака и емиграције, ниво дубине сиромаштва био би већи за 1,2% у 2002. години односно за 1,3% у 2007. години, док би раст нивоа оштрине сиромаштва био још израженији (1,4% у 2002. години, односно 2,4% у 2007. години).

Табела 45. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната

	2002.	2007.
$S_d - S$	- 2,236**	-
$(Z - C_i)_d - (Z - C_i)$	7,346***	3,162***

Напомена: У табели су дате z вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%

Извор: израчунавање аутора на основу података Анкете о животном стандарду из 2002. и 2007. године

Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком приказани у Табели 45. показују да је разлика у статусу сиромаштва домаћинстава у присуству дознака и емиграције у односу на претпостављену ситуацију одсуства дознака и емиграције статистички значајна, као и разлика у јазу сиромаштва.

3.2.5. Утицај дознака на сиромаштво међу руралним домаћинствима у Србији

Поредећи промене у показатељима сиромаштва урбаних и руралних домаћинстава могуће је закључити да су дознаке, третиране као егзогени трансфер новца, скоро у једнакој мери доприносиле смањењу стопе сиромаштва урбаних и руралних домаћинстава у 2007. години (Табела 46). Уколико би се прекинуло слање дознака из иностранства, стопа сиромаштва у узорку руралних домаћинстава повећала би се са 10,74% на 11,13% што представља релативни раст

од 3,6%, док би се међу урбаним домаћинствима удео сиромашних повећао за 3,8%. Међутим, разлика у потрошњи међу сиромашнима више би се повећала у руралним насељима у односу на урбана. Дубина и оштрина сиромаштва показују већи раст у руралним насељима и без дознака потрошња сиромашних лица у већој мери би се удаљила од линије сиромаштва.

У 2002. години разлике у промени стопе сиромаштва међу урбаним и руралним домаћинствима под утицајем одсуства дознака биле су знатно веће. Умањењем потрошње за износ дознака, стопа сиромаштва међу урбаним домаћинствима повећала би се за 9%, док би удео сиромашних руралних домаћинстава био већи за само 3%. Значајне разлике постоје и у погледу утицаја дознака на дубину и оштрину сиромаштва између домаћинстава урбаних и руралних насеља. Обустављање прилива дознака више би допринело удаљавању потрошње од линије сиромаштва код урбаних него код руралних домаћинстава.

Табела 46. Показатељи сиромаштва при третирању дознака као егзогеног трансфера према типу насеља, у %

	2002.		2007.	
	Са дознакама	Без дознака	Са дознакама	Без дознака
Урбана домаћинства				
Стопа сиромаштва	7,23	7,89	4,26	4,42
Дубина сиромаштва	1,37	1,54	0,81	0,83
Оштрина сиромаштва	0,41	0,49	0,26	0,26
Рурална домаћинства				
Стопа сиромаштва	14,71	15,17	10,74	11,13
Дубина сиромаштва	3,49	3,62	2,09	2,29
Оштрина сиромаштва	1,29	1,35	0,67	0,78

Извор: израчунавање аутора

Резултат је изненађујући имајући у виду да је учешће прималаца дознака веће међу руралним домаћинствима него међу урбаним (7,2% наспрам 6,5%). Просечан износ дознака по домаћинству примаоцу такође је већи код руралних домаћинстава (7.313 динара наспрам 5.185 динара). Међутим, код урбаних домаћинстава прималаца дознака знатно је већи удео оних чија укупна потрошња превазилази укупан доходак, услед чега се претпоставља да се и цео износ дознака, као облика дохотка издваја за потрошњу (63,5%). Потрошња руралних домаћинстава прималаца дознака у већини случајева је мања од укупног дохотка, те се претпоставља да се и дознаке не троше у потпуности. Сходно томе, укупан износ дознака се одузима од потрошње код 36,9% руралних домаћинстава прималаца.

Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком (Табела 47) показују да су разлике у статусу сиромаштва, као и у јазу сиромаштва домаћинстава у присуству дознака у односу на претпостављену ситуацију одсуства дознака, за узорак из 2002. и 2007. године, статистички значајне и за урбана и за рурална домаћинства.

Табела 47. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака као егзогеног трансфера према типу насеља

	2002.		2007.	
	Урбано	Рурално	Урбано	Рурално
$S_d - S$	4,243***	2,828***	2,236**	2,714***
$(Z - C_i)_d - (Z - C_i)$	-5,741***	-5,476***	-2,236**	-4,471***

Напомена: У табели су дате z вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%

Извор: израчунавање аутора на основу података Анкете о животном стандарду из 2002. и 2007. године

Ако се дознаке третирају као потенцијални супститут зарада емиграната, ефекти дознака на ублажавање сиромаштва су знатно нижи. Одсуство дознака и емиграционих кретања у 2002. години више би се одразило на удео сиромашних међу урбаним домаћинствима него међу руралним. Оцењена стопа сиромаштва домаћинстава у урбаним насељима без дознака и емиграције у 2002. години износила би 6,41% што представља раст од 1,3%. Код руралних домаћинстава раст оцењене стопе сиромаштва износио би 0,5%. Међутим, разлика у статусу сиромаштва руралних домаћинстава у присуству дознака и емиграције у односу

на ситуацију одсуства дознака и емиграције није статистички значајна (Табела 49). Ефекат дознака и емиграције на осетљиве показатеље сиромаштва (дубину и оштрину сиромаштва) код урбаних и руралних домаћинстава приближно је изједначен. Без емиграције и прилива дознака ниво дубине сиромаштва би се повећао за 1,6% код обе категорије домаћинстава, а ниво оштрине сиромаштва за 2,9% код урбаних, односно за 2,6% код руралних домаћинстава (Табела 48).

Табела 48. Оцењени показатељи сиромаштва при третирању дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната према типу насеља, у %

	2002.		2007.	
	У присуству дознака и емиграције	Без дознака и емиграције	У присуству дознака и емиграције	Без дознака и емиграције
Урбана домаћинства				
Стопа сиромаштва	6,33	6,41	3,79	3,79
Дубина сиромаштва	1,28	1,30	0,74	0,74
Оштрина сиромаштва	0,34	0,35	0,19	0,19
Рурална домаћинства				
Стопа сиромаштва	14,43	14,50	10,43	10,43
Дубина сиромаштва	3,79	3,85	2,49	2,52
Оштрина сиромаштва	1,17	1,20	0,69	0,71

Извор: израчунавање аутора

Табела 49. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната, према типу насеља

	2002.		2007.	
	Урбана	Рурална	Урбана	Рурална
$S_d - S$	-1,732*	-1,414	-	-
$(Z - C_i)_d - (Z - C_i)$	3,999***	6,162***	-	2,444**

Напомена: У табели су дате z вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%

Извор: израчунавање аутора

Већи утицај дознака и емиграције на висину стопе сиромаштва урбаних домаћинстава него руралних је изненађујући ако се, између осталог, има у виду да је у узорку руралних домаћинстава удео оних који имају чланове-емигранте скоро двоструко већи у односу на урбана домаћинства (3,4% код руралних, односно 1,9% код урбаних). Такође, просечан број чланова-емиграната у домаћинству већи је у руралним областима (2,3 члана) него у урбаним (1,5 чланова). При оцени ефеката дознака, као потенцијалног супститута зарада које би чланови-емигранти остваривали да су остали у земљи, битан је и податак о уделу домаћинстава која примају дознаке и имају чланове-емигранте. У узорку руралних домаћинстава из 2002. године, од 206 домаћинстава која примају дознаке 20 домаћинстава има најмање једног члана-емигранта, што значи да су дознаке за 9,7% домаћинстава потенцијални супститут за зараде. У узорку урбаних домаћинстава, чланове емигранте има 6,5% домаћинстава која примају дознаке.

Међутим, већи утицај на величину ефеката дознака на показатеље сиромаштва има дистрибуција домаћинстава прималаца дознака по децилима потрошње утврђеним на основу потрошње свих домаћинстава обухваћених узорком. Распоређеност домаћинстава прималаца дознака у руралним насељима између доње и горње половине дистрибуције прилично је изједначена. У доњој половини дистрибуције је 40,2% домаћинстава од чега 10,7% припада категорији најсиромашнијих. Од укупног броја урбаних домаћинстава која примају дознаке 63,9% припада горњој половини дистрибуције од чега је 24,3% са највећом потрошњом.

Мањи ефекат дознака на стопу сиромаштва руралних домаћинстава може се објаснити чињеницом да рурална домаћинства примаоци дознака, која по висини потрошње припадају доњој дистрибуцији, примају у просеку знатно мањи износ дознака у односу на урбана домаћинства. Такође, удео просечног износа дознака у просечном дохотку домаћинстава прималаца нижих децила потрошње знатно је мањи код руралних домаћинстава него код урбаних. Под претпоставком одсуства емиграције и дознака њихов доходак не би се смањило у обиму који би угрозио висину њихове потрошње и прелазак у ниже децилне групе, што би могао бити случај код појединих урбаних домаћинстава. Дистрибуција прималаца дознака по децилима потрошње показује да је највећи број домаћинстава

прималаца у 9. и 10. децилу која примају у просеку највећи износ дознака, што објашњава ниске ефекте дознака на показатеље сиромаштва (Табела 50).

Табела 50. Дистрибуција прималаца дознака по децилима у %, у 2002. години

децил	Урбана			Рурална		
	% прим.	износ дознака	Удео дознака у прос. дохотку	% прим.	износ дознака	Удео дознака у прос. дохотку
1	6,9	1.085,5	14,4%	10,7	978,7	10,1%
2	6,5	1.552,6	28,7%	7,3	1.038,1	15,3%
3	8,3	1.376,0	17,7%	4,8	613,0	7,3%
4	7,8	4.209,4	38,6%	8,7	2.246,2	19,4%
5	6,5	1.186,0	12,3%	8,7	1.869,9	19,3%
6	8,7	1.707,5	16,5%	7,8	1.666,3	15,2%
7	9,6	3.550,1	28,5%	11,2	2.145,2	16,0%
8	7,8	913,4	9,7%	11,2	2.587,4	17,0%
9	13,5	2.071,6	18,1%	16,5	4.218,8	23,0%
10	24,3	2.287,1	15,8%	13,1	8.054,2	27,8%

Напомена: износ дознака и дохотка дат је у просеку, по потрошачкој јединици.

Извор: израчунавање аутора

На основу оцењене потрошње у одсуству емиграције и дознака у 2007. години могуће је закључити да дознаке не доприносе смањењу сиромаштва међу урбаним домаћинствима, односно сва три показатеља сиромаштва остала су непромењена. Стопа сиромаштва руралних домаћинстава такође би остала непромењена уз претпоставку одсуства дознака и емиграције. Један од разлога је ниско присуство прималаца дознака међу домаћинствима другог децила потрошње (7,1%) чији износ дознака у просеку чини 18% укупног дохотка. Одсуство дознака не би значајно утицало на висину њихове потрошње.

Међутим, обустављање прилива дознака смањило би потрошњу сиромашних домаћинстава прималаца, односно њихов положај додатно би био погоршан. На то указује раст нивоа дубине сиромаштва руралних домаћинстава од 1,2% и оштрине сиромаштва од 2,9% у условима одсуства дознака и емиграције. При том, разлика у јазу сиромаштва руралних домаћинстава у присуству дознака и емиграције у односу на ситуацију одсуства дознака и емиграције је статистички значајна (Табеле 48 и 49). Дистрибуција прималаца дознака показује да 10% домаћинстава која примају дознаке припада првом децилу потрошње, а просечан износ дознака ових домаћинстава представља скоро трећину њиховог просечног дохотка. Ограниченост података о броју чланова-емиграната (међу руралним домаћинствима само једно има члана-емигранта)

намеће закључак да су дознаке више егзогени трансфер новца него потенцијални супститут зарада чланова у иностранству.

Табела 51. Дистрибуција прималаца дознака по децилима у %, према типу насеља у 2007. години

децил	Урбано			Рурално		
	% прим.	износ дознака	Удео дознака у прос. доходу	% прим.	износ дознака	Удео дознака у прос. доходу
1	0,9	1.287,4	23,4%	10,2	2.933,8	29,0%
2	4,6	908,3	7,0%	7,1	2.154,3	17,9%
3	7,4	2.129,6	17,1%	12,6	3.680,5	18,1%
4	7,4	4.548,7	28,9%	3,9	4.800,1	33,2%
5	5,6	2.895,9	19,6%	11,8	3.215,8	17,8%
6	9,3	3.433,0	21,2%	8,7	1.581,8	8,3%
7	10,2	1.774,3	9,8%	6,3	2.084,9	12,0%
8	12,0	7.367,9	30,3%	15,0	5.537,7	25,5%
9	16,7	5.494,1	18,2%	13,4	14.668,0	45,5%
10	25,9	6.905,8	23,3%	11,0	16.429,0	34,6%

Напомена: износ дознака и дохотка дат је у просеку, по потрошачкој јединици.

Извор: израчунавање аутора

3.2.6. Улога дознака у ублажавању сиромаштва на регионалном нивоу

Директни ефекти дознака на ублажавање сиромаштва у одређеној мери зависе од тога да ли домаћинства примаоци дознака према висини потрошње већ припадају категорији сиромашних или су изложени ризику од сиромаштва. Распоређеност прималаца дознака према децилима потрошње указује да већина домаћинстава прималаца припада горњој дистрибуцији децила. То је посебно изражено у Београдској области где је у 2002. години 76% прималаца дознака било у горњој дистрибуцији децила да би у 2007. години њихово учешће износило још више (84,7%). Нижа заступљеност прималаца дознака у доњој дистрибуцији децила присутна је у свим регионима изузев у Западној Србији, где је у обе посматране године 55% прималаца дознака распоређено по потрошњи од првог до петог децила. У Источној Србији, коју карактерише највећи удео домаћинстава која примају дознаке међу становништвом и висока стопа сиромаштва, трећина прималаца дознака заступљена је у доњој дистрибуцији децила.

Табела 52. Дистрибуција прималаца дознака према регионима, у 2002. години

2002		Београдска област			Војводина		
децил	% прим.	износ дознака	удео дознака у прос. доходу	% прим.	износ дознака	удео дознака у прос. доходу	
1	5,2	962,6	17,0%	4,6	314,0	8,9%	
2	3,4	493,7	15,8%	6,5	2.530,4	38,3%	
3	10,3	1.775,1	19,1%	5,5	969,8	13,3%	
4	1,7	47.192,2	82,9%	10,2	1.977,6	21,1%	
5	3,4	164,2	2,1%	4,6	1.363,9	14,4%	
6	10,3	1.177,8	12,5%	10,2	1.949,6	20,6%	
7	5,2	1.472,8	15,7%	12,0	1.180,7	10,7%	
8	10,3	804,4	8,0%	13,0	1.208,8	11,5%	
9	8,6	1.812,5	15,6%	13,9	1.685,6	14,7%	
10	41,4	2.085,8	15,3%	19,4	7.151,3	35,7%	
Западна Србија				Шумадија			
децил	% прим.	износ дознака	удео дознака у прос. доходу	% прим.	износ дознака	удео дознака у прос. доходу	
1	18,8	1.334,1	19,8%	7,6	1.098,1	14,0%	
2	11,6	1.146,9	18,6%	7,6	1.077,8	16,0%	
3	5,8	822,3	13,3%	5,1	834,8	12,0%	
4	8,7	5.714,1	34,7%	10,1	1.715,5	22,6%	
5	10,1	1.353,1	25,1%	10,1	955,8	11,9%	
6	10,1	1.390,0	11,3%	6,3	1.044,7	13,9%	
7	8,7	1.654,5	21,4%	12,6	6.277,6	37,2%	
8	2,9	1.788,9	19,7%	11,4	4.028,9	19,5%	
9	11,6	2.613,1	21,9%	16,4	3.151,1	22,3%	
10	11,6	3.255,3	26,9%	12,6	5.410,5	20,7%	
Југоисточна Србија				Источна Србија			
децил	% прим.	износ дознака	удео дознака у прос. доходу	% прим.	износ дознака	удео дознака у прос. доходу	
1	15,2	612,4	14,7%	5,3	1.555,8	12,3%	
2	13,0	568,7	11,6%	1,3	1.107,2	10,0%	
3	10,9	564,9	8,3%	5,3	1.587,8	13,9%	
4	8,7	521,0	5,9%	7,9	583,3	6,0%	
5	6,5	1.700,2	16,5%	10,5	2.760,3	25,6%	
6	2,2	852,7	8,6%	7,9	2.748,6	18,6%	
7	13,0	2.855,9	23,2%	9,2	2.547,9	14,5%	
8	4,3	458,2	7,1%	10,5	1.680,8	14,1%	
9	13,0	3.468,2	20,8%	23,7	5.035,1	24,5%	
10	13,0	4.286,3	23,5%	18,4	2.816,9	10,5%	

Извор: израчунавање аутора

Табела 53. Дистрибуција прималаца дознака према регионима, у 2007. години

2007	Београдска област			Војводина		
	децил	% прим.	износ дознака	удео дознака у прос. доходу	% прим.	износ дознака
1	-	-	-	1,9	3.173,9	47,6%
2	3,8	363,0	3,5%	7,7	2.734,4	20,1%
3	11,5	1.746,2	13,9%	15,4	1.322,3	8,1%
4	-	-	-	11,5	4.327,2	30,6%
5	-	-	-	15,4	2.218,3	17,2%
6	7,7	2.437,8	30,4%	7,7	2.719,5	16,1%
7	7,7	1.792,8	9,6%	5,8	1.658,1	8,8%
8	7,7	3.819,2	20,9%	11,5	5.317,4	28,0%
9	34,6	3.481,3	12,2%	7,7	40.339,8	69,0%
10	26,9	8.600,5	27,6%	15,4	10.587,6	33,5%
	Западна Србија			Шумадија		
децил	% прим.	износ дознака	удео дознака у прос. доходу	% прим.	износ дознака	удео дознака у прос. доходу
1	20,7	4.545,4	63,6%	5,9	723,6	3,9%
2	3,4	1.998,3	34,5%	2,0	346,0	3,7%
3	10,3	14.608,6	49,8%	3,9	981,5	11,8%
4	10,3	5.064,7	26,2%	-	-	-
5	10,3	2.853,9	11,2%	7,8	2.810,8	14,0%
6	10,3	7.512,7	44,9%	7,8	4.770,2	20,5%
7	10,3	1.711,1	7,7%	11,8	3.055,7	20,1%
8	6,9	4.589,5	52,9%	27,4	4.234,4	18,8%
9	13,8	5.553,4	26,1%	11,8	3.529,6	13,4%
10	3,4	3.134,7	8,8%	21,6	5.845,1	18,2%
	Југоисточна Србија			Источна Србија		
децил	% прим.	износ дознака	удео дознака у прос. доходу	% прим.	износ дознака	удео дознака у прос. доходу
1	7,7	1.920,0	26,3%	3,9	1.484,8	18,2%
2	11,5	1.811,4	11,7%	7,8	1.212,7	10,4%
3	7,7	434,1	3,8%	11,8	2.241,9	10,5%
4	7,7	4.662,4	42,4%	3,9	4.954,1	29,9%
5	7,7	2.418,5	33,5%	7,8	5.805,9	27,0%
6	15,4	961,7	7,2%	7,8	3.357,4	15,0%
7	7,7	648,2	3,6%	5,9	957,7	5,6%
8	3,8	4.963,4	28,3%	13,7	12.575,8	38,5%
9	11,5	8.155,0	32,5%	17,6	9.744,7	31,1%
10	19,2	6.907,1	25,3%	19,6	17.649,9	35,6%

Извор: израчунавање аутора

С друге стране, у појединим регионима присутан је веома висок удео прималаца дознака у највишим децилима. Према подацима из 2002. године у Београдској области половина прималаца дознака припада деветом и десетом децилу, док је у 2007. години њихов удео био још већи (61,5%). Значајна заступљеност прималаца дознака међу најбогатијим домаћинствима по потрошњи

присутна је и у традиционално високоемиграционим регионима. У Источној Србији деветом и десетом децилу припада 42% прималаца дознака у 2002. години, односно 37% у 2007. години. У Шумадији трећина прималаца дознака припада највишим децилима потрошње (Табеле 52 и 53). С обзиром да већина прималаца дознака није изложена ризику сиромаштва не могу се очекивати високи ефекти дознака на смањење стопе сиромаштва.

Утицај дознака на ублажавање сиромаштва зависи, између осталог, од висине дознака које примају сиромашна домаћинства и она која су изложена ризику од сиромаштва, као и од удела дознака у укупном доходу. Највећи ефекти дознака на дубину и оштрину сиромаштва могу се очекивати у Западној Србији с обзиром да скоро трећина прималаца дознака припада првом и другом децилу потрошње. Такође, дознаке у просеку чине скоро петину просечног дохода ових домаћинстава у 2002. години. У 2007. години удео дознака у доходу је знатно већи (64% за домаћинства првог децила, односно 34% за домаћинства другог децила). Под претпоставком непримања дознака и умањењем потрошње домаћинстава за њихов износ, јаз међу сиромашнима могао би се знатно увећати у овом региону.

Резултати ефеката дознака као егзогеног трансфера новца на сиромаштво приказани у Табели 54. показују да би се изостанак дознака у различитој мери одразио на показатеље сиромаштва у регионима. У посматраним годинама највиши показатељи сиромаштва присутни су у Југоисточној и Источној Србији. Међутим, промене у показатељима сиромаштва Југоисточне Србије под утицајем прилива дознака веома су мале, тако да дознаке не доприносе значајном смањењу сиромаштва у овој области. У Источној Србији домаћинства у просеку примају највећи износ дознака. Обустава ових примања значајно би утицала на ниво потрошње. Без дознака третираних као егзогени трансфер новца стопа сиромаштва у 2002. години би се повећала са 10,58% на 11,18%, што представља релативан раст од 5,7%. Међутим, разлика у статусу сиромаштва домаћинстава у присуству дознака у односу на ситуацију одсуства дознака није статистички значајна (Табела 55). Сличне промене биле би присутне и у 2007. години. Изостанак дознака узроковао би повећање удела сиромашних за 5,8%. Јаз међу сиромашнима такође би се значајно повећао, посебно у 2007. години.

Обустављање прилива дознака узроковало би повећање нивоа дубине сиромаштва са 1,4% на 2,2%, а оштрине сиромаштва са 0,45% на 0,69%, што представља висок раст у односу на друге регионе.

Табела 54. Показатељи сиромаштва при третирању дознака као егзогеног трансфера према регионима, у %

	2002.			2007.		
	стопа сиром.	дубина сиром.	оштрина сиром.	стопа сиром.	дубина сиром.	оштрина сиром.
Београдска област						
Са дознакама	7,99	1,64	0,56	3,04	0,52	0,15
Без дознака	8,24	1,70	0,58	3,04	0,52	0,15
Војводина						
Са дознакама	8,91	1,95	0,71	5,40	1,15	0,43
Без дознака	9,62	2,06	0,75	5,84	1,26	0,47
Западна Србија						
Са дознакама	11,31	2,40	0,77	8,86	1,28	0,35
Без дознака	12,16	2,80	0,93	9,13	1,68	0,63
Шумадија						
Са дознакама	10,21	2,07	0,64	4,75	0,77	0,20
Без дознака	10,81	2,26	0,77	4,94	0,80	0,21
Југоисточна Србија						
Са дознакама	16,69	3,68	1,24	14,39	3,17	1,04
Без дознака	16,99	3,79	1,30	14,51	3,24	1,08
Источна Србија						
Са дознакама	10,58	2,79	1,16	10,53	1,40	0,45
Без дознака	11,18	2,90	1,21	11,14	2,20	0,69

Извор: израчунавање аутора

Посматрајући остале области у којима је 2007. године била нижа стопа сиромаштва него у Југоисточној и Источној Србији, висок ефекат дознака на смањење стопе сиромаштва остварен је у Војводини, иако она не припада групи високоемиграционих региона. Умањена потрошња за износ дознака код домаћинстава у Војводини узроковала би раст удела сиромашних у висини од 8%

у 2002. години, као и у 2007. години. При том, разлике у статусу сиромаштва и јазу сиромаштва домаћинстава у присуству дознака у односу на ситуацију одсуства дознака су статистички значајне (Табела 55). Један од разлога раста стопе сиромаштва је висока заступљеност дознака у укупном дохотку домаћинстава која припадају другом децилу (38% у 2002. години и 20% у 2007. години – Табеле 52 и 53). Одузимањем дознака од потрошње знатан број домаћинстава прималаца прешао би у категорију сиромашних.

Најмањи раст стопе сиромаштва у 2007. години био би остварен у Западној Србији (3%), што је могуће објаснити чињеницом да је петина прималаца дознака већ међу најсиромашнијима, а свега 3,4% прималаца је у другом децилу. Управо из овог разлога, непримање дознака утицало би да се потрошња домаћинстава у Западној Србији значајно удаљи од линије сиромаштва. Ниво дубине сиромаштва у узорку овог региона био би већи за 31% у 2007. години, док би ниво оштрине сиромаштва био скоро удвостручен. При том, разлика у јазу сиромаштва домаћинстава Западне Србије у присуству дознака у односу на ситуацију одсуства дознака је статистички значајна (Табела 55).

Табела 55. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака као егзогеног трансфера према регионима

	2002.		2007.	
	$S_d - S$	$(Z - C_i)_d - (Z - C_i)$	$S_d - S$	$(Z - C_i)_d - (Z - C_i)$
Београдска област	1,414	-	-	-
Војводина	3,000***	-3,740***	2,449**	-2,645***
Западна Србија	2,449**	-4,348***	1,414	-2,827***
Шумадија	2,236**	-3,161***	1,414	-1,732*
Југоисточна Србија	1,414	-3,162***	1,000	-1,732*
Источна Србија	1,414	-2,236**	2,00**	-2,00**

Напомена: У табели су дате z вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%

Извор: израчунавање аутора

Међу високоемиграционим регионима, најмање промене у висини дубине и оштрине сиромаштва биле би у Шумадији где дознаке у просеку имају ниско учешће у просечном доходу домаћинстава прва два децила и примаоци дознака су према нивоу потрошње махом међу богатијима.

Резултати утицаја дознака третираних као потенцијални супститут зарада емиграната на показатеље сиромаштва региона приказани су у Табели 56. Највећи ефекти дознака на ублажавање сиромаштва присутни су у Западној Србији. Према подацима из 2002. године Западна Србија представља другу област према висини удела прималаца дознака у узорку (9,76%). Одсуство дознака и емиграције узроковало би повећање стопе сиромаштва са 10,75% на 11,17%, што представља релативан раст од 3,9%. С обзиром да се 11,6% домаћинстава прималаца дознака налази у другом децилу, а примљене дознаке у просеку представљају скоро петину просечног дохода, претпоставка обустављања примања дознака знатно би смањила ниво потрошње ових домаћинстава. Удео домаћинстава са емигрантима међу члановима у узорку региона у 2002. години је низак (3,1%), али половина ових домаћинстава припада првом и другом децилу по висини потрошње. Утицај дознака на стопу сиромаштва у 2007. години није присутан услед мањег удела прималаца дознака у узорку (3,9% - Табела 37) и њихове још мање присутности у другом децилу (3,4% - Табела 53).

Присуство емиграције и дознака у Западној Србији има знатно већи утицај на ублажавање сиромаштва. Без дознака и емиграције ниво дубине сиромаштва у 2002. години био би већи за 4,1%, док би се ниво оштрине сиромаштва повећао са 0,63% на 0,67%, што представља раст од 6,3%. Већи утицај дознака на осетљивије показатеље сиромаштва може се објаснити високим уделом прималаца дознака у првом децилу потрошње у односу на друге регионе (19%). Дознаке у просеку чине скоро петину укупног дохода сиромашних домаћинстава и обустављање њиховог прилива додатно би удаљило потрошњу ових домаћинстава од линије сиромаштва. Резултати за 2007. годину такође показују да би у одсуству дознака и емиграције ниво дубине сиромаштва био већи за 4%, а ниво оштрине сиромаштва за 8,8%. При том, разлика у јазу сиромаштва домаћинстава Западне Србије, за обе посматране године, у присуству дознака и емиграције у односу на ситуацију одсуства дознака и емиграције је статистички значајна (Табела 57).

Табела 56. Оцењени показатељи сиромаштва при третирању дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната према регионима, у %

	2002.			2007.		
	стопа сиром.	дубина сиром.	оштрина сиром.	стопа сиром.	дубина сиром.	оштрина сиром.
Београдска област						
Са дознакама и емиграцијом	6,92	1,59	0,47	1,95	0,30	0,08
Без дознака и емиграције	6,92	1,60	0,47	1,95	0,30	0,08
Војводина						
Са дознакама и емиграцијом	8,55	2,00	0,60	5,19	1,20	0,32
Без дознака и емиграције	8,61	2,01	0,60	5,19	1,21	0,33
Западна Србија						
Са дознакама и емиграцијом	10,75	2,41	0,63	8,72	2,25	0,68
Без дознака и емиграције	11,17	2,51	0,67	8,72	2,34	0,74
Шумадија						
Са дознакама и емиграцијом	9,08	1,99	0,54	4,36	0,81	0,18
Без дознака и емиграције	9,17	2,06	0,57	4,36	0,81	0,18
Југоисточна Србија						
Са дознакама и емиграцијом	16,48	4,30	1,32	14,39	3,47	0,97
Без дознака и емиграције	16,48	4,35	1,35	14,39	3,48	0,97
Источна Србија						
Са дознакама и емиграцијом	10,28	2,89	0,97	9,92	2,06	0,52
Без дознака и емиграције	10,28	2,91	0,98	9,92	2,06	0,52

Извор: израчунавање аутора

Табела 57. Резултати Wilcoxon теста ранга са знаком при третирању дознака као потенцијалног супститута зарада емиграната, према регионима

	2002.		2007.	
	$S_d - S$	$(Z - C_i)_d - (Z - C_i)$	$S_d - S$	$(Z - C_i)_d - (Z - C_i)$
Београдска област	-	1,732*	-	-
Војводина	-1,00	2,449**	-	1,00
Западна Србија	-1,732*	4,113***	-	2,449**
Шумадија	-1,00	3,315***	-	1,00
Југоисточна Србија	-	3,604***	-	1,414
Источна Србија	-	2,00**	-	1,00

Напомена: У табели су дате z вредности. *** статистичка значајност на нивоу од 1%, ** статистичка значајност на нивоу од 5%, * статистичка значајност на нивоу од 10%
Извор: израчунавање аутора

Други регион по величини ефеката дознака на ублажавање сиромаштва је Шумадија. Од укупног броја домаћинстава у узорку Шумадије 6,8% примало је дознаке у 2002. години односно 4,9% у 2007. години (Табела 37). Према подацима из 2002. године за укупан узорак, дознаке представљају потенцијални супститут за зараде које би емигранти остварили да су остали у земљи за 8,9% домаћинстава прималаца дознака. Емигранте међу члановима има свега 3,5% домаћинстава Шумадије у узорку. Прилив дознака и присуство емиграције више доприноси ублажавању сиромаштва у Шумадији него смањењу удела сиромашних. Под претпоставком одсуства емиграције и дознака, ниво дубине сиромаштва био би већи за 3,5%, а ниво оштрине сиромаштва за 5,5%. Удео сиромашних повећао би се за свега 1%.

У Југоисточној Србији дознаке такође имају већи утицај на ублажавање сиромаштва, док ефекат на промену стопе сиромаштва изостаје. Без прилива дознака и емиграције, ниво дубине сиромаштва би се повећао са 4,30% на 4,35%, односно за 1,2%, а ниво оштрине сиромаштва за 2,3%. Овим резултатима доприноси чињеница да је 15% прималаца дознака према висини потрошње у

првом децилу (Табела 52), као и трећина домаћинстава која међу члановима имају емигранте.

Највећа заступљеност домаћинстава прималаца дознака у узорку региона присутна је у Источној Србији где су примаоци дознака чинили 11,3% укупног броја домаћинстава 2002. године односно 7,8% у 2007. години (Табела 37). Међутим, резултати показују да је величина утицаја дознака на сиромаштво у Источној Србији незнатна. Према подацима из 2002. године, одсуство дознака и емиграције не би утицало на висину стопе сиромаштва, док би ниво дубине сиромаштва била већи за свега 0,7%, односно ниво оштрине сиромаштва за 1%. Наведени резултати могу се објаснити чињеницом да су примаоци дознака махом међу домаћинствима која припадају вишим децилним групама потрошње. Свега 6,6% прималаца дознака у Источној Србији припада првом и другом децилу, што је, између осталог, разлог изостанка ефекта дознака на промену стопе сиромаштва. Такође, домаћинства која имају чланове-емигранте чине 6,4% узорка домаћинстава за Источну Србију. Утицај емиграције на показатеље сиромаштва је низак, јер је свега 9% домаћинстава са члановима-емигрантима распоређено у првом и другом децилу потрошње.

Најнижи ефекти дознака и емиграције на показатеље сиромаштва присутни су у Београдској области и Војводини. Иако је у Војводини релативно висок удео домаћинстава која примају дознаке у 2002. години (6,45%), утицај одсуства дознака и емиграције на раст стопе сиромаштва и дубину сиромаштва је незнатан (0,7% односно 0,5%). С обзиром да свега 2,8% домаћинстава која примају дознаке има најмање једног члана емиграната, за већину прималаца у Војводини дознаке представљају егзогени трансфер новца. Потпуно одсуство ефаката дознака на показатеље сиромаштва у Београдској области објашњава се високом заступљеношћу прималаца дознака у вишим децилима потрошње. Од укупног броја домаћинстава са члановима-емигрантима свега 11,8% је распоређено од другог до петог децила. Емиграциона кретања и прилив дознака у Београдској области присутни су међу домаћинствима високог нивоа потрошње.

3.2.7. Анализа резултата

Анализа утицаја дознака на показатеље сиромаштва извршена је применом две методе. Метода третирања дознака као потенцијалног супститута зарада које би емигранти остварили да су остали у земљи је обухватнија и потпунија у оцени ефеката из неколико разлога. Прво, метода поред утицаја дознака узима у обзир и ефекте емиграције на показатеље сиромаштва. Друго, регресионим оцењивањем потрошње узима се у обзир већи број фактора који утичу на висину потрошње у односу на метод третирања дознака као егзогеног трансфера. Претпоставља се да висина потрошње, поред висине дохотка, зависи од броја чланова и структуре домаћинства у погледу удела чланова одређених старосних група, радне активности и нивоа образованости носиоца домаћинства, специфичности услова становања домаћинства (тип грејања, тип насеља, регион). На тај начин, умањена је прецењеност ефеката дознака на сиромаштво, која је присутна код методе третирања дознака као егзогеног трансфера новца, што су установили и аутори других истраживања (Acosta и сарадници (2008), Gubert и сарадници (2010)).

На основу приказаних резултата могу се извести следећи закључци. Прилив дознака у Србији доприноси смањењу свих показатеља сиромаштва. Величина ефеката дознака и емиграције на смањење удела сиромашних је незнатна. Под претпоставком одсуства прилива дознака и емиграције, стопа сиромаштва била би већа за 0,8% у 2002. години, односно 0,3% у 2007. години. Дознаке више доприносе ублажавању сиромаштва, односно имају већи утицај на показатеље јазу сиромаштва. Без дознака и емиграције, ниво дубине сиромаштва био би већи за 1,2% у 2002. години, односно 1,3% у 2007. години, док би раст оштрине сиромаштва износио 1,4% у 2002. години, односно 2,4% у 2007. години.

Дознаке имају већи утицај на висину стопе сиромаштва урбаних домаћинства у односу на рурална домаћинства. Одсуство дознака и емиграције узроковало би раст стопе сиромаштва урбаних домаћинства за 1,3%, а руралних за 0,5%. Ефекти на дубину сиромаштва у 2002. години су изједначени за обе категорије домаћинства (1,6%), док је раст оштрине сиромаштва износио 2,9% код урбаних односно 2,6% код руралних домаћинства. Слични резултати остварени су у оквиру истраживања о дознакама као неформалној социјалној

заштити домаћинстава. На основу података Анкете о приходима и условима живота из 2013. године, оцењено је да би и урбана и рурална домаћинства била изложена већој социјалној рањивости да не примају дознаке. Урбана домаћинства која примају дознаке више су социјално рањива по питању исхране, одевености и становања у односу на домаћинства која их не примају.³¹⁰

Посматрано према регионима, највећи ефекти дознака на сва три показатеља сиромаштва присутни су у Западној Србији. Без дознака и емиграције, стопа сиромаштва у Западној Србији била би већа за 3,9%, дубина сиромаштва за 4,1%, а оштрина сиромаштва за 6,3%. На основу оцењене потрошње без дознака и емиграције у 2007. години установљен је раст дубине сиромаштва за 4% и оштрине сиромаштва за 8,8%. Поред Западне Србије, већи ефекти дознака и емиграције на показатеље сиромаштва у односу на земљу као целину оцењени су у Шумадији. Међутим, већи директан допринос дознака и емиграције смањењу сиромаштва изостао је у Источној Србији и Југоисточној Србији, у којима је проблем сиромаштва и најизраженији.

Ниски директни ефекти дознака на показатеље сиромаштва објашњавају се чињеницом да већина домаћинстава прималаца припада горњој дистрибуцији децила потрошње, односно није изложена ризику сиромаштва. Највеће износе дознака у просеку примају домаћинства деветог и десетог децила потрошње, што је посебно изражено при посматрању домаћинстава према типу насеља. На нивоу земље као целине 16% домаћинстава прималаца дознака припада првом и другом децилу потрошње. Просечан износ дознака примљених међу домаћинствима првог децила чини 15,6% њиховог укупног дохотка.

Међутим, при тумачењу резултата треба имати у виду да узорак Анкете о животном стандарду није направљен за потребе истраживања ефеката дознака, услед чега је мања обухватност података о примаоцима дознака и домаћинствима која имају чланове-емигранте, што је посебно изражено у Анкети из 2007. године. Према подацима из 2002. године дознаке је примало 6,83% анкетираних домаћинстава, а у 2007. години 4,23%. Подаци показују још мању заступљеност домаћинстава са члановима-емигрантима који су 2002. године чинили 2,6%

---

³¹⁰ FREN. Money from abroad protects households in Serbia from deeper vulnerability. Policy Brief. <https://www.fren.org.rs/node/509>

укупног узорка, док их је у узорку из 2007. године било свега 0,7%. Недостаци узорка више долазе до изражаја када се анализа врши на регионалном нивоу.

Због тога су за будућа обухватнија истраживања о величини ефеката дознака на сиромаштво потребни потпунији и поузданији подаци о дознакама на нивоу домаћинстава који би обезбедили бољи увид у стварни обим дознака. Међународне институције настоје да подстакну прикупљање података о дознакама емиграната путем специјализованих анкета. Међународна организација рада подстиче укључивање питања о миграцијама и дознакама из иностранства у постојеће Анкете о радној снази. С обзиром на величину дијаспоре и обим прилива дознака у Републици Србији, унапређење података омогућило би ефикасније управљање дознакама и остваривање већих ефеката.

**IV СМЕРНИЦЕ ЗА ЕФИКАСНО УПРАВЉАЊЕ
ДОЗНАКАМА ИЗ ИНОСТРАНСТВА У ФУНКЦИЈИ
СМАЊЕЊА СИРОМАШТВА**

1. ПРИМЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ У ЕВРОПИ И СВЕТУ

Један од услова повећања потенцијала дознака за смањење сиромаштва и остваривања других економских бенефита јесте повећање обима њиховог прилива, као и усмеравање пријема дознака путем финансијских канала. Иако је последњих деценија остварен значајан раст обима дознака удео њиховог пријема путем неформалних канала још увек је значајан. Freund и Spatafora (2008) процењују да неформални токови дознака износе 35-75% званичног обима дознака у земљама у развоју. Коришћење формалних канала за слање дознака доприноси расту средстава финансијског сектора земље пријема повећавајући могућности финансирања економских активности и развоја привреде. Слањем дознака путем финансијских институција примаоци дознака имају могућност коришћења и других финансијских услуга као што су штедња, осигурање, узимање кредита што подстиче употребу дознака у инвестиционе сврхе и убрзава привредни развој.

Бројни су разлози слабије заступљености слања дознака формалним каналима. Институционалне, културне и језичке баријере, као и финансијска писменост могу имати значајну улогу при одлучивању о начину слања дознака. Развијеност банкарске мреже и удаљеност примаоца дознака од банке представљају битне факторе избора канала у сиромашним и инфраструктурно слабо развијеним областима земље. Банке у земљама слања дознака најчешће нису директно повезане са сваком земљом пријема, што подразумева укључивање банке-посредника узрокујући дуже трајање трансфера средстава. Такође, оне често захтевају од клијената да имају отворен банкарски рачун чиме остаје писани траг о обављеној трансакцији, што у погледу анонимности може дати предност коришћењу неформалних канала.

Постојећа истраживања о факторима избора начина слања дознака показују да избор канала зависи у великој мери од општих навика појединаца у погледу плаћања. Код појединаца који често користе интернет банкарство и за друга плаћања постоји већа вероватноћа да ће изабрати банкарске услуге и за слање дознака. Резултати истраживања у Холандији показују да су образованији емигранти мање склони коришћењу неформалних канала за слање дознака. Трајно

настањени емигранти са уредним документима више користе формалне канале слања дознака у односу на привремене и илегалне емигранте. Међутим, већи значај при избору начина слања дознака имају фактори који се односе на трошкове трансакције. Емигранти који дознаке шаљу често и у већим износима показују већу склоност ка слању путем финансијских институција, док мање износе дознака емигранти углавном шаљу неформалним каналима. Могуће објашњење је у већим накнадама које финансијске институције наплаћују приликом слања мањих износа дознака. Такође, појединци из урбаних области више користе формалне канале у односу на лица која живе у руралним областима што је повезано са расположивошћу финансијских услуга. Уколико примаоци дознака немају отворен банкарски рачун чешће користе неформалне начине примања дознака.³¹¹

Испитујући ефекте висине трансакционих трошкова на обим дознака на узорку од 104 земље у развоју, Freund и Spatafora су дошли до закључка да раст накнада при слању дознака за један проценат доприноси смањењу прилива дознака за 16%. Високи трошкови накнада подстичу коришћење неформалних токова. Висина трошкова слања дознака формалним каналима износи у просеку 10-15% вредности дознака, док се трошкови неформалних канала процењују на 2-5% вредности дознака.³¹² На значај висине трансакционих трошкова указују и Ahmed и Martinez-Zarzoso који истражујући факторе од утицаја на прилив дознака у Пакистану утврђују да би једнопроцентно смањење трансакционих трошкова узроковало раст прилива дознака за 1,6%.³¹³ Gibson и сарадници су установили да је коефицијент еластичности дознака на трансакционе трошкове негативан (-0,22) и да би 30% емиграната слало већи износ дознака уколико би висина банкарских накнада била нижа.³¹⁴

У циљу повећања прилива дознака у земље у развоју, земље Г20 су се 2010. године сложиле у настојању да смање просечне трошкове слања дознака са 10%

---

³¹¹ Kosse, A., Vermeulen, R. (2014). Migrants' Choice of Remittance Channel: Do General Payment Habits Play A Role?. European Central Bank Working Paper Series No. 1683.

³¹² Freund, C., Spatafora, N. (2008). Remittances, transaction costs, and informality. *Journal of Development Economics*, Vol. 86, No. 2, p. 361.

³¹³ Ahmed, J., Martinez-Zarzoso, I. (2016). Do Transfer Costs Matter for Foreign Remittances? A Gravity Model Approach. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, Vol. 10, No. 2016-4, p. 24.

³¹⁴ Gibson, J., McKenzie, D., Rohorua, H. (2006). How Cost Elastic Are Remittances? Estimates from Tongan Migrants in New Zealand. Working Papers in Economics 2/06, p. 16.

на 5% вредности послатих дознака до 2014. године. Међутим, постављен циљ није остварен упркос значајном смањењу трошкова. Према извештају Светске банке просечни глобални трошкови слања дознака у трећем кварталу 2016. године износили су 7,42% вредности послатих дознака. У односу на 2009. годину трансакциони трошкови нижи су за 2,25%. У земљама Г8, међу којима су највећи пошиљаоци дознака, трошкови слања дознака су у благом паду и 2016. године у просеку су износили 6,97%. При том, међу земљама постоје значајне разлике у висини трошкова. Трансакциони трошкови су изнад просека Г8 у Јапану (11,3%), Немачкој (8,56%) и Канади (8,36%), док ниже трошкове од просечних за Г8 имају Русија (1,71%), Италија (5,98%) и САД (6,09%).

Такође, присутне су значајне разлике у висини трансакционих трошкова у зависности од региона у који се шаљу дознаке. Најнижи просечни трошкови су присутни уколико се дознаке шаљу у Јужну Азију (5,41%) и земље Јужне Америке (6,17%), док су највиши трансакциони трошкови присутни приликом слања дознака у Подсахарску Африку (9,52%) и регион Источне Азије и Пацифика (8,24%).

Уколико се просечни трошкови слања дознака посматрају према финансијским институцијама могуће је уочити да су трошкови слања највиши у банкама (11,8%), а најнижи код оператора за трансфер новца – МТО (3,46%) и у поштама (6,36%). Висина трошкова зависи и од коришћене услуге слања дознака. Најскупљи начин слања је са банкарског рачуна на рачун било које банке (8,92%), с тим што ови трошкови у просеку износе 6,13% ако се пренос врши у оквиру исте банке. Виши су трошкови приликом преноса дознака у готовини на банкарски рачун (6,88%) и у случају уплате-исплате дознака у готовини без отвореног рачуна у банци (6,78%).³¹⁵

Трошкови трансфера дознака у европским земљама су релативно високи ако се изузме Руска Федерација. Висина накнаде слања разликује се међу земљама, с тим што је у појединим европским државама последњих година остварено значајно смањење накнада (Шпанија, Италија, Белгија, Норвешка) (Табела 57). Два највише заступљена типа институција која обављају услуге слања дознака су оператори трансфера новца и банке.

---

³¹⁵ World Bank (2016). Remittance Prices Worldwide Report.

Табела 58. Трошкови трансфера дознака у појединим европским земљама

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Русија	2,7%	2,5%	2,7%	2,4%	2,4%	1,8%
Шпанија	6,6%	6,2%	6,6%	6,9%	6,8%	5,4%
Италија	7,9%	7,9%	8,4%	8,5%	8,0%	6,8%
Белгија	-	9,7%	9,5%	8,9%	9,6%	7,5%
Норвешка	-	9,3%	13,5%	10,0%	10,1%	7,6%
Велика Британија	9,6%	8,2%	8,1%	8,0%	8,2%	7,7%
Холандија	12,4%	8,7%	9,9%	9,2%	9,0%	8,1%
Чешка	-	9,6%	8,9%	9,5%	7,3%	9,6%
Немачка	13,1%	13,6%	12,5%	12,4%	11,3%	11,4%
Швајцарска	-	10,0%	10,9%	14,2%	14,0%	12,3%
Француска	10,3%	9,2%	10,5%	11,6%	10,8%	12,8%

Извор: Orozco, M. (2015). The Remittance Marketplace in Europe: Competition and Pricing. IFAD, p. 4.

Уколико се посматра висина трошкова трансфера 200\$ (у противвредности EUR) дознака између земаља југоисточне Европе и осталих европских земаља такође се могу уочити значајне разлике (Табела 59). Трошкови трансфера дознака у Србију најнижи су уколико се дознаке шаљу из Италије, док су највиши трошкови дознака послатих из Швајцарске (Табела 60). На висину накнада у највећој мери утиче економија обима (број клијената и вредност послатих дознака), као и степен конкуренције (број банака и оператора трансфера новца).

Табела 59. Трошкови трансфера дознака највећих коридора у Европи

	AUT	CZE	DEU	DNK	GBR	GRC	HRV	ITA	POL	RUS	UKR
HRV	15%		14%								
BIH	13%		12%				11%				
SRB	9%										
ALB						8%		9%			
LTU					9%				6%	6%	
MKD		10%	7%					8%			
MNE				8%							
UKR			5%					4%	5%	2%	
MDA								7%		1%	2%

Извор: Orozco, M. (2015). The Remittance Marketplace in Europe: Competition and Pricing. IFAD, p. 8.

Табела 60. Трошкови трансфера дознака у Србију

	Инструмент плаћања	Брзина трансфера	Укупан трошак (трансфер 140 €)	Укупан трошак (трансфер 345 €)
Аустрија				
Western Union	готовина	1 час	9,86%	7,37%
MoneyGram	готовина	1 час	7,86%	5,22%
ErsteBank	бан. рачун	1 дан	7,43%	3,01%
Bank Austria	бан. рачун	3-5 дана	14,86%	8,70%
Француска				
Western Union	готовина	1 час	12,23%	11,51%
MoneyGram	готовина	1 час	9,29%	8,99%
La Poste	рачун	3-5 дана	5,36%	4,35%
Немачка				
Western Union	готовина	1 час	9,29%	5,22%
MoneyGram	готовина	1 час	8,57%	4,64%
Commerzbank	бан. рачун	3-5 дана	8,93%	4,35%
Postbank	рачун	3-5 дана	6,07%	2,46%
Италија				
Western Union	готовина	1 дан	6,79%	5,80%
MoneyGram	готовина	1 час	7,07%	5,48%
Unicredit Banca	бан. рачун	3-5 дана	6,57%	2,67%
Banca Intesa	бан. рачун	1 дан	1,79%	0,72%
Швајцарска				
Western Union	готовина	1 час	21,61%*	12,86%**
MoneyGram	готовина	1 час	14,80%*	9,80%**

Напомена: * трансфер 160 CHF, ** трансфер 400 CHF

Извор: Remittance Prices Worldwide, <https://remittanceprices.worldbank.org/en/countrycorridors>

Иако земље југоисточне Европе остварују значајан прилив дознака, присуство институција које обављају трансфер дознака је релативно ограничено. Поред банака, већину трансфера дознака обављају Western Union и MoneyGram. Највећи број институција које пружају услуге трансфера дознака у земљама југоисточне Европе присутан је у Босни и Херцеговини и Молдавији (15), Хрватској (14), док је најмањи број у Црној Гори (2), Македонији (5) и Србији (7). Такође, износ преноса дознака по појединачним коридорима не обезбеђује економију обима, што представља један од разлога виших накнада за трансфер. Просечни месечни обим трансакција дознака по појединачном коридору између земаља југоисточне Европе (прималаца) и других европских земаља пошиљалаца

мањи је од 200.000 \$ изузев коридора Аустрија-Србија и Руска Федерација-Молдавија.³¹⁶

Смањење накнада за трансфер дознака могуће је постићи растом обима дознака и повећаном конкуренцијом међу банкама и операторима трансфера новца. Дефинисањем одговарајућег регулаторног оквира, влада и монетарне власти могу подстаћи сарадњу финансијских институција са иностраним из оних земаља у којима постоји велики број емиграната. Један од примера је настојање албанских монетарних власти да унапреде сарадњу банкарског система са италијанским банкама с обзиром на бројност албанске дијаспоре у Италији. Резултати истраживања су показали да међу токовима слања дознака преовлађују неформални (59%), путем оператора трансфера новца шаље се 32% дознака, а користећи банкарске услуге свега 9%. У оквиру Програма за развој финансијског сектора у земљама југоисточне Европе који спонзорише Светска банка (Convergence) дати су предлози којима се наглашава значај улоге политичких и регулаторних институција у усмеравању токова дознака у формалне оквире.

Неки од предлога су формирање Стратешког комитета Италија-Албанија који би координисао акцијама влада две земље, њихових централним банкама и националним удружењима банака, потписивање Споразума о услугама дознака из иностранства (енг. *International Remittances Services – IRS*), спровођење промотивних кампања о коришћењу формалних токова трансфера, уплата зарада радника-емиграната путем банака. Путем билатералних споразума са Италијом и Грчком, централна банка Албаније је договорила снижење накнада за трансфер дознака. American Bank of Albania (АВА) је потписала споразум са Agrotiki Trapeza Ellades (АТЕ) о трансферу дознака из било које локације АТЕ у Грчкој у било коју експозитуру АВА, као и споразум о дознакама емиграната са Banca Lombarda Group која у Италији има више од 1000 огранака, посебно у северном и централном делу где је највећа концентрација емиграната из Албаније.³¹⁷

Поред настојања да се прошири мрежа банака и оператора трансфера новца, бројни су примери модернизовања поштанске мреже у циљу слања дознака. Значајна предност поштанског система јесте развијеност мреже којом су

³¹⁶ Orozco, M. (2015). The Remittance Marketplace in Europe: Competition and Pricing. IFAD.

³¹⁷ CONVERGENCE. (2006). Summary of the Conference on „Remittances An Opportunity for Growth: The Case of Albanian Migrants to Italy“, Bari, Italy.

покривене и руралне области у којима банке и друге финансијске институције нису заступљене. Пример модернизованог поштанског система који пружа услугу слања дознака је *НауPost* у Јерменији који је 2005. године ушао на тржиште оператора трансфера новца након добијања лиценце о примени система трансфера новца од централне банке. *НауPost* је повезан са STEFI (енг. *Secured Transfer of Electronic Financial Information*) са седиштем у Швајцарској и *Travelex*-ом из Велике Британије. Висина накнаде износи 2-4% од вредности трансакције дознака.³¹⁸

Државе настоје да повећају прилив дознака из иностранства применом бројних мера финансијске и фискалне политике. Међу најчешће коришћеним инструментима истичу се преференцијалне каматне стопе на штедне депозите и одобрене кредите уколико се дознаке шаљу путем банкарског система, преференцијални девизни курсеви за дознаке (Индија, Бангладеш, Пакистан), различити облици пореских подстицаја приликом коришћења дознака за увоз капиталних добара (Филипини, Индија, Пакистан), као и ослобађање од пореских обавеза за изванредан период фирми у власништву емиграната (Молдавија, Египат).

Поред настојања да се формални прилив дознака повећа, већи посредан утицај дознака на смањење сиромаштва може се постићи и њиховим усмеравањем у инвестиције. Коришћењем дознака за различите облике инвестиционе активности оставарује се посредан ефекат на раст и развој привреде земље примаоца. Земље матице настоје да успоставе и одрже економске, социјалне и културне везе са дијаспором путем бројних активности јер предузетничке активности и инвестиције дијаспоре могу представљати значајан потенцијал за економски развој.³¹⁹

Као примери доприноса дијаспоре развоју земље матице најчешће се наводе Кина и Индија. Око 80% страних директних инвестиција у Кини потиче од дијаспоре, што је резултат повољног пословног амбијента и политичке стабилности. Дијаспора Индије у САД имала је значајну улогу у успостављању и развоју ИТ сектора у Индији. Након успостављања Министарства за дијаспору

---

³¹⁸ World Bank. Lowering the Cost of Remittances in 4 CIS Countries. siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/Section_3.pdf

³¹⁹ Julca, A. (2013). Can Immigrant Remittances Support Development Finance? *Panoeconomicus*, Special Issue 3, pp. 373-374.

2004. године предузете су бројне активности које су допринеле чвршћем повезивању емиграната са матицом. Иако Индија остварује значајан прилив дознака, кључни задатак Министарства за дијаспору односио се на подстицање укључивања емиграната у дугорочне инвестиционе пројекте. Успостављена је Мрежа знања дијаспоре (енг. *Diaspora Knowledge Network*), развијени су модалитети за укључивање емиграната у пројекте јавно-приватног партнерства, успостављена је Канцеларија за емигранте-инвеститоре у оквиру које добијају све неопходне информације о могућностима инвестирања. У циљу унапређења сарадње са дијаспором Украјина је усвојила програм „2010 Diaspora Programme“.³²⁰

Једна од земаља која је предузела бројне иницијативе за активнију улогу дијаспоре у развоју привреде је Гана. Године 2000. влада Гана је омогућила поседовање двојног држављанства за емигранте. При Министарству спољних послова основан је Биро за дијаспору који обезбеђује информације о могућностима инвестирања дијаспоре, условима на тржишту рада и одржава редовне консултације са представницима дијаспоре. Успостављена је сарадња са удружењима дијаспоре у шест дестинационих земаља у којима је емиграција најбројнија у оквиру пројекта „повезати дијаспору Гане са развојем Гане“. Основан је Центар за промоцију инвестирања у Гану у оквиру којег се обезбеђују све потребне информације за чланове дијаспоре који желе да инвестирају. Пример сарадње је успостављена веза Ghanasoop са емигрантима из Италије и локалних самоуправа у Гани како би се образовале пољопривредне задруге. У Либерiji је основан Фонд дијаспоре (енг. *Liberia Diaspora Fund*) који усмерава дознаке из иностранства ка инвестирању у мала и средња предузећа.³²¹

На основу наведених примера могуће је закључити да је за успешно укључивање дијаспоре у инвестиционе активности матичне земље потребно испунити одређене предуслове³²²:

---

³²⁰ UNCTAD. (2009). Contributions of migrants to development: trade, investment and development linkages. Ad-hoc expert meeting on Contributions of migrants to development: trade, investment and development linkages, Geneva, p. 21.

³²¹ Wolf, V., Opoku-Owusu, S., Bloer, D. (2016). Diaspora Engagement on Country Entrepreneurship and Investment – Policy Trends and Notably Practices in the Rabat Region. Background Paper of International Centre for Migration Policy Development, p. 8.

³²² ICMPD. (2013). *Enhancing Diaspora Engagement: Operational Guidelines for South-South and Triangular Cooperation*. International Centre for Migration Policy Development Publishing.

а) *познавање карактеристика дијаспоре* (бројност, демографске карактеристике, образовна структура, у којим дестинационим земљама је највећа концентрација емиграната, ниво интегрисаности дијаспоре у дестинационим земљама, секторска структура запослености дијаспоре по појединим земљама).

б) *утврдити могуће правце деловања дијаспоре*. У складу са већ утврђеним циљевима и правцима националног, регионалног и локалног економског развоја потребно је одредити стратешке делатности и области пословања чијем бржем расту и развоју дијаспора може допринети сходно својим карактеристикама и потенцијалу.

в) *идентификовати потребе дијаспоре и главне препреке за њену активнију улогу у инвестиционим активностима*. Потребно је сагледати статус припадника дијаспоре у матици и оценити спремност владе, регионалних или локалних власти да успостави сарадњу са дијаспором. У том циљу поједине државе одобравају двојно држављанство, што може представљати значајан подстицај за веће учешће дијаспоре у инвестицијама, трговини, омогућава поседовање земљишта у матичној земљи. Државе које имају значајна емиграциона кретања често организују посебна институционална тела у оквиру министарства спољних послова која се баве питањима дијаспоре и развијају сарадњу са њом. Министарства за дијаспору имају, између осталих, Гана, Тунис, Индија, Сенегал, Мароко, док је у Етиопији институционална сарадња са дијаспором децентрализована тако да је на регионалном нивоу успостављена Канцеларија за сарадњу са дијаспором чији је главни задатак информисање дијаспоре о могућностима инвестирања у регионалне пројекте и покретања сопственог бизниса.

Главне препреке за обимније инвестиционе активности дијаспоре односе се на опште услове инвестирања који се огледају у степену сложености административних процедура за покретање бизниса, непостојању одговарајуће регулативе, правне, економске и политичке сигурности. Потребно је побољшати информисаност припадника дијаспоре о могућностима улагања у матицу,

постојећим регулативама због чега поједине земље оснивају Пословне центре за дијаспору.

Пример посебног облика коришћења дознака за регионални развој јесу завичајна удружења (енг. *Hometown Associations*) развијена међу емигрантима Јужне Америке од 1990-тих година. Реч је о облику филантропског удруживања емиграната који најчешће потичу из истог места с циљем прикупљања средстава за реализацију пројеката развоја локалних заједница. Активности удружења усмерене су на финансирање пројеката из области здравства, образовања, инфраструктуре у сарадњи са локалним органима власти. Завичајна удружења су највише развијена у Мексику, Гватемали, Ел Салвадору, Хондурасу, Никарагви.

Иако је реч о релативно малим удружењима која располажу са износом до 20.000\$ укупан годишњи износ донација завичајних удружења у Мексику износио је 30 милиона \$. С обзиром да су завичајна удружења у највећој мери усмерена на руралне области, њихов допринос смањењу руралног сиромаштва и неједнакости у регионалном развоју је значајан. Величина доприноса зависи од успешности сарадње са локалним властима у дефинисању приоритетних пројеката али и од организационих капацитета удружења и нивоа поверења у локалне власти. У циљу успешне сарадње локалне власти треба да развију одговарајуће инструменте и иницијативе којима ће подстаћи активности завичајних удружења и показати озбиљност и посвећеност у раду са њима.³²³

У циљу подстицања активности завичајних удружења, власт Мексика покренула је „2x1“ програм путем којег се у финансирању пројеката повезују буџети локалних и регионалних органа власти са фондовима завичајних удружења емиграната. Укључивањем средстава из буџета федералне владе програм прераста у „3x1“. Програмом је подељено учешће у финансирању пројеката иницираних од стране завичајних удружења тако да 25% средстава издваја федерална власт, 50% регионална и локална власт, а 25% емигранти путем завичајних удружења. Пројекти се најчешће односе на обезбеђење локалне инфраструктуре, изградњу и одржавање путева, изградњу водоводних, санитарних и електричних система, комуналних услуга, здравствених и образовних установа.

---

³²³ Orozco, M., Garcia-Zanillo, E. (2009). Hometown Associations: Transnationalism, Philanthropy and Development. *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 15, No. 2.

Захваљујући „3x1“ програму значајно су увећана средства за финансирање пројеката. Од 1992. до 2001. године на овај начин финансирана је реализација 400 пројеката за које су завичајна удружења обезбедила 5 милиона долара. У 2009. години у програм се укључило 957 завичајних удружења чија су уложена средства износила 42 милиона долара, док су органи власти на сва три нивоа обезбедила 97 милиона \$ за финансирање пројеката из програма „3x1“. Такође, у оквиру програма основан је Пословни фонд миграната (енг. *Migrant Business Fund*) чија су средства усмерена на одобравање бескаматних зајмова у износу до 22.000\$ уз рок враћања од три године за оснивање малих породичних предузећа, као и за обезбеђење техничке и административне подршке и обуке.³²⁴

Додатна могућност прикупљања средстава емиграната за финансирање економског развоја матичне земље јесте емитовање обвезница намењених дијаспори. Обвезнице за дијаспору представљају дугорочне хартије од вредности емитоване од матичне земље чија је каматна стопа најчешће нижа од тржишне. Основни мотив улагања дијаспоре у ове обвезнице јесте осећај патриотизма и филантропска жеља да се допринесе развоју привреде матичне земље. За земљу-матицу обвезнице дијаспоре могу представљати стабилан и јефтин извор спољног финансирања. Као примери позитивног искуства са обвезницама за дијаспору најчешће се наводе Израел и Индија. Обе земље имају по величини значајну дијаспору у САД и Европи чије заједнице по висини прихода припадају највишим доходовним групама. Међутим, за остваривање очекиваних ефеката од емисије обвезница неопходно је да постоји висок степен поверења дијаспоре у намере владе земље-матице.

Израел је 1951. године основао Корпорацију за развој Израела (енг. *Development Corporation for Israel - DCI*) са основним циљем повећања прилива девизних средстава од дијаспоре из САД и мањим делом из Канаде емитовањем обвезница. DCI обвезнице представљају инструмент спољног финансирања који Израел у континуитету користи за финансирање бројних јавних радова као што су пројекти десалинизације, стамбене изградње и изградње инфраструктуре. Путем програма DCI обвезница до сада је обезбеђено око 25 милијарди долара. У 2005.

---

³²⁴ UNCTAD. (2009). Contributions of migrants to development: trade, investment and development linkages. Ad-hoc expert meeting on Contributions of migrants to development: trade, investment and development linkages, Geneva, p. 22.

години дуг по основу емитованих обвезница износио је око 32% спољног дуга.

Карактеристике DCI обвезница мењале су се током времена. Све до 1970-тих година DCI обвезнице су се емитовале са роком доспећа од 10 до 20 година уз фиксну каматну стопу која је у просеку износила 4% на годишњем нивоу (до краја 1980-тих година). Циљне групе инвеститора у обвезнице били су појединци и заједнице дијаспоре. Међутим, средином 1970-тих година DCI усмерава емисију обвезница ка малим банкама и финансијским компанијама у САД са краћим роком доспећа (10, 7 и 5 година), да би се касније опет вратила јеврејским заједницама и појединцима као циљним групама. Од 1980-тих година емитују се и обвезнице са флукутирајућим каматним стопама уз рок доспећа од 10 и 12 година. Нагли пад каматних стопа на тржишту САД од 2002. године узроковао је већу заинтересованост инвеститора за фиксне каматне стопе услед чега је удео DCI обвезница са фиксним каматним стопама повећан са 10% 1998. године на 70% 2003. године.

Током дугог периода емитовања обвезница могуће је уочити повезаност цене обвезница са циљаном групом инвеститора. У почетном периоду обвезнице су се нудиле на продају јеврејској дијаспори у САД која је имала искуство са Холокаустом (непосредно или посредно) и током 1970-тих и 1980-тих година просечна годишња каматна стопа на DCI обвезнице била је знатно испод тржишног нивоа (та разлика је у појединим годинама износила и до 10%). Међутим, са преовладавањем друге и треће генерације емиграната јачају финансијски мотиви улагања у обвезнице и од средине 1990-тих година каматна стопа на обвезнице приближна је тржишној.

За разлику од Израела који обвезнице за дијаспору користи као континуирани инструмент спољног финансирања економског развоја, Индија је емитовала обвезнице три пута у циљу побољшања платнобилансног стања. Прва емисија обвезница за развој Индије (енг. *India Development Bonds – IDB*) 1991. године узрокована је кризом услед платнобилансног дефицита и том приликом је обезбеђено 1,6 млрд. \$. Други пут обвезнице су емитоване 1998. године у вредности од 4,2 млрд. \$ (енг. *Resurgent India Bonds – RIB*) када су уведене санкције услед нуклеарне експлозије. Трећи пут емитоване су обвезнице Миленијумски депозити за Индију (енг. *India Millennium Deposits – IMD*) 2000.

године у вредности од 5,5 млрд. \$. Обвезнице су емитоване у више валута (USD, GBP и DM за RIB обвезнице односно у EUR за IMD обвезнице) са роком доспећа од 5 година уз каматне стопе које су износиле од 6,25% до 8,50% у зависности од валуте изражавања номиналне вредности. У односу на израелске обвезнице каматне стопе на обвезнице за дијаспору Индије биле су знатно ближе тржишним вредностима. RIB обвезнице у USD обезбеђивале су инвеститору каматну стопу у висини од 7,75% док је каматна стопа на америчке корпоративне обвезнице износила 7,2%.³²⁵

У Етиопији је Electric Power Corporation емитовала обвезнице усмерене ка дијаспори као потенцијалном инвеститору изградње капацитета за производњу електричне енергије. Уз гаранцију државе обвезнице су доносиле каматну стопу 4-5% годишње уз рок доспећа од 5 до 10 година при чему је држава власнике обвезница ослободила пореза на приход од камата.

4.2. ПРЕПОРУКЕ ЗА СРБИЈУ

С обзиром на величину дијаспоре и обим прилива дознака у Србији, за ефикасније управљање дознакама и остваривање већих ефеката на смањење сиромаштва и економски развој неопходно је предузети следеће мере:

а) *обезбедити потпуније и поузданије податке о дознакама.* Подаци о обиму дознака из иностранства Народне банке Србије обухватају само формално регистроване дознаке. Процене указују да се око 50% износа дознака шаље неформалним каналима. Због тога је неопходно унапредити податке о дознакама добијене анкетирањем домаћинстава како би се обухватили и неформални износи дознака. Спровођење специјализованих анкета о дознакама обезбедило би и друге значајне податке о карактеристикама пошиљалаца и прималаца дознака, учесталости примања дознака, њиховој употреби као и трансферним каналима. Постојање ових података омогућило би обухватнија истраживања о утицају

---

³²⁵ Ketkar, L.S., Ratha, D. (2010). Diaspora Bonds: Tapping The Diaspora During Difficult Times. *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, Vol. 1, No. 2, p. 254-255.

дознака на привредни развој и формулисање одговарајуће политике управљања дознакама.

б) *унапредити финансијске услуге везане за дознаке*. Последњих година Србија је у значајној мери развила банкарски сектор са раширеном мрежом експозитуре и у руралним областима. Међутим, поједина истраживања о дознакама у Швајцарској указују да око 20% пошиљалаца користи банке или операторе трансфера новца за слање дознака у Србију. Недостатак конкуренције у пружању финансијских услуга везаних за дознаке један је од разлога високих трошкова њиховог трансфера. Неопходно је подстаћи развијање сарадње између банака у Србији и банака у земљама са високом концентрацијом емиграната из Србије како би се обезбедио директан трансфер средстава. Такође, потребно је испитати могућности повезивања других финансијских услуга са трансфером дознака и побољшати информисаност пошиљалаца и прималаца дознака о њима. С обзиром на висок прилив дознака у руралним областима и постојећу мрежу поштанског система неопходно је сагледати могућности веће заступљености поштанских услуга у трансферу дознака.

в) *формирање и развијање базе података о дијаспори*. Неопходно је развити систем прикупљања података о обиму и структури емиграционих кретања, образовној структури дијаспоре, њиховој секторској запослености по дестинационим земљама, степену и облицима организованости дијаспоре и њихове повезаности са Србијом. Упоређивање ових података са подацима о приливу дознака омогућило би утврђивање образаца понашања емиграната при слању дознака.

г) *усвојити Стратегију управљања дознакама*. У оквиру Стратегије дефинисале би се мере за подстицање прилива дознака, али и других облика средстава дијаспоре. Предуслов дефинисања Стратегије јесте постојање података о дознакама, њиховим примаоцима и пошиљоцима на основу којих би се извршила обухватнија истраживања о постојећим ефектима дознака на привредни развој. Предвиђене мере у оквиру Стратегије требале би да подстакну преусмеравање

употребе дознака за потрошњу домаћинстава ка инвестиционим активностима, јер већина домаћинстава прималаца дознака у Србији припада вишим децилима потрошње. Такође, потребно је формулисати подстицаје за прилив страних директних инвестиција и усмерити ова средства у делатности дефинисане као примарне за остваривање економског раста.

До сада је улога дијаспоре у економском развоју Србије истицана у различитим документима (Национална стратегија одрживог развоја 2007-2017. године, Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године, Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије 2010-2015. године). Мере навођене у овим документима односе се на политику повратка емиграната и њиховог радног ангажовања, успостављања и унапређења сарадње са академском дијаспором. Међутим, координација и примена ових мера садржаних у различитим Стратегијама дала је скромне резултате.³²⁶

д) *унапредити капацитете владиних тела која се баве миграционим питањима и дијаспором.* Фебруара 2004. године успостављено је Министарство за дијаспору да би касније област сарадње са дијаспором била придружена Министарству вера. Године 2012. укидањем Министарства вера и дијаспоре основана је Канцеларија за сарадњу с дијаспором и Србима у региону. Законом о министарствима из 2014. године Министарство спољних послова преузима послове Канцеларије формирањем Управе за сарадњу с дијаспором и Србима у региону. У претходним годинама сарадња са дијаспором више је била усмерена на стварање институционалног механизма. У том погледу, 2009. године донет је Закон о дијаспори и Србима у региону, а 2011. године усвојена је Стратегија очувања и јачања веза матичне државе и дијаспоре. Такође, основана је Скупштина дијаспоре и Срба у региону. Привредна сарадња са дијаспором одвија се посредством Пословног савета за дијаспору при Центру за дијаспору Привредне коморе Србије, чије се основне активности везују за припрему програма економске сарадње предузећа из дијаспоре и матице, размену економских информација између матице и дијаспоре, формирање пословних клубова у дијаспори.

---

³²⁶ Видети опширније у: Павлов, Т., Козма, Р., Велев, Б. (2012). Дијаспора као ресурс локалног развоја. Група 484.

ђ) *укључити дијаспору у развојне пројекте локалних заједница.* Потребно је развити програме укључивања дијаспоре у развој локалних заједница у високоемиграционим областима које су економски неразвијене уз присутно високо сиромаштво. Колективне дознаке могу у већој мери допринети реализацији појединих пројеката изградње локалне инфраструктуре (асфалтирање путева, улична расвета, изградња комуналног система, чишћење отпадних вода, уређење школа и здравствених установа) који би унапредили животни стандард свих мештана него појединачне дознаке које се шаљу домаћинствима. Локална самоуправа треба да размотри могуће мере које би допринеле формирању организација у дијаспори у облику завичајних удружења и њиховог учествовања у развојним пројектима.

е) *унапредити пословно окружење и поверење дијаспоре у државне институције.* За већи прилив инвестиционих средстава од дијаспоре неопходно је присуство повољног пословног амбијента. Економска и политичка стабилност, независно и ефикасно правосуђе су основни предуслови повећања инвестиција. Представници Скупштине дијаспоре износећи своја пословна искуства инвестирања у Србији указивали су на препреке са којима су се суочавали у виду сложених административних процедура, честих измена прописа, присуства корупције.³²⁷

---

³²⁷ Сајт Привредне коморе Србије. <http://www.pks.rs/ONama.aspx?id=382&p=0&>

ЗАКЉУЧАК

Последњих деценија спољни миграциони токови радне снаге постали су значајни по свом обиму и ефектима. Мотиви спољних миграција су сложени и представљају резултат дејства макроекономских утицаја (међународне разлике у структури тржишта рада, глобалних процеса) и макроекономских фактора (индивидуалних карактеристика миграната). Селективност и рестриктивност миграционих политика развијених земаља условиле су промене у облицима спољних миграција. Насупрот трајним миграцијама привремена и циркуларна миграциона кретања радника постају све заступљенија. Значајне промене догодиле су се у погледу дистрибуције миграната у дестинационим земљама. Већина миграната настањена је у развијеним земљама Северне Америке и Европе, уз високу концентрацију миграната у малом броју земаља. Посматрајући структуру миграционих токова могуће је уочити тренд раста броја женских миграната и високообразованих миграната („одлив мозгова“).

Један од позитивних ефеката спољних миграција јесте прилив дознака из иностранства у емиграционе земље. Дефиниција дознака из иностранства је мењана као резултат процеса развијања стандарда прикупљања статистичких података о њиховим токовима. Према шестом издању Приручника за израду платног биланса и међународне инвестиционе позиције, две кључне ставке дознака из иностранства су лични трансфери и компензације запослених. Поред дефинисања појма дознака значајан проблем представља њихов обухват (део дознака шаље се нерегистрованим каналима), као и низак квалитет података о дознакама. Најчешће присутни мотиви слања дознака су алтруизам, предност у наследству, осигурање дохотка породице од ризичних догађаја, враћање позајмљених средстава за мигрирање, размена за услуге одржавања имовине емигранта у матичној земљи.

За већину земаља у развоју дознаке представљају стабилан извор спољног финансирања отпорнији на екстерне економске ефекте у односу на друге приливе иностраних средстава (стране директне инвестиције, портфолио инвестиције, званичну развојну помоћ). При том, дознаке намењене за потрошњу прималаца имају мању волатилност у односу на дознаке које се користе за инвестиционе

активности. За поједине земље у развоју чија је привреда високо зависна од дознака веома је значајно питање одрживости прилива дознака. Резултати емпиријских истраживања о утицају дужине боравка миграната у имиграционој земљи на склоност слању дознака не дају јасан закључак. Међутим, фактори који доприносе слању већих износа дознака су планиран привремени рад у имиграционој земљи, боравак супружника и деце у матичној земљи, илегалан статус имиграната. Емпиријске студије о потенцијалној вези између дознака и волатилности БДП-а земље пријема дају различите закључке у зависности од присуства алтруистичких и инвестиционих мотива. У земљама ниског дохотка у којима преовлађују алтруистички мотиви слања, дознаке показују контрациклични карактер, док се процикличност дознака у односу на БДП земље пријема везује, пре свега, за земље средњег дохотка.

Детерминанте прилива дознака могу се посматрати са макро и микро аспекта. Позитиван ефекат на прилив дознака имају раст БДП-а и стопе запослености имиграционе земље, виша каматна стопа на депозите у земљи пријема, развијеност финансијског тржишта изражена односом агрегата М2 и БДП-а, као и растом домаћих кредита одобрених приватном сектору, квалитет институција у земљи пријема дознака, док депресијација вредности валуте земље пријема смањује прилив дознака. Испитујући утицај микроекономских детерминанти дознака, емпиријски резултати показују да већу склоност слању дознака имају, односно већи износ дознака шаљу мушкарци, старији емигранти (с тим што је однос година старости и слања дознака нелинеаран), емигранти у браку чији супружник, деца или родитељи живе у матичној земљи, запослени и емигранти који планирају повратак и инвестирање у матичној земљи, као и они који показују већи степен друштвене и емотивне повезаности са матичном земљом. Емпиријске студије дају различите резултате у погледу ефеката нивоа образованости емиграната на дознаке.

Намена дознака зависи од учесталости њиховог примања и третирања од стране домаћинстава као сталног или привременог извора дохотка. Коришћење дознака за већу потрошњу хране карактеристично је за сиромашна домаћинства, док она која су изнад линије сиромаштва користе дознаке за куповину трајних потрошних добара и већу употребу здравствених и образовних услуга. Уштеђена

средства од дознака и инвестиције немају нужно производни карактер, већ су то најчешће улагања у изградњу или обнову кућа и куповину пољопривредног земљишта.

При оцени макроекономских ефеката дознака из иностранства, у економској литератури истиче се њихов утицај на привредни раст, девизни курс и тржиште рада земаља прималаца. Емпиријска истраживања ефеката дознака на привредни раст неусаглашена су у погледу ефеката и њихове значајности, што указује на сложеност сагледавања канала путем којих дознаке утичу на обим и ефикасност инвестиција, производне капацитете, а тиме посредно и на привредни раст. Прилив дознака има статистички значајан утицај на реалан девизни курс узрокујући његову апресијацију, која је израженија при режиму фиксног девизног курса, као и у земљама вишег дохотка и оним које су затвореније у спољнотрговинској размени. Прилив дознака има негативан ефекат на стопу учешћа на тржишту рада и понуду рада. Примаоци дознака преусмеравају се из формалних ка неформалним категоријама запослености. Под утицајем дознака смањује се рад за плату, а повећава активност samozapošljavanja и обављање пољопривредних послова у оквиру домаћинства. Међутим, истраживања спроведена уз употребу агрегатних података дају супротне резултате указујући на позитиван утицај дознака на понуду рада.

У трећем делу рада извршено је оцењивање утицаја дознака на ублажавање сиромаштва у земљама у транзицији (на основу агрегатних података) и у Србији (коришћењем података на нивоу домаћинства). Применом LSDV модела фиксних ефеката оцењени су директни и укупни ефекти дознака на три показатеља сиромаштва (стопа сиромаштва, дубина сиромаштва и оштрина сиромаштва). У складу са ограничењима у виду расположивих података о показатељима сиромаштва, модел је оцењен на узорку од десет земаља, чији показатељи сиромаштва су израчунати на основу висине потрошње по потрошачкој јединици: Јерменија, Белорусија, Грузија, Казахстан, Република Киргизија, Молдавија, Пољска, Румунија, Република Србија и Украјина. Посматран период је од 2002. до 2010. године. При интерпретацији резултата треба узети у обзир број јединица посматрања и кратку временску димензију, што оставља простор за будућа истраживања са комплетнијим подацима.

Резултати оцењеног модела показују да дознаке из иностранства имају веома мали негативан утицај на стопу сиромаштва, дубину и оштрину сиромаштва, који није статистички значајан. Низак директан ефекат дознака на смањење сиромаштва у изабраним земљама у транзицији може бити последица, између осталог, хетерогености земаља у узорку у погледу висине дохотка. Оцена модела је поновљена уз раздвајање утицаја дознака на показатеље сиромаштва у земљама нижег средњег дохотка (Јерменија, Грузија, Република Киргизија, Молдавија и Украјина) и земљама вишег средњег и високог дохотка (Белорусија, Казахстан, Пољска, Румунија и Република Србија). У земљама вишег средњег и високог дохотка директан допринос дознака ублажавању сиромаштва је незнатан и није статистички значајан. Десетопоцентни раст дознака *per capita* у земљама нижег средњег дохотка узрокује смањење стопе сиромаштва за 1,6%, дубине сиромаштва за 1,9%, док се оштрина сиромаштва смањује за 2,0%.

У истраживању је испитан и индиректан ефекат дознака на показатеље сиромаштва који се остварује посредством утицаја дознака на раст БДП-а *per capita*. Резултати показују да укључивањем и индиректних ефеката, укупан допринос дознака ублажавању сиромаштва постаје већи и статистички значајан у односу на посматран директан ефекат. Узимањем у обзир проблема ендогености, раст дознака *per capita* за 10% узроковао би смањење стопе сиромаштва за 3,5% у земљама у транзицији. Дознаке имају већи утицај на осетљиве показатеље сиромаштва и њихов десетопоцентни раст ублажио би дубину сиромаштва за 4,1%, а оштрину сиромаштва за 4,7%. Укупан ефекат дознака на сиромаштво знатно је већи у земљама нижег средњег дохотка, јер поједине земље у узорку остварују прилив дознака који достиже 30% БДП-а. Десетопоцентни раст дознака *per capita* у земљама нижег средњег дохотка узроковао би смањење стопе сиромаштва за 4,5%, дубине сиромаштва за 5,4%, а оштрине сиромаштва за 5,7%. Повећање прилива дознака *per capita* за 10% у земљама вишег средњег дохотка смањило би стопу сиромаштва за 2,8% уз истовремено ублажавање дубине и оштрине сиромаштва за 3,2%, односно 3,3%.

Емпиријско истраживање утицаја дознака на ублажавање сиромаштва у Србији извршено је коришћењем података Анкете о животном стандарду из 2002. и 2007. године. При одсуству дознака третираних као егзоген трансфер новца,

стопа сиромаштва у узорку Анкете из 2002. године повећала би се са 10,58% на 11,15% што представља раст од 5,4%, док би 2007. године била већа за 3,7%. Без коришћења дознака за потрошњу, ниво дубине сиромаштва био би већи за 6,5% у 2002. години, односно за 7,9% у 2007. години, док би раст оштрине сиромаштва био још израженији (8,6% у 2002. години, односно 11,1% у 2007. години). Умањењем потрошње за износ дознака, стопа сиромаштва међу урбаним домаћинствима у 2002. години повећала би се за 9%, док би удео сиромашних руралних домаћинстава био већи за само 3%. У 2007. години дознаке су, скоро у једнакој мери, доприносиле смањењу стопе сиромаштва урбаних и руралних домаћинстава. Посматрано према регионима, одсуство дознака највише би се одразило на висину показатеља сиромаштва у Западној Србији, Источној Србији и Војводини.

Метода третирања дознака као потенцијалног супститута зарада које би емигранти остварили да су остали у земљи је обухватнија и потпунија у оцени, јер узима у обзир и ефекте емиграције на показатеље сиромаштва. Такође, регресионим оцењивањем потрошње узима се у обзир већи број фактора који утичу на висину потрошње у односу на методу третирања дознака као егзогеног трансфера, чиме се умањује прецењеност ефеката дознака на сиромаштво. Под претпоставком одсуства прилива дознака и емиграције, стопа сиромаштва била би већа за 0,8% у 2002. години, односно 0,3% у 2007. години. Незнатна величина директног утицаја дознака на смањење удела сиромашних потврђује резултате економетријског оцењивања ефеката. Дознаке више доприносе ублажавању сиромаштва. Без дознака и емиграције, ниво дубине сиромаштва био би већи за 1,2% у 2002. години, односно 1,3% у 2007. години, док би раст оштрине сиромаштва износио 1,4% у 2002. години, односно 2,4% у 2007. години. Дистрибуција прималаца дознака по децилима потрошње показује да је највећи број домаћинстава прималаца у горњој половини дистрибуције, што објашњава ниске директне ефекте дознака на показатеље сиромаштва. На нивоу земље као целине 16% домаћинстава прималаца дознака припада првом и другом децилу потрошње.

Дознаке имају већи утицај на висину стопе сиромаштва урбаних домаћинстава у односу на рурална домаћинства. Одсуство дознака и емиграције

узроковало би раст стопе сиромаштва урбаних домаћинстава за 1,3%, а руралних за 0,5% у 2002. години. Ефекти на дубину сиромаштва су изједначени за обе категорије домаћинстава (1,6%), док је раст оштрине сиромаштва износио 2,9% код урбаних односно 2,6% код руралних домаћинстава. Мањи ефекат дознака на показатеље сиромаштва руралних домаћинстава може се објаснити чињеницом да рурална домаћинства примаоци дознака, која по висини потрошње припадају доњој дистрибуцији, примала су у просеку знатно мањи износ дознака у односу на урбана домаћинства (1349,2 дин. наспрам 1881,9 дин.). Такође, удео просечног износа дознака у просечном доходу домаћинстава прималаца нижих децила потрошње био је знатно мањи код руралних домаћинстава него код урбаних (14,3% наспрам 22,3%). У 2007. години међу руралним домаћинствима дознаке више доприносе ублажавању сиромаштва него смањењу удела сиромашних.

Посматрано према регионима, највећи директни ефекти дознака на сва три показатеља сиромаштва присутни су у Западној Србији. Без дознака и емиграције, стопа сиромаштва у Западној Србији била би већа за 3,9%, дубина сиромаштва за 4,1%, а оштрине сиромаштва за 6,3%. На основу оцењене потрошње без дознака и емиграције у 2007. години установљен је раст дубине сиромаштва за 4% и оштрине сиромаштва за 8,8%. Већи утицај дознака на осетљивије показатеље сиромаштва може се објаснити високим уделом прималаца дознака у првом децилу потрошње у односу на друге регионе (19%). Дознаке у просеку чине скоро петину укупног дохода сиромашних домаћинстава Западне Србије и обустављање њиховог прилива додатно би удаљило потрошњу ових домаћинстава од линије сиромаштва. Поред Западне Србије, већи ефекти дознака на показатеље сиромаштва у односу на земљу као целину оцењени су у Шумадији. Међутим, већи директан допринос дознака смањењу сиромаштва изостао је у Источној Србији и Југоисточној Србији у којима је проблем сиромаштва и најизраженији.

При тумачењу резултата треба имати у виду мању обухватност података о примаоцима дознака и домаћинствима која имају чланове-емигранте која је посебно изражена у Анкети из 2007. године. Према подацима из 2002. године дознаке је примало 6,83% анкетираних домаћинстава, а у 2007. години 4,23%. Подаци показују још мању заступљеност домаћинстава са члановима-емигрантима који су 2002. године чинили 2,6% укупног узорка, док их је у узорку

из 2007. године било свега 0,7%. Ови недостаци узорка више долазе до изражаја када се анализа врши на регионалном нивоу.

Директни ефекти дознака на показатеље сиромаштва у Србији су ниски. За повећање индиректних ефеката дознака потребно је предузети мере које би подстакле већи прилив дознака, као и њихово усмеравање у инвестиционе активности које би допринеле расту производње и запослености. Потребно је размотрити могућности интензивније сарадње са дијаспором како би се повећао прилив капитала дијаспоре у облику директних инвестиција. Укључивање дијаспоре у развојне пројекте локалних заједница најсиромашнијих области посредно би допринело ублажавању сиромаштва.

За будућа обухватнија истраживања ефеката дознака на смањење сиромаштва, потребни су потпунији и поузданији подаци о висини дознака, социо-демографским карактеристикама њихових пошиљалаца и прималаца, мотивима слања, учесталости примања и употреби дознака. Наведени подаци омогућили би одређивање обрасца понашања емиграната при слању дознака и фактора који узрокују промене у понашању, што представља значајну детерминанту оцене одрживости прилива дознака. Такође, располагање квалитетнијим подацима о приливу и употреби дознака на нивоу домаћинства омогућило би да се у будућем периоду испита њихов утицај на унапређење појединачних димензија животног стандарда (образовање, здравствено стање прималаца, квалитет становања), али и да се оцене могућности подстицања употребе дознака за предузетничке активности. Познавање динамике прилива, структуре пошиљалаца и прималаца дознака, као и начина њихове употребе представља један од основних предуслова формулисања мера ефикасног управљања дознакама и подстицања њиховог будућег прилива.

ЛІТЕРАТУРА

1. Acharya, P.C., Leon-Gonzales, R. (2012). The Impact of Remittance on Poverty and Inequality: A Micro-Simulation Study for Nepal. National Graduate Institute for Policy Studies Discussion Paper 11-26.
2. Acosta, P. (2007). Entrepreneurship, Labor Markets, and International Remittances: Evidence from El Salvador. In: Özden, C., Schiff, M. *International Migration, Economic Development & Policy*. World Bank and Palgrave Macmillan Publishing.
3. Acosta, P. (2008). What is the Impact of International Remittances on Poverty and Inequality in Latin America?. *World Development*, Vol. 36, No. 1, 89-114.
4. Acosta, P., Calderon, C., Fajnzylber, P., Lopez, H.J. (2008). Do Remittances Lower Poverty Levels in Latin America?. In: Fajnzylber, P., Lopez, H.J. *Remittances and Development Lessons from Latin America*.
5. Adams, H.R. (1991). The Effects of International Remittances on Poverty, Inequality, and Development in Rural Egypt. Research Report 86 of International Food Policy Research Institute.
6. Adams, H.R. (2004). Remittances and Poverty in Guatemala. World Bank Policy Research Working Paper No. 3418.
7. Adams, H.R. (2006). Remittances and Poverty in Ghana. World Bank Policy Research Working Paper 34838.
8. Adams, H.R. (2007). International Remittances and the Household: Analysis and Review of Global Evidence. World Bank Policy Research Working Paper 4116.
9. Adams, H.R., Cuecuecha, A. (2010). Remittances, Household Expenditure and Investment in Guatemala. *World Development*, Vol. 38, No. 11, 1626-1641.
10. Adams, H.R., Page, J. (2005). Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries?. *World Development*, Vol. 33, No. 10, 1645-1669.

11. Adenutsi, E.D. (2011). Do remittances alleviate poverty and income inequality in poor countries? Empirical evidence from Sub-Saharan Africa. MPRA Paper No. 37130.
12. Adenutsi, E.D. (2014). Macroeconomic Determinants of Workers' Remittances and Compensation of Employees in Sub-Saharan Africa. *The Journal of Developing Areas*, Vol. 48, No. 1, 337-360.
13. Agarwal, R., Horowitz, W. A. (2002). Are International Remittances Altruism or Insurance? Evidence from Guyana Using Multiple-Migrant Households. *World Development*, Vol. 30, No. 11, 2033-2044.
14. Ahmed, J., Martinez-Zarzoso, I. (2016). Do Transfer Costs Matter for Foreign Remittances? A Gravity Model Approach. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, Vol. 10, No. 2016-4.
15. Ahmed, J., Mughal, M. (2015). How Do Migrant Remittances Affect Household Consumption Patterns?
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2558094
16. Airola, J. (2007). The Use of Remittance Income in Mexico. *International Migration Review*, Vol. 41, No. 4, 850-859.
17. Amuedo-Dorantes, C., Mazzolari, F. (2009). Remittances to Latin America from Migrants in the United States: Assessing the Impact of Amnesty Programs. IZA Discussion Paper No. 4318.
18. Amuedo-Dorantes, C., Pozo, S. (2004). Workers' Remittances and the Real Exchange Rate: A Paradox of Gifts. *World Development*, Vol. 32, No. 8, 1407-1417.
19. Amuedo-Dorantes, C., Pozo, S. (2006). Migration, Remittances, and Male and Female Employment Patterns. *American Economic Review*, Vol. 96, No. 2, 222-226.
20. Amuedo-Dorantes, C., Pozo, S. (2006). Remittances as insurance: evidence from Mexican immigrants. *Journal of Population Economics*, Vol. 19, No. 2, 227-254.
21. Amuedo-Dorantes, C., Pozo, S. (2009). New Evidence on the Role of Remittances on Health Care Expenditures by Mexican Households. IZA Discussion Paper No. 4617.

22. Anyanwu, C.J., Erhijakpor, O.E.A. (2010). Do International Remittances Affect Poverty in Africa?. *African Development Review*. Vol. 22 No. 1, 51-91.
23. Arun, T., Ulku, H. (2011). Determinants of Remittances: The Case of the South Asian Community in Manchester. *Journal of Development Studies*, Vol. 47, No. 6, 894-912.
24. Barajas, A., Chami, R., Hakura, D., Montiel, P. (2010). Workers' Remittances and the Equilibrium Real Exchange Rate: Theory and Evidence.
25. Basu, B., Bang, T. J. (2013). Insurance and remittances: New evidence from Latin American immigrants to the US. *Migration Letters*, Vol. 10, No. 3, 383-398.
26. Batista, C., Umblijs, J. (2014). Do Migrants Send Remittances as a Way of Self-Insurance? Evidence from a Representative Immigrant Survey. IZA Discussion Paper No. 7984.
27. Bauer, K.T., Zimmermann, F.K. (1999). Assessment of Possible Migration Pressure and its Labour Market Impact Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe. IZA Research Report No. 3.
28. Bertoli, S., Marchetta, F. (2014). Migration, Remittances and Poverty in Ecuador. *The Journal of Development Studies*, Vol. 50 No. 8, 1067-1089.
29. Bijak, J. (2006). Forecasting International Migration: Selected Theories, Models and Methods. CEFMR Working Paper 4/2006.
30. Binzel, C., Assaad, R. (2009). The Impact of International Migration and Remittances on the Labor-Supply Behaviour of Those Left behind: Evidence from Egypt. DIW Discussion Paper No. 954.
31. Bjeloglav, D., David, H., Krstić, G., Matković, G. (2007). *LSMS Project 2002-2003: Life in Serbia through the Survey Data*. Publishing: Strategic Marketing.
32. Bogičević, B., Krstić, G., Mijatović, B., Milanović, B. (2003). Siromaštvo i reforma finansijske podrške siromašnima. Centar za liberalno-demokratske studije i Ministarstvo za socijalna pitanja.
33. Bollard, A., McKenzie, D., Morten, M., Rapoport, H. (2009). Remittances and the Brain Drain Revisited: The Microdata Show That More Educated Migrants Remit More. IZA discussion Paper No. 4534.
34. Borjas, J.G. (2013). *Labor Economics*, sixth edition. McGraw-Hill Publishing.

35. Bouoiyour, J., Miftah, A. (2014). The Impact of Migrant Workers' Remittances on The Living Standards of Families in Morocco: A Propensity Score Matching Approach. CATT Working Paper No. 10.
36. Bouoiyour, J., Miftah, A. (2015). Why do migrants remit? Testing hypotheses for the case of Morocco. *IZA Journal of Migration*, Vol. 4, No. 2, 1-20.
37. Brown, C.P.R. (1997). Estimating Remittance Function for Pacific Islands Migrants. *World Development*, Vol. 25, No. 4, 613-626.
38. Brown, P.C.R., Jimenez, E. (2008). Estimating the Net Effects of Migration and Remittances on Poverty and Inequality: Comparison of Fiji and Tonga. *Journal of Interantional Development*, Vol. 20 No. 4, 547-571.
39. Bruder, J. (2003). East-West Migration in Europe, 2004-2015, Conclusions from Southern Enlargement. www.roses.univ-parisl.fr/evenements/dossiers_conferences/Conference_elargissement_2003/articles/26_JanaBruder.pdf
40. Bubalo-Živković, M., Đerčan, B., Lukić, T., Dragin A. (2010.) Emigrants from Serbia in the Last 40 Years. IVth International Conference of Balkans Demography, Budva, Montenegro.
41. Buch, M.C., Kuckulenz, A. (2010). Worker Remittances and Capital Flows to Developing Countries. *International Migration*, Vol. 48, No. 5, 89-117.
42. Bugamelli, M., Paterno, F. (2011). Output Growth Volatility and Remittances. *Economica*, Vol. 78, 480-500.
43. Byase, M. (2012). The relationship between poverty and remittances in South Africa. Paper presented at Conference *Strategies to Overcome Poverty and Inequality* held at the University of Cape Town.
44. Cai, Q. (2003). Migrant Remittances and Family Ties: A Case Study in China. *International Journal of Population Geography*, Vol. 9, No. 6, 471-483.
45. Castaldo, A., Reilly, B. (2007). Do Migrant Remittances Affect the Consumption Patterns of Albanian Households?. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, Vol. 1, 25-54.
46. Castillo-Ponce, A.R., Torres-Preciado, H.V., Manzanares-Rivera, L.J. (2011). Macroeconomic determinants of remittances for a dollarized economy: the case of El Salvador. *Journal of Economic Studies*, Vol. 38, No. 5, 562-576.

47. Castles, S., Ozkul, D. (2014). Circular Migration: Triple Win, or a New Label for Temporary Migration. In: Battistella, G. *Global and Asian Perspectives on International Migration*, Global Migration Issues 4.
48. Catrinescu, N., Leon-Ledesma, M., Piracha, M., Quillin, B. (2006). Remittances, Institutions and Economic Growth. IZA Discussion Paper No. 2139.
49. Centre for Social and Economic Research. (2012). The economic benefits of remittances: A case study from Poland.
50. Chaloff, J., Lemaitre, G. (2009). Managing Highly-Skilled Labour Migration: A Comparative Analysis of Migration Policies and Challenges in OECD Countries. OECD Working Papers No. 79.
51. Chami, R., Barajas, A., Cosimano, T., Fullenkamp, C., Gapen, M., Montiel, P. (2008). Macroeconomic Consequences of Remittances. IMF Occasional Paper No. 259
52. Chami, R., Fullenkamp, C., Jahjah, S. (2003). Are Immigrant Remittance Flows a Source of Capital for Development?. IMF Working Paper WP/03/189.
53. Chami, R., Hakura, D., Montiel, P. (2009). Remittances: An Automatic Output Stabilizer?. IMF Working Paper WP/09/91.
54. Collier, W., Piracha, M., Randazzo, T. (2011). Remittances and Return Migration. IZA Discussion Paper No. 6091.
55. Constant, F.A., Nottmeyer, O., Zimmermann, F.K. (2011). The Economics of Circular Migration. IZA Discussion Paper No. 6940.
56. Constant, F.A., Zimmermann, F.K. (2011). Circular and Repeat Migration; Counts of Exits and Years Away from the Host Countries. *Population Research Policy Review*, No. 30, 495-515.
57. CONVERGENCE. (2006). Summary of the Conference on Remittances An Opportunity for Growth: The Case of Albanian Migrants to Italy, Bari, Italy.
58. Cooray, V.A., Mallick, D. (2013). International business cycles and remittance flows. *The BE Journal of Macroeconomics*, Vol. 13, No. 1, 515-547.
59. Coulibaly, D. (2009). Macroeconomic Determinants of Migrants' Remittances: New Evidence from a panel VAR. Documents de travail du Centre d'Economie de la Sorbonne 2009.07.

60. Cox, D., Zakeriya, E., Jimenez, E., (1998). Motives for private transfers over the life cycle: An analytical framework and evidence for Peru. *Journal of Development Economics*, Vol. 55, 57-80.
61. de la Briere, B., Sadoulet, E., de Janvry, A., Lambert, S. (2002). The roles of destination, gender and household composition in explaining remittances: an analysis for the Dominican Sierra. *Journal of Development Economics*, Vol. 68, No. 2, 309-328.
62. Demurger, S., Wang, X. (2016). Remittances and expenditure patterns of the left behinds in rural China. GATE Working Paper No. 1601.
63. Dietz, B. (2002). East West Migration Patterns in an Enlarging Europe: The German Case. *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol. 2, No. 1, 29-43.
64. Docquier, F., Marfouk, A. (2006). International Migration by Education Attainment, 1990-2000. In: Ozden, C., Schiff, M. *International Migration, Remittances and Brain Drain..*
65. Dumont, J., Spielvogel, G. (2008). Return Migration: A New Perspective. In: OECD. *International Migration Outlook - SOPEMI*.
66. Dustman, C., Kirchkamp, O. (2002). The optimal migration duration and activity choice after re-migration. *Journal of Development Economics*, Vol. 67, 351-372.
67. Dustman, C., Mestres, J. (2010). Remittances and temporary migration. *Journal of Development Economics*, Vol. 92, No. 1, 62-70.
68. Dustman, C., Weiss, Y. (2007). Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK. *British Journal of Industrial Relations*, Vol. 45, No. 2, 236-256.
69. European Commission. (2007). On circular migration and mobility partnerships between the European Union and third countries. COM (2007) 248 final.
70. Eurostat Database.
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
71. EUROSTAT. (2011). *Migrants in Europe A statistical portrait of the first and second generation*. Statistical Book.
72. Fairchild, T.S., Simpson, B.N. (2004). Mexican migration to the United States Pacific Northwest. *Population Research and Policy Review*, Vol. 23, 219-234.

73. Fayad, G. (2010). Remittances and Dutch Disease: A Dynamic Heterogeneous Panel Analysis on the Middle East and North Africa Region. Working Paper, Centre for the study of African Economies (CSAE), Department of Economics, University of Oxford.
74. Fokkema, T., Cela, E., Ambrosetti, E. (2013). Giving from the Heart or from the Ego? Motives behind Remittances of the Second Generation in Europe. *International Migration Review*, Vol. 47, No. 3, 539-572.
75. Frankel, J. (2011). Are Bilateral Remittances Countercyclical?. *Open Economies Review*, Vol. 22, 1-16.
76. FREN. Money from abroad protects households in Serbia from deeper vulnerability. Policy Brief. <https://www.fren.org.rs/node/509>
77. Freund, C., Spatafora, N. (2008). Remittances, transaction costs, and informality. *Journal of Development Economics*, Vol. 86, No. 2, 356-366.
78. Funkhouser, E. (1995). Remittances from International Migration: A Comparison of El Salvador and Nicaragua. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 77, No. 1, 137-146.
79. Ghosh, B. (2006). *Migrants' Remittances and Development: Myths, Rhetoric and Realities*. International Organization for Migration, Geneva.
80. Gibson, J., McKenzie, D., Rohorua, H. (2006). How Cost Elastic Are Remittances? Estimates from Tongan Migrants in New Zealand. Working Papers in Economics 2/06.
81. Giuliano, P., Ruiz-Arrantz, M. (2009). Remittances, financial development and growth. *Journal of Development Economics*, Vol. 90, 144-152.
82. Gligorić, M., Janković, I. (2015). Mogućnosti unapređenja ekonomskog potencijala doznaka u Srbiji. *Kvartalni monitor*, br. 43.
83. Glytsos, P.N. (2005). The Contribution of remittances to growth: a dynamic approach and empirical analysis. *Journal of Economic Studies*, Vol. 32, No. 6, 479-485.
84. Görlich, D., Mahmoud, O.T., Trebesch, C. (2007). Explaining Labour Market Inactivity in Migrant-Sending Families: Housework, Hammock, or Higher Education. Kiel Institute for the World Economy Working Paper No. 1391.

85. Goschin, Z., Roman, M. (2012). Determinants of the remitting behaviour of Romanian emigrants in an economic crisis context. *Eastern Journal of European Studies*, Vol. 3, No. 2, 87-103.
86. Goza, F., Marteleto, L. (1998). An Examination of Remittance Activity Among Brazilian Immigrants in the U.S. and Canada. *XI Encontro Nacional de Estudos Populacionais da ABEP*, Vol. 11, 551-575.
87. Grečić, V. (2002). The Role of Migrant Professionals in the Process of Transition in Yugoslavia. *International Problems*, Vol. LIV, No. 3, 253-271.
88. Greene, H.W. (2002). *Econometric Analysis*. Fifth Edition, New Jersey: Prentice Hall.
89. Gubert, F., Lassourd, T., Mespel-Somps, S. (2010). Do remittances affect poverty and inequality? Evidence from Mali. Document de Travail DT/2010-08.
90. Gujarati, N.D., Porter, C.D. (2009). *Basic Econometrics*. Fifth Edition, New York: McGraw-Hill.
91. Gupta, S., Pattillo, A.C., Wagh, S. (2009). Effect of Remittances on Poverty and Financial Development in Sub-Saharan Africa. *World Development*, Vol. 37 No. 1, 104-115.
92. Hasan, M.M. (2008). The macroeconomic determinants of remittances in Bangladesh. MPRA Paper No. 27744.
93. Hassan, G., Holmes, M. (2012). Remittances and the real effective exchange rate. MPRA Paper No. 40084.
94. Houghton, J., Khandker, R. S. (2009). *Handbook on Poverty and Inequality*. World Bank Publishing.
95. Heiniger, M. (2011). Migracije s Balkana ka Švajcarskoj, 1990-2004. U: *Migracije, krize i ratni sukobi na Balkanu s kraja 20. veka*, Društvo demografa Srbije, Demobalk.
96. Higgins, L.M., Hysenbegasi, A., Pozo, S. (2004). Exchange-rate uncertainty and workers' remittances. *Applied Financial Economics*, Vol. 14, 403-411.
97. Hodinott, J. (1994). A Model of Migration and Remittances Applied to Western Kenya. *Oxford Economic Papers*, Vol. 46, No. 3, 459-476.

98. Holst, E., Schafer, A., Schrooten, M. (2011). Remittances and Gender: Theoretical Considerations and Empirical Evidence. IZA Discussion Paper No. 5472.
99. Holst, E., Schrooten, M. (2006). Migration and Money – What Determines Remittances? Evidence from Germany. DIW Berlin Discussion Papers 566.
100. Holzner, M. (2006). Real Exchange Rate Distortion in Southeast Europe. The wiiw Balkan Observatory Working Papers 068.
101. Hossain, I.M. (2013). An empirical investigation of the impact of foreign remittances on poverty in developing countries. http://www.wbiworldconpro.com/uploads/dhaka-conference-2013/economics/1387276441_Hossain_Mohammad_Imran_219-WRBR.pdf
102. ICMPD. (2013). *Enhancing Diaspora Engagement: Operational Guidelines for South-South and Triangular Cooperation*. International Centre for Migration Policy Development Publishing.
103. Ilahi, N., Jafarey, S. (1999). Guestworker migration, remittances and the extended family: evidence from Pakistan. *Journal of Development Economics*, Vol. 58, 485-512.
104. Ilahi, N., Saqib, J. (1999). Guestworker migration, remittances and the extended family: evidence from Pakistan. *Journal of Development Economics*, Vol. 58, 485-512.
105. ILO. (2010). *International labour migration. A right-based approach*. International Labour Office, Geneva.
106. ILO. (2010). *Migrant remittances to Tajikistan: the potential for savings, economic investment and existing financial products to attract remittances*. ILO Subregional Office for Eastern Europe and Central Asia, International Labour Office, Moscow.
107. IMF. (1993). *Balance of Payments Manual, fifth edition*. International Monetary Fund, Washington.
108. IMF. (2005). Two Current Issues Facing Developing Countries. In: *World Economic Outlook: Globalization and External Imbalances*.
109. IMF. (2009). *Balance of Payments and International Investment Position Manual, sixth edition*. International Monetary Fund, Washington.

110. IMF. (2009). *International Transactions in Remittances Guide for Compilers and Users*. International Monetary Fund, Washington.
111. IOM. (2010). *The Future of Migration: Building Capacities for Change*. World Migration Report 2010.
112. IOM. (2014). *Global Migration Trends: An Overview*. IOM Publishing.
113. Jackman, M. (2014). A Note on the Labor Market Effects of Remittances in Latin American and Caribbean Countries: Do Treshholds Exist? *The Developing Economies*, Vol. 52, No. 1, 52-67.
114. Jackman, M., Craigwell, R., Moore, W. (2009). Economic volatility and remittances: evidence from SIDS. *Journal of Economic Studies*, Vol. 36, No. 2, 135-146.
115. Jadotte, E., Ramos, X. (2015). The Effect of Remittances on Labour Supply in the Republic of Haiti. IZA Discussion Paper No. 9541.
116. Jongwanich, J. (2007). Worker's Remittances, Economic Growth and Poverty in Developing Asia and the Pacific Countries. UNESCAP Working Paper WP/07/01.
117. Jovanović Gavrilović, B. (2013). *Privredni razvoj sa ljudskim likom*. Ekonomski fakultet, Beograd.
118. Jovičić, M. Dragutinović Mitrović, R., (2006). Macroeconomic Analysis of Causes and Effects of Remittances: A Panel Model of the SEE Countries and the Case Study of Serbia, The WIIW Balkan Observatory Working Papers No. 063, The Vienna Institute of International Studies.
119. Jovičić, M., Dragutinović Mitrović, R. (2011). *Ekonometrijski metodi i modeli*. Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd.
120. Julca, A. (2013). Can Immigrant Remittances Support Development Finance? *Panaeconomicus*, Special Issue 3, 365-380.
121. Justino, P., Shemyakina, N.O. (2012). Remittances and Labour Supply in Post-Conflict Tajikistan. Institute of Development Studies Working Paper No. 388.
122. Kalaj, H.E. (2009). Do Remittances Alter Labor Market Participation? A Study of Albania. MPRA Paper No. 48271.

123. Kaminsky, L.G., Reinhart, M.C., Vegh, A.C. (2004). When it Rains, It Pours: Procyclical Capital Flows and Macroeconomic Policies. *NBER Macroeconomics Annual 2004*, Vol. 19.
124. Kapur, D., McHale, J. (2005). *Give Us Your Best and Brightest: The Global Hunt for Talent and Its Impact of the Developing World*. Center for Global Development, Washington.
125. Katsushi, S.I., Raghav, G., Abdilahi, A., Nidhi, K. (2012). Remittances, growth and poverty: New evidence from Asian countries. 15th Occasional Paper by the Asia and the Pacific Division, IFAD.
126. Ketkar, L.S., Ratha, D. (2010). Diaspora Bonds: Tapping The Diaspora During Difficult Times. *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, Vol. 1, No. 2, 251-263.
127. Khan, I.M., Valatheeswaran, C. (2016). International Migration, Remittances and Labour Force Participation of Left-behind Family Members: A Study of Kerala. *Journal of Applied Economic Research*, Vol. 10, No. 1, 86-118.
128. Kosse, A., Vermeulen, R. (2014). Migrants' Choice of Remittance Channel: Do General Payment Habits Play A Role?. European Central Bank Working Paper Series No. 1683.
129. Kupets, O. (2012). The Development and the Side Effects of Remittances in the CIS Countries: the Case of Ukraine. CARIM East-Research Report 2012/02.
130. Lartey, K.E., Mandelman, S.F., Acosta, A.P. (2008). Remittances, Exchange Rate Regimes, and the Dutch Disease: A Panel Data Analysis. Working Paper, Federal Reserve Bank of Atlanta, No. 2008-12.
131. Le Goff, M. (2010). How Remittances Contribute to Poverty Reduction: a Stabilizing Effect. CERDI, Etudes et Documents, E.2010.08.
132. Ledesma-Leon, M., Piracha, M. (2004). International Migration and the Role of Remittances in Eastern Europe. *International Migration*, Vol. 42, No. 4, 65-83.
133. Lerch, M., Dahinden, J., Wanner, P. (2006). Remittance Behaviour of Serbian Migrants living in Switzerland. Swiss Forum for Migration and Population Studies, SFM Studies 51.
134. Lin, H.H. (2011). Determinants of Remittances: Evidence from Tonga. IMF Working Paper WP/11/18.

- 135.Liu, Q., Reilly, B. (2004). Income transfers of Chinese rural migrants: some empirical evidence from Jinan. *Applied Economics*, Vol. 36, 1295-1313.
- 136.Lopez, J.H., Molina, L., Bussolo, M. (2007). Remittances, the Real Exchange Rate and the Dutch Disease Phenomenon. In: Fajnzylber, P., Lopez, H.J. *Remittances and Development Lessons from Latin America*.
- 137.Lowell, L. (2008). Highly Skilled Migration. In: IOM. *World Migration*.
- 138.Lu, Y., Treiman, J.D. (2007). The Effect of Labour Migration and Remittances on Children's Education among Blacks in South Africa. CCPR Working Papers 001-07.
- 139.Lucas, E.B.R., Stark, O. (1985). Motivations to Remit: Evidence from Botswana. *Journal of Political Economy*, Vol. 93, No. 5, 901-918.
- 140.Mahuteau, S., Tani, M. (2011). Labour Market Outcomes and Skill Acquisition in the Host Country: North African Migrants Returning Home from the European Union. IZA Discussion paper No. 5441.
- 141.Markova, E., Reilly, B. (2006). Bulgarian Migrant Remittances and Legal Status: Some Micro-level Evidence from Madrid. Sussex Migration Working Paper No. 37.
- 142.Martel, L., Malenfant, E.C. (2011). Skorašnje imigracije u Kanadu s područja Balkana. U: *Migracije, krize i ratni sukobi na Balkanu s kraja 20. veka*, Društvo demografa Srbije, Demobalk.
- 143.Massey, S.D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J.E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. Vol. 19, No. 3, 431-466.
- 144.Matković, G. (2014). Merenje siromaštva – teorijski koncepti, stanje i preporuke za Republiku Srbiju. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva.
- 145.Matković, G., Mijatović, B., Petrović, M. (2010). Uticaj krize na tržište radne snage i životni standard u Srbiji. Centar za liberalno-demokratske studije.
- 146.McDonald, T.J., Valenzuela, R. (2012). Why Filipino Migrants Remit? Evidence from the Home-Host Country Matched Sample. Business and Economics Monash University Discussion Paper No. 09/12.

147. Medina, C., Cardona, L. (2010). The Effects of Remittances on Household Consumption, Education Attendance and Living Standards: the Case of Colombia. *Lecturas de Economía*, Vol. 72, 11-43.
148. Merkle, R., Zimmermann, F. K. (1992). Savings, remittances, and return migration. *Economics Letters*, Vol. 38, 77-81.
149. Mijatović, B. (2014). Siromaštvo u Srbiji 2011, 2012. i 2013. godine. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva.
150. Mouhoud, E.M., Oudinet, J., Unan E. (2008). Macroeconomic Determinants of Migrants' Remittances in Southern and Eastern Mediterranean Countries. CEPN Working Paper No. 7115.
151. Mughal, M., Ahmed, J. (2013). Remittances and Business Cycles: Comparison of South Asian Countries CATT Working Paper No. 4.
152. Mundaca, B. G. (2009). Remittances, Financial Market Development and Economic Growth: The Case of Latin America and Caribbean. *Review of Development Economics*, Vol.13, No. 2, 288-303.
153. Narodna banka Srbije,
http://www.nbs.rs/internet/cirilica/15/mediji/faq/20160201_odgovor.html
154. Narodna banka Srbije. (2016). Metodološka objašnjenja. Platni bilans Republike Srbije.
155. Neagu, C.I., Schiff, M. (2009). Remittance Stability, Cyclicity and Stabilizing Impact in Developing Countries. World Bank Policy Research Working Paper 5077.
156. Newland, K. (2009). Circular Migration and Human Development. Human Development Research Paper 2009/42.
157. Nikas, C., Blouchoutzi, A. (2014). Emigrants' Remittances and the „Dutch Disease“ in Small Transition Economies: the Case of Albania and Moldova. *Revista Română de Statistică*, No. 1/2014, 45-65.
158. Nyamongo, E.M., Misati, N.R., Kipyegon, L., Ndirangu, L. (2012). Remittances, financial development and economic growth. *Journal of Economics and Business*, Vol. 64, 240-260.
159. Obrzut, R. (2015). *Personal remittances statistics*. EUROSTAT.
160. OECD. (2013). *International Migration Outlook 2013*. OECD Publishing.

161. Olowa, O.W., Awoyemi, T.T., Shittu, M.A., Olowa, O.A. (2013). Effects of Remittances on Poverty among Rural Households in Nigeria. *European Journal of Sustainable Development*, Vol. 2, No. 4, 263-284.
162. Orozco, M. (2015). The Remittance Marketplace in Europe: Competition and Pricing. IFAD.
163. Orozco, M., Garcia-Zanello, E. (2009). Hometown Associations: Transnationalism, Philanthropy and Development. *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 15, No. 2.
164. Orozco, M., Lowell, B.L., Schneider, J. (2006). Gender-Specific Determinants of Remittances: Differences in Structure and Motivation. Report to the World Bank Group Gender and Development Group.
165. Orozco, M., Ponsot, F., Terry, F.D., Vasquez, B. (2015). Sending Money Home: European flows and markets. IFAD Report.
166. Osili, O.U. (2004). Migrants and Housing Investments: Theory and Evidence from Nigeria. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 54, No. 4, 821-849.
167. Osili, U. O. (2007). Remittances and savings from international migration: Theory and evidence using a matched sample. *Journal of Development Economics*, Vol. 83, No. 2, 446-465.
168. Özcan, B. (2011). The Relationship between Workers' Remittances and Real Exchange Rate in Developing Countries. *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol. 80, 84-93.
169. Pavlica, B. (2005). Migracije iz Jugoslavije u Nemačku – migranti, emigranti, izbeglice, azilanti. *Međunarodni problemi*, Vol. LVII, 6p. 1-2, 121-158.
170. Pavlov, T., Kozma, R., Velez, B. (2012). Dijaspورا kao resurs lokalnog razvoja. Grupa 484.
171. Peković, D. (2009). Prikaz ekonomskih podsticaja migracionih tokova radne snage i njihova empirijska analiza. *Škola biznisa*, 4/2009, 62-69.
172. Peković, D. (2012). Izazovi statističkog praćenja međunarodne mobilnosti radne snage. *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, Vol. 48, broj 28/2012, 47-56.

173. Peković, D., Mirković, A. (2012). Pouzdanost i međunarodna uporedivost izvora statističkih podataka o migracionim tokovima. *Demografija*, Vol. 9, 275-288.
174. Peković, D. (2013). Doznake kao faktor smanjenja ruralnog siromaštva u Srbiji. Tematski zbornik radova *Ekonomska politika i razvoj*, Ekonomski fakultet, Beograd.
175. Peković, D. (2016). Povratne migracije kao potencijalni faktor privrednog razvoja. Zbornik radova *Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja jugoistočne Evrope*, Ekonomski fakultet, Niš, 383-392.
176. Petreski, M., Jovanovic, B. (2013). Do Remittances Reduce Poverty and Inequality in the Western Balkans? Evidence from Macedonia. MPRA Paper No. 51413.
177. Philip, M. (2008). Low and Semi-Skilled Workers Abroad. In: IOM. *World Migration*.
178. Posso, A. (2012). Remittances and Aggregate Labor Supply: Evidence from Sixty-Six Developing Nations. *The Developing Economies*, Vol. 50, No. 1, 25-39.
179. Pradhan, G., Upadhyay, M., Upadhyay, K. (2008). Remittances and economic growth in developing countries. *The European Journal of Development Research*, Vol. 20, No. 3, 497-506.
180. Predojević-Despić, J., Penev, G. (2012). Ko su i gde idu: karakteristike i razmeštaj građana Srbije u inostranstvu po zemljama prijema i značaj migrantskih mreža. *Nacionalni interes*, godina VIII, vol. 15, broj 3/2012, 355-388.
181. Rahman, A., Wadud, A. (2014). Macroeconomic Determinants of Remittances in South Asian countries: A Dynamic Panel Study. Biennial Conference on *Rethinking Political Economy and Development*, Bangladesh Economic Association, Daka, Bangladesh.
182. Rao, B. B., Hassan, G. M. (2011). A panel data analysis of the growth effects of remittances. *Economic Modelling*, Vol. 28, 701-709.
183. Rapoport, H., Docquier, F. (2005). The Economics of Migrants? Remittances. IZA Discussion Paper Series No. 1531.

184. Ratha, D. (2005). Workers' Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance. In: *Global Development Finance 2003*.
185. Ratha, D. (2006). Trends, Determinants, and Macroeconomic Effects of Remittances. In: *Global Economic Prospects 2006*.
186. Ratha, D., Sirkeci, I. (2010). Remittances and the Global Financial Crisis. *Migration Letters*, Vol. 7 No. 2, 125-131.
187. Ravallion, M. (1997). Can high-inequality developing countries escape absolute poverty?. *Economic Letters*, Vol. 56, No. 1, 51-57.
188. Ravallion, M., Chen, S. (1997). What Can New Survey Data Tell Us about Recent Changes in Distribution and Poverty?. *The World Bank Economic Review*, Vol. 11, No. 2, 357-382.
189. Reich, M., Gordon, M.D., Edwards, C.R. (1973). Dual Labor Markets A Theory of Labour Market Segmentation. *The American Economic Review*. Vol. 63, 359-365.
190. Rembeci, G. (2009). Survey Results of Remittance-Recipient Households (2008). *Economic Bulletin*. Vol. 12, No. 3, 107-124.
191. Remittance Prices Worldwide,
<https://remittanceprices.worldbank.org/en/countrycorridors>
192. Republički zavod za statistiku. (2008). *Studija o životnom standardu: Srbija 2002-2007*.
193. Republički zavod za statistiku. (2016). Siromaštvo i socijalna nejednakost u Republici Srbiji, 2015. Saopštenje.
194. Republički zavod za statistiku. Anketa o potrošnji domaćinstava. Metodološko uputstvo.
195. Republički zavod za statistiku. Anketa o prihodima i uslovima života. Metodološko uputstvo.
196. Roman, M. (2013). Financial Effects of the International Migration in Europe: Modelling the Decision to Remit. *Panoeconomicus*, Vol. 4, 541-555.
197. Ruiz, I., Vargas-Silva, C. (2010). Another consequence of the economic crisis: a decrease in migrants' remittances. *Applied Financial Economics*, Vol. 20, No. 1, 171-182.
198. Sajt Privredne komore Srbije. <http://www.pks.rs/ONama.aspx?id=382&p=0&>

- 199.Sana, M., Massey, S.D. (2005). Household Composition, Family Migration, and Community Context: Migrant Remittances in Four Countries. *Social Science Quarterly*, Vol. 86, No. 2, 509-528.
- 200.Sayan, S., Tekin-Koru, A. (2012). Remittances, Business Cycles and Poverty: The Recent Turkish Experience. *International Migration*, Vol. 50, 151-176.
- 201.Schachter, P. J. (2006). The Potential of Using Household Surveys to Improve the Measurement of International Migrant Remittance Data. Working Paper 8 Joint UN Commission for Europe (UNECE).
- 202.Schelburne, C.R., Palacia, J. (2008). Remittance Flows in the Transition Economies: Levels, Trends and Determinants, UN Discussion Paper Series No. 2008.5.
- 203.Schiopu, I., Siegfried, N. (2006). Determinants of Worker's Remittances Evidence from the European Neighbouring Region. European Central Bank Working Paper Series No. 688/October 2006.
- 204.Schrooten, M. (2005). Bringing Home the Money – What Determines Worker's Remittances to Transition Countries?. The Institute of Economic Research Hitotsubashi University Kunitachi Tokyo, Discussion Paper Series A No. 466.
- 205.Shehaj, E. (2012). The Determinants of Migration and Remittances in Albania. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, Vol. 3, No. 4.
- 206.Shimada, A. (2011). The Role of Altruism in Sending and Spending Remittances. *Journal of East Asian Economic Integration*. Vol. 15 No. 2, 61-82.
207. Sing, R.J., Haacker, M., Kyung-woo, L., Le Goff, M. (2010). Determinants and Macroeconomic Impact of Remittances in Sub-Saharan Africa. *Journal of African Economies*, Vol. 20, No. 2, 312-340.
- 208.Sinning, M. (2007). Determinants of Savings and Remittances: Empirical Evidence from Immigrants to Germany. IZA Discussion Paper No. 2966.
- 209.Sjaastad, A.L. (1962). The Costs and Returns of Human Migration. *The Journal of Political Economy*. Vol. 70, No. 5, 80-93.
- 210.Smeeding, T., Latner, P.J. (2015). PovcalNet, WDI, and „All the Ginis“: a critical review. *Journal of Economic Inequality*, Vol. 13, Issue 4, 603-628.

211. Sobrevinas, B.A., Calfat, G. (2013). Migration, Remittances and Poverty: Evidence from the Community-Based Monitoring System (CBMS) Data in Selected Communities in the Philippines. Paper presented during the Arnoldshain Seminar XI: *Migration, Development and Demographic Change—Problems, Consequences, Solutions* Organized by the Institute of Development Policy and Management at the University of Antwerp, Antwerp, p. 15.
212. Soldić-Aleksić, J. (2011). *Primenjena analiza podataka: Rad u programima za statističku analizu i tabelarna izračunavanja*. Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd.
213. Spatafora, N. (2005). Two Current Issues Facing Developing Countries. In: World Economic Outlook. *Globalization and External Balances*, International Monetary Fund.
214. Stanković, V. (2014). *Srbija u procesu spoljnih migracija*. Republički zavod za statistiku, Beograd.
215. Stark, O., Bloom, E.D. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*. Vol. 75, No. 2, 173-178.
216. Stratan, A., Chistruga, M., Clipa, V., Fala, A., Septelici, V. (2013). The Development and the Side Effects of Remittances in the CIS Countries: the Case of Republic of Moldova. CARIM East-Research Report 2013/25.
217. Taylor, J.E., Adams, R., Mora, J., Lopez-Feldman, A. (2005). Remittances, Inequality and Poverty: Evidence from Rural Mexico. ARE Working Paper No. 05-003.
218. Todaro, P.M. (1969). A Model of Labour Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*. Vol. 59, No. 1, 138-148.
219. UNCTAD. (2009). Contributions of migrants to development: trade, investment and development linkages. Ad-hoc expert meeting on Contributions of migrants to development: trade, investment and development linkages, Geneva.
220. UNCTAD. (2011). Impact of Remittances on Poverty in Developing Countries.
221. UNDP. (2009). Overcoming barriers: Human mobility and development. Human Development Report.

222. Vargas-Silva, C., Huang, P. (2006). Macroeconomic Determinants of Workers' Remittances: Host versus Home Country's Economic Conditions. *Journal of International Trade and Economic Development*, Vol. 15, No. 1, 81-99.
223. Vargas-Silva, C., Jha, S., Sugiyarto, G. (2009). Remittances in Asia: Implications for the Fight against Poverty and the Pursuit of Economic Growth. ADB Economics Working Paper Series No. 182.
224. Vasiljević, B. (2009). Uticaj doznaka na ekonomski i socijalni razvoj u Srbiji. *Godišnjak 2009*, 201-2013.
225. Vlada Republike Srbije. (2003). Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji.
226. Vlada Republike Srbije. (2011). Nacionalni program ruralnog razvoja od 2011. do 2013. godine.
227. Vlada Republike Srbije. (2012). Praćenje socijalne uključenosti u Srbiji – pregled i trenutno stanje socijalne uključenosti na osnovu praćenja evropskih i nacionalnih pokazatelja 2006-2012.
228. Vlada Republike Srbije. (2014). Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji.
229. Vuković, D. (2005). Migration of the labour force from Serbia. *South-East Europe Review for Labour and Social Affairs*, Issue: 04/2005, 139-150.
230. Whichard, O., Flatness, A. (2011). Remittances. In: *The Impact of Globalization on National Accounts*, United Nations Economic Commission for Europe Publishing.
231. Wicramasekara, P. (2011). Circular Migration: A Triple Win or a Dead End?. ILO Discussion Paper No. 15.
232. Wolf, V., Opoku-Owusu, S., Bloem, D. (2016). Diaspora Engagement on Country Entrepreneurship and Investment – Policy Trends and Notably Practices in the Rabat Region. Background Paper of International Centre for Migration Policy Development.
233. Woodruff, C., Zenteno, R. (2007). Migration networks and microenterprises in Mexico. *Journal of Development Economics*, Vol. 82, No. 2, 509-528.
234. World Bank. (2003). Striving for Stability in Development Finance. Global Development Finance.

235. World Bank. (2011). *Migration and Remittances Factbook 2011, second edition*. World Bank, Washington.
236. World Bank. (2013). Migration and Remittances Flows: Recent Trends and Outlook, 2013-2016. Migration and Development Brief 21.
237. World Bank (2015). Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Migration and Development Brief 24.
238. World Bank (2016). Remittance Prices Worldwide Report.
239. World Bank. (2016). *Migration and Remittances Factbook 2016 Third Edition*. World Bank, Washington.
240. World Bank. Lowering the Cost of Remittances in 4 CIS Countries. siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/Section_3.pdf
241. World Development Indicators. <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>
242. Zarate-Hoyos, A.G. (2004). Consumption and Remittances in Migrant Households: Toward A Productive Use of Remittances. *Contemporary Economic Policy*, Vol. 22, No. 4, 555-565.
243. Zhu, No., Luo, X. (2008). The Impact of Remittances on Rural Poverty and Inequality in China. The World Bank Policy Research Working Paper No. 4637.
244. Zlotnik, H. (2005). International Migration Trends Since 1980. Selected Papers of the UNFPA Expert Group Meeting „International Migration and the Millennium Development Goals“, Marrakech, Marocco, 11-12 May 20005.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Дринка Пековић рођена је 1980. године у Новом Саду где је завршила основну и средњу школу. Дипломирала је на Економском факултету Универзитета у Новом Саду јуна 2004. године, смер Финансије и рачуноводство. Магистарске студије, смер Фискални и монетарни менаџмент и управљање друштвеним делатностима, уписала је на Економском факултету Универзитета у Београду 2005. године. Током магистарских студија положила је све испите са просечном оценом 10,00 и одбранила је магистарски рад под називом „Проширење Европске уније на Исток и ефекти на тржиште рада“ марта 2010. године. Докторске студије уписала је 2011. године на Економском факултету Универзитета у Београду. Испите предвиђене наставним планом и програмом положила је са просечном оценом 9,55. Тему докторске дисертације „Утицај дознака из иностранства на смањење сиромаштва: пример Србије“ пријавила је 2014. године.

Од фебруара 2005. године запослена је у настави као стручни сарадник-приправник на Високој пословној школи струковних студија у Новом Саду, а од 2007. године обавља послове сарадника у настави. У звање предавача за ужу научну област Економска теорија и политика изабрана је 2011. године. Објавила је више радова у научним часописима и зборницима радова.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Пековић Дринка

број индекса Д1 12/10

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Утицај дознака из иностранства на смањење сиромаштва: пример Србије

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 10.04.2017. године

Пековић Дринка

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Дринка Пековић
Број индекса Д1 12/10
Студијски програм Економија
Наслов рада Утицај дознака из иностранства на смањење сиромаштва: пример Србије
Ментор проф. др Биљана Јовановић Гавриловић

Потписани/а Дринка Пековић

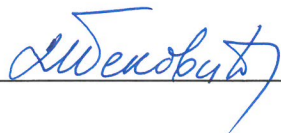
Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 10.04.2017. године

_____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Утицај дознака из иностранства на смањење сиромаштва: пример Србије

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 10.04.2017. године

Потпис докторанда

